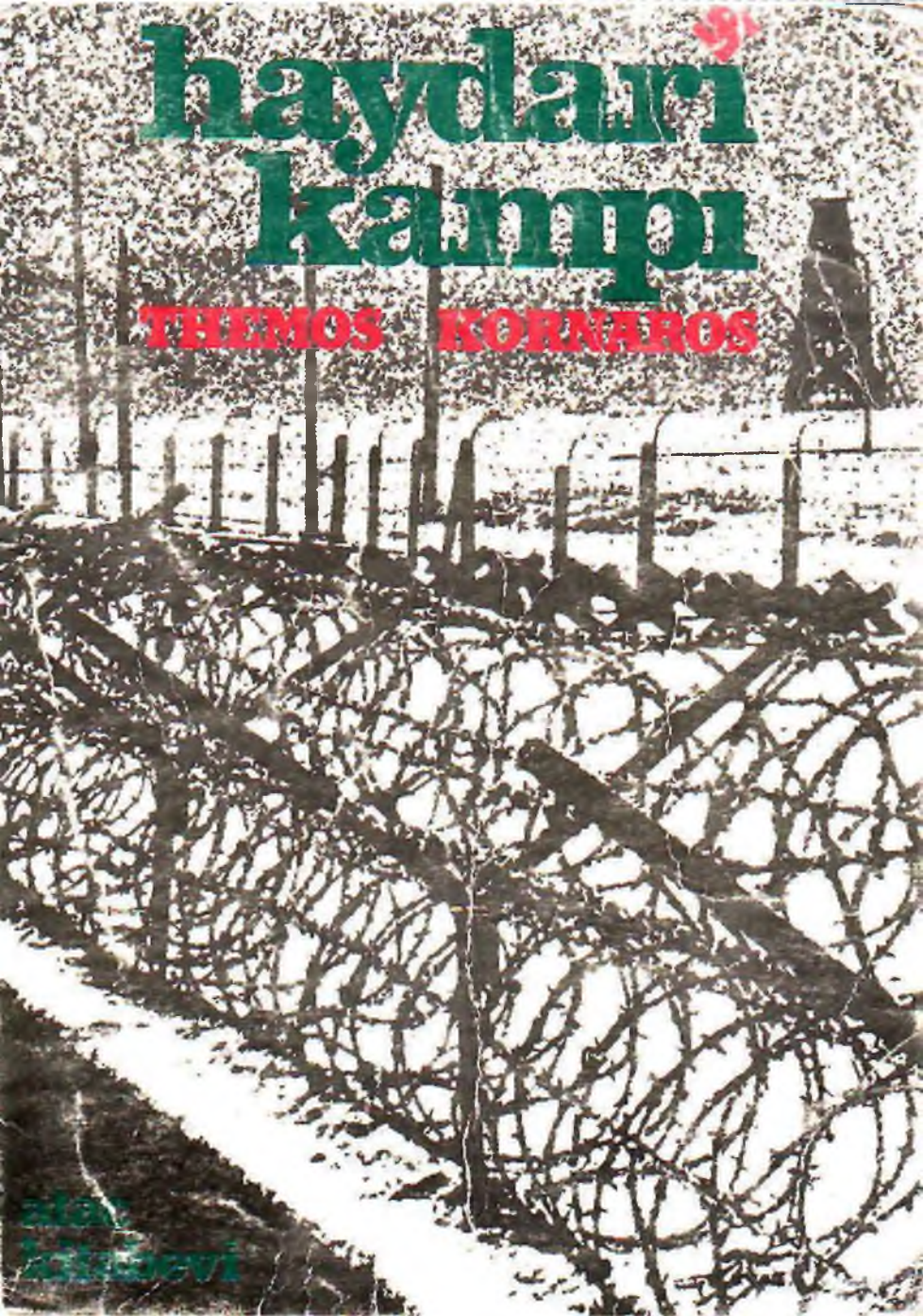
haydari kampı

THEMOS KORNAROS

ateş kitabevi

İkinci Basım: Ağustos 197

THEMOS KORNAROS

HAYDARİ KAMPI

Çeviren :
NEVZAT HATKO

YAPIT ÜSTÜNE

Elinizdeki bu kitap nedir? Bir roman mı, bir röportaj mı, ya da kendine has başka bir yenilik mi? Bunu okurlara bırakırım. Kitabın kapağında şöyle yazılı : «Themos Kornaros yazmıştı bu kitabı.»

Kim bu Themos Kornaros? Yunanlı bir yazar. «Spinalonga» demiş, Girit'te ufak bir adacıktaki cüzzamlıların içine girerek onların hayatını yazmış. "Aynoroz ya da Muhterem Pederler Maskesiz" demiş, ırgat olarak gittiği Aynoroz Manastırlarındaki akla hayale gelmez skandalları, istismarı, ahlâksızlıkları yazmış. Muhterem Pederlerin gümrüksüz aldıkları malları diğer gümrüğe tâbi bölgelere nasıl kaçırdıklarını, dişi adına tavukların bile sokulmadığı o "mukaddes bölgeye" Kavala'dan nasıl yüzer genelevlerin gönderildiğini, manastır malikânelerinde tarım işçilerinin nasıl sömürüldüğünü anlatmış. "Doğu" demiş, Fransızlar zamanındaki Suriye'ye giderek "Yabancı Lejyona» yazılmış, sömürgecilerin bu korkunç köle yapma makinelerinin nasıl işlediğini anlatmış, "Haydari" demiş elinizdeki bu kitabı yazmış. Sonra, sonra ne olmuş bilmem. Bu kitap elime geçince hemen çevirmeye başladım; vakit de bulamadım yazarı hakkında yeni bilgiler edinmeye.

Bir de yazar bu kitabı, kitabın kahramanı olan Napolyon Sukaçidis'in hatırasına ithaf etmiş. Eder. Yapıt ithaf edilir, çeviri ithaf edilmez. Ama ben bu çeviriyi bizim "bir takım basınımıza" ithaf etmek isterdim. Hani şu Eichmann'ın idamına hafif yollu yakınan basına. Salt Eichmann'ların, Radomski'lerin birer emir kulu olmadığını iyice bellemeleri için. Nazi işkence makinelerinin bu adamların bilgili, bi-

limsel ellerinde ne derece geliştiğini, sorumluluğun kimlerde olduğunu görmeleri için.

Bir de Yunan Edebiyatı diye bir şey var ki ülkemizde hiç bilinmez. Bir örnek olur bu yapıt diye düşündüm. Bir örnek olur da bizden daha genç kuşaklar bir şeyler yapar belki diye.

Bir de kitabın çevirisi var. Kelime kelime. Atlamaca, değiştirmece yok öyle bizde alışıldığı gibi. Üslûp, muhteva, dikkatle incelendikten sonra çevirisi yapıldı bu kitabın. Bunun için belki de üslûp yadırganacak, dil, tasvirler de öyle. Olsun. Yunanlı bir çamaşırcı kadın, diyelim günlük konuşmasında "umut beyaz kanatlarını açmış gidiyor" deyince hiç bir Yunanlı bunu yadırgamaz. Bu çeşit konuşma türesi onlara Omeros'lardan kalmış olacak. Çok işlenmiş bir dilleri var. Sanat yapıtı da "Halk Diliyle" yani konuşulan dille yazılır. Kitabî dille hiç bir sanat yapıtı olmaz. Bu halk dilinde de yüzlerce yabancı kelime var Yunan uyruğuna girmiş. "Tencere"ler var, "kapaklar" var şiirlere girmiş. Oysa bunların Yunanca karşılıkları da var Yunan halkının yüzde seksenince bilinen. Bunları da bizim dilciler için yazdım.

N. H.

N O T :

Daha başlangıçta bazı noktaları açıklamak zorundayım bu kitap bakımından.

1) İşkenceler ve hakaretler gerçektir.

2) Olayların sıralanışında tarihlerine önem vermedim. Beni yapıtın teknik kuruluşu daha çok ilgilendirdi.

3) "Merlin"in havasını elden geldiği kadar sade vermeğe çalıştım. O bölümü bile bile kısa kestim, lüzumsuz şişirmelerden çekindiğim için o korkunç işkenceleri, bu malikânenin duvarları içinde geçen korkunç olayları yazmadım. Bu korkunç olaylar toplanmış bulunmaktadır. Ayrı bir çalışmanın malzemesidir bunlar, bu çalışmadan çıkacak kitap memleketimizdeki korkunç terörü bütün çıplaklığıyla açıklıyacaktır. Bu kitabı belki ben kaleme almıyacağım.

4) Haydari'deki kahraman kadınlara bn kitapta yer vermedim. Bendeki kanı onların yerinin ayrı bir yapıtta olduğudur.

5) Kitaptaki tiplerin gerçek adlarını bile bile yazmıyorum. Geri dönemeyen çocuklarının ıstırabını duyanların bu ıstıraplarını körüklemeye gönlüm razı değil. Ama Almanların isimleri gerçek isimler.

Th. K.

KARŞILAŞMA

— "Tanrı ile karşılaştığın an öldün demektir!.."

Bu sözü eskiden bir yerde duymuş, gülüp geçmiştim. Bugün aynı şeyle, ama bir başka yönüyle, karşılaşıp ürperdim :

— "İnsan gerçeğinin özü ile karşılaşan insanoğlu yokolma tehlikesiyle karşı karşıya demektir!..."

Ama, gel gör ki bu, dünyanın en zorlu oyunu!.. En çekicisi...

Her şey oyun dünyada oldum olası. Ağırbaşlı, tehlikeli, güzel oyunlar. Ama bu benim anlatacağım güzellikte, tehlikeli olmada, hareketli olmada tüm oyunların üstünde, oyunların şahı bu; bu oyunun özünde insanoğlunun gerçek mayası var çünkü.

İnsanoğlunu bazı gerçek anları, gerçek yönleriyle birlikte mi tanımak istiyorsun, böyle bir isteğin ateşi mi seni yakan? Gel öyleyse benimle beraber. Geri dönmemek tehlikesi de var. Ama geri dönersen eğer, bambaşka bir kişi olarak döneceksin. Gerçeğin ateşi bütün benliğini sarmış olacak. Tek bir amaç için yaşadığını göreceksin şimdi : İnsanoğlunun içindeki korkuyu yenmek, bir gün bildiğin bütün gerçekleri rahatça, açık seçik, kimseden korkmadan, kimseden övgü beklemeden söyliyebilmek. İşte savaşacağın yeni er meydanı!..

Merlin sokağında, Haydarî Kampında yeni bir şeyler görecek değilsin. Bunları eskiden de görmüşlüğün, bilmişliğin var. Orada görmediğin, eskiden bilmediğin tek bir şey olacak. Kendi kişiliğin. Onunla karşılaştığın zaman : Herşeyi biliyordum ama açık seçik konuşmaktan hep korkmuşumdur! diyeceksin kendi kendine. Ölüm kendi içimizdedir. Kendi kişiliğini yendin mi bir yol, insanoğlu adına oynadığın o büyük oyunu kazandın demektir.

O insanoğlu ki heyecanlar içinde dünyaya gelmiş, korkular içinde büyütülmüş, yetiştirilmiştir; o insanoğlu ki hayat hikâyesi umacı gölgeleriyle doludur. Oldum olası korkular geçirmektedir o. Çok korkar, yalnız kalmaktan korkar o...

O insanoğlu ki dünyadaki mucizeden korkar. Ömrü, hayatı, varlığı, düzeni gerçek dışı bir duygular âlemidir. Bir muğlâk, bir bulanık ortam içindedir. Onunkisi korkunç, sonu olmayan bir vicdan savaşıdır. Buna da kimse karışmaz; özgürdür o bu savaşında!... Kendi kendini yiyip tüketmek yararlı bir uğraş! Korkudan kurtulmak, dünyadaki mucizeye dikine bakarak bir karara varabilmek için gerekli zamanı sana kazandırması bakımından yararlı bir iş. Bu kararı verince : Dünyanın sonu gelmeden güneşin ötesinde, gökyüzünün ortasında masum bir çocuk gibi oynamak benim de hakkım! diyeceksin kendi kendine.

İnsanoğlu böyle bir karara varmayagörsün! Onu hiç bir güç tutsak kılamaz. Ne işkence, ne hapis, ne sevinç, ne mutluluk, ne de korku. Artık özgürdür o. Özgür, esen ve rahat!..

Esenlik korkunun yerini almıştır artık. Çok gereklidir bu. Bu olmadı mı, yaşayan bir ölüsün demektir; bir tuhaf, bir acaip musibetlerin olmuştur hayatında, o kadar. Ama gene de bazı korkunç anılarını anlata-

bilme gücünü yitirmişsindir. Bunları anlatıp tükettikten sonra : "...Eh, pek o kadar önemli, pek öyle dedikleri kadar büyük bir şey de değilmiş şu tutsaklık!.." diye söylenip avutacaksın kendini.

Ama bilki tutsaklık, yolu yok yenilecektir! Korkuyu, ödlekliği, köleyi, tutsağı ve de haksızlığı çarklarından çıkaran tezgâhları gezelim seninle şimdi.

CELLATLAR

Giriş. Koskoca bir kapı. Eski bir kişizade konağı kapısı. Merdivenler iyi işlenmiş mermerden. Kapıdan girer girmez durduruyorlar insanı. Mermer merdivenler soldan üst katlara doğru uzanmakta. İnsanlara mahsus bölümlere. Önünde karanlık, pis bir merdiven daha var. Her konağın bir de cehennem katı vardır. Beni bu cehenneme götürüyorlar. Bu karanlık merdivenlerde kayboluyorum. Dış dünyadan ne bir ses, ne bir ışık. Bir bodrumun derinliklerindeyim artık.

Başlangıçta hiç bir şey göremiyorum .İnsanı ürperten bir canlılık, o kadar. Derinlerden gelen bir ses biraz su istiyor. Bir başka ses durmadan anlaşılmaz bir takım lâflar ediyor. Hiç bir şey anlamıyorum. Hücrelerden iniltiler geliyor. İlerledikçe kadın ağlamaları, çocuk feryatları tırmalıyor kulaklarımı. Yabancı bir dilde sert komutlar veriliyor. Birbirine çarpan demir tıngırtıları, merdivenden inip çıkanların ayak patpatları, anahtar şıkırtıları, sağa sola taşınan silâhların sesleri, sinirli adımlar, üst kattan güreş tutmuş pehlivanlarınkini andıran gümbürtüler...

Bu yarı karanlıkta gardiyanın suratını seçebiliyorum. Soluk, kupkuru, mânasız bir yüz. Islık gibi, yılan ıslığına benzeyen sesiyle almanca bilip bilmediğimi

soruyor bana. Bilmediğime göre iki kocaman el, iki sinirli kerpeten, belimden kavrıyor, ne kadar kalacağım belirsiz höcreye bir top gibi yuvarlıyor beni!

Bu hücrede bayağı rahatladığını, sakinleştiğini görüp şaşıyorsun bu işe. Ne de olsa yalnız kaldın: büyük şey. Burada inzivaya çekilip filozofça düşüncelere dalmana uzun boylu müsaade etmiyeceklerini biliyorsun ama, burada geçireceğin zamanın büyük bir değeri olduğu da bir gerçek. Bir ömür boyun değerinde. Çevrenle dostluk kurmaya hazırlanıyorsun! Hücre sanık için, bir askerî birlik için üs neyse o! Bir kolayını bulup mutlaka buraya alışması, burayı sevmesi gerek; dinlenebilmesi, toparlanabilmesi için gerekli bu. Tavana bakıyorum. Yükseklik aşağı yukarı yedi-sekiz metre! Genişlik bir metre. Gerçek bir boru, bir baca deliği. Tamam, taştan örülmüş bir boru. Yerde bir kenarda biçimsiz bir taş. Bu taş senin hem iskemlen, hem karyolan.

Bu konakta oturan kişizadelere bu yerin neye yaradığını bulmak için kafamı patlattım. Bu yer görünürde hiçbir iş için elverişli değil. Asansör koymak istemişlerse o başka. Ama bu konak çok eski bir yapı. Daha doğrusu bu hücre kendiliğinden oluvermiş. Kimsenin isteğine uymadan yapının temellerini dilediği gibi kovalamış, dilediği kadar yükselmiş, dilediği yerde, eh bu kadarı bana yeter demiş, *istop etmiş*! Konağın mimarı bu hücreyi ortadan kaldırmak için büyük çabalar harcamış ama, nafile. Kılına bile dokunamamış. Mal sahipleri işin farkına varınca mimara sırtlarını dönüp gülmüşler, alay eder olmuşlar. Mimar da yerin dibine batmış. Böylece bizim hücre önemsenmez bir nesne olmuş, *unutulup gitmiş zamanla*. Yapının kusuru olarak kalmış. Bak gör ki, şimdi adamın biri bu zavallı hücreyi sevmeğe çalışıyor! Bir demir ka-

pı. Üst kısmında o bildiğimiz parmaklıklı penceresi. Bu kapı bodrum koridoru ile olan bağlantını kesiyor.

Islak duvarlarda senden önce buradan geçenlerin kargacık burgacık işaretleri var. Kurşun kalemle yazılmış gerçek tarih sayfaları bunlar. Bunları yazanlar çok ağırbaşlı kişilerdi muhakkak. Yazdıkları, o kapalı yerlere yazılan bildiğimiz münasebetsizliklerden bambaşka. Bunların bir amacı var, seni buranın havasına alıştırmak çabasında bu yazılar.. İmzasız, yanlış dolu, biçimsiz bir yazı sana şu haberi veriyor : "Sorguda kendine hakim olacaksın, tek silâhın bu!.." Bir başka yazı buna karşılık veriyor : "Birinci dereceden işkencenin ne olduğundan habersizsin anlaşılan!" ... Az aşağıda bir aydın kişi öğütlüyor : "Asla cesaretini ve umudunu yitirme! Bunlardan başka hiçbir şey seni kurtaramaz!" Daha ötede bilimsel bir kural : "Merlin sondan bir önceki durak. Son durak Haydari!"

Bu aydın kişinin bu duraklarla ne demek istediğini düşünmene lüzum yok. Yolculuğun sonunu çok iyi bilmektesin... "Burada kollarım ve ayaklarım bağlı olarak tam üç gün üç gece kaldım!" Bunu yazan imzasını da basmış altına. Demek yitirmiyeceksin umudunu, demek üç gün üç gece sonra buradan çıkmam mümkün! "El-ayak bağlı" durumunu tınmak istemiyordun, atlıyorsun bu kısmı. Ama boşuna. Hayal gücün seni hemen ensenden yakalıyor, bu kısmı birkaç kez daha okutuyor. Sonra bitmez tükenmez provalara başlatıyor seni, tâ ki kemiklerin nasıl çatırdadığını, sinirlerin nasıl işlemez hale geldiğini, beynin nasıl uğuldadığını iyice belliyesin. Üç gün üç gece bu, lâf değil!

"Elinden geldiği kadar düşüncelerden uzak" diye öğüt veriyor bir baba edasiyle N. K.

Dönüp yerdeki taşa oturuyorum. Beklemekten başka yapacak işim yok. Başıma bir damla su damlı-

yor. Rutubetten olacak diyorum, yana kayıyorum biraz. Burada bir damlacık sudan rahatsız olmak pek gülünç olsa gerek!.. Ama bir damla daha, bir daha. Başımı yukarı kaldırıyorum. A!.. Hücrenin tavanı yok! Geldiğimde vardı, kalıbımı basarım. Hatırlamaya, durumu kavramaya çalışırken, tavandan bir Alman erinin kafasının sarktığını, dişsiz ağzını açarak alaylı alaylı sırıttığını görüyorum. Ben baka durayım hücrenin boşluğu tepeden aşağı bir su bulutu ile doluyor. Kaynar sular burun deliklerime, ağzıma, gözlerime doluyor, haşlanmadık yerim kalmıyor. En çok kulaklarımın içi ve alnım yanıyor.

Sularla birlikte alaycı kahkahalar da geliyor. Sert bir ses başımı yeniden kaldırmamı emrediyor. Elinde sıcak su kazanı olan Alman genzini temizleyip bir balgam savuruyor yüzüme. Başımı eğiyorum. Ses bir sert komut daha veriyor. Tekrar tükürüyor, şimdi birkaç Alman tavan deliğinin çevresine sarkmış tabancalarını gösteriyorlar bana. Belli ki bu oyunu sonuna kadar sürdürmem gerek. Her başımı eğişimde yukardan küfürle karışık bağırmalar başlıyor her seferinde.

Bu gösteri, bu oyun uzunca sürdü olacak, başımı kımıldatacak halim kalmadı, ense köküm müthiş ağrıyor, ne kaldırabiliyor, ne de eğebiliyorum başımı.

Perde kapanıyor. Kapanıyor ama, yine de yalnız değilsin ki. Tavanın ya da kapısının açılmasını bekliyorsun her an. Duvarlar da tekin değil artık, her an beklenmedik bir yanından açılabilir, beklenmedik yeni bir hal gelebilir diyorum insanın başına ve müthiş üşümeğe başlıyorum. Yalnızlıktan, bir yana itilmişlikten!

İşin garibi, bunlar olup biterken, içimde yaşayan, senelerdir gövdemde kiracı gibi yerleşmiş oturan kişiler, sanki benimle bir ilgileri yokmuşcasına, kendi

kendilerine sohbete dalmışlar, yüksek sesle konuşup düşünüyorlar. İçlerinden biri bütün soğukkanlılığı, olanca sakinliğiyle, Girit adasının Psiloritis dağının bir yaylasının orta kesimlerinde küçük bir köy bulunduğunu savunuyor. Sanki bu köyün varlığından haberim yokmuş. Bu kötü durumda bana Psiloritis dağının ardındaki bu köyü hatırlatmak istemesindeki amaç ne ola? Üstelik bir kırlangıç yuvasını da hatırlattı bana, dağın doruğuna kurulmuş kilisenin çatısında gördüğüm bir kırlangıç yuvasını.

Başlangıçta kızıyorum bu herife. İfrit oluyorum. Ama sonra yanıklarımı hafif yollu kaşımaya, yüzümü silmeye, acıdan kıvranmaya başlıyorum. Bir yandan da içime çadır kurup temsillerine başlamış olan bu atalar tiyatro trubunun söylediklerine kulak veriyorum. Vakit ayırıp konuşmalara da katılıyorum, sonunda bütün bu olup bitenlerin doğal ve de yararlı şeyler olduğu kanısına bile varıyorum. Yalnız kalmak istemiyorum artık!

Az sonra yerimden fırlıyorum Aman tehlike var! Ama ayak sesleri uzaklaşıyor. Anahtarlar başka bir hücrenin kapısını açıyor. Pek önemlidir bu! Sen birşeyler beklerken, bakmışın bir başkasının kapısını çalıyorlar. Hemen hemen de gülümsüyorsun, varsın haşlanmış dudakların, yüz adalelerin kasılmış, gerilmiş, kımıldayamaz halde olsun.

Bitişik hücredeki adamı dövüyorlar, adam da dana gibi böğürüyor. Bu anlamsız böğürmeler arasından birkaç anlamlı kelime seçebiliyorum. Bunlardan, dövülen bu adamın hücreden dışarı çıkabilmesinin kendi elinde olmadığını anlıyorum. Adamın kolları ve ayakları bağlı. Biraz ferahlıyorum. Eh diyorum, derdini anlatabildi herhalde. Ama dayak faslı şimdi daha da şiddetli devam ediyor. Adama, mutlaka bir yolunu bulup

tezelden kendi kendine koridora çıkmasını buyuruyorlar !Artık ne böğürmeler, ne de buyruk veren sesler. Hücre kapısındaki pencereye yönelliyorum. Ayaklarımın ucuna yükselip yüzümü deliğe yapıştırıyorum. Burada dünyanın en korkunç manzarası ile karşılaşıyorum : Deliğin öbür yanına yapışmış, hareketsiz, yemyeşil bir çift göz bakıyor bana...

Çekilmek ne söz. Yerimden bile kıpırdayamıyorum. Bütün bu olup bitenler bir kâbus. Olduğum yerde mıhlanmış, bu buz gibi soğuk, amansız, korkunç gözlerin tâ içine bakmak zorundayım! Az sonra bu gözler delikten uzaklaşıyor. Ama birden değil, yavaş yavaş. Koridoru seyrediyorum şimdi. Yeşil gözlü adam, uzun boylu, ince, sapsarı, ipince upuzun kamış bacaklının biri. Bir şey olmamış gibi, geri dönüp bakmadan gidiyor. Tıraşlı zayıf ensesine bir sinek konuyor. Bu sineğin yürekliliğine hayran oluyorum. Elini kaldırıp kovuyor sineği. Sinek bu sefer adamın kulağına konuyor. Eh, bu kadarı da fazla diyorum, nihayet adam bir insan!.. Benim bu müşahedem kimseciği, ama hiç kimseciği ilgilendirmez. Öyle ahım şahım bir anlamı da olmasa gerek. Dünyanın bütün sorunlarında da iş böyledir. Her sorunun bir yeri, bir zamanı vardır. Zaman ve mekân meselesi.

Şimdi koridorun dip tarafından gardiyan yardımcısı görünüyor; elinde bir tutam anahtar. Gardiyan yardımcısından hemen sonra sahneye çocukluk anılarımın cadılarını andıran bir hayalet çıkıyor. Kirli, simsiyah, dağınık, uzun saçlarına bakılacak olursa genç bir kadın olması gerekir. Yüzü hiç farkedilmiyor, ayakları yalın. Ayaktan gayri herşey bunlar. Yer-yer pörsümüş tulumları andırıyor. Ağır fil hastalığına tutulmuş gibi. Sıcak, alev alev yanan, kızarmış bir döşeme üzerinde yürüyorlar sanki. Parmaklar belirsiz.

Ayakların öbür kısımlariyle yoğrulup hamurlaşmış, pelteleşmiş, birer plâka gibi bu ayaklar. Hele bacaklar. Yer yer açılmış yaralardan akan kan değil, azmış çıbanlardan akan pislikle karışık irin. Entarisinin rengi, biçimi kalmamış. Domuz ağılına atılmış sanki bu kadın. Entarisi dilim dilim, bu dilimlerin bazıları kopmuş, yerleri boş kalmış, bazıları da sarkmakta. Bu dilimlerin arasından genç kadının pisliğe bulanmış, kasap çengelindeki ciğerler gibi oracığa takılı memeleri dışarı fırlamış.

Gardiyan, hücrenin kapısını açmış bu kadını bekliyor. Kadın nefes alabilmek için yüzüne yapışan saçlarını ayırmaya çalışıyor. Elleri pörsük, hareketsiz, sarkık, ölü eller. Şimdi farkına varıyorum. Kızcağız bu işi duvara çakılı bir çivinin yardımı ile başarmaya çabalıyor. Kaşımak ister gibi başını sağa sola salliyor. Gardiyan ona yardım ediyor, saçlarını ayıracak oluyor, ama birden vazgeçip kadının ense köküne bir yumruk indiriyor. Duvardaki çivinin alnına saplanmasına çok az bir şey kaldı! Beklenmedik bu darbe zavallıyı çok acıttı olacak; bunu hayret dolu bakışlarından anladım. Demek biraz önce duyduğum iniltiler, bağırmalar bu kızcağızınmış!

Zincir şakırtıları duyuyorum şimdi. Demek kızcağızı yeniden zincire vuruyorlar.

Koridorun öbür köşesinden beni ilgilendiren bir isim çağırıldığını duyuyorum : Petro Marmaraz. Ses yaklaşıyor, daha yüksek perdeden duyuluyor şimdi. Benim kendi adım; bu pis koridorda çalkalanıyor. Acaip bir çalkalanış bu. Bu sesi bir daha duymamak için olacak hemen bağırıyorum : "Buyur!.."

Hücreme doğru gelen, o yeşil gözlü adam :

"Komm, komm!" diyor, dışarı çıkmam için işaret ediyor. Ama kapının kilitli olduğunu çok iyi biliyor.

Böyle olduğu halde gene de çabuk çıkmamı istiyor, gözleri alev saçıyor kızgınlıktan, köpürüyor neden fırlayıp çıkmıyorum diye. Ağır ağır, anahtar tutamını sallaya sallaya yaklaşan gardiyana baktığı bile yok. O ancak bana bakıyor, benim yüzümden tepiniyor, kuduruyor...

Bu gecikme işinde suçum olmadığını göstermek için elimden geldiği kadar hızlı yürümeye çalışıyorum. Koşmaca oynuyoruz sanki bu karanlık koridorlarda. Merdivende takılıp düşüyorum, fena halde çenemi çarpıyorum. Herif takıverdi çelmeyi! Bir de hiçbir şey olmamış gibi, bu gecikmede de suç benimmiş gibi, hainçe itekliyor, kızıp bağırıyor bana :

— "Los! Looos!"

Böyle acele nereye gidiyoruz dersiniz! Ne olacak dersiniz? Başıma ne gelecekse gelsin, bir an önce gideceğim yere varmak istiyorum. Merlin koridorlarında bir cehennem zebanisiyle dolaşmaktan daha iyi...

Baba evinin — çok gerekliymiş gibi— bodrumu geliyor gözümün önüne. Ne komik korkular Ne de güzelmiş o zamanlar!

—"...Bu dünyada herşeyin bir sonu vardır..."

İçinde çadır kurmuş o atalar meşvereti sana güç vermeye çalışıyor. Nerelere gidersen git, neler gelirse gelsin başına, yine de yalnız kalmıyorsun. Doğru mu bu? Bir andan öbürüne, bir günden diğerine gördüğün, duyduğun şeylerden hangisine inanmalı! Hepsi yalan, hepsi gerçek.

İkinci katta yüzüm duvara dönük olarak iki saatten fazla beklettiler. Suratım hemen hemen duvara yapışık, sıva kirecinin keskin kokusu geliyor burnuma. İyi geliyor bu koku. Her nedense şimdi bir yayla, bir dere, koca koca çınar ağaçları, salkım salkım söğütler, dere kıyısında çamaşır tokmaklıyan kızkardeşlerim

geldi gözümün önüne. Oracıkta, onların yanında bir kenarda, bir tatlı su yengecini deliğinden çıkarmaya çalışırken buldum kendimi. Deliğin önüne sürüp yavaş yavaş çektiğim ot parçasını izliyor yengeç yavrusu, delikten çıkar gibi oluyor, sonra birden hoop içeri kaçıveriyor. Dert vallahi. Böyle yaman bir yoldan yengeç yavrusunu kandırıp mandepsiye bastırmak isteyen benden başka birisi olmak gerek! Diyelim şu cehennem zebanisi, şu benim peşime düşen adam; kaçacak bir deliği, yapmacık denilebilecek hiçbir durumu olmayan benim gibi birinin peşindeki şu yeşil gözlü cehennem zebanisi! "Los! Looos!" Tanrıların da, kulların da "Los! Looos!" diye ünlediği, bu "Los! Looos!" ların ne anlama geldiğini pek iyi bilen benim gibi birinin peşine...

Yan gözle koridoru inceliyorum. Uzun, rahat, iki büyük pencereden bol bol giren ışıkla baştanbaşa aydınlık bir koridor. Hiç eşyası yok, çıplak. Sağdan soldan sıra sıra kapılar. Her birinin yanında ipnotizma edilmiş, duvarı koklayan insanların sıralandığı sayısız kapı.

Benim sıramda, iki metre kadar ötemde, yaşlı bir bay. Saygıdeğer bir ağırbaşlılıkla bu duvar koklama işine devam ediyor! Gözlerimiz bir an kaçamak yapıp buluşuverdiler. O bana gülümsedi ilk. Bu gülümsemesinden ötürü ömrüm boyunca borçlu sayacağım kendimi, bu baya karşı.

Arkamdan bir kapı açıldı. Koridor birden sesler, gürültüler, çeşitli dillerde konuşulan sözler, boğulan bir insanınkine benzeyen iniltilerle doldu. Kapı tekrar kapandı. Dışarı çıkan iki Alman subayı kaygısız, rahat, havlamaya benzeyen sohbetlerine dalmış gidiyorlar, koridorun dip tarafından kahkahaları duyuluyor. Yavaş yavaş merdivenleri inip kayboluyorlar. Şimdi koridor-

larda tam bir sessizlik ve bu iki Alman subayının çizmelerinden havaya yayılan koku. O kadar.

Bu sefer yanımdaki kapı açılıyor. Telâşsız, sâkin, düpedüz konuşmalar duyuyorum uzaktan. Bu oda çok büyük olmalı. Bekliyorum bakalım kimler çıkacak. Ama çıkan yok. Ancak bir el uzanıyor, bu el duvarın yüzeyinde bir şeyler arıyormuş gibi kımıldanıyor; beni mi arıyor acaba diye geçiyor aklımdan. Gayet sâkin — bunu çok iyi hatırlıyorum — başımı yana eğerek boşlukta birşeyler arayan bu elin kemikli parmaklarına öylece, ancak değecek kadar, yaklaştırıyorum. Yanılmamışım. Bu parmaklar kısa bir şaşkınlıktan sonra sevinçten titreyerek birden saçlarıma yapışıyor.

Kırkılmaya götürülen bir koyun gibi beni içeri çekiyor bu parmakların eli.

Oda gerçekten büyük, çok büyük, koca koca pencereleri de var. İkisi kuzey, öbürleri doğu yönünde. Sivil giyinik bir Alman büyük bir masanın başında oturmuş, kayıtsız, esneyerek bana bakıyor. İlerde daha büyük bir masa, telefonlu, yeşil çuhalı, kristalli. Bu masa, sorgumu yapacak olan adamın masası, diyorum, masayı ona yakıştırıyorum. Odanın orta yerinde, topaç gibi, gri saçları dağınık, bizden biri olduğu besbelli bir başka adam dikilmekte.

Saçlarımı bıraktılar da adamı görebiliyorum. Herif adımı bile söylemeye tenezzül etmiyor, ağırbaşlı, yaşlı, pek sayın bayların karşısına öylece çıkarıyor beni, saçlarımdan çekerek.

Bu adam, o yeşil gözlü adam! Tâ kendisi. Çevrem artık sâkin olmaktan çok uzak. Bu yeşil gözler herşeyi harekete geçiriyor, herşeye renk veriyor, herkesi kızgın hale getiriyor.

Burnundan zehir damlayan ,gözleri kin dolu bu kırkırdak yapılı herif gidip karşıki büyük yazı masasının

başına geçiyor. Belli ki, sorgumu kendisi yapacak! Üçü de gözlerini dikmiş bana bakıyorlar. Ben de onlara bakıyorum.

— "İş mi yani bu yaptığınız şimdi?"

Bu sözü ben söylemedim. Başkası da söylemedi bu odada. Kafamda dolaşan bir söz bu. Bu ters anımda bile o atalar meşvereti acaba neden gevezeliklerine, sohbetlerine, hoşbeşlerine bir son vermez! Bu sözün ardından, yengeç yavrusunu deliğinden çıkarmaya çalışan yumurcağın kaçamak kaçamak bakışlarını sezmek fırsatını buluyorum. Bu söz o yumurcağın sözü. O da demek eskidi, yaşlandı, emekliye ayrıldı da içimde çöreklenen atalar meşveretinin bir üyesi oldu!

— Petro Marmaraz, sen misin?

Sorgu başlıyor. Konuştukları dilden bazı kelimeleri anlıyorum, ama tercüme etmelerini bekliyorum. Bu, insana tükrüğünü yutabilmek, yutkunmak, herhangi bir şaşırma durumunu gizlemek, sesinin tonunu ayarlamak için zaman kazandırıyor. Bu pek önemlidir. Gri saçlı adam bilmece çözercesine, sorulan soruları bana tercüme ediyor. Alman bir yandan zapta geçiriyor, bir yandan da esniyor.

Doğum yerim, baba adım, ana adım. O kadar. Başka birşey sormıyacaklarmış gibi bir halleri var. Kırkırdak yapılı Alman ayağa kalkıyor, beni bir çocuk gibi elimden tutuyor, dışarı koridora çıkarıyor.

— "...Yolun açık olsun... Güle, güle..." Yumurcak yine karşımda. Bu sefer beni kızdırmak; kışkandırmak için, cebinden yengeç yavrusunu çıkarıp gösteriyor...

Hücreme götürüyorlar, diyorum. Can sıkıcı bir ziyaretten sonra evime dönüyorum sanki, öyle hızlandırıyorum adımlarımı, acele ediyorum bir an önce varmak için.

Merdivenin yarısına kadar iniyoruz birlikte. Birden duruyor Alman, birşey unutmuş gibi yapıyor, geri dönüyoruz. Bu sefer bir başka odaya giriyoruz. Burada uzun ve dar bir park bankından başka eşya yok. Bu bankın üstünde yarı çıplak, hamur mayası gibi beyaz, pörsük parçaları yer yer sarkan bir et yığını horlamakta. Sorgumu yapan Alman, dürtükleyip uyandırıyor bu et yığınını. Bu et yığını ayakta bir fil. Minicik gözleriyle beni tepeden tırnağa süzüyor. Her an ağzını açıp : "Bu mu? Bir lokmalık birşey, yiyiverirm onu!" diyecekmiş gibi geliyor bana. Et yığını koşup bir kapıyı açıyor; gidişinden, yanımdan geçişinden, geçerken bana bakışından bunun beni işkenceye çekecek olan adam olduğunu anladım. İşte işkencecim! diye geçirdim aklımdan.

Bu buluşumun bendeki etkisini hiç unutamıyacağım. Bir sürü sorunla karşılaştım ömrüm boyunca. Hayal gücüm şu, ana, şu yıldırım hızıyla geçen saniyelere bu et yığını için bir hayat hikâyesi sığdırmaya çalışıyor, çırpınıyor delicesine. O beyaz karın, o maya gibi etler kafamı kurcalıyor, gıdıklıyor. Bu et yığınını şöyle tasarlıyor kafam : "Hiç dışarı bırakılmıyor. Burada kapalı tutuluyor, yedirilip içiriliyor, besleniyor. Adım attırmıyorlar bu odadan dışarı. Can sıkıntısından kuduruyor, yapacak bir işi de yok, deliye dönüyor. Sonra, birden önüne işkence edilecek birini atıveriyorlar. Bir zevk oluyor ona; bu onun işi, hayatının neşesi! Onbeş yaşından beri onun mesleği bu..."

Kafam işte böyle bir hayat hikâyesi yakıştırıyor bu et yığınına. Ürpererek ardından yürüyorum bitişik odaya doğru. Burada bizi tercüman bekliyor. Şimdi herşey gün ışığına çıkıyor. Beni merdivenin yarısına kadar indirmeleri bir tertip, sorgumu yapan Almanın tertibi. Umutlandırmak, sonra da geri çevirmek bir-

denbire. Umudu öldürmek, kanatlanıp uçmaya hazırlanan umudu yok etmek. Sıra şimdi Ruh savaşına geldi; bu savaş başladı bile...

Niye bütün bunlar diye geçiriyorum içimden. Acaba hakkımda neler biliyorlar?

Maundan alçak bir masanın üstünde bir Westinghouse radyosu var. Radyonun hemen yanında, iki sandalyenin kenarlarına iliştirilmiş kalınca, rendelenmiş, kirli bir tahta parçası. Bu iğreti bankın üstünde sığır sinirinden kıvrılmış bir kırbaçla, kan lekeleri dolu telden bükülmüş dikenli bir başka kırbaç. İkisinin de saplarında kanlı parmak izleri.

Odadakiler hep birlikte bir ipin düğümlerini çözmekle meşgul. Bu aralık odanın orta yerinde bekletiliyorum. Kimsenin benimle ilgilendiği yok. Böylece çevremi incelemek fırsatını buluyorum. Odanın öbür köşesinde bir masa daha var. Bu masanın üstünde dünyanın en acaip âletleri. Bunların neye yaradığını ancak bir elektrik teknisyeni bilebilir. Bunların arasında, üzerinde bir sürü yay, düğmeler, daha başka şeyler bulunan demirden yapılmış birşey daha var ki, şeytan tacına benzer bir nesne.

Sorgumu yapan Alman tercümana bir göz işareti yapıyor. Tercüman başkaca bir söze lüzum kalmadan işe başlaması gerektiğini anladı. Koşup radyoyu açtı. Odayı neşeli bir parçanın nağmeleri doldurdu. İnsan daha rahat nefes alabiliyor bu müzikle. Pencerelerin camları kapatıldı. Ruh, gizli bir âyine katılmaya hazırlanıyor.

İpin düğümleri bir tamam çözüldü. İki Alman bundan pek memnun.

Bu iple bağlayıp dövecekler beni, diyorum. Sokaktan sesler duyulmasın diye kapadılar pencereleri. Ama tavandaki ceraskala benzeyen bir tertibatın te-

kerleğinden sarkan ipe bir mâna veremedim. Bu da bir psikolojik tertip olmasın? Belki...

— "Das Wasser?" (1) diye soruyor Alman.

Tercüman aşırı işgüzarlıktan olacak yarı şaşırmış durumda kalçalarını oynata oynata dışarı koşuyor. Ötekiler işaretler yaparak bu iple beni asacaklarını anlatmak istiyorlar. Dilim, nah öylece dışarı sarkacak, başım şöylece omzumun üstüne düşecek! Bakındı! Boğazımdan asılacağım ve de başım şöylece omzuma düşecek! Bu cellâtlarda hayal gücü sıfır doğrusu... Ama varsın başım omzuma düşüversin... Öyle olsun...

Tercüman pis simsiyah su dolu bir kovayla dönüyor. Kovayı bir kenara bıraktıktan sonra Almana kelepçeleri uzatıyor. Pırıl pırıl, çarktan çıkma. Formaliteler tamam galiba. Ellerimi arkaya alıp kelepçeyi bileklerime geçiriyorlar. Fena sıkıyor kelepçe. Bunu tercümana söylüyorum. Gülümsüyor, söylediklerimi hemen tercüme ediyor :

— Ya, demek sıkıyor? diyor Alman. Gevşetelim biraz.

Kelepçeyi bir iki diş daha sıkıyor. Anladım, burada her ne olursa olsun, iyi ya da kötü, hiç ağzını açmıyacaksın.

Alman son derece ciddî bir tavırla bana daha iyi hissedip etmediğimi soruyor.

— Daha iyi! diyorum.

Inanır gibi yapıyor, başını sallıyor anlamlı, kendisinin de bunu istediğini, acı çekmemi istemediğini anlatmak istiyor! İşkenceciye göz kırpıyor.

Kollarını elinden geldiği kadar yukarı kaldır, diyorlar. Öyle değil. Bak şöyle, benim yaptığım gibi yapacaksın, diyor gösteriyor tercüman, kollarını öne

(1) Su

doğru omuz hizasına doğru jimnastik hareketinde olduğu gibi uzatıyor.

— İşte benim yaptığım hareketin aynını... arkaya doğru yapacaksın! Daha fazla sıkıntıda kalmaman kendi elinde. Dikkat, var gücünle hareket et!

Kollarımı elden geldiği kadar kaldırmaya çalışıyorum arkadan. Ama bağlı olduklarından kaldırmama imkân yok, tek santim bile kaldıramıyorum. Hoş pek de öyle ahım-şahım bir gayret gösterdiğim de yok ya; ama ne de olsa herifleri daha çok kızdırmamak için bir şeyler yapmak gerek, umursamadığımı anlarlarsa iş kötüye gider belki. Alman :

— Kaldıramıyor musun daha fazla? diye soruyor.

— Hayır, kaldıramıyor, diye karşılık veriyorlar benim yerime.

— Biraz yardım edelim öyleyse. Hadi biraz yardım et ona, diye çıkışıyor, kuru üzüm çiğniyerek bekleyen öbür Almana.

Bu sonuncusu kelepçeden tutarak kollarımı kuvvetle yukarı doğru çekiyor. Çok acıyor. Öne eğiliyorum acıdan. Postalını belime dayayıp yeniden daha kuvvetli çekiyor kollarımı. Ayağı ile kuvvetle itiyor belkemiğimin üstünden. Yüzükoyun düşüyorum. Herifin ayağı sırtımda, parmakları bileklerimde, kerpeten gibi. Bir krak-krak ve tamam. Şimdi dilediği gibi aşağı yukarı oynatıyor duygusuz kalan kollarımı, dilediği kadar, dilediği gibi; ama ben artık hiç dayanamaz hale geliyorum, döşemenin tahtalarını dişliyorum acıdan.

Hücremin duvarında okuduğum o birinci dereceden işkence bu olsa gerek. Böyle geçiyor aklımdan. İnsan böyle bir kasırganın içinde bile düşünebiliyor demek?

— Az sabret, şimdi çözecekler seni! diye fısıldıyor kulağıma tercüman.

Böyle bir haber, "serbestsin, gidebilirsin" gibi değerli sözlerle bile kıyaslanamıyacak kadar önemli. Elimden gelse tercümana teşekkür edeceğim, sarılıp boynuna öpeceğim. Onun bu iyiliğini hiç unutmıyacağım, bu insanlığını karşılıksız bırakmıyacağım, diye söz veriyorum içimden.

— Çek! diye komut veriyor sorgumu yapan Alman.

Cellât kayıtsız işine devam ediyor. Bir an kendimi boşlukta hissediyorum. O kadar hızlı çektiler ki, başım tavandaki ceraskalın tekerleğine çarpıp fena acıdı. Başım dönüyor. Daha da kötüsü kol kemiklerim omuz başlarında ve dirsek mafsallarında çatır çatır çatırdıyor. Gövdenin bütün ağırlığı yavaş yavaş dikey duruma gelen kollarda. Gövde ve kollar bir hizada şimdi .Baş, kolların arasında dimdik, ne sağa, ne sola düşüyor. Kemiklerinin sinirlerle birlikte kıvrıldığını duyuyorsun... Kemikler, damarlar, sinirler, hep beraber kıvrılarak bir kitle oluyor. Maksat bu kıvrılmış, burkulmuş, renksiz kitlenin yavaş yavaş çökmesi,, kırılması. Bükülen yaş bir değnek gibi; büküyorsun, büküyorsun, bir an geliyor değnek kırılma noktasını aşıyor, önce yeşil kabuk çatlıyor, sonra bu kabuğun altından çıplak, parlak, beyaz ağaç kısmı görünüyor! Değneğin kemiği bu. O da bir an mukavemet noktasını aşıyor, lif lif açılıyor, sağa sola kıymıklar saçılıyor, acı duyarmışçasına çıtırdıyor, sonunda birden çat diye kırılıyor.

İpin sarkık ucunu duvardaki halkaya bağlıyorlar. Kemiklerim etlerimi delerek dışarı fırlıyor sanki, koltuklarımın altından sipsivri kanlı kemikler fırladı dışarı sanki. Bekliyorum, döşemeye damlayacak kanları bekliyorum. Damlamıyor. Tek gördüğüm, gövdemin döşemeden bir metre kadar yüksekte sallandığı.

Böyle bir anda insan yumuşak, insancıl bir şeyle karşılaşmak istiyor dayanabilmek için. Ama ne gezer. Asık suratlı, kin dolu gözlerle bana bakan bu üç canavardan başka birşey göremiyorum.

— Acaba şimdi ne olacak?

Bu soru senin kendi kafandan gelmiyor. Bütün bünyenden, gövdenden gelen bir inilti bu. Bu soruyu damarlarındaki kan kendi ilkel, anlaşılmaz dilinde soruyor. Ama ne beynin, ne de sinir merkezlerin beklenen tehlikeyle ilgili olarak bu soruya bir karşılık verecek durumda değil. Bu an vücudun, istilâ edilmiş, bölünmüş, bölge bölge ayrılmış, uzak bölgelerinin mekezin heyecanlı çağrılarına cevap veremediği bir ülkeye benzemekte.

İnsan bari bayılabilse. Olmuyor. Beyin şimdi bulanıklıktan kurtulur gibi oluyor. Açıkça, rahatça ölçebiliyor olup bitenleri, duyulan acıyı kestirebiliyor, yaşıyor bu acıyı. Bütün acısı, bütün korkunçluğu ile...

Herşey şimdi yerli yerinde. Bir aralık şaşırıp bir kenara sinen hayal gücünle anı gücün yine işbaşında. Bu ağır ölümü her yanınla izleyeceksin.

Radyonun duğmesini çeviriyorlar. Yayınlar ısmarlama sanki. Şimdi tatlı bir kadın sesi geliyor radyodan. Kimbilir dünyanın hangi bucağından, hangi ışıklı, mis kokulu, barış içinde, kaygısız bir salondan geliyor bu ses. İnsanı hayattan nefret ettiren bir şarkı bu. Dünyanın güzelliklerinden zevklerinden, neşelerinden, böylesine bir istek, böylesine bir kesinlikle konuşan, hayata ve insanoğluna lânetler okutan bir şarkı!..

Odayı kapayıp gidiyorlar. Bu canavarların yanımda olmalarının ne kadar gerekli olduğunu anlıyorum. Yalnız kalınca toparlanıyorum, dünyam küçülüveriyor. Koskoca evren bir lokmacık oluyor. Herşey iki kırık kemik parçasından ibaret, iki pörsük kol, gözle görül-

meyen bir eğenin eğelediği, ufaladığı iki kol. Yavaş bir eğeleme, ağır ağır, sesi bile duyuluyor; bu, basit bir duyu sorunu. Dişleri, kulak zarlarını törpüleyen bir acının çıkardığı ses. En ufak sinir parçalarına, en küçük kemiklerine, kanının her damlasına kadar bu acı yayılıyor. Birden yine omuzlarına doğru büzülüyorsun. Omuz mafsallarına toplanıyor bütün gövdenin ağırlığı; bu ağırlık bin kat daha artıyor. Binlerce maymun-adamların çevreni sardığını, asılı gövdenin etrafında sarı dişlerini göstererek dans ettiklerini, döndüklerini görüyorsun. Sonra bunlardan biri sıçrayıp omzuna oturuyor. Arkadan bir başkası. Bütün o kıllı yaratıklar, birbiri ardınca, üzüm salkımı gibi omuzlarından sarkıyor, sarı dişlerini, ıslak diş etlerini göstererek sırıtıyorlar. Bu fazla yükü omzumdan atmak için silkinmek istiyorum. İp geriliyor, omuzlar artık dayanamıyor. Kendini olduğun gibi, güçsüz, boşluğa bırakıyorsun. Artık omuzlarında mafsal diye birşey kalmamıştır, dirseklerinde de. Ancak zaman var şimdi; bitmez tükenmez bir zaman. Acılar dolu bir kaos.

Tek değişiklik şu oluyor : Bütün acıların koyulaşıyor, yoğunlaşıyor, vücudunun mikroskopik bir noktasında, belirli bir noktasında toplanıp saplanıveriyor. Bu acı yoğunlaşmasından patlıyacak oluyorsun. Birden bir patlama. Korkunç bir dalga gibi parçalanıyor, uğulduyor, sular dört bir yanı, çevreni kaplıyor.

— İnsan böyle bayılır zahir! Uyuşuk kafandan yıldırım hızıyla geçiyor bu düşünce.

Ama insan dayanıyor! Kolay kolay teslim olmuyor... Oysa bir bayılma insanı ne kadar rahatlatacak, hafifletecek. Ölüm de. Ölümün beklenişi hiçbir zaman bu kadar tatlı olamaz.

Tuhaf bir durum. Sanki sen kendin değilsin de, bir başkası. Bir başkasının çektiği acıları izliyorsun

sanki. Bir başka birinin boğazlanmasını izlemekten daha korkunç birşey olamaz. Onu kurtarmaya çalışırken kendini de asılı buluyorsun tavandan. Sonra, sonrası yok. Bir çölün ortasında, handiyse yırtıcı kuşların koku alıp parçalamaya, canlı canlı yemeye geleceği yanyana asılı iki gövdeden başka hiçbir şey kalmıyor.

Ayaklarının altına rastlayan döşeme tahtaları döktüğün terden sırsıklam olmuş. Üzerinde tek bir kuru iplik kalmamış. Herşey vücuduna yapışmış. Gözlerinden bile ter akıyor gözyaşı yerine. Vücudundaki bütün ter stokunun damla damla akıp tükenmesi için daha çok zaman gerek. Bitmez tükenmez bir zaman.

Bir ürperme kaplıyor her yanını, her yanın tir-tir titriyor, dişlerin birbirine çarpıyor ateşten, beynin donuyor. Üç dört günlük zoraki bırakmadan sonra tekrar sigaraya başlayan tiryakininkine benzer bir başdönmesi geçiriyorsun.

— İnsan böyle bayılır zahir! diye fokurduyor bütün kanın.

— Hayır! diye karşılık veriyor, hangi derinliklerden geldiği, hangi tecrübelere dayandığı bilinmeyen bir ses.

İşte bu an, beynin hariç, bütün diğer BENLİĞİN tek bir kelime bulup söyliyebilmenin çabasında. Sade bir kelime, bir hiç, insanı ve hayatı andıracak tek bir kelimecik. Dilin sana yardım edecek durumda değil. Gereksiz, ölü bir organ. Benim BENLİĞİM yavaş yavaş, uzun uzun, sonsuz bir saygıyla tek bir kelime kekeliyor : ANACIĞIM!

Evet, dil ölü. Gereksiz, topaçlaşmış, kupkuru, üstelik solumana engel olan bir organ. Tükrük de kalmamış ağzında. Önce yoğunlaşmış, katran gibi olmuş. Sonra büsbütün kurumuş, taş kesilmiş. Şimdi ufalanıp toz olmuş. İnce, incecik bir toz, nefes alma-

ya çalışırken solunum organlarına yayılan, ciğerlerinekanına bulaşan, beynini kaplayan bir toz. Kendin de tüm bir tozsun şimdi. Bu tozun geçebilmesi için son bir gayret gösteren dilin, ağız boşluğunun orta yerinde toplanıyor, bir yumak oluyor ve ölüyor. Handiyse bu dil kopuverecek, handiyse bu dili yutuvereceksin. Korkunç bir nefes darlığı.

— İnsan böyle bayılır zahir! diyor damarlarındaki bitkin kan fısıldıyor.

— Böyle! diye karşılık veriyor o acaip ses gayet yumuşak bir tonda...

"... Deniz kıyısından dikine yükselen çıplak bir dağ. Doruğu iki üç bin metre yükseklikte. Dorukta iki arkadaşın, ellerinde de çok uzun bir ipin ucu. İpin öbür ucuna beni bağlamışlar, denizdeki beyaz bir sandala binmem için indiriyorlar beni bu çıplak uçurumdan aşağı. Sonra sandal yok oluyor. Ellerime ve ayaklarıma hükmedemiyorum. Fena bağlamışlar beni... Ağırlığımla orantılı olarak doruktakiler kalama veriyorlar iple. Ayaklarım suya değiyor. Çevreme bakınıyorum umutsuz, beyaz sandalı görmek için. Yok meydanda. Başım suyun dışında kaldığı sürece çevreme bakıyorum, denizin yüzünde gezdiriyorum bakışlarımı. Hiç birşey görünmüyor. Sular şimdi boynum hizasında, çenemi okşuyorlar. Sonra yavaş yavaş dudaklarıma değiyor, son soluklarımı almaya çalışıyorum acele. Ama neden?

Neden bağırmıyorum bir kez daha? diyorum kendi kendime. Çekin beni yukarı! diye neden bağırmıyorum? Şimdi nefes almam imkânsız, sade gözlerim suyun yüzeyinde. Sertleşiyorum kendi kendime. Ayaklarımı çırpıyorum. Silkiniyorum. "Çekin beni yukarı" diye bağırmak istiyorum, ama ağzımdan giren sular içime hücum ediyor. Çatlıyacağım. Boğazımdan aşağı inen suların lıkırtısından başka birşey duyamıyorum.

Gözlerim olanca gücüyle açılmış bu sıvı cehennemi seyrediyor, tâ dibine kadar. Birinin bana yaklaştığını görüyorum. Ayaklarımdan tutuyor. Öylece, dikine, iterek yukarı çıkarıyor.

— Çıkarabilecek mi dersiniz? Camdan bir maskenin ardından bu adamın yüzünü görür gibi oluyorum...

"Sonra işler karışıyor. İpin altında Almanları görüyorum. Tercüman kovadaki suyu yüzüme boşaltıyor. Bağırdığım için kızıp beni azarladıklarını duyuyor, gibiyim. Dikenli bir şeyle bana vuruyorlar olacak. Ellerinden kurtulup tekrar denize gömülüyorum... Bana yardım edebilecek biri çıkacak mı acaba? Beni bir gören oldu mu dersiniz?

Suyun yüzünden sönük, belirsiz sesler geliyor :

— Boğuluyor yahu!.. Yuttu, dilini yuttu...

Balıkların vücuduma değdiklerini duyuyorum... Sırtım... Ah şu sırtımdaki ağrı!.. Şimdi dibe değiyor ayaklarım... O kadar!.."

Ayıldığımda, sırtüstü yere uzanmış buldum kendimi... Yuttuğum suların çıkması için o bilinen hareketleri yaptırıyorlar... Yavaş yavaş, çok yavaş, ağzıma bazı âletler sokmaya çalıştıklarını anlıyorum. Dişlerim kenetlenmiş, sızlıyor, hissizleşiyor. Ne oluyor? Olacak olan oluyor, anlaşılan... Bir eğe ile ağzımı açmaya çalışıyorlar. Dudaklar ve dişler inatla kapanmış; onlara yardım etmek istiyorum ama, elimden birşey gelmiyor.

— Aç ağzını, diyor tercüman. Yüzüne bakıyorum, ama karşılık verecek durumda değilim, veremiyorum.

— Açmazsan boğulursun. Nerdeyse dilini yutacaksın... Hadi aç, açmaya çalış, yavaş yavaş, ha şöyle...

Bana yalvarıyor sanki. Ben heyecanımla, güçsüz

çabamla, o eğeyle ve başka âletlerle uzun müddet uğraştık durduk bu işi başarmak için.

Birden boğazımda katı bir yumrunun topaçlandığını hissediyorum. Bir kuvvetin içeri doğru ittiği bir yumru. İçeri doğru biraz kayıyor. Upuzun, ıslık gibi bir soluk almayı başardım. İçimde hapsedilen hava sanki dışarı çıkıp, özgürlüğe kavuşmak istercesine boğazımı ve kulak zarlarımı zorluyor. Bir saralının feryadına benzer bir uğultu ile dışarı fırlıyor. Ağız kendiliğinden açılıyor.

Dilimi çekmeye çalışıyorlar şimdi; kerpeten, cımbız kullanıyorlar bu iş için. Dudaklarımı kımıldatıyorum. Tercüman, hayvan gibi bana bakıyor. Sormak aklına geliyor bir aralık :

— Su ister misin?

— Evet, diyorum gözlerimle.

Kovadaki siyah sudan biraz akıtıyor ağzıma. Bu ilk miktarı ağzım bir sünger gibi emiyor. Dilim kendiliğinden, âletlerin yardımına lüzum kalmadan yerini buluyor. Ama kımıldamayı, konuşmayı unutmuş.

— Nereye sakladın silâhları? diye üçü birden üzerime eğilip soruyorlar.

— .....

Sorguyu yapan Alman, birşeyler söylüyor, tercüman tercüme ediyor :

— Silâh varmış sende!

Gözlerimle "Hayır" diyorum. "Yok..."

— Konuşamıyor musun?

Bu sefer hem dudaklarım, hem de gözlerimle karşılık veriyorum : "Evet, öyle, konuşamıyorum, elimden gelmiyor konuşmak."

Tercüman naklediyor. Ben bu an gerçek bir cennet düşünüyorum; hücrem geliyor aklıma!

Alman, yapılması gereken birşeyler söylüyor, sonra çıkıyorlar. Tercümanla yalnız kalıyoruz.

— *Konuşacak mısın? diye çıkışıyor sert sert.*

Tekrar dudaklarımı kıpırdatıyorum.

— Ulan, bırak bu numaraları! Yutmayız. Nasıl çözülürmüş dilin, şimdi göreceksin bak!

Başarıyı kendine mal etmek için kararlı bu adam! Efendilerinin huzuruna kurula kurula çıkacak, tebessüm edecek, iftihar duyacak, beni nasıl söylettiğini, bu işi nasıl başardığını anlatacak. Buna hazırlıyor kendisini besbelli. Masadan bir gazete alıyor. Tercüman gazeteyi buruştururken başlığı ilişiyor gözüme : **Das Reich.** Dört sahifelik. Huni biçiminde katlıyor gazeteyi, ucunu ateşliyor. Çeneme doğru yaklaştırıyor! Gözlerimi kapıyorum. Alevler yüzümü yalıyor. Yanık kâğıt ve kıl kokusu geliyor burnuma. İnsan etinin çok çabuk ateş aldığını duymuşluğum var. Kıvranıyorum. Ama gövdem öyle ağır ki. Acı öyle dayanılmaz ki. Herif kızıyor :

— Ben senin iyiliğini istiyorum be! Bir Elen olarak sana tavsiyem! Neden susuyorsun? Neden konuşup bir an önce evine gitmek istemiyorsun?

Konuşmıyacağımı aniamış olacak ki, elindeki gazeteyi yere fırlatıyor, beni... odama götüreceklerini müjdeliyor! İstirahat etmem, dinlenmem için! Tekrar sorguya çekilinceye kadar biraz dinlenip toparlanmam için!

Bana yardım ediyor, ayağa kalkmama yardım ediyor sözde. Terliyor, kızarıyor, kabahat bendeymiş gibi kızıp köpürüyor ve bir tekme savuruyor rastgele. Tekme tam midemde. Sonra tekrar beni kaldırmaya çalışıyor, küfrediyor, sert sert yüzüme bakıyor, nihayet bir aralık ayaklarımın üstünde durabiliyorum. Biraz tutsaydı bari, tutmuyor, tekrar düşüyorum.

— Allah kahretsin seni emi, kötürüm pezevenk! diye çıkışıyor, besli katır gibi tepiniyor.

Bu sıra aklıma insan gövdesinin ayakta nasıl denge sağladığı konusu üzerine bir mühendis arkadaşın vaktiyle yaptığı bilimsel bir açıklama geliyor. Bu acaip açıklamanın o zaman bendeki tepkisini hiç unutamam. Mühendis arkadaşa göre bu bir mekanik problemiymiş. Ama mühendisin dediği insan gövdesi. Merlin'deki bir tutsağın gövdesi değil! Hani benim ellerim, kollarım, ayaklarım? Nerde o belimin yaylanışı, nerde o insan gövdesinin sayısız ince hareketlerinin meydana getirdiği mucize?

El yerine, kendi başına buyruk bir çift havan eli, sicime bağlı boynumdan sallanıp durmakta. Bir adım atmayagör, bu havanellerinin gelişigüzel, hiçbir istek, hiçbir iradeye bağlı olmadan, diledikleri gibi kalçalarımı okşadıklarını, sağa sola sallandıklarını görüyorum. Senin değil bu eller. Yemyeşil, şişik parmakları yok olmuş, kaybolup gitmiş. İlk anlarda asılmama yarayan o acaip araçlardan birinin gövdemin bir yerine yapışıp kaldığını, hareketlerime engel olduğunu sandım. Şöyle bir yokladım kendimi, işte o zaman ellerimin fecî halini farkedebildim ancak.

Kafa tamamen hissiz, omuzlardan ayrı; bir demirle ense köküme kuvvetle vurmuşlar gibi. Tek adım attın mı durmak zorundasın. Kafan bir tarafa, ellerin öbür tarafa çekiyor gövdeni.

— Yürü, yürüdükçe açılırsın! Birşeyciğin kalmaz! diye öğüt veriyor o yufka yürekli "Elen!"

— Yürü be birader İşimiz gücümüz var, evde bekleyen çoluk çocuğumuz var! Lala Paşa mı eğlendireceğiz yani, nedir bu senin yüzünden çektiğim!

Tutuklulardan iki kişi çağırıp beni kaldırtıyor yerden.

Masûm çocuklar geliyor gözümün önüne. Yorgun argın... İşinden dönen babalarını kucaklayıp öpmek için bekleşen yavrular. Ah, diyorum, bu yavrular keşke babalarının ne iş yaptığını öğrenmeseler! Yedikleri ekmeğin nasıl kazanıldığını, nasıl insanlara yapılan işkencelerin, dökülen kanların bedeli olduğunu görüp günün birinde insanlardan da, kendilerinden de, hayattan da nefret etmemeleri için bunu öğrenmelerini istemiyorum. Hiçbir zaman öğrenmemeli bunu bu yavrular, bilmemeli, diyorum. Babalarını unutmaları gerektiği kadar, bunu da bilmemeleri gerek...

Bu korkunç sırrı biz de onlara hiçbir zaman açıklamıyacağız; bir insanın yanlış yola sapmaması için nasıl yetiştirilmesi gerekirse öylece, gerekli şefkat ve sevgiyi esirgemeden bu yavruları büyütüp yetiştireceğiz. Ne zaman olacak bu?.. O zaman! Bir gün... Günün birinde güneş elbette esir ülkemiz için de doğacak!..

Beni yerden kaldıran o iyi arkadaşlara bakıyorum. Genç çocuklar. Yirmi iki, yirmi üç yaşlarında. Kollarını bükmeden, kımıldatmadan, sarsıp da bir yerimi acıtmaktan korkarak taşıyorlar beni.

Gardiyan, elindeki anahtarlarla kapıda bekliyor. Usulcacık yere bırakıyorlar beni. Alçak sesle tatlı sözler, yürekten gelen sözler söylüyorlar. Sırtı gardiyana dönük olanı eğilip alnımdan öpüyor çaktırmadan; "Dayan arkadaş!" diyor. Gözlerim yaşarıyor. Dudaklarımı üst üste açıp kapıyorum bu delikanlıya. Ne demek istediğimi anlıyor.

— Su ister misin? diye soruyor.

— "Evet" diyorum işaretle.

Yarı Almanca, yarı Elence gardiyana bana biraz su getirmesine müsaade etmesini rica ediyor, yalvarıyor.

— Nix su! Bu komünist!.. Los... Looos!...

Hücreyi kitleyip gidiyor. Merdivenlerde ayak seslerini duyuyorum. İki dakika geçmeden hücremin penceresinden bir kadın sesi duyuyorum « 'Arkadaşım!" diyor bu ses... Bir dost sesi bu!.. Birşey düşüyor içeri. Bütün gücümü topluyorum. Yavaş yavaş kıvrılarak başımı kapı tarafına çeviriyorum. Düşen ıslak bir havlu! Henüz yaşamakta olan insanların şefkati bu. Yaşanılmaz hayatı yaşanabilir hale getirmeye çalışan, bu hayatı biraz süslemeye çabalıyan bir şefkat örneği...

Bu havluyu alevler içinde kavrulan ağzıma sıkmak, suyun ağzımdan taştığını, beni boğduğunu, yüzüme, birer kor parçasına dönmüş gözlerime yayılışını duymak istiyorum... Ama hangi ellerle, hangi güçle bunu yapabilirim!..

Biraz daha uzanıp havlunun ucuna dişlerimle yetişmeye çalışıyorum. Ama dudaklarım başımdan aşağı inen kaynar sudan, kırbaç izlerinden, yanıklardan berbat bir durumda; dudaklarımın arasına bu havluyu alabilmem imkânsız. Bu işi elimden geldiğince dişlerimle yapmaya çalışıyorum. Böylece, dudaklarım aralıklı, ancak dişlerim ve dilimle yalayabiliyorum havluyu; o iyi insanların sevgi ve dayanışma duygusunun bana bu cehennemde, bu hislerin, insanlığın bulunmasına imkân olmayan bu yerde ulaştırdığı bu serin havluyu. Öyle yorulmuşum ki, solumak bile yük oluyor. Kafan düşünebilmekten âciz. Herşey çözülmüş, felce uğramış. Tek istediğin şey şu an sonunun gelmesi. Gelecek acılardan kurtulman için tek çıkar yol bu. Daha beteri olamaz yaptıklarından. Bu gerçek beni biraz olsun ferahlatıyor. Bütün varlığım acı bir umursamazlık ve alay sembolü şimdi. Herşeye karşı. Burada olup biten, ya da ileride olacak olan herşeye karşı. Önümdeki gecenin beni sağ bulmıyacağına yüzde yüz inancım var!

Duyular ve düşünceler yavaş yavaş zayıflıyor, felce uğruyor.

Kapı açılıyor. Vız geliyor bana. Kim isterse gelsin, kim olursa olsun, ne yapacaklarsa yapsınlar. Sırtıma barbarca bir tekme atıyorlar.

— Kalk ulan ayağa! diye bağırıyor tercüman.

Kımıldamak bile geçmiyor aklımdan. Böyle bir başarıyı o da benden beklemiyor olacak.

— Kalk diyorum, ulan!

Kıpırdamadığımı görünce birden ayaklarımdan çekiyor, hücrenin orta yerinde sırtüstü çeviriyor beni. Yanında sorguyu yapan Alman da var.

— Çözülmedi mi dili daha bu herifin?

— .....

— Susadın mı ulan?

"Evet" işareti yapıyorum.

— Aç ağzını, ama dikkat et boğulmayasın!

Ağzıma bir huniyle sürahiden su boşaltmaya başladı. Tuzlu suydu, zehir gibi! Kendimi savunacak durumda değildim. Başımı bile sallıyamıyorum. Ancak boğulmamak için çabuk çabuk içiyorum akıttıkları suyu...

Böyle kötü bir durumda organlarının da bir iş görebilmesi mümkün değil; ancak içinde bir kin ve inat. Bu kin ve inat, tarihin en sefil kölesi, Yeni Nizamın motorize insanı karşısında duyduğum güçsüzlüğün şuuruna vardıkça daha da artıyor, daha da yüceleşiyor.

Sulama işi bitince, ellerim olacak o güzel yeşil kütük parçalarına yeniden takıyorlar kelepçeyi. Ayaklarımı da bağlıyorlar, ama bu iş için demir kelepçe yerine, ince tel halat kullanıyorlar. Doğrusunu söylemek gerekirse bu olup bitenlerden ötesi beni ilgilendirmiyor artık. Ellerimi kesseler bile acı duyacak gibi değilim. Bağlarlarken de ayaklarım daha fazla acımadı.

Acının en yüksek noktasını çoktan aştık. Uzun zaman hiç düşünmeden öylece kalıyorum. Ateşim çok yüksek! Sonumu bekliyorum. O kadar. Duygu, istek hiç, ama hiç birşey kalmadı. Salt ölümü bekliyorum. Gelmekte olduğu da bir gerçek! Tek sevinci, söylemek istediğim çok sevgili bir ismi dudaklarımın arasından çıkarmayı başardığım an duydum!..

Bu iş, yani bu sorgu çeşidi tam dört gün dört gece sürdü. Üç dört saatlik aralıklarla, bir koltuğumdan tercüman, öbüründen "sorguyu yapan Alman" beni kavrayıp boş un çuvalı gibi sürükleyerek yazıhaneye taşıdılar.

— Silâh varmış sende?.. Söyle, ne yaptın, nereye sakladın bu silâhları?..

Bu sorular hiç değişmeden tekrarlandı. Ben inkâr ettikçe onlar büsbütün kudurdu. Çıldırmış olmasınlar diye düşünüyordum; öylesine heyecanlı, öylesine garip ve aşırıydı halleri. Yüzleri sanki gizli bir acı ile buruşuyor, elleri titriyor, hırslarından gözleri yuvalarından fırlıyacak gibi oluyordu...

Bir gün beni birisiyle yüzleştirdiler. İşkenceden berbat durumda olan biriyle. Gözleri paniğe uğramış bir hayvanınkilere benziyordu. Hemen anladım. Bu adamda sağlam deliller vardı. Gerçekten de silâhları ben bu adamdan almıştım! Herşeyin tamam olduğunu, bütün delilleri topladıklarını söylediler, bu delilleri teker teker saydılar bana! Yüzleştirildiğim o insan kılığından çıkmış adam bana öğütler veriyordu... "Müsterih olmamı, hiç üzülmememi..." söylüyor. "Ne yapabilirdim," diyor, "astılar beni tavana... buldular bütün aracılarımızı... tabiî seni de... dayanamadım... korkma bizi öldürmiyecekler... sen de itiraf etde bitsin bu iş... söyleyiver benim ne olduğumu... benden satın aldığını o silâhları!.. Öyle değil mi?.."

Adam hızını almıştı bir kez, durur mu hiç! Bulanık, dağınık kafası gerçekle ilgisi olmayan birçok şeyler uyduruyor. Bütün bu gevezelik seli benim aleyhime. Bütün gizli işleri biliyor bu adam. Birden adamın sözünü keserek :

— Ben satın aldım ondan silâhları! diye kabulleniyorum.

Çevremdeki leş kargalarının topu birden başıma üşüşüyor.

— Neden satın aldın?

Soruya bak! Neden satın almışım! Bu açıkgözlerin maşallahı var... Nazar değmesin!

— Bu silâhları, İtalyanlar tanklarını, bayraklarını açık arttırmaya çıkardıkları zaman satın aldım. Hıncımı almak için İtalyanlardan da, yurdumu istilâ eden başkalarından da nefret ediyorum, kin besliyorum bunlara karşı. Köyümde yirmi beş bin kök zeytin ağacı vardı. Yüzyılların emeği! Kökünden söktüler. Evlerimizi yaktılar, hava alanı yaptılar. Anam, iki kardeşim evimizle beraber alevler içinde yandı. Şimdi beni serbest bıraksanız, ben de aynı koşullarla karşılaşsam, aynı şeyi yaparım yine, bulduğum silâhı satın alırım. Bayrak da satın alırım...

Ne diyeceklerini, bana neler soracaklarını biliyorum, ona göre kendimi hazırlıyorum.

— Sehr schön! diyor sorgumu yapan Alman. Pekiy, güzel ama, satın aldığın o silâhları ne yaptın?

— İşte bu sır, öyle bir sır ki, siz onu benden hiçbir zaman öğrenemiyeceksiniz!..

Almanlar birbirinin yüzüne bakıyorlar. Bildiğim birkaç Almanca kelime sayesinde, o esneyen uykulu Almanın sorgumu yapan adama çıkıştığını anlıyorum. Birşeyler söylüyor ona, sorguya çekilenleri daima hep

o aynı yola ittiğini, işi inada bindirmeğe götürdüğünü ihtar ediyor!

Sorgumu yapan Alman, düşüncelere dalıyor. Tekrar bakışıyorlar. Bu sessiz anlaşmanın tek bir anlamı var : İş bu kerteye geldi mi, bütün uğraşmalar boşa gitti demektir!..

Besbelli, daha önceden tecrübeleri var. Ama tecrübelerin verimli olabilmesi için hayal gücü gerek. Yeni Nizamın uşakları hiçbir vakit böyle bir ziynete sahip olamamışlardır, olamıyacaklardır.

— Kurşuna dizileceksin, haberin ola!

— Biliyorum bunu, ve...

— Evet?

— ...bunu bekliyorum, hem istiyorum da!

— Neden istiyorsun?

— Bu yaptığınız sorgudan yeğdir de ondan!

— Bütün arkadaşlarını yakaladığımızı söylersek sana, ha? Hattâ babanı, karını, çocuklarını? Onlara da aynı şeyin yapılmasına razı mı olacaksın?

— Onu da bekliyorum.

— Demek onlar da bu pis işe burunlarını sokmuşlar? Karışmışlar bu işe?

— Yakalanmaları için karışmış olmaları gerekmez!

— Neden? Ne demek istiyorsun? Alman adaletine itimadın mı yok demek istiyorsun?..

— Burada hiç bir adalet hiç bir kimse tarafından temsil edilmiyor...

Bu budalaca sorulara karşılık veren ben değilim. İçimdeki dedelerden, ninelerden biri uyanmış, müthiş kızgın verip veriştiriyor, öç alıyor. Küçücük kalbimin içinde bütün Elen diyarı seferber olmuş! Eskisi, yenisi. Umutsuz savaşını vermekte. Umutsuz ama, mutlaka sonu olacak savaşını! Onur savaşını...

Bana gelince, onları kızdırmaktan, çileden çıkarıp sonunda sinirlerine hükmedemez duruma düşüp tabancalarını ateşlemelerinden başka bir amacım yok. Nasıl olsa kurtuluş yok. Bir an önce bitsin bu iş.

— İngilizleri tercih ettiğinizi mi söylemek istiyorsun

— Ortaçağın bizlerden utanacağını söylemek istiyorum...

—Kim bu Ortaçağ?

Yüksek rütbeli bir Alman subayı giriyor içeri. Herkes esas vaziyete geçiyor. Sorgumu yapan Alman bu mesele üzerindeki raporunu veriyor şimdi. İşin hangi safhada olduğunu anlatıyor. Yüksek rütbeli subay devam emri veriyor.

— Demek sana haksızlık ettiğimize kanisin?

— Siz o haksızlığı kendi memleketinize, temsil ettiğiniz adalete karşı işliyorsunuz aslında!

— Yerimizde sen olsan ne yapardın?

— Mahkemeye verirdim. Elimde delil varsa kurşuna dizerdim. Gerçek bir Elen olarak hiç bir zaman elimdeki tutsaklara işkence yapmağa tenezzül etmezdim!

Yüksek rütbeli subay giriyor araya. Anlayabildiğime göre onun da bir sorusu var.

— Satın aldığın bu silâhların ateş gücü var mıydı?

— Denedim, tamamdı!.

— Neden bu kadar telâş ölmek için?

— Hayatın ancak bir hareket içinde değeri vardır. Burada hayatta kalmaya çalışmanın bir faydası yok.

— Ölümden korkmuyorsun demek?

— .....

— Ama ıstırap çekiyorsun! Bunun için acele ediyorsun.

— .....

— Neden cevap vermiyorsun?

— Değmez de ondan.

— Pişman olacaksın ama. Hem de pek yakın!

Zile basıyor. Beyaz pörsük etli işkenceci içeri giriyor. Birşeyler konuşuyorlar, tekrar dışarı çıkıyor, az sonra neşeli, hoplaya zıplaya geri geliyor, yeniden işe başlıyacağı için memnun besbelli.

Gözle kaş arasında başıma çeşit çeşit yayları ve ıvır zıvırları olan demirden bir taç geçiriyor cellât. Bu tacın iç kısmında, uçları mantarlı, vidaya benzer çıkıntılar var; bunlar iç taraftan kafatasına değiyor. Biri tam alın hizasında, biri arkada, ikisi de tam şakakların üstünde, sonuncusu başın tam tepesinde.

Usta bir teknisyen tavriyle bir adım geri atıp gözlerini kısıyor, bu teknik uygulamayı inceliyor. Pek memnun görünüyor sonuçtan. Şimdi acaip birkaç vidayı bir takım elektrik kablolarına bağlıyor; bu kablolar duvardaki prize erişmeden evvel birleşip tek bir kablo haline geliyor. Duvara yaklaştırıyorlar beni. Bu acaip tertibatı işkenceci cereyana bağlıyor. Kafatasına değen bütün o vidalar müthiş bir hızla dönmeğe başlıyor. Bunlar vida değil, kafamı delen, şimdi de yumurta çırpar gibi beynimi çırpan çiviler. Kafadaki bütün mesamatın açıldığını, genişlediğini, saçlarımın köklerinden ayrılarak havada uçtuklarını hissediyorum. Havalanmış uçuyor bütün başımdaki saçlar.

— Söyle şimdi, çocuklarına, evlâtlarına acımıyor musun sen?

— Acıyorum, acıyorum onlara ama, daha çok senin çocuklarına acıyorum, diyorum tercümana, onları nasıl bir haram ekmekle beslediğin için!..

Başka hiç bir şey hatırlamıyorum. Sade kısa bir an, kısacık bir an, bulunduğum yeri tanır gibi oluyo-

rum. Şimdi hücremdeyim. Ama kim olduğumu, adımın ne olduğunu, buraya nasıl geldiğimi tamamen unutmuşum!...

Kendime geldiğimde, büyük, kocaman, temiz, ferah, güneşli bir koğuşta, bir karyola içinde buldum kendimi. Muntazam dürülmüş, dörder dörder dizilmiş battaniyeler, insanlar, birçok sessiz, sakin insanlar. Kimi tesbih çekerek volta atıyor, kimi yanıbaşıma diz çökmüş gülümsüyor! Buranın "Haydari Toplama Kampı" olduğunu bu insanlar söyledi bana...

Su istedim. Beşi onu birden fırlayıp koştular. Ama — bunu çok iyi hatırlıyorum — getirdikleri suyu içip teşekkür edeceğime bu insanlara hakaretlerin en büyüğünü yaptım. Getirdikleri suyu, yüzlerine şüpheli şüpheli bakarak, dilimin ucu ile şöyle bir denedim, hem bunu birkaç kere yaptım! Ve bu iyi insanlar bana kızmadılar, gücenmediler. Şaşkın şaşkın birbirlerine baktılar, sonra saçlarımı okşadılar, tatlı tatlı gülümsediler yüzüme! Bu durum yüzünden ömrüm boyunca utanç duyacağım.

Bu iyi insanlar bundan böyle hep birlikte bu kampın türlü garip, görülmemiş, acaip heyecan ve sevinçlerini yaşıyacağımız yeni arkadaşlarım. Bu iyi insanlar benden önce aynı yoldan geçerek, omuzlarında aynı çarmıhı taşıyarak buraya gelen kardeşlerim.

★

İlk hafta kampın genel yaşayışına hiç katılmadım. Günler güzel geçiyordu. Hem çok çabuk geçiyordu! Bir boradan, bir fırtınadan önceki günler gibi durgun. Yapmacıksız, içten davranışlarla sana yardım edip yararlı olmaya çalışan, bizden olan insanların arasında kendimi hoşnut ve memnun hissediyordum.

Sigaranın pek kıt olduğu çarpmıştı gözüme. İkiye bölünmüş sigara içtiklerini hiç görmedim. En büyük pay üçte bir. Ama her hastanın yastığının altında her zaman bol sigara bulunuyordu. Fırsat bulup hatır sormaya gelenler de hastalara bir eksikleri olup olmadığını soruyordu hep.

Barba Apostol adında seksenlik bir ihtiyar günde birkaç kere bana uğruyor, oturup birlikte sohbet ediyorduk. Arkadaşlık ediyordu bana Barba Apostol. Hiç bir keresinde de boş gelmiyordu. Kahve bile bulup getiriyordu bazen. Dikkat ettim, kendi kupasına çok az kahve koyar, ben kendiminkini bitirinceye kadar o da kahvesini yudumlar görünmeğe çalışırdı. Hiç kötü şeylerden söz açmazdı bana. İyimser olduğundan değil, insanlara nasıl yaklaşmak gerektiğini çok iyi bildiğinden. Hastalarla arkadaşlık etmek onun işiydi sanki, bu işte bir uzmandı o. Çok sevilen, çok aranan biri olmuştu hastalar arasında. Güzel, tostoparlak, ak saçlı bir baş, bükülü pala bıyıklar. Anlattığı masalların ayrımını rahat, ölçülü el kol hareketleriyle tamamlamayı çok iyi biliyordu. Barba Apostol, o derinlerden gelen, sıcak, tatlı sesiyle, hiç acele etmeden, masal anlatır gibi konuşurdu. Anadolu'nun dört bir yanını dolaşmıştı Barba Apostol.

Aynı koğuşta beş hasta daha vardı. Beşi de Merlin işkencelerinin kurbanı. Çoğu benden daha da beter durumdaydı. Birbirimizi yakından hiç göremedik. Ama birimiz ötekinin halini, durumunu, özelliklerini çok iyi biliyorduk. Hattâ aramızda bir dostluk da kökleşmeye başlamıştı. Memleketin genel durumunu inceliyor, görüşlerimizi belirtiyor, arada sırada kuru üzüm, limon kabukları, sigara gibi hediyeler de alıp veriyorduk. Bütün bu işler Barba Apostol'un aracılığı ile oluyordu.

Yemeklerimiz her zaman itinalı, temiz ve boldu. Bu mutfaktaki arkadaşların bizim için özel olarak gösterdikleri ilgidendi. Onlar 1. koğuştandı. Bu koğuş Alman istilâsından önce, ta 4 Ağustos 1936'dan beri hapishanelerde olan siyasî tutuklara ayrılmıştı. Kampta herkes bu çocukları büyük bir saygı ile anıyordu.

— Bunlar insan değil, birer evliya, birer melek, diyorlardı. Bilir misin bu çocuklarda sinir denen bir şey yok sanki. Hiç, ama hiç!...

Bir başkası kendi kanısını ekliyordu :

— Ama, yalan söyledin mi hiç affetmiyorlar. Yalana çok kızıyorlar. Yalan korkakların harcıymış, öyle diyorlar! Ömrümde ilk defa böyle bir söz duyuyorum...

Çok şeyler anlatılıyor bu çocuklar için. İlk bunlar bulunmuş Haydari Kampının küşadında. Larisa hapishanesinden getirmişler onları buraya. Daha önce Anapli kalesinde kalebentmişler. İnsan onlar gibi olmak için ömrünü hapishanelerde mi geçirmeli, diye soranlar var bunları anlatanlar arasında. Neymiş suçları? Siyasiymiş bunların suçu. Yine bunları anlatanlara göre, bu çocuklarla dostluk, yakınlık kurdun mu, onlar gibi olurmuş, onlara benzermiş insan. Onların arasında açıkgözler, mürailer dikiş tutturamazmış. Alıp başlarını giderlermiş ergeç! Evet bu çocuklara açık yüreklilikle, içtenlikle yanaşmak gerekmiş. Rivayetler böyle...

Kapımızda her çeşit insan var. Eskiler bunları tanımama yardım ediyorlar. Herkese itimat etmemek gerek. Uyanık olmak gerek. Koğuşta İdarenin birçok adamı var, her koğuşta bir kaç hafiye. Çok kimsenin başını yemişler bunlar. Böyle şüpheli kişileri bana teker teker tanıttılar. Bunlardan biri bana yanaştı mı, bizimkiler hemen etrafımı sarıyor, benden lâf alması ihtimalini önlemeye çalışıyorlar. Bana yaklaşan iyi biriy-

se bunu hemen anlıyorum; bu durumda bizimkilerden hiç biri gelip yastığımı filân düzeltmek numarası yapmıyor.

Günler çok rahat, çok sâkin geçiyor. Burası Toplama Kampı değil de, masallardaki gibi melekler seni kanatlarına almış bir cenneti âlâya getirmişler sanki. Ama çevremdeki iyi insanlar için geceler pek zor geçiyor. Çok soğuk burası. Kamp yüksek bir yerde, etraf da ağaçsız, çıplak. Erken başlayan kuru poyraz kasıp kavuruyor her bir yanı. Kuzey yönündeki pencerelerin de açık bırakılması mecburi olunca, bu insanlar koğuşta dört dönerek, ya da kendi nefesleriyle ısınma kiçin köşelere kümelenerek geceyi geçirmek zorunda kalıyorlar. Dört kişiye bir battaniye düşüyor koğuşta! Çoğu da kendi battaniyelerini ağır yaralı hastalara veriyorlar. Sık sık ıslak elbiselerle sabahlamak zorundalar. Belli ki gündüz angaryalarda ıslanıyorlar, değişecek başka elbiseleri de yok. Ama şakalaşmaktan, maytap geçmekten de geri kalmıyorlar. Battaniyelerini verdikleri hastalar işin farkına varmasınlar diye tenha köşelere çekilip oralarda titreşiyorlar. Öylesine vakur, öylesine ağırbaslı karşılıyorlar bu işkenceyi!...

Bir çocuk vardı oniki yaşında, hiç unutamıyacağım. Likurino idi adı. Çok soğuk bir gece yanıma gelmişti.

— Uyuyor musun? diye sormuştu.

— Yok evlâdım, uyumuyorum. Ama sen üşüyorsun, gel şuracıkta yat.

— Sağol, benim battaniyem var. Senden bir şey rica edecektim, ama aramızda kalsın, kimseye söyleme emi.

— Oldu mu ya? Nasıl açıklanırmış başkasının sırrı?

— Sigara istiyecektim senden, varsa eğer, yarın mutlaka iade ederim.

— Var, çok sigaram var, ama sen sigara içiyor musun ki?

— Bu gece içececeğim. Çok kötü bir rüya gördüm. Barba Apostol'a ve Kosta'ya acıyorum. Bir felâket gelecek başlarına, göreceksin!

— Anlat bakalım rüyanı.

— Anlamazsın ki! Demek istediğim, çocukların rüyası başka olur!

Yataktan kalkarak ağır aksak koğuşta gezinmeğe başladım. Bu çocuk beni çok endişelendirmişti. Kamptaki çocukların yalnızlığı hep gözümüzden kaçmıştır. Onlar da bunu gayet olağan saymışlardır. Çocuk akılları ile büyükler için çıkardıkları sonuç şu: "...çocukların rüyası başka olur!" Elbette ki bu çocuklar daha da ileri giderek büyüklerin bencilliğinin ne korkunç bir şey olduğunu da anlamışlardır! Veyl çocukların güvenini kazanamıyan toplumlara...

Yalan söylemişti bana, sigara içmiyordu bu çocuk. Verdiğim sigaraları, bir köşede pineklemiş titreşen birkaç ihtiyara dağıtmıştı. Şimdi oturmuş bu ihtiyarlara hikâyeler anlatıyordu. Öyle utanç duyuyorum ki bu büyük çocuğun karşısında! Büyüklerin ıstırabını yumuşatmak için bütün o çocukluk imtiyazlarından öyle cömertçe bir vazgeçişi var ki! Sonra, tek başına, umutsuz, o korkunç yalnızlığı ile başbaşa, koğuşun içinde volta vurmaya başlıyor, üşüyen ellerini uğuşturuyor, ısınmaya çalışarak günün ağarmasını bekliyor. Bu sabahçı çocuk gerçek bir tutuk, gerçek bir savaşçı; kendine mahsus usullerle, çocuk bahçelerinin dışında bambaşka bir savaşa atılan, dertlerinin, şikâyetlerinin farkına varılmaması için kendini kamufle etmek gücünü bulmuş bir savaşçı!

Oyun oynaması, kahkahalar salıvermesi gereken bir çağda, çok tehlikeli işlerde yurdunun kurtuluşu için çalışmış! "Gençlik Mukavemet Teşkilâtı"nın bir üyesi olarak büyük bir fedakârlıkla, yorulmak dinlenmek nedir bilmeden, tehlikelerin şuuruna varmış olarak, bütün gücü, bütün disipliniyle çalışmış. S-S'ler onun grubunun izlerine rastlamışlar. Bu çocuk onlarına karşısına çıkıp yollarını kesmiş! Asmışlar onu da kollarından tavana, korkunç işkenceler yapmışlar.

— Benden hiç bir şey öğrenemezsiniz!

Bu olmuş verdiği karşılık.

— Size tek söyliyeceğim şey, babamın bu işten haberi olmadığıdır. Rahat bırakın adamcağızı. Bana istediğinizi yapın.

Getirmişler Haydari Kampına bu çocuğu. Şimdi burada o özel savaşına devam ediyor; büyüklere karşı, onların küçüklere yapmaları gerekenleri yaparak aynı savaşa devam ediyor.

Bu çocuk da ertesi gün kurşuna dizilmeye götürülenler arasındaydı. Sıraya bir ceylân çevikliğiyle koşarak girdi ve yerini aldı. Son anlarında bile nasıl bir kahraman olduğunu herkes görsün, kimsenin bundan şüphesi olmasın diye!

Ayakta durabileceğim kadar iyileştiğim ilk gün, daha sabah yoklamasından itibaren, hemen kampın umumî hayatına katılmaya başladım.

Önce arazi ve mevki keşfimi yaptım. Batı ve kuzey yanları kapalı nal biçimi bir toprak parçası. Etraf çıplak tepeciklerle çevrili. Bazı noktalarda, insanı hayvanlarla insanların barış içinde yaşadığı ağıllara götürmek için dâvet edercesine uzanan dar patikalar. Doğu ve güney yönlerde Attika vilâyeti toprakları, Faleron'lar, Saronikos körfezinin mavi adacıkları.

Burada böyle korkunç bir ıstırabın hüküm sürdü-

ğü insanın aklının ucundan bile geçmez. Manzaranın bu yumuşaklığı karşısında insan herşeyi unutuyor. Atina şehri gözlerinin önüne bütün genişliğiyle yayılmış' Kampta yaşayanlar şehrin bütün mahallelerini, bütün sokak ve caddelerini iyice görebilsin, seçebilsin diye bu koca kent gövdesinin tamamını Haydari tarafına çevirmiş özellikle. Tutuklardan bazıları kendi evlerini bile görebiliyorlar, pencerelerini gösteriyorlar! Ama hiç hiç bir zaman Atina'dan bu kadar uzakta değildi onlar...

"Koğuştan çıkar çıkmaz elinden geldiği kadar çabuk yürüyeceksin!"

Haydari'de nasıl hareket etmek gerektiği üzerine ilk ders bu. Yoklamaya çıktığım ilk sabah bu dersi hemen hatırladım. Ama ağır yaralı bir başka tutuklu hatırlıyamadı. Hoş hatırlasaydı da daha çabuk yürüyecek durumda değildi. Kovaç kırbaçla hemen üzerine saldırdı. Bir yerden fırlayıveren Barba Apostol kızgın S-S'le, başına nelerin geleceğinden habersiz yaralı arkadaşın arasına girmek fırsatını buldu. Barba Apostol işi dalgınlığa vurup yolu seyre dalmış gibi yapıyordu. Öylece olduğu yerde kımıldamadan duruyordu. Savrulacak kırbaç kendisine gelsin, hastaya bir şey olmasın diye.

Tam bu sırada Napolyon — kamp sakinlerinin bu kurtarıcı meleği — işin farkına varıp ihtiyarın yardımına koştu. Bir şey sormak bahanesiyle yapacağı işe engel olduğu için bu sefer Kovaç'ın gazabı Napolyon'un sırtında patladı.

Çevreyi gözden geçiriyorum. Kamp iki metre yükseklikte bir duvarla çevrili. Her ikiyüz metrede bir nöbetçi kulesi. Kulelerde makineli tüfekleri avluya çevrili İtalyan askerleri. Muhafız koğuşları yeni, rahat, üçer katlı yapılar. Her iki cephede büyük büyük pen-

cereler. Geniş bir avlu. Her yapının bir de numarası var. Solumdaki üç numaralı yapı. Bunun önünde 4 ve 22 numaralı yapılar. Biraz ilerde "20" numara, önünde çiçek tarhları, bahçesi de var. Burası komutanlık binası. Dibe doğru dairenin ucunu "15" numaralı bina tamamlıyor, bunun ufacık demir parmaklıklı pencereleri var, dıştan sıvaları küflenmiş, yer yer dökülmüş. Dip taraftaki bu yapı korkunç bir hayalet gibi yükseliyor. Burası "tecrit" binası. Bütün işkenceler burada yapılıyor. Bir mezarlık burası! Kapısında kara gözlü, donuk bakışlı, tostoparlak bir nöbetçi — bu cehennemin zebanisi — esnemekte.

Buradakiler tecrit kelimesini hiç kullanmıyorlar. Bu kelime çok bir şey demiyor. Ama "15" dedin mi herkes ilgileniyor, bir şey mi var diye meraklanıyor, öğrenmek istiyor. Neden "15" dedi? "15" lik bir şey mi var? Bu numaranın anlamından ayrılmayan, onunla birlikte yaşayan biri de var. Bu birinin adı Andrea. "Tecrit" binasının baş işkencecisinin adı bu işte.

Kamptan gelip geçenlerin hiç unutamıyacakları üç numara vardır : "15" numara, kendi kaldıkları blokun numarası, bir de "21" numara.

Bu "21" numarada bütün özel hizmet servisleriyle ihtisas kolları faaliyette. O bildiğimiz günlük küçük hizmetler. Berberinden saat tamircisine kadar herşey. Demirciler, terziler. Bütün bunlar S-S muhafız birliğinin hizmetinde. Bu blokta açıkgöz bir Yunanlı da faaliyette. Bu adam 1821 Yunan ihtilâl savaşı sırasında Omeros'un çok zor durumlara düştüğünü anlatır, ölümden kurtulduğunu iddia eder. Bu adamın özel işi de Kamp komutanı için Akropol'ün tarihçesini kaleme almak. Diyeceğim, bu adam, Haydari S-S'lerinin komutanının tarih eğitimi sorumunu yüklenmiş bir durumda. Komutan da bu adamdan ilgisini — kırbaç fasılla-

rı da dahil — esirgemiyor hani; sık sık da gelip bu adamı ziyaret ediyor. Kendi dediğine bakılırsa bu adamın "dışardaki" işi "rehberlik. Bir profesör olduğunu iddia ediyor! Bu sıfatı sözün sonuna ekleyiveriyor hemen, yakıştırıveriyor. Sıradan bir rehber sanıp indimizde önemi küçümsenmesin diye olacak.

Bu zavallı adam angaryalardan, S-S'lerin dayağından kurtulmak için işi tarih yazarlığına dökmüş.

"21" No. lu blokun asıl özelliği meslekleri, zanaatleri ve... kültürü çatısının altında toplamış bulunmasında; ama bu özelliğin ve önemin başka bir nedeni de var. Bu blokun ön kısmında bir bölüm vardır. Kapı açıkken bakılınca insanda çok zengin çeşitleri olan bir eskici dükkânı intibaını bırakır. Paltolar, valizler, şemsiyeler, gabardinler, trençkotlar, soğan dolu file-ler, öğrenci çantaları, âlet-edevat çantaları, sıra sıra dizili, salkım salkım asılı daha bir yığın şeyler. Bir başka özel bölmede etiketlerinde isimler yazılı binlerce küçük torbalar.

Burası anılar ve umutlar evi. Dünyada hiç bir ev burası kadar sevilmemiştir.

Tutuklar buraya getirildiklerinde, bloklarına ayrılmadan, kendilerinden daha önce gelenlerle temas etmeden önce, burada üzerleri aranır. Kampa sadece giydikleri elbiselerle girebilirler. Ellerinde, ceplerinde ne varsa, siyah güneş gözlüklerinden alyanslarına, saatlerine varıncaya kadar herşeylerini teslim etmeleri gerek.

Elinde soğan dolu filesiyle pazar yerinden dönerken yakalanan büyükler, sırtında okul çantası, elinde simidiyle tutulan öğrenciler olmuştur. Bunların hepsini teslim edeceksin buraya getirildiğinde, giderken de sana geri verecekler.

Burada herhangi bir iş için, ya da başka bir se-

beple bir isim çağrıldı mı, çağrılanın nereye gideceğini kimse bilemez. Ama bu ismin sahibi "21" No. ya doğru, yani bu eskici dükkânına doğru yöneldi mi, tahliye ediliyor demektir. Eşyalarını teslim almaya gidiyor demektir. Bu durumda en kötü ihtimal Almanya'daki çalışma yerlerine, ya da başka bir kampa, başka bir hapishaneye gönderilmek. Ama ölüme asla.

Esas kamp binalarının dışında, doğu yönünde, buradakilere benzeyen bir başka binalar gurubu var. Bu gurup bizimkinden telörgülerle ayrılmış. Yaklaşmamız yasak edilmiştir. Aramızda 600 - 700 metrelik bir mesafe var. Buradaki tutuk kadınların silüetlerini rahatça seçebiliyoruz ama, yüzlerini farkedemiyoruz, onları tanımak ancak yürüyüşlerinden, giydikleri entarilerden mümkün olabiliyor .Böylece karısını, anasını ya da kızkardeşini tanıyanlar oluyor. Emziklisinden 5 - 6 yaşındakilere kadar çocuklar da var bu blokta. Daha büyük yaştakiler erkek kategorisine girdiklerinden erkekler koğuşunda kalıyor, onlarla aynı tehlikeleri, riskleri paylaşıyor, aynı sıkıntılara, aynı işkence ve hakaretlere katlanıyorlar. Toplu kurşuna dizme olaylarında yaş gözönünde tutulmaz. Ancak canlı baş sayımı yapılır. Bu çocukların da bir canları olduğuna göre büyüklerle birlikte ölüm adayları listelerine girerler, azrailin oynadığı bu şans oyunundaki kısmetlerini beklerler.

İnsan kampa gelişinin daha ilk gününde buradaki tutukların bazı kategorilere ayrılmış olduğunu hemen anlar. Hücrelerde ya da aynı koğuşta birlikte kalan tecritliler. Bu iki kategoriyi "15" No. dakiler teşkil eder.

Bir de yarı tecrit durumu vardır, bunlar "4" No. da kalırlar; aşağı yukarı 200 kişidir bunlar. Sonra "serbest" kamp gelir, onbinleriyle.

"Yarı tecrit" küçükçe bir avlu, buradakilere angarya yok, ama diğer kalabalık tutuklularla da hiç bir temasları olamaz.

Toplu kurşuna dizme olaylarında kabak daima "serbest" kategorinin başına patlar.

En sıkı tecrit durumunda olanlardan bazılarının hiç bir suçtan, hiç bir işten haklarında koğuşturma yapılmamıştır. Buna karşılık "serbest"tekilerin bir çoğunda gerçek silâh depoları, cephane ambarları bulunmuştur. Bu karışıklık kasten yapılmaktadır. S-S'lerin çalışma sistemine akıl erdirilemesin diye.

Bu usullerle işlere esrarengiz bir nitelik verilmek istenmiş, bilmeceler icat edilmiş, psikolojik oyunlar yoluna gidilmiştir. Maksat tuttukları ruh bakımından daimî bir huzursuzluk halinde bırakmak.

Haydari Kampı, Almanların misilleme için kurşuna dizecekleri insanları elaltında bulundurmak için kurdukları alelâde kamplardan biri değildir. Bir çokları bunun böyle olduğunu zanneder. Haydari kampının kuruluşundaki amaç bambaşkadır.

Bu kamp 1943 Eylülünde kuruldu. Yani Almanların bütün kalpleriyle zafere inandıkları bir tarihte, Avrupa'nın çöküşünü bir olup bitti bildikleri bir sırada. Bu sırada karşılarına dikilen en büyük engel Yunan halkının direnmesi olmuştur. Cepheden saldırış bir sonuç vermemişti. Kıtanın en nazik bir noktasında bulunan bu ülke Almanları çok rahatsız ediyordu. Ortadan kalkması gerekli, mutlaka bu engel aşılmalıydı. Almanları bu zor durumdan "Özel Güvenlik" teşkilâtının "harp suçluları" kurtardı. Bir başka kategori "Yunanlı" da bu işte onlara yardımcı oldu : Paniğe uğrayıp istilâcılarla anlaşmaya giden "mukavemet aleyhtarları" pasifistler. Direnmeye, çete savaşına, grev ve sabotajlara paydos tezini savunanlar. Bu fikirleri kendi gazetele-

rinde ve sözde yeraltı yayın organlarında bu tezin sefil temsilcisi bir takım aydınlar millete telkin ediyordu. İstilâcıların ve yerli "Özel Güvenlik" teşkilâtının ilk yardakçı-kurbanları bunlar olmuştur. Hayal gücüne ve psikoloji bilgisine ihtiyacı olan bu plânı Almanlar tasarlayıp uygulayamazlardı hiç bir zaman bunların yardımı olmadan.

Yunan ruhunun çözülmesi, Yunan halkının köleleştirilmesi, Yunan kişiliğinin yok olması. Plân buydu, uygulanması için de Haydari Kampının kurulması gerekiyordu. Tek amacı, köle ruhlu, korkak, hain insanlar imal etmek olan Haydari Okulu'nun kurulması gerekliydi. Burada, Yunan halkına kolera paniğini aşılayacak özel mikrop kültürlerini hazırlayan laboratuvarlar kurulmalıydı.

Burada ilk dersleri Yunanlı aydınların azınlıkta kalan birkaç sefil nümunesiyle, perişan Yunan aristokrasisinin çoğunluğu verdi. Ancak böyle bir yıkıcı taktikle Yunan halkını dize getirmek mümkündü onlarca. Plân, buluş bakımından fevkalâdeydi. Hele uygulama şekli mükemmeldi : Önce, bu plânın amacı açıklanmıyacaktı. Haydari kampındaki tutukluk durumu sonu belirsiz, karanlık, daima tehlikelerle dolu olmalıydı. Burası bir umacı niteliği taşımalı, ölümle bir olmalı, halkımıza böylece tanıtılmalıydı. Halkımız da o bilinen hayal gücü ve hassasiyetiyle bire bin katarak eksikleri tamamlamalı, böylece bu kuvvet kendiliğinden düşmanın emrine girmeliydi.

Haydari Kampı içerdeki tutuklar için değil, daha çok dışardaki halk düşünülerek kurulmuştu.

İşler buraya kadar düşman hesabına iyi gitmişti. Olaylar ve kendi âkibetin bakımından buradan hiç bir tesirin olamazdı. Haydari'de sana düşen ödev kuyruğa girip kendi ölüm gününü beklemek. O kadar. Umut,

kurtuluş yok. Ama çektiğin bu işkencelerle, bu esrarengiz niteliklerle dışardaki halkın hayal gücünü etkileyeceksin.

Bu Okulun çalışma şartları, diyelim iç tüzüğü, ortaçağ tecrübelerine dayanıyordu. Bu tecrübeler en mübalâğalı şekilleriyle uygulanıyordu.

Merlin'deki sorgu mekanizması — S-S merkezi — Haydari Kampının gerçek giriş kapısıydı. Merlin sokağındaki işkence ve hakaretler gizli sırların elde edilmesi için yapılıyor sanılıyor. Bu her zaman böyle olmamıştır. Çoğu zaman bunlar asıl Okulun amacı için hazırlık niteliğinde olmuştur : Halkın ürkütülüp kolayca köleleştirilmesi için.

Haydari'de yepyeni bir terör insanı beklemektedir. Bütün inceliklerine varıncaya kadar etüd edilmiş psikolojik bir saldırış. Bunlar, sonunda seni öldürüp işini bitirmek için değil! Aksine. Şimdi sen artık onlar için çok gereklisin. Korkunç hastalığı yaymak için hazır bir mikrop! Seni serbest bırakacaklardır!...

Ama işte tam bu noktada düşman korkunç bir karşa taarruza uğradı. Bu harekâtı Kampın Kurmaylar Kurulu yönetiyordu. No. "1" deki «26» lar. Başlarında da Napolyon. Bu savaşın amacı : Tutukların ruhunu kazanmak. Halkın ruhunu kazanmak.

Kurmay Kurulumuzun parolası: Eksilmez irade, tam ve bölünmez kişilik, tutukların mukavemetinin çelikleştirilmesi!

Kamp idaresinin bize yönelen her taarruz teşebbüsü daima çok kuvvetli bir karşı tedbire çarpmıştır. İdarenin her karanlık teşebbüsü, her kalleşçe ve yıkıcı faaliyeti daima bilimsel, bilgili, örgütlü bir direnme ile dejenere edilip etkisiz bırakılmıştır.

Okurlarım, tutukları ruh bakımından gerçek bir kale gibi, savaş güçleri tam ve yerinde olarak göre-

ceklerinden, şaşmasınlar diye bu açıklamayı yapmayı gerekli buldum başlangıçta.

Haydari'ye ilk gelen her insan işte böyle bir hava teneffüs etmektedir. Her an hazırol durumunda hissedersin kendini. Dünya tarihinin en büyük, ne ulu savaşlarından birine katıldığına eminsin. Hayat tarihimizin en büyük savaşına. Burada ölümü bir köle gibi değil, ona meydan okuyan bir rakip gibi karşılayacaksın.

IKINCI BOLUM

ÖLÜMLE BİRİNCİ KARŞILAŞMA

Kampa bir gazete geldi. Bu gazeteyi Skaramanga liman inşaatına giden angarya ekibi getirdi. İçeri sokabilmek için sekize bölmüşler, aralarında paylaşıp saklamışlar parçaları. Özel okuma ekibimiz de bu sekiz parçayı bir araya getirip yapıştırmış. Gece yarısından sonra haberler koğuşlara duyuruldu.

Koğuşlarda, dışarıdan sızan ölü ışığın aydınlığında, insan en usta bir ressamın bile çizemiyeceği bir heyecan tablosu ile karşılaşıyor : Rehineler yer yataklarına uzanmış beklemekte. İplik yere düşse duyulacak, öylesine derin bir sessizlik. Hapishanelerde yatmışlığın varsa tecrübeli gözlerin etraftaki çıplak, uzun boyunlu, habire kafalarını kaşıyan, sinirli sinirli havayı koklayan gölgeler sezecektir; bu gölgeler, onar yataklık grupların herbirine usulcacık sokularak diz çöken, orada bir iki dakika kalıp haberleri ulaştıran ziyaretçiyi dikkat ve heyecanla dinlemekte. Her gurup bir heyecan tablosu. İki yüz ölüm adayı ile bütün koğuş bu küçük tablolardan meydana gelen büyük bir kompozisyon. En ön plânda, bu çok usta ressamın avludan sızan ışığı bile bile, hınzırcasına kullanarak, hüz-

me hüzme, gelişi güzel serpiştirdiği bu tablonun ön kısmında, aynı fırçadan çıkma tıraşlı kafalar, ince, uzun boyunlar. İkinci plânda sadece gölge halinde bir kafalar kümesi ve ustaca aydınlatılmış göğüsler ve bu göğüslerin üzerinde, parmaklarını uçlarında ışık yerine hareket taşıyan mumlara benzer eller garip bir hüzünle dolaşmakta. Bu hareketlilik Haydari rehinelerinin duygulu ruh halini öyle canlı bir şekilde ifade ediyor ki. Tablonun fonunda şekilleri belirsiz, fosfor sürülmüş gibi şimdi koyu karanlıktan loşluğa taşan, az sonra birden beyazlaşan ya da ölü bir kızıla çalan hareket halinde hayaletler. Çok ellenmiş insan hamurundan sızan ekşi bir ter kokusu. Gecenin koyu karanlığında ormanda su içen tavşanın solumasına benzer bir fısıltı gelmekte habercinin diz çöktüğü noktadan. İnsan bu fısıltıya kulak verince, verilen haberin hayra yorulamıyacağını hemen anlıyor. Ancak duyulabilen bu fısıltı, dış dünyanın tüm çığlıklarına, fırtınalarına, kasırgalarına bedel.

Fondaki hayaletler kümesinden ansızın bir gölge kopuyor. Uzuyor, yükseliyor, yüceliyor ve hiç bir şeye aldırış etmeden kocaman bir adım atıyor, ileri doğru fırlıyor, bir zebanî gölgesi gibi yerde yatan cehennemlikleri çiğniyerek ışığa çıkıyor, hep öne doğru, ilk sıraya doğru ilerliyor, burada aydınlanıyor, gözlerinizin önünde kafası tıraşlı, yarı çıplak, kolları umutsuzca sarkık dev yapılı bir adam beliriyor. Bu adam bizim bildiğimiz Kosti değil. Bu adamın, kazmayı eline aldığı zaman toprağı, taş damarlarını inim inim inleten taşocağı işçisi Kosti olmadığını bütün koğuş halkı biliyor. Bu adam EN DİP TARAFIN heyecanı. En uzaktaki, en sondaki gurubun. Bunun için hiç kimse söz etmiyor ona, disiplinsizliğine kimse sızlanmıyor. Haberciden bugün de bir Almanın öldürülüp öldürülmediğini bir an

önce öğrenmek için gelmiştir o. Cevabını alıyor, kendisini ansızın kusuveren karanlığa tekrar gömülmek üzere yerine dönüyor.

"Yazıyor muymuş?" diye soruyorlar geçerken.

"Yazıyormuş!" diye karşılık veriyor.

"Bir mi?"

"İki!"

Bir merasim havası içinde ağır ağır yerine dönüyor. Bu akşam da Ezrail'in koğuş koğuş dolaşarak 100 kişinin alnına damga vurmaya 2750 kişinin kalbini ölüm kaygısiyle doldurmaya hazırlandığını haber veriyor bekleyen arkadaşlarına.

Akşamın yedisinden beri koğuşlardayız. Şimdi saat dokuz buçuk, ama hiç kimsenin gözüne uyku girmemiş henüz. Herkes yatağına sırtüstü uzanmış, ellerini ensesine kavuşturmuş, kendini toparlamış, sevgi, kin(savaş ve hayat âlemlerindeki yolculuğuna hazırlanıyor.

Koğuşumuzda ancak üç kişi ayakta dolaşıyor. Bunlardan biri sigaracı Yani D. Uzun boylu, ipince, sarı sakallı, minicik mavi kuş gözlü, isteka gibi bir adam. Sigara da içmez kendisi. Gündüzleri onun sigara yaktığını gören olmamıştır. Ama geceleri gerekirse iki, üç, hattâ daha da fazla sigara yakar. Bunu, dikkati üzerine çekmek, karanlıkta yerini belli etmek için yapar, yerini kolay bulsunlar diye. Işıklı reklâm. Buluş güçleri yaman en becerikli işadamlarına taş çıkartacak cinsten bir reklâmdır bu. Bu alanda kimse onu geçemez, altedemez.

Koğuştaki 200 kişinin tümünün birden üç "yarım"ı ya vardır, ya yoktur. Oysa yarın yine taşocağı var. Kurşuna dizilmek var... Yanan sigaranın dumanı, tütünün kokusu bütün koğuşa yayılıyor, köşe bucağa siniyor, burunları gıcıklıyor, arzuları iğneliyor, ihtirasları uyan-

dırıyor, heyecanları, dertleri, kasvetleri, şikâyetleri, kıskançlıkları, istekleri, küllenmiş kinleri, eski sevgileri tahrik ediyor, karanlıkları, geceleri eritiyor, yarının mezarları üzerinden atlıyor, bu zavallı, bu güçsüz rehineleri aylı, güneşli, çayırlı bir âleme, cennetlere dâvet ediyor. İki yüz gövde birden çalkalanıyor, yırtık yatakların içinde sağa sola dönüyor, hafif iniltiler çıkarıyor, homurdanıyor, zincire vurulmuş cehennem mahkûmları gibi, bu sadist sigaracının o mikroskopik ışık parçasına çeviriyor bakışlarını.

Bu adam da Ezrail'in hesap defterinde yazılıdır. Bu adam da bir tutuk, bir rehine. Bu adam da Almanların bir düşmanı. Diyeceğim, onun da her an isminin okunması, hepimizin onun da bir gün esami listesi okunurken adını duyması olağan bir iş.. Ama bu gece hiç uyumıyacak o. Değerli malının yanında, duvarın dibinde bütün gece pinekleyip sigara yakacak, gırtlağını temizleyip tükürecek sesli sesli, arada bir ağızlığını üfleyecek, bu zavallı insanların kulaklarını olsun rahat bırakmıyacak.

Bir kazanç hırsıyla mı yapıyor bütün bunları? Yoksa bu korkunç gecede korku ile savaşmaktan haz duyduğu için mi? Ya da duygusuzun biri mi de ondan? Bu adamın dışardaki işi leblebicilikmiş. Ama bunun bir önemi yok. O şimdi, şeytanın bile semtine uğramak istemediği bu cehennemde bir sigara satıcısı. Evet, bir satıcı, bir tüccar diyelim bu Y. D., sabık leblebici. Kırkbeş yaşına gelmiş ama ona hiç kimse daha "bey" dememiş, hiç bir kız, hiç bir kadın dönüp yüzüne bakmamış. Bu gece onun hayatının en büyük gecesi, en büyük ânı. Ezrail iki adım ötede pusu kurmuş zarlarını atmaya hazırlanıyor. Bu adam, hiç acele etmeden, hiç bir şeye önem vermeden, bu iki yüz insanın toplu bitkinlik ânını ensesinden kavramış, birkaç saat için

onların efendisi ve hâkimi önemli bir kişi olmuş; kayıtsız, karnı tok, sırtı pek, sakin, soğukkanlı, yüzyılların tecrübesinden geçmiş, insan ruhuna kumanda edebilen bir efendi.

Bu adamın yanıbaşında bir başkası daha var. "Eshabı emlâkten" biri. Mal sahibi bu adam. Bir çakmağı var. İsteyenin sigarasını yakmak için her an hazır. Ama sigarayı kendisi yakacak, şart bu. İlk nefesi kendisi çekecek! Çok daha berbat bir işadamı. Örümcekli bir ruhtan gelen kapkara bir niyet! Ama, bir leblebici olabilecek kadar hayal gücü ve cesaret yok bu adamda. Rastgele sigaralardan bir nefes almak, bir duman çekmekle yetiniyor lânetleme, iflâh olmaz bir dilenci gibi! Pehlivan görüşüne, güçlü ellerine, bir kasap çırağı kadar besili olmasına rağmen, dışardaki mesleği dilencilikmiş bu adamın. Bu ikisi birbirlerine karşı sonsuz kin beslemekte .Sigaracı bu dilenciyi hor görmekte, dilenci de sigaracıya bir kölenin efendisine beslediği kinin aynını beslemekte. Bu kin onun sadece gözlerinden anlaşılıyor, yoksa bütün harekeleri dalkavukça yılışmak, kuyruk sallamak! Bu adamların birer "savaşçı" sayılarak, bu rehineler kampına nasıl getirildiklerine insan şaşıyor.

Yanımdaki yatakta dünyanın en acınılacak babası yatmakta. Bay L. yaşlıca, saygıdeğer, tatlı dili, hoşsohbet bir kişi. İlkin onunla Merlin koridorunda karşılaşmıştık. O cehennemde o andaki o insancıl gülümsemesinden ötürü minnetle andığım adam. Onunki konuşma değil, bir okşayış. Kendi kendini "empoze" etmeyi öyle okullarda, lüks salonlarda, kibarlık deneyleri sonucu "adabı muaşeret" hastalarından değil o. Bu, onun benliğinde var, bir içgüdü. Her durumda nasıl konuşmak, nasıl gülmek gerektiğini, kendisini kabul ettirmesini bilen biri. Halinden, tavrından insan

hiç rahatsız olmuyor. Tersine, hep onun konuşmasını, gözlerinin içine bakmasını, senden birşeyler istemesini bekliyor gönül. Çok önemli bir nokta da şu : Burada ariyet ya da hediye olarak istenen herşeyin sonsuz bir değeri vardır, insan bir ikinci defa böyle bir şey yapmaktan çekinir. Ama bu iyi insandan bir ikinci defa bir şey rica etmekten kendini alamazsın. Üç oğlu varmış bu adamın. Biri dağdaymış, gerillacı. İkincisi, en küçükleri, 18 yaşında, şu yanında yatan çocuk. Üçüncü oğlu vurulup öldürülmüş. Baba oğul bu sebepten ötürü buradalar şimdi. Biri, kardeşinin katili olarak, baba da oğluna yataklık etti diye getirilmişler buraya!...

Tam iki aydan beri baba-oğul aynı yatakta yatıyorlar. Altmış gecedir yanyana uyumakta ve de ihtiyar baba kinle şefkat, yumrukla okşama arasında bocalamakta, durmadan karadan aka düşmekte, bu duygular içinde, hiç kimseden bir yardım beklemeden, sonsuz, bitmez tükenmez bir savaş halinde bulunmakta. Buna rağmen başkaları için gayet sâkin, evlâdı için son derece şefkatli, kendisi için inanılmayacak kadar hüzünlü. Gözlerinden, ruh âleminin derinliklerindeki o savaş kıvılcımları fışkırıyor sadece.

İki Alman öldürüldüğünü bu gece Bay L. de öğrendi. Küçük, yanıbaşında uyumakta. Haberleri beklemeden uyumuş olacak. Zavallı baba sık sık oğlunu örtüyor, eğilip soluk alışlarını dinliyor, sonra en yüksek fısıltının geldiği tarafa heyecanla dönüp bakıyor. Karanlık bir köşede heyecanla soluyan, boğuk boğuk göğüs geçiren insanların o derinliklerden gelen seslerine gürültü denemez elbet. Burada yaşadığımız birkaç ay içinde usulü, protokolu, düzeni, yani Almanların nasıl hareket edeceklerini öğrendik. Bugün gazeteler gizli teşkilâtın bir Almanı mı öldürdüğünü yazı-

yor? İlk gelecek sayısında, aynı sütunda, aynı harflerle *misilleme için "kurşuna dizilenlerin"* ya da "asılanların" listesini yayınlamalı.

İşte hepimiz gibi şimdi Bay L. de beklemekte. Merdivenin hangi basamağında olduğunun farkında. Belki kendisini hiç hesaba katmıyor. Belkide en son düşündüğü kendi özü. Ama bir başkasını düşünmek, bir başkası için kaygılanmak, bir başkası için korkmaktan daha büyük acı olamaz. Az önce, halı üzerinde yürüyen bir kedi sessizliğiyle yanıma sokulup uyuyup uyumadığımı sormuştu.

"Buyurun, oturun, beni de uyku tutmadı." dedim.

"Bir "üçte bir"im var, beraber içelim." dedi, sonra ekledi : "Bütün gün sigara içtiğinizi görmedim de."

Ağızlığını çıkardı, dikkatle üfledi, ağır ağır ceplerini karıştırmağa başladı.

"Lütfen yardım eder misiniz?" dedi.

İki ay önce sorgu sırasında onu da tavana asmışlardı, Merlin'de. Hâlâ ellerine kumanda edemiyordu. Bütün ceplerini karıştırdım, ama, "üçte bir"i bulamadım. Buna çok üzüldü. Çalınmış olması ihtimalini aklına getirmek istemiyor, söylemekten çekiniyordu. Hiç bir tutuk için böylesine ağır bir ithamda bulunmak onun işi değil, hem de yıkanmaya giderken kendisini kolladıklarını, sonra da ceketinin ceplerini karıştırdıklarını bile bile. Şaşırmış, büsbütün daralmış durumda ceplerini karıştırmakta devam ediyor. İstemeden konuşuyor.

"Çok istemiştim bu gece sizinle konuşmak!»

Bende de sigara olmadığını, ama sigaracının yarına kadar bana sigara verebileceğini söylüyorum kendisine. «Yoo!.. Bak, bu katiyen olmaz, olamaz. Çok rica ederim, bu olmaz!"

Dolambaçlı yoldan benden sigara koparmak isti-

yebileceğini, kaybolan "üçte bir" hikâyesinin uydurma, bir bahane olabileceğini düşünmemden korkuyor. Bir karanlık koğuşta, utanarak, kızarıp bozararak, yerin dibine girercesine benden özür dilediğini görüyor gibiyim Bay L.'nin.

Daha erken saatlerde bu akşamki büyük bir hırsızlık olayını hatırlatıyorum kendisine — İlya dayının torbasında tam üç sigara çalınmıştı —. Ama "...yok, hayır, kendi sigarasını mutlaka kendisi atmıştır cebinden; malûm a elleri henüz hemen hemen hissiz! Yok, yok, hırsızlık olamaz, böyle bir şey düşünmek bile..."

Başkaları için böylesine ince ruhlu, böylesine temiz kalpli, iyi bir insan. Benimle konuşmak istediklerine başlıyamıyor bir türlü. Kimbilir hangi endişe, hangi dert yakıp kavuruyor benliğini, kimbilir içini dökebilmek için neler ummuştu sigarasından. Kimbilir yüreğini sıkan o büyük acıyı birazıcık hafifletmek için neler geçiyor aklından.

Geldiği gibi, nezaketle ayrıldı yanımdan. Uzun müddet öteberisini karıştırdı, durdu. Sonra sigaracının bulunduğu yana yöneldi. Anladım, kasketini götürüyordu sigaracıya. Sigaracının verdiği cevapta bir ara "kasket" kelimesi çarptı kulağıma. Ne yapsındı kasketi, başka bir şey getirmeliydi, istemiyordu kasketi, veremezdi. İhtiyar gayet sâkin yerine döndü. Sigaracıyı haklı bulmak için bir sebep arıyordu muhakkak kendi kendine. "Doğruydu, ne yapacaktı adam kullanılmış bir kasketi! Çok doğruydu..." Sigaracının bu hareketine küsmediği belliydi.

Tam bu anda kimsenin beklemediği, kimsenin önliyemiyeceği bir şey oldu. İhtiyarın oğlu, uyumuyordu olacak. Babasının hareketlerini, kendisini okşamalarını izliyordu olacak. Bu geceyi, bu korkunç gecenin ona verdiği sıkıntıyı yenmek için harcadığı çabaları izli-

yordu olacak oğlan. İhtiyar sigaracının yanından dönünce bir sigara tellendirmesini, her zaman yaptığı gibi başını okşamasını bekliyordu olacak. Ama ihtiyar sigara yakamamış, sadece oğlunun saçlarını okşayabilmişti. Küçüğün yataktan fırlaması, bir sıçrayışta sigaracının karşısına dikilmesi bir oldu. Çok sinirli konuşuyor, birşeyler söylüyordu sigaracıya. Sigaracı yerinden davranmaya, ağır bir söz sarfetmeye yetlendi. Oğlan herifi tuttuğu gibi koğuşun orta yerine sürükleyiverdi. Altına aldı. Müthiş bir süratle, gözle kaş arasında, ağzını tıkadı bir havluyla, ellerini ardına bağladı Sonra sigaracının eşyaları arasında saklı tam yedi büyük paket sigarayı alıp, bu gece vaktinin müsaade ettiği kadar yüksek bir sesle :

"Arkadaşlar, burada tam 700 sigara var. Herkes yerinde kalsın. Altı yüzünü hemen dağıtacağım. Adam başına üçer sigara. Ama yüzünü bu aşağılık herif için alıkoyacağım. Yarın sabah sesini çıkarmaz da rahat durursa kendisine vereceğim. Yoksa bunları da size dağıratacağım sabah yoklamasından sonra!" diye konuştu.

Sevinç iniltisine benzer bir soluk çıktı iki yüz göğüsten. Gecenin sorunu çözümlenmişti. Yarınki kurşuna dizilme durumunun ağırlığı kaybolur gibi oldu.

Sigaracı fena bozulmuştu. Kös kös yerine döndü, sessizliğiyle bu olup bitenlere bir diyeceği olmadığını anlatmak istiyordu. Battaniyesini başına çekti, bütün gece bir daha da konuşmadı. Mutlaka ağlayıp dövünüyordur içinden. Elinden giden, kaptırdığı mal için değil. Burada edinebildiği, ama çok az tadını çıkarabildiği, şimdi de bu olaydan sonra tüm yitirdiği kişilik yüzünden. Yine o şimdi, o uzun boylu, leylek bacaklı, kara kuru, çirkin kişi; burada Haydari'de kimsenin iplemediği, saymadığı, küçümsediği, dışarıdan hiç kim-

senin hatırlayıp sormadığı sıradan bir tutuklu, buradaki bütün rehineler gibi yarın sabah "esami" listesi okunurken adını duyacak 100 kişiden biri olması çok muhtemel biri, o eski bildiğimiz leblebici. Bunun için ağlayıp dövünüyordur... Belki bu gece ilk defa kendisinin de adı olan biri, garip bir kişi olduğuna, bu adın Almanca yazılı bir listeden altı kırmızı mürekkeple çizilerek çıkarılabileceğini düşünerek kıvranıyordur!...

Şu zavallı insanoğlu ne akla hayale sığmaz, ne çeşit çeşit nedenler yüzünden acı çekebiliyor!..

Ama bu zavallı leblebicinin acı çekmiş olmasının büyük bir önemi yok. Şu an iki yüz insan belki de onu merhametle, iyi hisler duyarak düşünmekte, ona acımaktadırlar. Varsın bunu kendisi bilmesin. Bunu ona, benliğinin derinliklerinden gelen, anlaşılmaz, acaip bir dil konuşan bir ses haber veriyordur, anlatıyordur belki şu an.

Şimdi Bay L. yine yanımda, gittim çağırdım onu. Olup bitenlere çok üzgün. Ama oğlunun haklı olduğu, onun bu hareketinin yüksek değeri olan bir adalet anlayışından ileri geldiği konusunda benimle aynı kanıda.

"Bu adalet anlayışı oğlumu buraya...»

Gerisini getiremiyor. Bir hıçkırık saplanıyor boğazına. Kendine gelince de devam edemiyor. Sadece, çocukların anasını, "o zavallı kadıncağızı" düşündüğünü söylüyor. Sabah sabah evden dışarı atıyordur kendisini, bir gazete arıyordur "kurşuna dizilenlerin listesi"ne bakmak için perişan bir durumda!.. Ve şu soruyu soruyor bana : Kim daha çok acı çeker, çarmıha gerilen mi, yoksa çarmıha gerilenin anası mı? Haksız yere asılan mı, yoksa haksız yere asılanı seyreden mi? Köle mi, yoksa başkasının köleliğini içinde duyan mı? Ve gayet yumuşak, kendini hiç zorlamadan, hiç "felsefe"

yapmadan, bizim buradaki tutukluğumuzun, dışarda olup bizleri düşünenlerin mahkûmiyetinden daha ağır olmadığı sonucuna varıyor. Biz burada eninde sonunda bir gün öleceğiz, iş bitecek. Oysa dışardakiler, bizleri sevenler, ömürleri boyunca her an, her dakika hem bizim ölümümüze, hem de kendilerinin ölümüne ölecekler. Bu da yetmezmiş gibi üstelik kendilerini suçlu sayacaklar. Bizi kurtarmak için ellerinden geleni yapmadıklarına, yapamadıklarına inanacaklar hep!..

Savaş haberlerini getirecek arkadaşı bekliyorum. Günlük genel harekât haberlerini. Nerdeyse gece yarısı olacak, daha gelmedi. Belki daha okumayı bitiremediler. Bu okuma işi zor bir hikâye. Bir kere dışarıdan kaçak sokulan gazete okunurken diğer tutukların haberi olmamalı, yoksa ekibin başına üşüşürler, kümeleşme olur; ikincisi, ajanlara sezdirmeme. Gözlerin dört açılması gerek. Her on kişiye İdarenin bir ajanı isabet ediyor hemen hemen. Bir çoğu da gayet iyi maskelenmiş. Çok azını, içlerinden en kalın kafalı, en hödük olanlarını tanıyabiliyoruz zahmetsiz. Böylelerini atlatmak kolay. Karşımda, öbür sırada bunlardan biri şimdi horul horul uyumakta. Adı G. Vs. Ayın onbeşi gibi tostoparlak bir surat, hayasız, kankırmızısı. Her yanı kan bu adamın, gözlerinin akına bile sinmiş. Bu gözler koskocaman, kestane renginde, bu gözlerin içine budala bir şeytan tükürüp murdar etmeseydi güzel bile denilebilirdi bu gözler. Şimdi açılmış deniz kestanesine benzeyen bu gözlerin içinde bütün ifadeler ölmüş kalmış, donuvermiş. Bazen "avlamak", psikolojik taktiklere girişmek amaciyle insana sokulduğunda bu gözler sözüm ona kurnazca yumuluyor, haşlanmış kuzu kellesi gözlerine dönüyor, derin, yuvarlak bir tabak içinde sırıtan yarı erimiş kuzu başı gözlerine benziyor.

Bu adamın gövdesi bir et yığını. Dört bir yanından etler ve sakadat taşıyor. Sanki bu gövde bir ana rahminden gelme değil de, kalın kıyılmış donyağı, sakadat, işkembe ve barsaktan köpekler yesin diye hazırlanmış pis bir kasap dükkânı uydurmacası. Bütün bu safra yığını gövdesinin üst kısmını teşkil ediyor ve bu kısım iki koltuk değneği üzerinde duruyor. Gövdenin ikinci yarısı yok olmuş. Pantalonun bacak kısımları ve paçalar sarkıp sallanmakta; ceket kolunun bir teki bomboş. Bir kol ve bir bacak var var olmasına ya, bunlar da cılız, ufacık; çelimsiz, atrofik, kesik tavuk bacağı gibi kuru ve güçsüz. Sağlam, gövdece kusursuz her iyi insanı kıskanmak, ona elinden gelen kötülüğü yapmak, kin beslemek için yaratılmış bu adam. Durup dururken, sebepsiz, gelişi güzel yapılan o ünlü "baskınlardan» birinde alıp getirmişler buraya bu adamı. Hakkında hiçbir belirli suçlama yok. Böyle olmakla beraber bu adam da bir tutuk, sabah yoklamalarının bütün risklerini ve tehlikelerini diğer tutuklarla birlikte paylaşmakta. Yaptığı bütün kötülükleri sırf İdareden birkaç izmarit koparmak, bir de sağlam insanlara kötülük etmiş olmak için yapıyor. Bu adam bütün sağlam insanları sakat edebilse, dünyayı kusurlu gövdelerle donatabilse, belki o zaman sağlam karakterli bir insan olurdu kendisi de; bendeki kanı bu.

Onun yanında Yani T. adında 25-26 yaşlarında bir delikanlı yüzükoyun yatmış horluyor. Bu delikanlı ajanın "arkadaşı". Suçu da çok ağır, silâh depoları, demiryollarını havaya uçurma gibi önemli işlerle ilgili. Bilmem doğru, bilmem yalan. Elle tutulur sağlam deliller açıkça meydana dökülmemişse, burada hiç kimse kendi durumu bakımından gerçekleri açıklamaz. Bu delikanlıya yakıştırılan suçlar ister doğru, ister şişirme olsun, bu çocuk gerçek bir kahraman. Bu da, aja-

nın "samimî dostu", sırdaşı olmasından. Pis bir iş bu. Ajanın arkadaşı olmak, bu bir. İkincisi, bu ajan Va. gibi sakatın biriyse. Korkunç bir şey. Vs. nin arkadaşı olmak demek, onun yanında yatmak, onun çanak yalayıcısı olmak, onu soyup giydirmek, yıkanma vakti sabuniayıp keselemek, gece gündüz bütün pisliklerini dinlemek, öbür rehinelerin hakaretine katlanmak, nefretini kazanmak demektir.

O et ve sakadat yığınından horultular gelmeye başlayınca Yani T. yatağından kalkıp yanıma geliyor. Tam sigarasını yakmaya hazırlanıyordu ki, sigarayı bırakıp başını dizlerime dayadı, hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Konuşmadan delikanlığın kırkık başını okşuyorum. Bu halin çabuk geçeceğini biliyorum. Bütün gün yaptığı işin pisliğinden, işkencesinden bu boşalmanın gerekli olduğuna inanıyorum. Bir ajana dostluk kolay olmuyor. Böyle bir görevi kabullenecek çok az kimse çıkmıştır aramızdan. Ajanların faaliyetini hiçe indirmiş, onları zararsız hale sokmak için kendini feda etmen, dertlerini, acılarını, korkularını açabileceğin candan hiçbir dostun bulunmamak durumuna katlanmak gerekir! Yarın sabah yoklamasında kurşuna dizileceklerin listesi okunurken Vs. nin adı duyulursa bütün kamp derin bir nefes alacaktır. Aynı şey bu kahraman delikanlı için de olacaktır, onun gerçek durumunu bilen iki üç kişiden gayri tüm kamp halkı oh olsun diyecektir!

Delikanlı kendine geldikten sonra sigarasını yaktı, "Bugün çok yoruldum, ağabey, bittim!" dedi. Bu zaafından dolayı özür dileyen bir hali vardı. Ağzını kulağıma yaklaştırıp bugün Vs. yi çok uğraştıran bazı önemli şeylerden bahsetti fısıldayarak. Vs. korkuyordu, Almanların bu sefer onun gözünün yaşına bakmayacaklarından, ondan şüphelendiklerinden korkuyor-

du. Merlin'den "ölüm listesi" gelince, bu listede onun da adı varsa, bu sefer Kamp komutanının kendisini yanına çağırtıp başka zamanlar olduğu gibi, "...Bay Vs., vaziyet bu merkezde... Ama sizin adınızı silip yerine başka birinin adını yazacağım. Kampın düzeni, disiplini için yaptığınız hizmetleri unutmadım, görüyorsunuz!" demiyeceğine inanıyordu bu sefer. Bu, şimdiye kadar bir iki sefer böyle olmuştu. Ama bu aralık önemli bir hizmette bulunamamış, epey de zaman geçmişti. Bunun için Vs. bugün "rezerveler"ine başvurmak zorunda kalmıştı. Dışarda bir zamanlar bir İtalyanı saklayan bir aile biliyordu. Ama bu yeter değildi. Almanlar için bulunmaz bir hint kumaşı değildi bu iş. Ancak biraz garnitür, o sıralarda bu ailenin evine girip çıkan birkaç "şüpheli şahıs" bulunursa iş düzelebilirdi! Hattâ Vs. bu akşamki sigara dağıtımı olayını da kullanmak mecburiyetindeydi! Evet, kendi de hissesini almıştı bu dağıtımdan, ama bu, önüne gelenin başına buyruk kabadayılık, efelik taslaması için bir sebep teşkil etmezdi. Bu iki meselenin Kamp Komutanlığını memnun edeceğine inanıyordu!

Ajanın "arkadaşı" Yani T. de bu konuda onunla aynı kanıda, yeter de artar bile bu iki mesele. Şimdi bana ne yapılması gerektiğini danışmaya gelmiş. Yarın sabah belki de çok geç kalınmış olacak. Ama şu ana kadar ajanı bu yeni cinayetten vazgeçirmek, engel olmak için hiçbir karara varamamış. Bu konuda bir diyeceğim olup olmadığını soruyor bana.

Tam bu sırada dışarıdan biri tekme ile koridora açılan pencerelerden birinin camını tuzla buz etti. Cam kırıkları yatakları pencerenin altına isabet eden rehinelerin uykulu yüzlerine serpildi.

"Dikkaaaat!"

Bu, o aşağılık Kovaç'ın o iğrenç, yırtıcı, rezil sesi!

Elindeki elektrik fenerinin hüzmesini koğuşun içinde gezdiriyor, kimlerin daha yerlerinden fırlamadığına bakıyor. Kimmiş bakalım şu an susta durmayan, Kovaç'ı beklemiyerek disipline aykırı hareket eden! Kovaç'ın geleceğini önceden kestiremiyen!

"İt köpek sen! Kim sen ha?"

Fenerin hüzmesi Vs. nin yatağında duruyor. Kovaç epey uzakta olduğundan bu yatakta yatanın kim olduğunu birden anlıyamıyor. İçimizden biri tanınmış bir sakatın, ayakta durmasına imkân olmayan birinin adını söylüyor. Bu adı Kovaç da çok iyi biliyor.

"Gut! Pezevenk oğlu pezevenk!.. Yok uyumak! Ben gelecek yine! Anladın?»

"Anladık!" diye karşılık veriyor karanlık koğuş bir ağızdan.

Kovaç bu ziyaretlerini sık sık, gece gündüz demeden, her zaman, kendisi yatmaya hangi saatte gidecekse, keyf çatmak, insanlara hükmetmekte olduğunu iyice duyurmak, rehinelerin rahatı, hastalıkları, uykularının kendi elinde olduğunu duyurmak için yapıyor. Çoğu zaman pencereden içeri atlayıp, kana susamış barbarca duygularını doyurmak için kırbacı ile gelişigüzel girişiyor, rehineleri kan akıtıncaya kadar dövüyor. Bir yamyamın, bir insan avcısının kan içme hırsı var bu canavarda.

Horlayarak uyuyanın Vs. olduğunu neden söylemediniz, diye içimizden biri itiraz ediyor. Fena mı olurdu, iyice bir dayak yerdi namussuz herif. Yemeliydi de aklı başına gelmeliydi.

Çok tatlı bir ses hiç kızmadan, hiç acele etmeden, tane tane, karanlığın içinde bunun açıklamasını yapıyor : "...Yok arkadaşlar! O zaman biz de bu ada-

ma benzerdik, hiç farkımız kalmazdı bu ajandan. Biz, ajanlara ajanları bile jurnal etmeyiz. Savaşımız mertçe olmalı, açık savaşmalıyız!"

Tam **Elence** bir andı bu!.. Halis...

"Doğru tabi!.."

"Tabi öyle evlât!.."

Tüm koğuş aynı kanıda, onaylıyor bunu. Elen diyarının ruhu konuşuyor bu an. Bu karışık, bu çetrefil anda ölüm adaylarının koğuşunu ziyarete geldiğini görüyoruz bu ruhun.

Herkes şimdi yerlerine dönüyor, tek başına düşüncelere dalıyor. Şurda burda yanan sigaraların ışıkları. Sigaracı kalkıp hasmının yanına gidiyor, bay L. nin oğlunun yanıbaşına ilişiyor. Yumuşak bir sesle kendisine de bir siğara vermesini rica ediyor, çok canı sıkıldığını söylüyor.

'Al!" diyor oğlan, "hepsini al. Benim sana bir hıncım yok, gerekeni yaptım ben."

"Ben de kızgın değilim sana. Ama bana çok büyük kötülük ettin. Çok üzgünüm!"

"Olur böyle şeyler."

"Ben ona üzülmüyorum, yanlış anlama. Bak, 1941 kışında önce anam öldü açlıktan. Sonra da babam, daha sonra kızkardeşim. Şimdi kimsem kalmadı!.."

İkisi de hiç konuşmadan uzun zaman oturup sigara içtiler. Canı sıkıldığı için sigara isteyip geri dönmek üzere gelmişti oğlanın yanına sigaracı. Şimdi bunu unutup delikanlının yanıbaşına çökmüştü. Bu sahneyi izliyorum, kalbim heyecandan çatlıyacak. Birbirine hiç benzemiyen bu iki insanın birbirinden tamamen ayrı iki hikâyesi yavaş yavaş, bir iplik yumağı gibi açılıyor, gelişiyor, şimdi bu sessizlik içinde yüceleşiyor, büyük bir anlayış, insanlık ve uygarlık havası içinde

birbirine karışıp tek bir hayat hikâyesi oluyor hemen hemen.

Ateşlerinden yakmak için ağızlığıma bir "yarım" taktım. Biraz ben de yanlarında oturacak, bu sıcak sessizlikten nasibimi alacaktım. Yanlarına yaklaşınca bay L. nin bir eliyle oğlunun(öbür eliyle de leblebicinin başını okşamakta olduğu çarptı gözüme!..

Başlamış olan bu âyini yarıda kesmemek için görmemezlikten gelerek sessizce geldiğim gibi geri döndüm. Az sonra yokluğa karışacak olan bu sahneyi karanlık gecenin dişleri arasında kapabildiğime çok memnunum. Daha rahat hissediyorum şimdi kendimi. Solumalar geliyor kulağıma. İnsanların kötü olmalarına imkân yok, olamaz kötü insan tabiatı. Bir eğitim sorunu bu. Bu cehennemden arta kalacak olanlarımızın buna çok dikkat etmesi gerekir. Şu üç kişiye benzer yüzlerce, binlerce, milyonlarca insanın kayıtsızlıklar, karanlıklar, bilgisizlikler ve korkular yüzünden kaybolduklarını iyice bilmeliyiz...

Sigarası yanan birini bulmak için koğuşun içinde dolaşıyorum. Baktım çoğu uykuya dalmış. Uyumıyanlar da küme küme sohbette. Demek ödevlerini yapmışlar, dualarını etmişler ve huzura kavuşmuşlar. Ruhları huzura kavuşmuş. Böyle gecelerde Haydari rehinelerinin duası! Tek başınasın, yapayalnızsın. Belki yarın akşam ne burada, ne de bir başka yerde olacaksın. Yok olacaksın belki. Neydin sen şimdiye kadar? Kimdin? Kimdi bütün o acaipliklere karşılık veren, seven, ilgilenen, kin güden, ya da herşeye, bütün insanoğlu sorunlarına kayıtsız kalan, kendi kendisiyle bile yüzyüze gelmiyen bu adam?

Bu kritik anda bu adam kendi Hayat ve Hâtıralarını yanıbaşında bulmakta, onlara merhaba demekte, kendi kendisiyle vedalaşmakta.

İnsanoğlunun bu çeşit karşılaşmaları üstüne çok yazılmış, çok söylenmiştir. Haydari rehinesi bu çeşit karşılaşmaların gerçek dışı, aldatıcı şeyler olduğunu söyleyecektir sana. Çok kötü eğitilen, ya da hiç eğitilmiyen günümüz insanoğlunun bu çeşit kendi kendine karşılaşmalara dayanamıyacağı muhakkak. Ancak ölüm karşısında kendinle karşılaşmak gücünü bulabilirsin. Ancak bu sonuncunun, bu son tanığın varlığı, bütün uzlaşma çabalarına, bütün engellere cesaretle tekme savurmak gücünü verebiliyor insana. İnsan, ne kadar basit, ne kadar cahil olursa olsun, böyle bir anın şuuru asırların hiçbir hikmeti, hiçbir felsefesi, hiçbir bilgisiyle kıyaslanamaz.

Ömrün boyunca iyilikten, sevinçten çok, acı, ıstırap ve korku saçmışsındır çevrene. Oyununu iyi oynamasını bilmediğinden. İnsanlar ölürken işte böylesine mikroskopik bir kavrama ve zekâ anında herşeyi söylemek, içini boşaltmak isteğini duyar. Ama söyliyeceklerimiz tek bir kelimeden, tek bir cümlecikten öteye gidemiyor.

Bir zamanlar bir kadının can çekişmesine şahit olmuştum. Basit, sıradan, okuma yazma bilmeyen bir kadıncağızdı. Uzunca bir koma halinden sonra, birden gözlerini açmış, büyük bir şaşkınlık ve hayranlık içinde :

"Biz insanlar, ne budala yaratıklarız!" deyip can vermişti.

Saatler süresince, bütün gece boyunca hazırlanıyorsun. Ama bu, sadece bir hazırlık. Geçirdiğin ömür öylesine kısa bir olaya benziyor ki: Kısa bir adım, bir arpa boyu. Bütün yaptıklarını, ömrün boyunca yaptıklarını tek bir bakışla görebiliyorsun. Bütün isteklerin, arzuların, yaptıkların, yaşadıkların bir hiç. Rüyaların, hülyaların, tasarıların olmuştur oynadığın oyunun geri

kalan bölümleri için. Bunlar da parmakla sayılacak kadar az. Önemsiz. Bunu nasıl olup da göremediğine, anlıyamadığına şaşıyorsun. Bunların içinden en büyüğünün yaşayan bir yaratık olduğuna göre, kendi içindeki güç, olduğunu anlıyorsun. Bu gücün, bu kuvvetin de yine kendi içindeki bir hapishaneye zorla tıkılmış olduğunu farkediyorsun — evet, farkediyorsun, duymuyorsun —. Bu kuvvetleri kullanmak işini de neden hep ertelediğine bir sebep bulamıyorsun. Kendini kalın kafalı, korkak, korkunç derecede tembel buluyorsun. Bunun için de büyük bir utanç duyuyorsun. Savunamıyorsun da kendini. Vaktin de yok zaten bu iş için. Zaman akıp gidiyor, saatler, dakikalar uçup gidiyor. Bu son gecenin her anı avucunun içinde tuttuğun kuş tüyleri. Bu tüylerin teker teker uçup gitmesi için avucunu gevşetmek zorundasın hem de. Tüyler birbiri ardından, sayamıyacağın, hesabını tutamıyacağın bir çabuklukla uçup gitmekte. Avucunun içinde bunları sıkman gereksiz. Zamanın sür'ati korkutuyor seni. Ama gene de bütün gücünü kullanmıyorsun, bütün kuvvetini seferber etmiyorsun etkilice, geçen zamanla orantılıca kullanabilmek için. Vedalaşman gereken nelerin var nelerin. Ömrünün bütün ayrıntıları Anı gücünün eşiğinde birikmiş bir kez daha yaşamak sevdasında. Var olabilmeleri için seni hayatta tutmak istiyorlar. Oysa sen, bütün kapıları kapamışsın. Erteliyorsun hep. Bu ertelemenin nedenlerini de bilemiyorsun. Ama kapıların daha da sıkı kapalı olması için inatla direten gene de sen kendin değilsin. Erteliyen de sen değilsin. İraden, yorgun argın, bitik; tâ derinliklerdeki kendi köşesine sinmiş.

Bu birbiri üstüne yığılan ayrıntılara kaçamak bir göz atıyorsun. Umutsuzluk, korku dolu bir bakış bu. Bu bir saniyelik zaman kırıntısında iki bembeyaz el sa-

na doğru uzanabilir, bir çift yaşlı masmavi göz sana yalvarabilir, bir zamanlar bir yana ekiverdiğin bir çiçek, bir dağ yolunda çöküp üstüne oturuverdiğin bir kaya parçası, kurmaya başlayıp da bitirmeye vakit bulamadığın ve terkedilen bebek misali sokak ortalarında bıraktığın bir hayalin, gelmesini boşuna beklediğin bir büyük anın, damarlarının içinden gün ışığına çıkmak için sana seslenen ve de çok arzuladığın bir yavru bu zaman kırıntısı içinde belirebilir. Ve de sen, hep ertelemişsindir...

Anlar, hâtıralar, arzular, istekler ordusunun binlerce, onbinlerce eri savaşmakta, senden hayat hakkı istemekte, senden niçin kendilerini ölüme sürüklediğini sormakta, niçin onlarla vedalaşmanı ertelediğinin, hep yarına bıraktığının hesabını istemekte.

Bütün bunlar senin kendi benliğin. O mukaddes Ana Rahmi ile Mezar arası ilerlerken Evren'deki bir ulu kaya parçasına yapışmış sürtünen, erimekte, kendi kendini eritmekte olan benliğinin parçaları.

Şimdi, sağa sola serpilen benliğinin bu parçaları, nihayet durumu kavramışlar, son anda da olsa hâtıralarının gölgesine olsun yetişebilmek için koşmakta. Buna vedalaşmak denir. Sen boyuna erteliyorsun. Bir dakika daha, bir dakika daha diyorsun hep. Hayatla böylece vedalaşılabileceğinden korkuyorsun. Böyle bir vedalaşma için gerekli güce sahip değilsin. Buna hazır değilsin. Biraz daha, biraz daha bekleyelim. Ama bir an ,sıcak, sımsıcak bir istekler dalgası seni alıp zorla o seni bekleyenlerin arasına fırlatıveriyor. Gözlerin yaşarıyor, yüreğin çarpıyor. Son deminde yanıbaşında birini buluyorsun. Bu birisi sana engel oluyor: Daha vakti değil! Kim dedi sana vaktin geldiğini? Bunu insanlara ben söyliyebilirim ancak!

"Kimsin sen? Ne işin var burada bu saatte?»

"Benim adım Umut! Ben insanla beraber doğar beraber ölürüm!"

Umut! Evet, bütün bu hissettiklerin bir sonun değil, sondan bir önceki korkunç çalkantının işaretleri. Ölümle yaşamak arasında kaldığın sürece Umut denilen bu yaman şampiyonun bir ölüm adayının ruh haletini bilmesine imkân yoktur.

Bazen kafa donuklaşır. Hayal gücün kanatlarını kapayıp tüner. Hâtıra gücün dairelerini daraltır, mantık utançtan köşesine siner. Bir uyuşukluktur almıştır ki seni sormayagör. Kan gayet yavaş dolaşır damarlarda, tembelce, yol yol, damar damar ve "Eh, ne olacak yani, belki de ölmem, belki de yaşarım daha..."

Anacığımı hatırlıyorum. Yıllar oldu öleli. Bu sinirlilik hali, duyuların gevşemesi ve bu genel boşalma sonucu yeni bir şeyler olmakta, besbelli bu. İşte bak, ölüler görmeğe başladın bile! Bir ölü gördüğünü hissediyorsun. Yani bir hiç. Ama onunla konuşuyorsun. Bu ölü bana kardeşimin — o da ölüdür — bana kızgın olduğunu, küs olduğunu haber veriyor, bunun için içeri girmediğini, kapıda beklediğini söylüyor, dışarıda anamın dönmesini beklediğini...

Bu çok üzüyor beni. Bana kızgın olması kardeşimin! Madem dışarıda kapıda bekliyor, anam çıkarken ben de çıkıp göreceğim kendisini. Anam parmağını dudaklarına getiriyor, "Susssss!" diyor bana işaretle. "Yavaş konuş."

"Olmaaaaz!" diyor, gözden kayboluyor.

Yatağımda doğrulup sırtımı duvara dayıyorum. Uyuduğumu hiç sanmam. Yalnız başımı çok ağır hissediyorum, kafam çok bulanık.

Rehinelerin çoğu kalkmış yataklarından, ellerinde havlular yıkanmak için çamaşırhaneye doğru koşuyorlar. Bu adamların sırtındaki paçavralar bir âlem.

İçlerinden çok azının çamaşırları iyice. Diyelim, bunlardan bazılarının giydiği fanilânın dört bir yandan aynı zamanda erimiş olması insanın tuhafına gidiyor. Sanki bu fanilâyı sert bir taş üzerine yayıp tokmaklamışlar, böyle bir şey. Buruşturup buruşturup topaç yapmışlar, tekrar tokmaklamışlar, aç fareler kemirmiş gibi bir duruma gelinceye kadar tokmaklamışlar sanki. Bütün bunlar, bu fanilânın sahibinin sorgudan geçtiğinin ispatı. Dikenli bir kırbaç bu fanilâları giyen sırtların üzerinde, Merlin malikânesinin döşemeleri kan pıhtıları dolu karanlık odalarından birinde, saatlerce, amansız, feci bir şekilde inip kalkmış; besbelli bu.

Daha yeni şafak söküyor. On dakika sonra kahvaltı düdüğü ötecek. Rehineler birbirlerine kahvaltıda ne veriyorlar diye soruyor. Bunu büyük bir ilgiyle, sanki kahvaltıda ne yiyecekleri, verilecek şeyin kalitesi onları gerçekten ilgilendiriyormuş gibi soruyorlar. Oysa iş hiç de böyle değil. Sabah kahvaltısında marmelât dağıtıldığı günler mutlaka yoklamada kurşuna dizileceklerin listesi okunur! Bunu biliyor bütün tutuklar, buna inanıyorlar. Bu, bir "fikri sabit" olmuş. Aydını, cahili, akıllısı, basiti, bütün tutuklar buna inanmakta. Haydari Kampı dünyada eşi görülmedik bir toplum. Gelmiş geçmiş hiçbir topluma benzemez. Batıl inançlar öyle almış yürümüş ki, burada, bunun kolay kolay önüne geçilemiyor. Buna karşı durmanın mümkünü yok. Tabiî, bu kampın hayatını yaşadığın sürece bu böyledir!

Bunun için kendin de dahil, bütün koğuş halkının rüya tâbir ettirmek için on dakikalık bir zaman kazanmak için koşar adımla yıkanmaya gitmesini görünce buna şaşmıyorsun!

Yaman rüya tâbircilerinden biri de bay L. Demek istediğim, değildi ama burada oldu. Tıpkı benim de

olacağım gibi. Küçük dünyamızı dengede tutmak istiyorsak, mutlaka bu postayı da elden kaçırmamak gerek. Çok acaiptir bizim toplumumuz...

Hani bizim kahramanlarımız? O çelik iradeli, sağlam, güçlü kuvvetli, tuttuğunu koparan, memleketimiz, halkımız, namusumuz, hürriyetlerimiz için yaptıkları savaşlarda yakalanan o yaman savaşçılarımız nerde? Onları, bu rüya tâbircilerinin peşinden koşarak gidenlerin, binbir budalaca hurafeye inananların arasından seçip tanıyabilmek imkânsız!

Bu rüya tâbircilerinin en "ulu"su Tesalya taraflarından 86-90 yaşlarında kadar bir çoban.

Almanlar önce sürüsünü almışlar bu çobanın — aşağı yukarı üç bin baş koyun —, kendisini de bu sürüyü gütmek üzere çoban atamışlar. Ama hayvanlar çok az bir süre sağ kalabilmiş. Çoğu karaborsada satılmış, bir kısmı S-S sofralarında, eğlencelerde, içki ve sefahat âlemlerinde meze olmuş, geri kalanı, en zayıf olanları da kesilip Alman birliklerinin kazanlarına atılmış.

İhtiyar çobanı da değneğiyle birlikte sorgusuz sualsiz yallah edip buraya yollamışlar. Şimdi sekiz buçuk aydır burada, ne soranı var, ne arıyanı. Bu ihtiyarın adı hiçbir esami listesinde kayıtlı değil; burası muhakkak.

Sabahtan akşama kadar Kamp avlularında dolaşır, izmarit toplar. Kazara dalıp da Alman muhafızların koğuşuna doğru gitti mi, içerden Kovaç hışımla fırlar, girişir kırbaciyle. Zavallı ihtiyar daha ilk vuruşta yere serilir. Tesbih böceği gibi büzülür, öylece durur. Kımıldıyacak gücü yoktur da ondan. Almanca iki kelime öğrenmiştir : "Gud" ve "Ja." Bir gün Kovaç, ihtiyarın üstüne abanmış, amansızca yüzüne vuruyor.

"Kopek! Oldu şimdi, beğendin!"

"Gud!" diye karşılık veriyor ihtiyar.

"Sen piç! Horozun biri sen!"

Öyle anlaşılıyor ki Kovaç'a Yunanca öğreten kimse "Horoz" kelimesinin küfürlerin en ağırı, en sunturlusu olduğunu beltemiş. Bunun için ihtiyar çoban, horoz kelimesini duyunca o feci haline bakmadan gülmeye başlıyor. "Ja" diyor, "Ben bir horozum!"

"Kara horoz sen, neden güler böyle?"

Tam bu noktada ihtiyarı öyle asabî bir gülme alıyor ki, ağlamak, bağırmak şöyle dursun, handiyse katılıp olduğu yerde kalıverecek gülmekten!

"Maymun sen! Gel yukarı (ayağa kalk)" Sonra: "Pis Bebek! Söyle horoz ne demek, ben bırakacak seni, cigara da verecek!"

İçimizden Almanca bilen biri, ihtiyarın yardımına koşuyor. Kendisi de olsa bu işe güleceğini Kovaç'a yemin billâh anlatmaya çalışıyor. Bu söyledikleri küfürden başka herşey, gülünecek şeylerdir bunlar, küfür değil.

"Değil Yunanca bunlar?"

"Yunanca olmasına Yunanca, ama küfür değil! Birine horoz demekle, bir ihtiyara bebek demekle kimseye bir zarar gelmez."

"Ha!.. Anladı, anladı!.. Kalk yukarı, horoz sen... Al cigara, iç..."

Bu olaydan sonra ihtiyar çoban, izmarit bile toplayamaz oldu, avlularda dilediğince dolaşamıyordu artık. Ne yapsın, rüya tâbirciliğine döktü işi. Şimdi yatağında bağdaş kurup oturmuş, müşterilerini bekliyor. Gelenleri gayet ciddî, ağırbaşlı, derin düşüncelere dalmış olarak dinliyor. Sonra ağır ağır başını kaldırıyor, mavi gözlerini müşteriye dikiyor, dünyanın en inandırıcı edasiyle tek heceli kelimelerle tâbirine geçiyor :

"Şimdilik kaygılanacak bir şey yok! Hiç üzülme! Meraklanma!"

Bu çeşit cevaplar genellikle rüya karanlık, muğlâk, bağlantısız, ya da müşteri fakirin biri, garibin biri olduğu zamanlar veriliyor. Ama müşteri yağlıca, hiç değilse bir "yarım" verebilecek durumda olunca, iş başkalaşıyor. İhtiyar çoban böylelerini çok iyi tanıyor, bunlar için daha çok zaman ayırıyor, böyle müşterileri sabahları sabırsızlıkla bekliyor.

Bu sabahki müşterisi bir öğretmen. Bir edebiyat öğretmeni. Bu öğretmen, rüyasında dünyanın en güzel giysilerinden birini giydiğini görmüş. Kırallara yakışır bir giysi — rüya bu ya — giymişmiş. Giysinin tümü bir Yunan bayrağı. Kırmızı, pırıl pırıl pabuçlar da giymişmiş. Kemeri de Amerikan bayrağı. Şapkasında tüyler. İtalyan subaylarınınki gibi... Ha, güzel rüya, değil mi barba? Rüya dediğin böyle olmalı, ha? Değil mi?

"Aynı giysiden başkaları da giyiyor muydu? İyi hatırla."

"Evet, başkaları da giyiyordu."

"Silâh taşıyor muydun?"

"Yok, silâhsızdım."

"Yürüyor muydun, yoksa oturuyor muydun?"

"Bir köyden geçiyormuşum, at üstünde. Sonra kendimi bir dağ yolunda buldum. Sonra da bir yabancı kente gelmişim güya."

"Hımmm! Rüyan, bak, pek o kadar şey... Ver bakalım bir sigara, başım dönüyor, kendimize gelelim hele!"

Cömertçe avucuna bırakılan avansı — tam iki bütün sigara — aldıktan sonra devam ediyor :

"...Taburcu olacağını göstermiyor bu gördüğün rüya. Eve dönmek yok. Kırmızı pabuçlar zaman işare-

ti. Ama pabuç ne de olsa üst tarafı. Sıkıntıya alâmet. Ama geçici, önemsiz bir sıkıntı, çünkü yaya değilsin, süvarisin. Bir de köyden geçip bir kente varmışsın. Bugün yarın Haydari'den gidiyorsun. Ama bugün mü desem, yarın mı desem. Bugün, bugün. Averof ya da Gudi cezaevlerinden birine, burası pek belli değil. Ama bayrak. Bak, bayrak resmiyet demektir. Ya mahkemeye götürecekler seni, ya da savaş tutsağı olarak Gudi cezaevine. Ölüm hiç görünmüyor rüyanda. Amerikan bayrağından kemer himaye demektir. Bence Gudi'ye nakledileceksin. Öyle, öyle. Yerli bir köy, yabancı bir kent, dağ yolu, tüylü şapka... mutlaka yolcusun bugün. Gudi'ye diyorum, dediğimi unutma..."

Buracıkta şunu söylemek gerek. Haydari Kampından her çıkış, yolu cehenneme bile olsa, sevinçli bir olaydır. Gudi savaş tutsaklarının kampı. Göğsüne paslı tenekeden bir numara takarlar ki bunun anlamı şudur: Dünyanın en ağır hakaretlerine uğrıyabilir, en çekilmez eziyetlerini, işkencelerini çekebilirsin. Ama sabahleyin uyandığında boğazında cellâdın hançerini asla hissetmiyeceksin. Artık "kabili mübadele" bir savaş tutsağısın sen, seni belki Almanya'ya çalışma kamplarına gönderebilirler, ama darağacına asla. Yağlı ipe, sabunlanmış ilmiğe asla.

Bu son idam usulü son günlerde moda oldu. Dışarıdaki halk bizimle çok ilgileniyor, her fırsatta sevgisini açıklıyor. Bunun birçok belirtileri var. Ama dışarıdaki halk, Almanların bunu sezince bize karşı olan muamelelerini daha da canavarlaştıracaklarının farkında değil. Makineli tüfeğe daracağını tercih bundan. Gazetelerde "Kurşuna dizilenlerin" listesi yerine, "Asılanların" listesi yayınlanmalı. Böylece halkın hayal gücü tahrik olunmalı!

Kurşuna dizilme ya da asılma olup olmıyacağını

daha sabah koğuş kapıları açılıp ilk dışarı fırladığımızda birçok işaretlerden anlıyoruz. Bir kere rüya tâbirleri daha avluya çıkmadan önce bizi hazırlıyor. Sonra nöbetçi kulelerindeki çifte makineliler. Sonra kahvaltıda marmelât olup olmadığı. Sonra, bir daha eskilerin, gizlice sokulan gazetelerden aldığımız haberler.

Bir işaret daha var ki, diyelim tüm rehinelerin "alâmeti farikası", yoklama için sıraya girer girmez görürsün bunu. Ama bundan daha aşağıda bahsedeceğiz.

Bütün bunlardan ayrı olarak Kovaç'ın durumu da önemli. Kurşuna dizilme ya da asılma varsa, Kovaç bizi dışarıda bekler. Sıranda istediğin kadar kusursuz dur. İstediğin kadar kusursuz hizaya gelmiş ol, istediğin kadar hizan iple çekilmiş gibi olsun. O, yine bir kusur icapedip yüzer kişilik sıraların içine dalacak, kırbacını gövdelerde, yüzlerde, sırtlarda şaklatacaktır. Bu kamçılama, kırbaçlama işi de başka bir işaret. Kırbaç kauçuksa, günlük angaryalar için geldi demektir. Yok, sığır sinirindense, işte o zaman işin iştir. Felâket. O da bunu bildiği için, belki kendisini normal günlerde olduğu kadar saymayız diye olacak, olanca gücüyle kırbacını habire sağa sola savuruyor, kafalara, sırtlara, bacaklara rastgele vuruyor; yeter ki kırbaç ete değsin.

"Gördün beni! Benim kırbaç gördün? Uğur kırbaç! Daha bağır hep, daha yüksek söyle marş! İp geçer senin boğaza bir gün? Boğacak seni ben! Güzel ses, gut! Hep bağıracak türkü beraber köpekler!"

Bu hava içinde bugün de saat 5'de kahvaltı dağıtımı yapıldı. Kahvaltı değil, zehir, ağu.

Kovaç'ın elinde "kurşuna dizilme" kırbacı vardı. Kulelerde çifte makineliler, kahvaltıda marmelât ve

içimizden en eskileri dün Kalitea mahallesinde öldürülen bir Alman subayı ile bir Alman erinden bahsediyorlar. Bugün de liste okunması yüzde yüz.

İş olacağına varır. Yoklamaya kadar dilediğimiz gibi kullanabileceğimiz tam üç çeyrek saatlik vaktimiz var. Üç çeyrek saat bu! Bir ömre bedel! Rehineler toplumunun zaman ölçüsüne göre bir ömür boyu uzunluğunda bir süre.

Kahvaltı etmemiz, konuşup bir karara varmamız, hazırlanabilmemiz için yetecek kadar bir zamanımız var. Her türlü zaafları yoketmek, her çeşit korkuyu bir yana itivermek, bütün güçlerimizi seferbet etmemize yetecek kadar bir zaman. Bu hazırlık safhası pasif bir düşünme süresi, bir umutsuzluk devresi değil. Dış âlemde benzeri durumlarda görülen o bilinen hallerden hiçbirine benzemez. Elimizde karşı koyabilecek hiçbir kuvvet, hiçbir araç yok, dışarıya hiçbir etkimiz olamaz. Düzinelerce makineli ve top namluları bize çevrik, beklemekte. Sıkıntılarımızı yenebilmek için hiçbir silâhımız yok. "Yarım"lar da buna yetmiyor. Tesbih kullanmak da yasak burada. Sıkıntılı zamanların sigarasını, kahvesini, rüyalar ve hurafeler almıştır artık. Tetikte bekleyen kahraman savaşçının yerini sabahki sessiz anlaşmamıza bırakmışız. Kahvaltıdan hemen sonra "hürriyet havarileri"miz koğuşları dolaşmaya koşuyorlar. Bunlar dışarıdayken olduğu gibi, burada da en şuurlu savaşçılarımız.

"Tamam çocuklar, anladık değil mi? Dışarıda, tarihin şahit olduğu en büyük savaşlardan biri veriliyor. Cefakâr milletimizin, vatanımızın gördüğü en büyük savaş. En korkunç, en amansız düşmana karşı savaştık dışardayken. Şimdi yerimizi başkaları aldı, bu savaşı sürdürüyorlar. Yurdumuz kendimizin olsun, çocuklarımızın olsun diye bu savaşı ilk biz başlattık, bu-

nu unutmıyalım. Karılarımızı bunların yataklarında şehvet aracı cariyeler gibi görmemek için bu savaşa atıldık. Tutsak düştük bu savaşta. Düşman her türlü adalet ve hak ilkelerini ayaklar altına almış, her türlü insanî hisleri ve duyguları çiğnemiş, bizi kardeşlerimize karşı bir şantaj aracı olarak kullanıyor şimdi. Kardeşlerimiz hürriyet savaşına devam ettikleri için düşman bizleri canice öldürüyor. Bugün de aramızdan bir kısmımızı seçip götürecekler. Her zaman olduğu gibi bugün de kararımızı almamız gerek. Dışarı çıkacak olan arkadaşlarımızla — angaryalarla — dışarıdaki kardeşlerimize nasıl bir haber uçuralım? Savaşı bırakmalarını, istilâcı Almanları öldürmemelerini, böylece her Alman için içimizden elli kişinin gitmesini önlemelerini, mütareke istemelerini, bizleri kurtarmak için vatanı satmalarını mı, yoksa hiçbir uzlaşmaya yanaşmadan savaşa devam etmelerini, bizleri yok bilmelerini mi bildirelim?"

Bu hava içinde, aşağı yukarı buna yakın sözlerle "hürriyet havarileri"miz böyle sabahlar bütün koğuşları dolaşarak rehinelerin fikrini sorarlar. Herkesin, ama herkesin fikri alınmalı, kanısı sorulmalı, hesaba katılmalıdır!

«Dışardakilere haber yollansın. Bildikleri gibi hareket etsinler. Hangi işin doğru olduğunu onlar bizden daha iyi bilir, daha iyi takdir ederler. Bizim burada dışarı ile hiçbir ilişiğimiz kalmamıştır. Olayları değerlendirmek için elimizde hiçbir araç yok. Aldığımız haberler kesin değil. Olayları bizzat yaşıyamıyoruz. Hareketin içinde değiliz. Azınlıktayız biz."

Ölüm adayları toplumu hürriyet savaşçılarına işte bu mesajı uçuruyor. Buyurun bakalım. İşte size o hurafelere inanan, o güçsüz, o kendi ölü hayatlarını yaşar gibi görünen insanların gerçek niteliği, gerçek

özü. Sorumluluk gerektiren bir karar söz konusu oldu mu, bütün güçlerini seferber ediyorlar. Herhangi bir uzlaşma, herhangi bir tevilcilik yoluna değil, doğrudan doğruya ölüme oy veriyorlar!

Normal zamanlardaki tenkitler, sızlanmalar, ufak tefek çıkışlar bu insanlar hakkında bir kanıya varmak için yetmez, insanı yanlış yola götürür bunlar. Onların benliğinin niteliği, ruhları, kahramanlıkları, tam zamanında, tam saniyesi saniyesine kendini gösterir.

Artık karar alınmıştır. Birazdan, bir saat sonra, angarya kamyonları bu kararı Faleron'lara, Skaramanga dolaylarına, semt semt, köşe bucak dolaşarak bütün Atina'ya, bütün Yunanistan'a, ağızdan ağıza, kulaktan kulağa, kalpten kalbe ulaştıracaklar. Bu kamyonların yanından tesadüfen geçenler bu büyük haberi duyacak, alıp götürecek, savaşçıların ordugâhlarına ulaştıracaklar. Üç bin insanın büyük kurtuluş savaşı için gönülden yaptığı ufacık bir yardımdır bu."

Geri kalan on dakika içinde kendimize çeki-düzen vermekten başka yapılacak işimiz kalmadı artık. Üç bin insan, koğuşlarda dolaşıyor, merdivenler inip çıkıyor, avlular geçip avlular aşıyor, kalabalıklara karışıyor, itişip kakışıyor, birbirine sertleşiyor, hattâ küfür bile ediyor, bir telâştır gidiyor. Birbirinin ağzından yem kapmak için uğraşan aç kurtlar sürüsü gibi bir halleri var. Sinirlenmeler, küfürler, ağır sözler. Bütün bunlar bir iki nefes sigara dumanı için. Dakikalar geçtikçe bu durum daha ağırlaşıyor. Düdükler ötmeye başladığından, çoğumuz daha bir nefes çekememişizdir. Ah bu içtima düdükleri! İçtima için dünyada daha barbarca bir araç görülmemiştir.

Tam bu son anda, ayak seslerinin, bağrışmaların, Kovaç'ın anırtılarının ortalığı cehenneme çevirdiği tam bu sırada, 30 No. dan Uzun Kosti'nin sigara dağıttı ha-

beri yayılıyor etrafa. Uzun Kosti bağırarak bu haberi kendisi veriyor.

Bu eşi menendi görülmemiş kahramandan daha ilerde bahsedeceğiz. Bu Uzun Kosti, bir işçi, yaşlıca bir işçi. Bundan üç ay önce asılmak üzere alıp götürdülerdi elli kişiyle birlikte bir misillemede. Şimdi oğlunun ruhu için adam başına birer "yarım" dağıtıyor Uzun Kosti. Hem de tam bu saatte. Oğlu üç ay önce adını duyduğu zaman okunan listede, bir nefes çekebilmek için kıvranmış durmuş, ama ömrünün bu son sigara nefesini çekebilmesi kendisine nasip olmamıştı.

Şimdi hepimiz avludayız. Rahat, sâkin, sıralardaki yerlerimizi almak için acele ediyoruz.

Dikkat edilecek olursa, bu kararlı, huzura kavuşmuş insanların sıraya girmek için koşarken bir an için durakladıklarını, üzerine hafif bir sis bulutunun çöreklendiği Atina şehrine doğru baktıklarını göreceksiniz. Güneş çıkar çıkmaz dağılıverecek olan bu bulut, bir buhar ya da duman bulutu değildir. Saronikos Körfezi'nin tatlı sabah rüzgâriyle ay ışığının beraberce ördükleri bir tül perdesidir bu. İmittos dağının mağaralarında, Attika sahillerinde yaşayan perilerle çok güzel sihirbaz kızlar kendi elleriyle ördükleri bu tül perdeyle dünyanın en güzel gelinini örtüp süslemişler. Bu tül perdeyi Haydari Kampı rehineleri kenarlarından tutup kaldırıyorlar, şehirdeki evlerine bakıyorlar. Beşikteki çocuklarını, analarını, yumruklarını sıkıp kâbuslu uykularına dalmış garip eşlerini seyrediyorlar! "Hoşça kalın sevgililerimiz!" diyorlar ve şefkatle üzerlerini örtüyorlar üşümesinler diye.

"...Bari sizler sevgi ve barış içinde özgür yaşasanız..."

Haydari rehinesi artık hazırdır. Bütün görevlerini yerine getirmiştir.

★

Alman Kamp İdaresi daha başlangıçta personel sayısında tasarruf amaciyle rehine ve tutuklara bazı yetkiler ve görevler vermişti : Bir baş tecrüman, özel tercümanlar, kamp âmiri, yardımcısı, tutuk sayısına göre kolbaşları atamışlardı rehineler arasından.

Kampın günlük işlerini bunlar düzenliyor, angaryaları, yemekhane ve temizlik işlerini bunlar kotarıyor, koğuşlardaki düzen ve disiplini bunlar sağlıyordu.

Bu, onların kurşuna dizilmekten, kırbaçla dövülmekten, Almanların her türlü hakaretine katlanmaktan kurtulmuş olmaları anlamına gelmez. Tam tersine. Eğer bu arkadaşlar Almanların birer sadık ajanı, onların güvenilir birer adamı olmazlar, S-S lere körü körüne itaat etmezlerse âkıbetleri bizimkinden daha da beterdir.

Bu temsilcilerimizden bu kitapta sırası geldikçe mümkün olan adalet anlayışı çerçevesi içinde bahsedilecektir. Anlayışla durumları incelenecektir.

Şimdi Kampta tam 2750 baş tutuk var. Baş diyorum, çünkü bu başlar arasında 10-12 yaş arasında dört sevimli sübyanı da hesaba katmamız gerekiyor! Bunlar da tutuk, hem de tam tutuk. Ağır suçları var, onlar da birer millî savaşçı. Merlin sokağındaki sorgular sırasında aldıkları şeref nişanlarını zayıf sırtlarında, ciddî yüzlerinde görmek mümkün. Bunlardan birinin bileklerinde kelepçe izleri var. Demek bu çocuk da o en ağır işkenceye, kollarından tavana asılmak işkencesine tâbi tutulmuş!

Bu çocuklar da bizimle birlikte sabah karanlığın-

da kalkıyorlar yataktan. Yoklama için sıralarına girmekte geçkaldıkları zaman görecekleri muamele biz büyüklerinkinin aynı. Yetersiz uykularından o anormal, o endişeli uyanışlarından ötürü şişik gözlerini uğuşturarak, şaşkın, korkular geçirerek koşup sıralarına giriyorlar her sabah.

Dikdörtgenin iki kenarının meydana getirdiği bir açı biçiminde diziliyor tutuklar sabah yoklamalarında. Angarya bölükleri, temizlik kolları, malûl bölükleri ve başka çalışma ve iş kolları birbiri ardınca sıralanıyor ve dikdörtgen açısının üst kenarını teşkil ediyorlar. Bunların yüzleri batı yönünde. Tutukların asıl kalabalık kısmı açının uzun dik kenarını teşkil ediyor. Bunların da yüzleri kuzey yönünde. Bir dikdörtgen açısının iç kısmında kolbaşları, bölükbaşları fırdolayı dönüyor, bağırıyor, ihtar ediyor, sözde korkutuyor, düzeni, disiplini sağlamaya çalışıyorlar. On dakika içinde herşey tamam olmalı, Kamp yoklamaya hazır duruma gelmeli. Başlar sayılmalı. Başlar bazen üç dört kere sayılmak gerekiyor. Yunanlı "siyasî"ler hep sonlara doğru, son dakikalarda "arzı endam" eylemekte çoğu zaman. Onlar da tutuk, buradaki görevleri de temizlik işleri. Ama bu "arzı endam" durumunu onlar bilerek, bir zamanlar özgür dünyada bizim ve memleketin efendilerimiz olduklarını bizlere hatırlatmak amaciyle, bunu unutmamız için yaratıyorlar. Ama bunun baş nedeni bu mu ola acep?

Bir ölüm adayının son anda çıldırıp para cüzdanını da mezara koymamızı istemesini bir düşünün. Daha feci bir durum olamaz bir ölüm adayı için! Bir rehinenin resmî elbise, frak, smokin giyerek kırbançlanmak istemesini düşünün. Daha komik bir durum olamaz bir ölüm adayı için!..

O kurumlu hallerine baktıkça bu zavallı "siyasî"-

lere acımaktan başka bir şey gelmiyor içimden. Tüm sarsak herifler. Evet, tüm sarsak. Tam isteyip de bulamadığım sıfat. Sarsak, dağılmasınlar diye çivilemişler gibi, dökülüyorlar tüm. Bıraktıkları intiba bu, insanda. Memleketimizle esaslı, köklü, hiç bir bağları, ilişikleri yok bu "siyasî"lerin.

Adi mahkûmların bütün niteliklerini taşıyorlar. Bu çeşit mahkûmlar eksik bir yanları olduğunu hissederler. Bu da, kendilerine irade ve teşebbüs hakkının tanınmamış olmasından, bu hakkın tanınmaması için gereken her türlü engelin konmuş bulunmasından ileri gelir. Başkaları karşısında, özellikle kendi eski benlikleri, kişilikleri karşısında bir aşağılık duyguları vardır bunların. Başkaları bu eksik yönlerinin farkına varmasınlar diye işi kabadayılığa dökerler, önüne gelene sövüp sayarlar, vurdumduymazlıktan gelirler, herkese kafa tutarlar, ellerinden gelirse avluda — o da üçbuçuk atarak — volta vurup sigara tellendirirler!

Bütün bunlar kendi kendilerine ve başkalarına ne adam olduklarını hatırlatmak içindir! Ne yaman adam olduklarını, dilediklerini yapabildiklerini göstermek, küçük dağları biz yarattık diyebilmek için.

Bu adî tutuklardan biri burada Haydari'de olsa, bir de önemli bir kişiliği bulunsa, yapacağı tek iş küfretmeyi, kabadayılık taslamayı bir yana itip, ağır başlı, resmî bir tavır takınmak, yoklama yerine en son dakikada, kolbaşının kimin henüz gelmediğini bulmak için iflâhının kesildiği anda "teşrif buyurmak" olurdu.

Söylemiştik : Bu sorumlu görevliler de birer tutuk. Yoklama, zamanında hazır olmaz, ya da bölüğün "kuvve"si eksik, yanlış gösterilirse, elbette ki Almanların kırbacı bunların mukavvadan yapılma "terfiye"lerine saygı göstermiyecektir.

Bu Yunanlı resmî şahsiyetlerin, bu siyasîlerin yeri daha çok, her türlü iradenin yokedildiği adî cezaevleri olmak gerekirdi. Yukarıda söylediğim gibi çok başka işlerin yapıldığı bu Kamp değil.

Her sabah, her ne olursa olsun, tam altıya çeyrek kala, hiç sektirmeden, Alman garnizon erleri gelip kalabalık rehineler sırasının karşısında yerlerini alırlar. Şimdi dikdörtgenin üçüncü kenarı da tamamlanmıştır.

İç garnizon bir çavuş, bir onbaşı ve 13 S-S erinden ibaret. Bunları tam teçhizat ancak bu saatte görebilirsiniz. Yoklama bittikten sonra Kampta sadece tabancaları ve kırbaçlariyle dolaşırlar.

Haydari Kampı rehineleri de adi tutuklar gibi aynı çökmüş, iradesiz, aşağılık duyguları içinde bir ruh hâletine sahip olsalardı, bu Alman gösterisine, tüfeklerin, otomatik tabancaların, el bombalarının sağladığı bir kuvvet üstünlüğü gözüyle bakarlardı. Ama Haydari rehineleri oturup bu korkunç ,bu amansız dünya hâkimleri üstüne alaylı, matrak dedikodular bile düzebiliyorlar. Durumlarına göre hepsine birer lâkap bile takmışlar. Şu ince, istaka gibi uzun boylu, Macar asıllı, yalanmış suratlı adamın adı "Antonio" değil artık. Bu isim yokolmuş, yerini "Çiroz"a bırakmış. Onun yanındaki, o yüzü belirsiz, mânasız suratlısı, alın kaidesiyle birlikte üçgen şeklinde gelişen bir kemik yığınından ibaret yüzüyle — bu dünyada olmaz olmaz — kimbilir hangi fröylaynın âşık olduğu herif de Kampta "İt" lâkabiyle anılmakta.

Bu iç garnizon erlerinin orta yerinde Kovaç dinelmekte. 18 yaşında ya var ya yok. Zayıf, tüysüz, küstah, mahmun kılıklının biri, bir elinde sadece bir buçuk parmak kalmış! Taşıdığı tüfek boyundan büyük. Bunun da lâkabı "Pikolo".

Talihsiz bir "çocuk düşürme" olayının ürünleri

olan bu adamların üzerindeki teçhizat rehinelere vız gelmekte. Onlar, bu zavallıların sadece kusurlu, eksik yanlariyle ilgilenmekte. Komik taraflarını kaçırmamaya çalışmakta, onbaşılarının karşısında nasıl tirtir titrediklerini gördükçe müthiş keyif çatmaktadırlar. Anlattıklarına göre Kamp Komutanının köpeği bir gün yoklama sırasında hiç beklenmedik bir anda, iki sıçrayışta bu iç garnizon erlerinin karşısına gelip durivermiş. Erler otomatik olarak topuklarını çarpıp hazırol vaziyetine geçmişler. Kılıçlarını çekip selâm durmuşlar!...

Haydari rehinelerinin bu ruh hâleti onların bu karagöz perdesi kişilerinden korkmadıklarının ispatı. Haydari rehineleri bu komik tiyatroculari kendilerince elden geldiği kadar gülünçleştirmiş, şu yoklama saatinin trajik anlarında bile her sabah komik bir unsur olarak karşısına dikmiştir.

Bir motor gürültüsü duyuluyor. Herkes doğu ve batı yönlerine bakıyor. Uçak değil bu. Şoseden gelen otomobil gürültüsü.

"Geliyorlar!" diye bir fısıltı başlıyor binlerce ağızdan birdenbire.

"Römorkör var mı? Görebildin mi, römorkör var mı arkasında?"

"Daha görünmüyor iyice. Ama kamyonun önünde Merlin'in ufak arabası var."

"Merlin geliyor, Merlin geliyor!.."

"Kosti, duydun mu, Merlin geliyormuş! Merlin'in küçük otomobili öndeymiş."

"Cocuklar, römorkör de var!"

"Duydun mu Yani, römorkör de varmış!"

"Ha, bak! Mutlaka ayıklama var bugün!"

"Daha fazla angarya mı alacaklar acaba?"

"Hadi sen de, öyleyse neden kamyonun önünde küçük otomobil? Söyle bakalım!"

"Listeyi zamanında yetiştirmek için mi böyle hızlı geliyorlar dersin?"

"Yok be yahu! Kamyonda muhafızlar olduğu zaman küçük otomobil önden gider hep. Kontrole lüzum kalmaz da ondan."

"Doğru söyledin! Desene bugün bize yeni arkadaşlar getiriyorlar. Bak, muhafızlar var."

Bütün bu sonuçlar, tahminler, haberler, daha otomobil kafilesi iki kilometre uzaktayken başlar.

Tam önümdeki sırada çok toy, çok saf bir aydın kişi duruyor. Istavroz çıkarıyor. Sonra ayağının ucu ile küçük bir taşı çıkarmaya çalışıyor toprak zeminden; oysa bu taşın ona hiç bir zararı yok. Sonunda başarıyor bu işi, çıkarıyor taşı. Taşın yerinde ufacık bir çukur peydahlanıyor. Aydın kişi çabuk çabuk sol omzuna üç kere tükürüyor. Küçük çukura da tükürüp taşı yeniden ayağının ucu ile yerine sokuyor. Kendisine bakıp bakmadığımız umurunda değil. Belki de hiç kimsenin kendisine dikkat etmediğini sanıyor. Ona göre şimdi hrekesin derdi başından aşkın. Elleri bir türlü yerinde duramıyor. Arka cebinden mendilini çıkarıp düğüm yapıyor. Sonra ceketinin cebine sokuyor. Birden, sanki elini yakmış gibi, mendili o cebinden alıp sol cebine koyuyor. Çok acaip bir manzara seyrediyormuş gibi habire dilini şaplatıyor, başını çevirip yandaki, arkadaki bölüklere bakıyor. Ama hiç bir şey gördüğü yok bu aydın kişinin. İstediği kadar gözleri fıldır fıldır dönedursun. Hiç bir şey göremiyor, çünkü gözleri, bakışları, bütün gücü kendi içine dönük.

Bir aralık : "Devrilip orada kalmış olmasınlar?" diye soruyor gelen konvoyun gecikmesini düşünerek olacak. Ama bu soruyu belirli bir kimseye yöneltmiş

değil. Kimseden de karşılık beklediği yok. Kamyonların, otomobillerin devrilip devrilmediğinin hiç de bilinmediğini söylediğim zaman şaşırıp kalıveriyor. Dönüp yüzüme bakıyor. Başka bir âlemdeymişçesine gülümsüyor, bana elini uzatıyor.

"Affedersin!" diyor. "Günaydın. Hiç farkınızda olmadım."

Yeni farkıma varmış olacak! İmkânı yok beni tanımaz bu adam. İki lâf etmişliğimiz yok aramızda. Selâm sabahımız da olmamıştır. Sinirleri bozulmuş zavallının. Haydiyse boğulacak, öyle öksürüyor. Gömle,inin yakası açık olduğu halde, yakası sıkıyormuş gibi başını sallıyor, boynunu uzatıyor boyuna...

Açık gri küçük otomobil Kamp avlusuna giriyor. Komutanlık binasına doğru süratle gidiyor. İçinde iki S-S. subayı var. Her sabah olduğu gibi bu sabah da dizlerinin üstünde birer siyah el çantası.

"Vay anam vay! Siyah çantalara bak. Hem de şişik!"

Bu uğultu bölükten bölüğe yayılıyor, bütün Kamp Alman subaylarının neden olup da siyah şişik çantalar tasıdıklarına güya şaşıyor!..

"Belli, bugün listeler kabarık!" diye bir ses duyuluyor bir yandan.

"Duydun mu Mihal? Bak, bugün listeler kabarıkmış!"

"Öyle, besbelli, bugün biz yetmezsek avludaki bankları, binaların kapılarını da kurşuna dizecekler-miş!!.."

Bunu gür sesiyle Uzun Kosti, hani oğlunun kurşuna dizilmeye götürüldüğü gün adını duyduğu dakikada sigara dağıtan Uzun Kosti, o alaycı haliyle söylüyor. Bütün başlar sesin geldiği yana çevriliyor. Uzun Kosti'nin kocaman, dört köşe gövdesiyle temizlik bö-

lüğünün tam orta yerinde dinelmiş millete tebessümler yağdırıyor. Gözleri sanki okşuyor insanı; öylesine tatlı bakışları. Görünüşü insana güven veriyor, emniyet veriyor.

Yandaki bölükler birbirine ne olduğunu, Uzun Kosti'nin ne dediğini soruyorlar. Bu, ayaklarının ucuna kalkmış etrafı görmeye çalışan yüzlerce rehinenin haline bakıp tekrar ediyor Uzun Kosti :

"Bugün öyle çalıştıracağım ki sizi, imanınız gevriyecek alimallah. Tahta kurusu sürek avı var bugün haberiniz ola! Bugün kurşuna dizilmeye sadece Kovaç'la "Bulgar"ı alıp götürecekler... Bir de sigarası olanları! Aklınızı başınıza devşirin maskaralar!"

Kamp kendinden geçmiş, her şeyi unutup makaraları koyvermiştir. Gözler pırıl pırıl. Sorumlu kolbaşları düzeni sağlamak için sağa sola seğirtiyorlar telâşlı.

Çok az kimse bilir içimizden Uzun Kostinin ne adam olduğunu. Onun ne Kampta ne de dışarıda eşi menendi yoktur!.

Şimli avluya büyük otomobil giriyor. Ardında treyler de yok. Muhafızlar da yok. Demek bugün kurşuna dizilmek de yok. Uzunca bir "Aaaa!" yayılıyor dört bir yandan göğüslerden bir mezar taşının kalktığını müjdeler gibi. Otomobil 15 No. nun önünde duruyor. "Tecrid" binasının avlusunda. Belli ki bir angarya ekibi alıp götürecek Merlin'e. Demircileri, marangozları, inşaat işçilerini, bir de tabelâcıyı. Aynı otomobile sorguya gidecek olanlar da binecek. Bu gidecek olanlar akşam tam saat altıda hep birlikte, çoğu yalan yanlış bir sürü haber ve toplıyabildikleri kadar izmaritle, bazıları da sorguda aldıkları yaralar, ama hepsi de uzun yıllardan sonra sılaya dönen Yunan asıllı Ame-

rikalı edasiyle aynı otomobille kampa geri dönecekler.

İş böyle olunca nöbetçi kulübelerindeki çifte makinelilerin anlamı o kadar kara olmuyor.

"Bak gördün mü Marko, ne dediydim ben sana?"

"Gördün mü, ne rüya ha? İşte rüya dediğin böyle olur!"

"Ben size daha dün gece söylemiştim de inanmamıştınız. Zaten siz hip kötüye yorarsınız!"

Bu son sözleri şeytanları kışlamak için üç kere sol omzuna tüküren, ufacık bir taş parçasından boşalan deliğe onları gömmek isteyen o bicare aydın kişi söylemişti. İşi sağlama bağlamak için mendiline de bir düğüm atmıştı ya, işte o. Zavallı, kendisini daha rahat hissediyor şimdi.

İnsan helbet korkar, korku insanlar içindir, ama kampa bir kural, bir gelenek olmuştur artık : Histerilere, hurafelere, tabansızlıklara tenezzül etmeden gerçek bir Yunanlı gibi vekarlı öleceksin eğer öleceksen. Türkü çağırarak yiğitçe ölümle karşılaşmayı beceremiyorsan, hiç olmazsa bu kadarını yap Ezrailin karşısında.

Biri sırasından çıkıp yanıma geldi, kulağıma bir şey fısıldayıp gitti. Karşılık vermeye vakit bulamadım. Bulabilseydim, kendisine hiç şaşmıyacağımı, her şeye hazır olduğumu söyleyecektim... Bu adamda hep sağlam, doğru haberler vardır. Bugün de böyle olması gerek. Burası önemli değil. Ajanın biridir bu herif. Kurşuna dizilecek olanların isimlerini Almanlardan genellikle doğru olarak almaktadır.

İdarenin köpekleri, üç tane haliskan kurtköpeği, zıplıyarak yoklama yerine geliyorlar. Köpekler bu halleriyle efendilerinin de, yeni efendimizin de buraya

gelmeye hazırlandığını haber veriyorlar bize; nerdeyse kapının eşiğinde görünecek.

"Kasketlerinizi!"

"Çıkarın yahu şapkalarınızı!"

"Çıkarsana be takkeni, ne bekliyorsun?"

"Yahu çıkarsana şapkanı, merasim mi gerek?"

Komutan kapının eşiğinde görünür görünmez — aşağı yukarı 500 metrelik bir mesafe — bu gülünç hikâye her gün tekrarlanır durur.

Komutan sırık gibi bir herif. Kısa pantalon, kısa kollu gömlek giyiyor. Upuzun kollu, asık suratlının biri. Bakışları kupkuru, cansız. Aynı yalınlık aynı isabetle, ister insan gövdesine, ister bir kum torbasına saplanmaya hazır keskin bir hançer bu adamın bakışı.

Üç adım arkasından yardımcısı da geliyor. Hiç bir özelliği, olağanüstü hali olmayan sıradan bir Alman subayı. Ama bu sıradan Alman subayının önemi ve kişiliği elindeki zarflar yüzünden hatırı sayılır bir değer kazanıyor. İçlerinde akla karanın gizlendiği iki kırmızı zarf bunlar. Sevinç ve acının gizlendiği.

Çoğu zaman sabah yoklamalarında bu zarfların içinde günlük angarya listelerinin yazıldığı dört köşe bir kâğıt parçasından başka bir şey yoktur. Buna rağmen, hayal gücümüzü gıdıklamak, sinirlerimizi iğnelemek amaciyle bu zarfları hiç bir sabah yanından ayırmaz Komutan yardımcısı.

Komutan bir iki dakika muhafızları teftiş ediyor, tekmil alıyor, günün yüksek Kamp Âmirini tayin ediyor. Bu iş için genellikle Kovaç'ı seçiyor. Bugün de öyle oldu. Rehinelere bugün de rahat yok, sabahtan aksama kadar habire kovalanacaklar, gizlenecek yer bulamıyacaklar, nefes alamıyacaklar, hasta da olsalar bir yere sığınıp dinlenemiyecekler. Doktor istediği kadar istirahat vermiş olsun.

Komutanın gelmesiyle her türlü fısıltı bıçakla kesilircesine sona eriyor. Soluklar bile yavaşlıyor. Kamp artık nefes almıyor. Öyle oluyor her taraf. Binlerce göz, hipnotizma edilmişçesine bu zarflara dikiliyor. Miknatıs var sanki bu zarflarda...

Komutan S-S lerin teftişini bitirdikten sonra bize dönüyor. Upuzun boyu, asık suratı, hain gözleriyle bir Ezrail gibi öylece bize bir süre bakıyor.

Kampın Yunanlı Baş Meydancısı çektiği "Dikkat!" komutundan sonra yardımcısı ve iki tercümanla birlikte telâşlı adımlarla Komutanın, bu herşeyimize hükmeden, tarihin tanıdığı en gaddar, en korkunç efendisi, Haydari Kampı Komutanı S-S Albayı Redomski'nin yanına gidip esas vaziyette beklerler.

Komutan böyle tekmil alır. Hareketleri yavaş, ağır, ama keskindir, mânalıdır. Cebinden çıkardığı bir not defterindeki rakamlarla kendisine verilen rakamları karşılaştırır, defteri kapar, aynı kayıtsız ama keskin hareketlerle tekrar cebine yerleştirir, bu aralık gözlerimizin içine içine bakmayı da ihmal etmez, sonra cebinin düğmesini ilikler, aynı ağır hareketle sağ elinin işaret parmağını oynatır. Bu, "rahat" demektir. Dikkat komutunda olduğu gibi "rahat" komutunun da iyice duyulması gerekir. Ama bugün öyle olmadı. Tam bu sırada tam teçhizat Alman askerleriyle dolu bir kamyon avluya girip 15 No. ya doğru ilerlemeye başladı.

"Muhafızlar!"

"Refakat müfrezesi!"

"Baska ne olacaktı yani?"

"Nakil var bugünü mutlaka, başka bir kampa gidecekler var içimizden."

"Belki de Almanya'ya sevkiyat var!"

Komutan ulumaya başlıyor. Tercümanlar kırbaç

yemişçesine ordan oraya koşuyor, Yunanlı Kamp Â ri durmadan komut veriyor :

"Hazırol!... Rahat!... Hazırooool! Rahat!"

Komutandan bir homurtu geliyor. Tercümanlar men tercüme ediyorlar : "Susun! Konuşmayın!.."

Bir homurtu daha : "Önünüze bakın!.."

Tam bu sırada garip bir şey oldu. Bizim Uzun K ti birden olduğu yerde kısalıverdi. Yarı dizçökmüş rumda beşlik sıraların arasında dolaşmaya, bir şey toplamaya başladı yerden. İyice bakınca yanılmad mı, sigara toplamakta olduğunu gördüm. "Hey ap lar! Hep kötüye yorarlar, hep!.."

Uzun Kosti sigara toplama işini bitirip yerine nerken söyleniyor yüksek sesle :

"Dileyen yoklamadan sonra teşrif buyurup ben nizi görebilir. Ama bak, hava alırsınız! Atmasaydı sigaralarınızı!"

Sırasına girip yeniden upuzun olunca da ekliyc "Hele bakındı şu cenabetlere!"

Bu sefer yandaki bölüğün sıraları arasına dalıp bire sigara topluyor.

"Yoklamadan sonra flörte gelirsiniz benim Hepsini tek basıma tüttüreceğim haberiniz ola!"

Demek yoklamadan sonra da hayatta kalma i mali var! Demek insan aklına kötü şeyler koymam kötü şeyler düşünmemeli. Şimdi bu düşünceler kim oluyor rehinelere. Kosti'ye ölüme meydan oku bir yiğit gözüyle bakıyor şimdi herkes.

Bu havranlık cok az sürüyor. Herkes tekrar e endişelerine dalıyor; ama ne de olsa, en önem korku halinin sürekliliği yok oluyor şimdi. Kırılıvor süreklilik orta yerinden. Bu korkunun artık bu buc mış halivle bir paniğe, bir yılgınlığa, bir şerefsi olayına dönebilmesi imkânsız!

Acaba bu basit adam bu çabaları neden harcıyor? Neden açaba savaşıyorlar böyle? Acaba kendisi bunun nedenlerini biliyor mu, rahatça açıklayabilir mi bunları? Evet, bal gibi biliyor ve de rahatça açıklıyabilir! Uzun Kosti, Kamp Kurmay Kurulunun prensiplerine, kararlarına ve bunların ruhuna uygun olarak hareket ediyor!

Komutan yardımcısı şimdi esami listelerini okumaya başlıyor. İki isim okuyor ve bu rehinelere nerede duracaklarını söylüyor. Dar ve uzun kesilmiş kâğıtlara yazılı listelerden iki isim daha okuyor. Matbaada basılı listeler hiç bir zaman ölüm demek değildir. Tercümanlara dönerek tek heceli bir iki kelime mırıldanıyor.

"Hemen eşyalarınızı ve battaniyelerinizi toplayın!"

Bu, tarifsiz bir anlam taşır. Bu arkadaşları bir daha göremiyeceğiz. Bir kaç dakika sonra olanca güçleriyle analarının, sevgililerinin kucağına, evlerine doğru; yuvalarına doğru koşacaklar. Diledikleri yerlere gidebilecekler. Hattâ isterlerse güneşe, göğün yedinci katına bile gitmekte özgürdür onlar.

Bu dört kişinin işi bittikten sonra elindeki kâğıtları karıştırmaya, başka listeler aramaya başlıyor. Ama bu listeler de matbaada basılmış olanlardan, fakat kâğıtlar dar ve uzun değil. Hemen hemen dörtköşe kâğıtlar, hem öbürlerinden daha büyük.

"Sorgu!.."

Bütün Kamp, bütün ağızlar birden fısıldıyor bu kelimeyi, öylece, salt bir şey söylemiş olmak için. Sessizliği kırmak için. Tam güneşin doğduğu, dağların hazırol vaziyeti almak için gerindiği, gölgelerin şaşkın şaşkın bir araya gelip gizlenecek delik aradığı bir saatte, binlerce insanın yaşadığı koskoca bir kampın ses-

sizliğinden, hareketsizliğinden daha korkunç bir şey olamaz.

Sorguya gidecekler çok kalabalık bugün. Merlin sokağındaki sorgucuların keyiflerine diyecek yoktur. Sorguda kullanılan araçları, kan pıhtıları dolu döşemeleri, insan ölüsü kokan odaları hatırlıyorum bir an için. Anılar bir saniyecik içinde sel gibi kaplıyor benliğimi, hükmediyorlar insana. Bu anılar, şu karşımda duran sadistlerden de daha amansız birer sadist. Nefes aldırmıyorlar adama. Solumaya vakit bırakmıyorlar. Boğazını bir şey sıkıyor, sıkıyor, nefesin daralıyor. Müthiş bir nefes darlığı. Bir kaç saniye içinde Ortaçağ koşullarını, "Yeni Nizam"ı bir kere daha yaşıyorum. Kıyaslamalar yapıyorum acele. Gülümsüyorum alaylı. Çıkardığım sonuç, bu durumda ölümün en hafif ceza olduğu!

Sağır, iki büklüm, 75-80 yaşlarında bir ihtiyar, bastonuna dayanarak sorguya gidecek olanların sırasına doğru ilerleiyor. Gerillacı olan oğlunun sık sık uğradığı bir evi bildirmesi için iki ay içinde dört kere sorguya çektiler bu ihtiyarı. Her seferinde Merlin'de iki üç gece kaldıktan sonra hemen hemen çıplak dönmüştür buraya. Demek istediğim giyinik olmasına giyinik ama, ne giysiler! Bir paçavra koleksiyonu, binlerce fare tarafından kemirilmiş bu giysiler. Dikenli kırbacın ihtiyar kemikler üzerinde inip kalktığı besbelli. İhtiyarın giydiği koyun postundan ceket bile nerdeyse lime lime olacak. Zavallı ihtiyar her dönüşünde olduğu gibi kendisini yatağına atıyor, baygın düşüyor. Hemen hemen bir hafta boyunca ağzına bir şey koyduğu yok yiyecek namına. Dudaklarını ve dilini kımıldatamadığı için suyu bile biz akıtıyoruz ağzına bir kamışla. Zaten ağız diye bir şey kalmamış. Yakmışlar ağzını. Etrafı irin dolu, tıkalı bir budak deliği.

On gün kadar önce yine götürmüşlerdi Merlin'e bu ihtiyarı. Daha kendine gelmeden şimdi alıp götürüyorlar. Bu on gün içinde hiç bir şey yemedi desem yalan söylememiş olurum; biraz nohut suyu, biraz mercimek suyu, o kadar. Ağzı daha açılmıyor. Buna rağmen şu an Kamp Komutanı dikmiş bu ihtiyarı karşısına, adı okunduğu zaman neden "burda" diye bağırmadığını soruyor.

Komutana ağzını gösteriyor ihtiyar. "Burda" diye bağıracaksın diye diretiyor Komutan. İhtiyar bağıramadığına göre gelsin kırbaç! Kırbaç beş altı kere amansızca ihtiyarın başına inip kalkıyor. Başından akan kanlar pörsük boynunun kırışıkları arasından kayarak omuzlarına süzülüyor. Yıllar boyu sürüp giden amansız bir emek ve ekmek savaşının bu yaşlı boyunda açtığı o derin çizgiler kan akan birer derecik haline geliyor. Bu işkenceyi üç bin insan izlemekte. Bu üç bin insanın kanları kaynıyor, isyan ediyor, kafaları bulanıyor, kalpleri bu manzara karşısında hareketsiz kaldıkları için sahiplerine küfürler yağdırıyor, lânetler okuyor. Ama bir başka kuvvet kesin komutunu vermiştir: "Sinirlerine hakim ol! Daha zamanı değil!.."

Sorgu listelerinin okunması da bitiyor. Baskaca bir şey yoksa, Yunanlı Meydancıbaşının : "İki demirci, iki marangoz, iki duvarcı, bir tabelâcı!" bağırmasına sıra geldi demektir. Bundan sonra, tabircu edilenlere, sorguya gidenlere, Merlin'e angarya için gidenlere hareket için hazırol emri verilecektir.

Komutan bu yukarıdakileri teker teker sayıyor. Yardımcısı zarfları kapıyor. Meydancıbaşı elindeki kâğıtları katlıyor, çeşitli bölüklerden angarya ekipleri seçilmeye başlanıyor.

Ansızın, hiç kimsenin beklemediği bir anda, Komutan yardımcısının ceplerini karıştırmaya başladığı-

nı görüyoruz. Gömleğinin küçük cebini karıştırıyor. Eh, ne de olsa bu cebe fazla bir şey sığmaz!

"Tamam bugünlük! Başka bir şey yok!"

"Öyleyse neden angaryacıları savmıyorlar?"

Niye dağılın demiyorlar?"

"Çocuklar, bugünlük tamam dedik, yok başka bir şey!"

"Komutan yardımcısı kurşun kalemini aramıştır, o kadar; tamam bugünlük. Buraya kadar!"

Ayaklar, tam üç bin çift ayak, ateşten bir zemin üzerine basıyormuşçasına inip kalkıyor; inip kalkıyor; yerinde sayıyor. Ya o zavallı eller! Binlerce el durmuş seninle konuşuyor gibi! Sanki senden bir şeyler yalvarıyor. İnsan elinin ne kadar ifadeli olduğuna dikkat etmişliğiniz var mı bilmem. Hiç bir zaman kayıtsızca sarkmak istemez bilekler. Şimdi de başları kaşıyor, sinirli sinirli ceket düğmelerini yokluyor, ceplere dalıyor, okşaşıyor, kenetlenlyor, parmaklarla oynaşıyor, sonra sanki etrafta neler olup bittiğini görmek için olacak bu sefer de sadece parmaklar inip inip kalkıyor. Parmaklar, gövdenin kuşkulu nöbetçileri, bekçileri; kafa bir şeyle meşgulken, düşünceler bir yere, belirli bir noktaya, belirli bir şekle, diyelim yoklama sırasında kullanılan bir kâğıt parçasına, diyelim Komutan yardımcısının cebine nasıl girdiği, eline nasıl geçtiği bilinmiyen yazılı bir kâğıt parçasına toplanmışken bu parmaklar gövdenin bekçiliğini yaparlar sanki. Böyle tehlikeli bir durum karşısında eller aşağı doğru felçli gibi sarkar. Saçma yemiş bir kuşun, Umut kuşunun kırık kanatları gibi...

"Çocuklar hazır olun!"

Bu feryadı yanıbaşımda duyuyorum. Belki de kendi içimden gelmiştir. Zarlar hazırlanıyor! Bu insan denizine sevgi ve acıma dolu bakışlar yolluyorsun. Bir

ayrılık bakışı. Gözlerin istifham dolu başka gözlerle, şikâyet dolu başka gözlerle birleşiyor. Sık sık da sabır ve sevgiyle gülen başka gözlerle birleşiyor. Gülüyorsun, onlar da sana gülümsüyor. Göz işaretiyle bir şeyler soruyorsun, arkadaşın da göz kırpıp sana karşılık veriyor. Şöyle bir şey soruyorsun : "Arkadaşım, hazır mısın?" Şöyle bir karşılık alıyorsun : "Kardeş, ya sen?"

Bizim Leblebici de bu bakımdan hazırmış ki, daha adının okunması iyice bitmeden, gökleri inleten, gök gürlemesini andıran, kırıksız döküksüz bir nâra atarak kendisinin "burada" olduğunu ilân ediyor :

"Burdaaaa!"

Dimdik ayılmasız bayılmasız, yalvarmasız yakarmasız karşılarında. Bu gök gürlemesini andıran ses bizim için de sanki bir şeyler söylüyor, bize de bir haber ulaştırıyor : "Çocuklar dayanın.. Dayanın çocuklar... ve de kusuruma bakmayın!"

Bu çirkin, kuş gibi minik gözlü, isteka endamlı adamın, Haydari'de sigara esnaflığı yapan bu leblebici parçasının, bu tarif edilemiyecek kadar kısa zamanda, bir anlık, bir saniyelik zaman kırıntısında, birden böyle değişebileceği, doğayı yenilgiye uğratıp ondan böylesine yiğitçe bir nâra, böylesine leventçe bir endam, böylesine kahramanca bir davranış koparabileceği, başkaca hiç bir ertelemeye yanaşmayan amansız Ezrailin karşısına böylesine bir ihtişamla dikilebileceği kimsenin geçmemişti aklının köşesinden.

Rehineler kalabalığının içinden sımsıcak, hayranlık dolu boğuk bir ses yükseldi :

"Yaşa! Varol aslanım!"

Listenin okunmasına devam ediliyor. İsimler teker teker, tesbih taneleri gibi birbiri ardından Komutan yardımcısının ağzından dökülüyor. Bu ölüm dâvetleri-

ne verilen karşılıklar evrensel boşluklara yuvarlanan birer "Siklop" kayaları! Her yükselen "Burdaa!" nârası birer "Termopil", şanlı tarihimizin birer zafer yaprağı. Nasıl bir uygarlığın temsilcileri olduklarını bile bilmeyen, bunu sözle anlatabilecek durumda olmayan bu basit insanların damarlarındaki kanın zerrecikleri içinde kalıp şu an bize kadar ulaşan yüzyılların muhteşem birer hikâyesi. Varsın bu basit insanlar kıyı köşede malını satmaya çalışan bir leblebici, hiç bir kadın, hiç bir sevgili bakışlarının hiç bir zaman okşamadığı garibin biri, büyük tarih mirasının özelliğini, niteliğini bilmeyen bir halk çocuğu olsun!

Ölüm adayları dizisi boyuna uzamakta. İsim listesinin meydana getirdiği beşlik diziler sekizi buluyor. İsimlerin okunmasına devam ediliyor, ama Elen Ülkesinin gerçek ruhu şimdi burada, bu ufacık alanda bizimle beraber, barbarlarla, yüzyıllarla savaşmaya gelmiş, uçurumlara köprüler kurmakta.

Biri elimi sıkıyor. Dönüp bakıyorum. Yanımda duran G. G. benimle vedalaşmak istiyor. Anlıyamadım. İsmi okunmamıştı G. G. nin.

"Okundu mu adın?"

"Okundu ya! Ama kuşa benzetmişler keratalar! Bak hâlâ heceliyecek!"

Alman bir isim hecelemeye çalışıyor. Bu ismin sahibi de bu fırsattan faydalanarak arkadaşlariyle vedalaşıyor, gülümsiyerek ekliyor :

"Eğer adımı doğru dürüst okuyamazsa akşamlara dek uğraştıracağım namussuzu! "Burda" yok benden, bilesiniz!"

"Belki nakil filândır."

"Arkadaş!" diyor, sevgiyle bakıyor bana, bana şunu söylemek istiyor : "Bu kadarcık bir fedakârlık için beni lâyık görmedin mi yoksa?"

"Her neyse kardeş, bizi de bekle!"

Alman G... G..., diye tamamlıyor.

Bu çağrıya da verilen karşılığın mertçe, erkekçe olduğunda bütün Kamp birlik. Bir kahraman sesi bu ses de. Yoklama sonuna kadar bu arkadaşın yerinin boş bırakılmasına karar veriyoruz oracıkta.

"İkiyüz elli alacaklarmış bugün!"

"Ben yüz elli diye duydum."

"Tercümanın gizlice haber verdiğine bakılırsa 'asılmak suretiyle' diye yazılıymış listede."

"Eh, öyleyse yüz elli yerine seksen beş alacaklar."

"Ya? Demek öyle?"

"Öyle ya!"

Tekrar sessizlik hâkim oluyor. Herkes bekliyor. *Adının okunmamasına dua ediyor* içinden! Ama, adının okunmasiyle verdiği "burda" arasında geçen saniye kırıntısı süre içinde bütün zaaflar, tereddütler yok oluyor. Hepsi de, tam hazırlıklı ve güzel, ölüm adayları dizisindeki yerlerini alıyor.

Şimdi okunan isim malûl gazı H. nin ismi. Bu delikanlı bir başka defa da Ezraille cirit oynamıştır. İtalyan savaşının yapıldığı Arnavutluk dağlarındaki alanların birinde. O yiğitçe savaşta Ezrailin tırpanı sadece iki bacağını götürebilmişti dizlerinden aşağı.

Bu delikanlı bir kez daha gidiyor Ölüm'le karşılaşmaya; ama bu sefer küt kaideli ağaç bacaklarla. Bu bacaklar bu sefer onun aslanlar gibi sıçramasına engel oluyor, bu da yiğidi fazlaca üzüyor olmalı, tâ kalbinden, can damarından vuruyor bu bacaklar bu aslanı. Bastonunu dikkatle yere dayıyor, önce tahta bacaklardan birini atıyor ileri itina ile, peşinden öbürünü! Kendisinin de bu durumdan şikâyetçi olduğu bel-

li, nefret edercesine durakhyor bir aralık, dönüp bize bakıyor. Alev saçan gözlerle :

"Kusura bakmayın çocuklar!" diyor. "Dayanın geri kalanlar!"

Tahta bacaklar, sinirli ağır adımlar, asap bozucu o yürüyüş birden siliniveriyor gözlerimizden. Şimdi gözlerimizin önünde bir kartal yavrusu kanatlanmış uçuyor. Bu kartal yavrusu Yunan tarihinin ve Yunan güzelliklerinin bir timsali.

Ama Almanlar sabırsız, kuduruyorlar. Delikanlının geciktiğine; hızlı yürüyemediğine köpürüyorlar. Kendilerini ürküten bu mucize karşısında barbar dillerinde küfürler yağdırıp bağırıyorlar :

"Los! Looos!"

"Sıramız geldi bacanak! Eyvallah! Gidiyorum.."

Dostum Tanaş böyle vedalaşıyor benimle. Onun gurubunun isimleri okunmaya başlanmış.

"Yok yahu!" diyorum. Ama bu "yok yahu"yu belirli bir düşünce sonucu söylemediğimi çok iyi hatırlıyorum şimdi bile. Bu "yok yahu"yu damarlarımdaki kan *haykırdı doğrudan doğruya kendiliğinden.*

"Peki, yok yahu olsun, dediğin olsun!"

Gülümsüyor, göz kırpıyor mânalı mânalı, Komutan yardımcısına bakmamı öğütlüyor işaretle. Komutan yardımcısı listeyi katlamış çantasına yerleştiriyor, Komutan beşer kişilik sıraları sayıyor.

"İki demirci! İki marangoz! İki duvarcı, bir tabelâcı!"

Meydancıbaşımızın sesi duyuluyor tatlı tatlı, bir okşayış gibi.

Bu ses, artık zar atılmıyacağını müjdeliyor. Bu kadar bugünlük. Yarına Allah kerim. Yarın o kadar uzak bir zaman süresi ki, bambaşka bir devir, bambaşka bir

zaman, çok, çok uzak, ihtiyarlamalar, ak saçlarla ilgili bir süre.

Tam yirmi dakika kamp nefes almadan beklemişti. İplik düşse sesi duyulacak, öyle bir sessizlikti. Şimdi bütün organlar o sessizliğin boş bıraktığı yeri doldurmak için aceleci, büyük tehlike atlatan bir hayvan sürüsünün solumasını andıran ve aynı anda süratle yükselip etrafı kaplıyan bir soluk, dolu dolu, tok tok bir soluk sarıyor her yanı.

Ayrılan elli kişiye koğuşlarına gidip eşyalarını toplamalarını emrediyor Alman. Taburcu edilen dört kişiyi de, yakalandıkları zaman üzerlerinde bulunan şeyleri almaları için 21 No. ya götürüyorlar. Alyanslarını, gözlüklerini, cüzdanlarını, çakmaklarını, sigaralarını geri alacaklar.

Bana öyle geliyor ki, bu sonuncular büyük ikramiye isabet etmiş aç bir insana benziyorlar.

Merlin angaryasına ayrılanlar da 15 No. ya gidiyorlar. Elliler, battaniyeleri, tabakları, kaşıkları ve özel eşyalariyle geri dönüyorlar teker teker. Kampa ait olan beylik eşyaları yere bırakıyorlar, sıraya giriyorlar. Ellerinde sadece kendi temiz iç çamaşırları var. Kendilerini bir daha görmiyecek olan dışarıdaki yakınlarının şefkati bu çamaşırlar.

Sigaracı bir pencereden kendisine bakmamız için bize işaret ediyor. Elinde kalan bütün sigaraları bay L. nin yatağına sakladığını, alıp aramızda paylaşmamızı söylemek istiyor bize el işaretleriyle. Gülümsiyerek bizi selâmlıyor, vedalaşıyor bizimle. Sonra pencerenin çerçevesi bomboş kalıyor.

Elliler kafilesi de 15 No. ya doğru ilerliyor.

Hep birden dönerek bir dara bakıyorlar biz kalanlara. Birkaç bin el başlar üzerinde sallanarak ölüm adaylarını selâmlıyor, uğurluyor.

Kovaç'ın böyle içtenlik gösterileriyle ilgisi olamaz elbet. O, habire kırbacını konuşturuyor, ellilere saldırıyor, sinirli sinirli bağırıyor, bildiği en ağır Yunanca küfürleri yağdırıyor :

"Los! Looooos! Domuzlar siz!.."

Asılacakları muhakkak. Ama umut insanı ilmek önünde bile yalnız bırakmıyor. Elliler kafilesi 21 No. nun önünden geçerken duraklıyorlar bir an. "Nereye gidelim? 21'e mi, yoksa 15'e mi?" diye sormak istiyorlar gibi.

Onlar da o ufak tefek eşyacıklarını, alyanslarını, cüzdanlarını alsalardı, hayatları başka bir yerde, başka bir kampta devam edip giderdi.

Duraklıyorlar. Bu saniyelik zaman kırıntısı içinde kendilerini nereye götürdüklerini söylemelerini istiyorlar, dinlemek istiyorlar bunu Almanların ağzından düpedüz, açık seçik. Ölüme mi, yoksa hayata mı?

S-S'lerse neden çabuk yürümediklerini, savsaklandıkları niçin 15 No. ya, yani ölüme daha çabuk gitmedikleri için kızıyorlar ellilere. Köpürüyorlar, küfrediyor, rastgele kırbaç sallıyor, dipçikliyorlar!

Umut son sözlerini mırıldanıyor ellilere : "Buraya kadar çocuklar. Bana müsaade. Beraberce güzel günler, kötü günler geçirdik, beraberce yaşadık bugüne dek, yuvarlanıp gittik söz misali. Ama burada artık sizden ayrılmak durumundayım. Yolunuz açık ola!"

Bu ayrılıştan sonra ellilerin atacağı ilk adım beni çok ilgilendiriyor. Yapayalnız kalan bir insanın bir uçuruma doğru atacağı ilk dev adımı olacak bu adım. Bu adım sağlam, güvenli! Vakur ve kararlı bir adım bu...

Alman subayları da 15 No. ya doğru gidiyorlar. Alman erleri ve Yunanlı sorumlu ve görevliler dış angarya hazırlıklarına başlıyorlar. Birinci inşaat bölüğü hareket ediyor. Dört beş bölük daha hareket ediyor pe-

şi sıra. İç angarya bölükleri de işlerine gidiyor teker teker. Her bölüğün yanında bir ya da iki S-S eri; marş söylenmesini sabırsızlıkla bekliyor S-S ler.

Almanlar marşa başlanmasını bekliyorlar ama, istek mi kaldı ki. Ama bizden bunu soran yok. Onlar içimizin kara yasını biliyorlar. Yas değil bu, kapkara bir kara kış fırtınası başlangıcı. Fakat onlar bu ulvî yasımızın içine postalleriyle; kirli bakışlarıyle, pis elleriyle, "Yeni Nizam"larının bütün sayhalarıyle dalıp ayaklar altında çiğnemek istiyorlar, derisini yüzmek istiyorlar bu yasın. Bunun da salt bize ömrümüz boyunca onlar başımızda olmadan yaşıyamıyacağımızı, onların kanlı, eli bıçaklı varlıklarını aramızda hissetmeden bir saniye bile yaşamamızın mümkün olmadığını anlatmak için yapıyorlar!...

Koğuş temizli kbölüğü en son hareket ediyor. Bir anda bütün Kamp binlerce yaralı ruhun coşmasiyle çalkalanıyor :

"Geceler karanlıktır dağlarda!....."

Kafileler marşa başlamıştır. İlk kurtuluş savaşlarının bu gerillacılar marşı yanık yanık yükselirken Alman muhafızlar tam teçhizat, ama aslında bu gülünç, bu komik halleriyle, bu karagöz perdesi kişilikleriyle, en amansız tutsaklık koşulları altında bile namuslu, özgür, yiğit insanlar için her daim yasanmaya değer bir hayat, büyük bir hayat bulunabileceğinin farkında olmadan marş söyleyen kafilelerin yanıbaşında yürümekte...

Koğuşumuzun kuzey penceresi 15 No. nun avlusuna bakıyor. Muhafızlar tam teçhizat çift sıra halinde dizilmişler. Otomatik tüfeklerinin namluları Ellilere çevrik, her an ateşe hazır durumda. Düzenin ön ucunda siyah bir branda ile örtülü demirden büyük bir kafes. Bu kafese ölüm adayları girecek. Düzenin öbür

ucunda Elliler. Ellilerden her biri, adının okunduğunu duyar duymaz hiç vakit kaybetmeden, bir iki saniye içinde hemen soyunmalı, ayakkabılarını çıkarmalı, çıkardıklarını olduğu yerde bırakıp sadece iç çamaşırları ile, yani don gömlek, koşar adım gidip kafese girmeli. Tahta bacaklı malûl gazi en sona kalıyor. Çocuklar yalın ayak iyi koşamıyorlar. Avludaki çakıllar sivri. Buna rağmen S. adı duyulur duyulmaz bir vücut yaylanıveriyor birden lâstik top gibi, boşlukta şöyle bir yükseliyor, gözle kaş arasında bir buçuk metre kadar yükseklikteki kamyon karöserinin içine atıveriyor kendisini. Almanlar bu gövdeyi ister istemez saygı ile seyrediyorlar. Bu, ölüme doğru bir gidiş değil. Hayattan mezara sızlanarak, yalvararak, ağlıyarak değil, uçarak gittiği için sevinen, kendisini mutlu bilen bir ruhun yeniden doğuşu. Şimdi malûl gazinin tahta bacaklarını söküyorlar. Bacaklar alındıktan sonra geri kalan gövdeyi altı okka yapıp kafese doğru kaldırıyorlar.

15 No. nun avlusunda olup biten bütün bu işler sırasında, keyiflilik, işgüzarlık, hareketlilik bakımından yine Andrea başta geliyor. Almanların her isteğini yerine getirmek için fırdolayı dolaşıyor etrafta. Yuvarlak gözlerinde şeytanî bir pırıltı. Terliyor, paralanıyor, koca gövdesiyle dört bir yana yetişiyor. Hiç lüzum yokken, salt bir iş yapmış olmak için Ellilerin çıkardıkları elbiseleri, ayakkaplarını kucak kucak alıp, bir başka yere taşıyor. Bunu da, hiç korkmadığını, ellerinin hiç titremediğini, böyle şeylere metelik vermediğini, pabuç bırakacak adam olmadığını göstermek için yapıyor. Rezil elleriyle bu mübarek eşyaları, dışarıdaki binlerce insanın ömürleri boyunca önlerine kandil yakarak ibadet etmeye hazır oldukları bu değerli, bu mukaddes eşyaları karıştırıp altüst ediyor. Bir aralık tahta bacakları geçiriyor eline. Dikkatle inceliyor, vida-

lariyle oynuyor, yanında duran SS nin kulağına eğilip bir şeyler fısıldıyor, sonra birlikte gülmeye başlıyorlar. Dünyanın en komik nesnesini keşfetmiş gibi bir hal var heriflerde. Öyle ki, Alman çavuş dayanamıyor bu heriflerin bu iğrenç hallerine. SS erine öteye gitmesini emrediyor. Andrea'ya da buz gibi, nefret dolu bir bakışla bakıyor; yılan leşine bakar gibi.

Bu Andrea da bir Haydari Rehinesi! 15 No. nun sorumlusu. Ama vahşet ve gaddarlıkta en vahşi, en gaddar SS lere bile taş çıkartır.

İşler bitiyor. Sorgu ve angarya kafesleri de tamam. Ölüm adaylarının kafesleri de dolu, harekete hazır kamyonlar. Motörler çalışmaya başlıyor. Motör homurtuları bir parola gibi bekleniyordu sanki. Hemen en sondaki iki kafesten bir marş yükseliyor. SS ler dipçiklerle saldırıyorlar çocuklara, rastgele vurmaya başlıyorlar. Andrea çocukların bu münasebetsizliği (!) karşısında mahçup olmuş, ümitsizce ellerini kavuşturuyor! Ne küstahlık, ne küstahlık! Olur mu ya!.. O da koşup çocuklara saldırıyor. Komutan küfür edercesine ters ters yüzüne bakıp geri çeviriyor bu herifi tiksinerek!..

Kafesler hareket ediyor ve marş kesilmiyor. Elliler, Kamp avlusundan bu son çıkışlarını Millî Marşımızı söyliyerek kutluyorlar!..

Haydari'den az ilerde, serbest yolda ilerleyen kamyonlar taburcu edilen dört arkadaşa yetişip geçiyorlar. Bu dört kişinin yol kenarına dizilip hazır ol vaziyetine geçtiklerini, tek sıra halinde kasketlerini çıkarıp, başlarını öne eğdiklerini, saygıyla, acıyla geçen konvoyu selâmladıklarını görüyoruz penceremizden...

Koğuşlarda dolaşıyoruz. Doktor Panayot omuzuma dokunuyor.

"Gitti çocuklar! Sıra bizde!"

"Sıra bizde doktor. Ama bir farkla : 24 saatlik bir krediyle!"

"Evet, yarın sabaha kadar."

"Az mı bu?"

"Temizlik işlerinde misin bugün?"

"Öyle."

"İş bittikten sonra biraz konuşsak, ne dresin?"

Hep seve seve karşılarım bu arkadaşın yaptığı sohbet tekliflerini. Konuşurken konudan konuya atlar, böylece birçok konu üstüne düşünmemi sağlamış olur. Çok katı yürekli bir insan kanısını uyandırır adamda. Ama dikkatlice bakınca bir çocuktan farksız olduğunu görürsün. Şimdi, şuracıkta oturup anacığına upuzun, hisli, içtenlikli bir mektup yazmaya hazır bir çocuk.

O büyük badireyi takip eden bu ilk saatlerde hiç kimse için katı yürekli, soğukkanlı, inatçı demeye dili varmaz adamın. Hepimiz içi kan ağlıyan, üst üste aynı hançerin dalıp çıkması sonucu kalpleri kanlar içinde, aynı acıyı duyan insanlarız. Kalbimiz, kan ve gözyaşı akan açık bir yara.

Arkadaşlarına dikkat ediyorsun. Bu ilk saatlerde hep yalnız kalmak istiyorlar. Düşünüyorlar hep. Gözyaşlarını gizlemek, bitkinliklerini maskelemek için hep yere bakıyorlar. Uzun Kosti bir köşeye büzülmüş, iki kat olmuş, kollarını, başını sarkıtmış, o koskoca adamdan ufak tefek biri kalmış şimdi. Bu ufak tefek biri de en önemsiz bir söz, en umulmadık bir lâf karşısında, hem de hiç kimseden saklamak ihtiyacı duymadan, hüngür hüngür ağlamaya hazır!

Çok gördüm Uzun Kosti'yi ağlarken. O saf gözleriyle masûm, şaşkın bakışlarını, bu gözlerin sonra yaşlarla doluşunu, dünyanın bunca kötülük, bunca hak-

sızlıklarını yeni keşfetmiş gibi oluşunu görmek için çok kere arkadaşlarla ona takılmışlığımız vardır!..

Bir ara bana bakıyor. Kendisini izlediğimin farkında. Acı gülümsüyor, dudakları titreşiyor. Kendisini yalnız bırakmam için yalvarıyor bana bu dudaklar. Belki de, biraz önce aramızdan giden yiğitlere, kendilerinden önce aynı yere gitmiş olan oğluna babasından bir mesaj götürmeleri için yalvarıyor bu dudaklar...

İlgilenmez görünüyorum, başımı çeviriyorum... Bay L., oturmuş oğluna çok önemli bir şey açıklamakta. Yüzünde büyük bir acının ifadesi var. Yüz çizgileri hareketli, birbirine girmiş, sonra kayboluyor bu çizgiler, yeniden şekilleniyor, yüz bu sefer tekrar o ciddî halini alıyor. Bu çizgiler şöyle konuşuyor : "Evlâdım, ben de çok ıstırap çekiyorum!"

Çocuk oturmuş hiç kımıldamadan ihtiyar babasını dinliyor, o da kendi sessizliğiyle şöyle bir karşılık veriyor olacak : "Çok ağırdı Leblebiciye yaptığım muamele, baba!"

Yanlarına yaklaşıyorum. Teselli edici bakışlarla bakıyorum bay L. ye. Şöyle demek istiyorum bu bakışlarla : "Size yardıma geliyorum." Yüzünün ifadesi tatlılaşıyor. Ömrünüzde hiç ak saçlı, kırışık yüzlü, yapayalnız, saygıdeğer bir ihtiyarın kendi başına, gözyaşı dökmeden ağladığını görmüşlüğünüz var mıdır bilmem!

"Yorgo," diyorum küçüğe, "şunu iyi bil ki, Elliler arasında gönlü rahat, huzur içinde ölüme giden biri varsa, o da senin Leblebici, bunu iyi bilesin!"

Çocuk endişeli beni süzüyor. Rahatsız olduğu belli. Beklemediği bir anda kırbaç yemiş gibi bir hali var. Yüzüme bakıyor, bana şöyle demek istediği belli : "Sizden bunu beklemezdim! İyi niyetime mi inandıramadım onu yoksa?

"...O büyük mucizeyi, o büyük sevincini sana borçlu Leblebici, aslanım. Dün akşam sen onu bütün günahlarından yıkadın, pakladın. Buna emin ol! Zaten kendin de gördün bunu, yanındayken nasıl döktüğünü içini! Zavallı öyle kusmüştü ki, hayata. Acı doluydu bütün kalbi. Ömrü boyunca hiç kimse onu ciddiye almamıştı. Oysa, sen dün akşam, birkaç dakika içinde *onu iyi ettin. Acılarını yok edip onu tertemiz bir* insan yaptın, içini dökmesine, kusurlarından, günahlarından arınmasına yardım ettin. Sonra, daha da önemlisi, ona bir babanın yanıbaşında, dizinin dibinde oturmak olanağını sağladın! Böyle bir gölgeye ömrü boyunca sığınamamıştı o... Sonra her şeyini onunla paylaştın, sana gösterilen şefkatin yarısını ona verdin. Yanından ayrıldığı zaman o bambaşka bir insandı artık. Elinde çok kıymetli bir hazine vardı şimdi : Senin dostluğun. Babanın yanında da sıcacık bir köseciği olmuştu. O dün gece size benzemeye yemin etti içinden, ahdetti buna. Ömründe ilk defa, kendisine iyi muamele eden iyi insanlara benzemek, onlara lâyık bir insan olmak kararına varmıştı o dün gece!"

"Peki, *ya zorla aldığım sigaralar?*"

Çocuk hıçkırıyor, sesi boğuk.

"Şunun düşündüğüne bak! O zaten burada bir iş adamı olmak sevdasında değildi ki. Salt kendisine dikkat etsinler, adamdan saysınlar diye yapıyordu bu işi. Acısını, yalnızlığını görsünler diye. Sigaralar bu olup bitenlerin bahane tarafı, bir araç bu sigara meselesi. Gördün kendin de, nasıl yiğitlerin yiğidiydi bugün liste okunurken!"

"Sigaralarını da bize bırakmış" diyor ihtiyar ağlamaklı.

"Sen de al bir tane de taksiratını affet!" diyor delikanlı gözyaşlarını tutamıyarak.

İhtiyar, oğluna bir kutu sigara uzatarak ekliyor :

"Arkadaşlara da verelim, dağıtalım da içsinler birer tane. Hadi Yorgo, evlâdım."

Delikanlı elinde kutu, bütün koğuşu dolaşıyor. Bir eliyle kutuyu uzatıyor, öbür elindeki mendille gözyaşlarını siliyor.

Durumu kavramıyan kalmadı koğuşta. Herkes bu tabloya şöylece bir göz atıp, durumun bütün anlamını kavrıyor, uzatılan sigarayı saygı ile alıyor, söyliyecek söz bulamayıp, susuyor.

Barba Apostol bir şeyler söylemeye hazırlanıyor, sonra şaşırıp beceremiyor, elleri titriyor, bir heyecan ve ıstırap tufanı içinde delikanlıyı kucaklayıp yanaklarından öpüyor.

Böylesine bir mevlût âyinine yeryüzünde pek sık rastlanmaz, böylesine bir törene seyrek rastlanır dünyada. Bu, koğuştaki yerleri boş kalan arkadaşlarımız için kalbimizin içinden gelen bir âyin...

Kovaç bir fırtına gibi dalıyor koğuşa.

Angarya alacak. Bereket versin sigaraları saklamağa vakit bulabildik. Bağırıyor Kovaç :

"Herkes sıraya!"

Koğuş meydancısı beş kişinin temizlik için kalması gerektiğini hatırlatmak cesaretini gösteriyor. Büyük, çok büyük, affedilmez bir disiplinsizlik bu hareket Kovaç için. Kırbacını gelişigüzel sallamaya başlıyor kimsenin gözünün yaşına bakmadan; yeter ki kırbaç insan etine değsin, boşa sallanmasın. Meydancıyı tekmeliyerek sıranın başına alıyor, hepimizi küfürler yağdırarak avlunun bir yanında yığılı duran koskoca bir moloz kümesinin önüne getiriyor.

"İki saatte finiş! Yok finiş, yılan var!"

Bu moloz dağının nasıl taşınacağını gösteriyor sonra bize. Molozlar sekiz yüz metre kadar öteye, av-

lunun öbür yanına taşınıp yığılacak. Bu aralık, bu işi görürken geçeceğimiz yol boyunca dört SS neferi ellerinde kırbaçları yerlerini alıyor. Aramızda konuşma yasak. İki saatlik süre içinde gidiş-geliş dört kırbacın başlarımızda şaklamasını istemiyorsak üvez ısırmış kısrak gibi koşmamız gerek!

Moloz taşımak için sadece on zembil var. On onbeş kadar da eski teneke bulduk. Böylece içimizden otuz kişi bir taşıma aracı kullanabilecek. Geri kalanlarımız? Geri kalan yüz yirmi tutuk nasıl çalışacaklar bu işde? Kovaç'dan talimat bekliyoruz. En yaşlımız olan Barba Apostol bu bakımdan bir şeyler soracak oldu kendisine. Kovaç bir an durumu düşünür oldu. Hazır bir plânı olmadığına hükmederiz diye bir yandan da zembillilere, tenekelilere kırbaç sallıyor, küfrediyor, peşlerinden birkaç adım seğirtip kovalıyor. Sonra bize dönerek kırbacını kaldırıyor :

"Los! Loooos!"

Dönüp yüzüne bakıyorum. Nasıl olacaktı bu "Los! Los!" işi anlıyamamıştık!..

Kovaç kırbacını kudurmuşçasına bay L. nin başında şaklatıyor :

"Los! Loooos!"

Bay L. nin oğlunun elini tutuyorum usulca. "Olmaz! Tut kendini!" diyorum. Bay L. kırbaç darbeleri altında işe ilk başlıyan oluyor. Moloz yığınına eğilip ceplerini doldurmaya başlıyor. Biz de öyle yapıyoruz. Bu da bir hal çaresi. Ceplerimizi taş-toprak doldurup yürüyoruz. Kovaç avazı çıktığı kadar bağırıyor :

"Olmaaaz!"

Avuçlarımızı da doldurmamız gerekiyormuş.

İkinci seferde Kovaç başka bir yenilik düşünmüş: Cepler yeteri kadar toprak alamıyor. Koyunlarımızı da doldurmamız gerek. Ama Kovaç bir Alman da değil. Bir

Macar asıllı Alman. Öyle bir hayal gücü var ki, deme gitsin, yaman işliyor. Bunun için şimdi ceketlerimizi çıkarıp bunları da doldurmamızı istiyor. Bu aralık gidiş-gelişlerde SS lerden birinden kurtulsan öbürlerinden kaçamıyorsun. İstediğin kadar çabuk yürü, istediğin kadar koş, para etmiyor. Hızlı gitmediğin kanısında onlar. Peşinden kovalıyorlar. Kırbacın biri öbürüne teslim ediyor adamı. Dizlerin bağı çözülüyor. Başı kanamadık kimse kalmıyor aramızda, eli, kolu ya da başka bir yanı kanamadık adam bulamazsın.

Aradan bir saat geçtiği halde moloz yığını hemen hemen oiduğu gibi duruyor. Bir taş bile eksilmemiş sanki. Kovaç kuduruyor :

"Olmaaaz! Daha al!"

Ama nasıl alalım? Pantalon cepleri dolu, koyunlar dolu, biricik ceketimiz dolu, omuzlarda taşıyoruz. Başka nasıl alalım; nasıl taşıyalım, neremize koyalım?

"Burda koyacak! Los! Looos! Aç ağız, koy!.."

Her seferinde ağızlarımıza da toprak dolduruyorlar. Elden ne gelir!..

Sadece koşmak düşüyor sana. Koşman gerek. Moloz yığınının iki saat içinde yok olması gerek. Üstelik daha da beteri var. Bir yandan kovalanıyor, bir yandan da o korkunç tehdidi düşünüyorsun. Moloz iki saat içinde taşınmazsa "yılan" var, yani "yılan oyunu" var! Bunu hatırlıyorsun. Korkunç; nefret edilecek bir oyun bu! Bir Şubat akşamı geliyor gözlerinin önüne. Karlar avluyu kaplamış, kuru bir poyraz her yanı kasıp kavurmakta. Her yan donmuş. Ağızdaki tükrük bile donmuş.

Sakaramanga inşatlarında çalışan tam yüz elli arkadaş, saat altı sularında dönmüşlerdi angaryadan o akşam. Nizamiye kapısında arama yapılmıştı. Üzerle-

rinde, dışarıdakilerin bizim için verdikleri sigaraları bulmuşlardı. Bir de bir gazete parçası. Akşam yemeğini gözlerimizin önünde yere döktürdüler emir verip. Tam altı kazan yemek avluya döküldü!..

Bütün Kamp içtima edildi. Sıraları açıp "Yat!" komutu verdiler. Karların üstüne yüzükoyun uzandık. Kamp âmirimiz Napolyon da bizimle beraber en başta, binlerce rehinenin önünde, yattı karların üstüne.

Komutları, Kamp Komutanı kendisi veriyordu. Kamçılı onbeş kadar SS sıraların arasına dağıldı, hazır durumda. Karların içinde dirseklerimize dayanarak sürünmemiz gerekiyormuş. "Los! Looos!"lar gırla. Ancak dayakla, bağırmayla yorğunluklarını yenebilen hayvanlardan farkımız yok. Sonra da varsın gebersinler, boş ver!..

Napolyon komut veriyor o da, teselli edici sözler mırıldanıyor : "Dayanın çocuklar! Bu da geçer!... Herşey unutulur!" Hepimizden daha hızlı, hepimizden daha güçlü. Dirsekler sürtünmekten cılk yara olmuş durumda, vücut buz kesmiş, karların içinde habire ilerliyordu Napolyon umutsuz. Kar, soğuk, poyraz, bağırmalar, komutlar ve kırbaç. Bir şey daha : Türkü!.. Napolyon hepimizden önce başlıyor türküye :

"Hayat böyledir işte!"

"Hayat böyledir!" diye yankı veriyor bir ağızdan rehineler kalabalığı önderlerinin sesine ve önder, şefkat dolu gür sesiyle türküye devam ediyor :

"Hayat böyledir işte!.. Yaprakları dökülmüş bir çiçek!"

Ve diziler yüzükoyun, dirseklerinin üstünde donmuş avluyu dört dönüyor. Arada bir geride kalanlar oluyor. Bütün kırbaçlar üzerlerinde şaklıyor.

Napolyon'un sesi, sevginin sesi ünlüyor :

"Dayanın çocuklar. Geri kalmayın!"

Geri kalmamak için kalan gücünün en ufak kırıntılarını da harcıyorsun. Bayılanlar oluyor. İnsafsızca kırbaçladıktan sonra ıskarta mal gibi bir kenara itip bırakıveriyorlar. Avlu böyle cesetlerle doluyor. Ama "yılan oyunu" devam ediyor gece yarılarına kadar. Tam üç saat.

Bunları hatırlıyorsun ve moloz yığınını olduğu gibi hiç eksilmemiş gördükçe korkular, umutsuzluklar geçiriyorsun. Susuzluktan yanıyorsun. Yutmak için ağzında tükrük bile kalmamış. Ağzın çamur dolu. Ağzındaki toprak yükünü bir an önce boşaltıp arta kalan çamuru olsun yutmaya çalışıyorsun...

Komutan, Kovaç'ı çağırtıyor. Saat yarım.

Cellâtların yemek zamanı. Salt bu sebeple son veriyorlar işkenceye. Cellâtlar yemek yiyecek. Artık esirler de yemek yiyebilecekler...

"Bak doktor, göreceksin. Bir çoğumuz kurtulacağız bu cehennemden. Savaş cephelerinden iyi haberler geliyor. Dışardaki direnme hareketi gün geçtikçe güçleniyor. Umutlar çoğalıyor. Her gün birkaç santim kazanıyoruz."

"Evet, doğru." diyor doktor, sonra ekliyor : "Güreşe tutuşmuş iki pehlivanın ayakları arasında duran bir üzüm tanesine benziyoruz!"

"Tastamam!"

"O üzüm tanesininki kadar umudumuz!"

"Az mı?.. Kurtulur kurtulmaz ha? Ne dersin?.."

Doktor çok sert, çok ciddî bakıyor bana, konuşmamızın matrak bir sonuca varacağından korkuyor herhalde. Ama biz neysek oyuz işte. Davranıp devam ediyorum :

"Gel doktor, seninde hayal kuralım!"

Gülümsüyor. Bu çok hoşuna gidiyor, besbelli. Bırakıyoruz kendimizi gönlümüze göre. Dinlenmeye ke-

sin ihtiyacımız var. Buradaki hayatın öyle garip bir ağırlığı var ki, bize ninni söyliyecek birini arıyoruz. Gönlümüz çok tecrübeli. Yüzyılların tecrübesi var gönlümüzde. Yorgun bir insana ufak tefek şeylerin, oyunların, gereksiz şeylerin çok gerekli olduğunu pek iyi biliyor gönlümüz.

"Doktor, buradan çıkar çıkmaz, ver elini Atina şehri! Tabana kuvvet, ha!.. Şöyle, yürümeye, yol almaya doymak için. Giderken dönüp dönüp geriye de bakarız ara sıra ...Burdan çıkar çıkmaz ilk işimiz... Şöyle kallavî cinsinden birer kahve!.. Para mı dedin? Paranın lâfı mı olur a doktor! Dalarız ilk rastladığımız kahveye. Haydari'liyiz biz, taburcu olduk Haydari'den! dedik mi, tamam. İstediğin kadar veresiye, dilediğin kadar kredi!.. Veresiye kalırız doktor? "Yarın da döner yol boyunca teker teker öderiz borçlarımızı...»

"Bir dolu paket de sigara!" diye tamamlıyor doktor büyük bir ciddiyetle. "Biliyor musun, bu ilk serbest kaldığımız gün alacağım bütün hıncımı şu hınzır sigaradan! Bak, halis İngiliz olacak. Birini söndürüp öbürünü yakacağım. Binlerce, milyonlarca!"

"Düşündüğüne bak!"

"Akşam da birlikte anama, yemeğe gideriz."

"Kayınço! Çok mu seversin kocakarıyı?"

Tam bu noktada hayat ağları ile olmıyacak işler ağları birbirine girip arap saçına dönüyorlar, uzun müddet temelsiz bir umudun sisleri içinde bocalıyoruz. Günün birinde güneşi bile ele geçirip bu ışıklı acaip topla bir mahalle maçı çevirebileceklerini uman küçük yaramazlara benzer bir halimiz var.

Esnafı melek yerine koyuyor, ilk sıkıntılı durumumuzda veresiye defterlerini hemen açıvereceklerini sanıyoruz!..

Dışarıda iyimserlik çokluk kusurdan sayılır. Ama

burada, bu cehennemde, iyimserlik her daim en büyük meziyet!

"Eh, artık ayrılalım doktor birbirimizden, ne dersin? Bak ıstırab çeken üç bin insan var bizi bekliyen. Yanlarına gidelim, aralarına dalalım. Görüyorsun ya, onlara da birer... İngiliz kokulusu ikram etmemiz işten bile değil!.."

"...ve de anamın sofrasında bir yer!"

"Yapılacak çok işimiz var doktor!"

"Burda mı, yoksa dışarda mı? Biz nerdeyiz şimdi?"

Çocuklar gibiyiz. El sıkışıp ayrılıyoruz. Şimdilik burada! Istırap çeken, gözyaşı döken arkadaşlarımızın yanıbaşında, kaybettiğimiz yiğitlerin yeni açılmış, yaş toprak kokan mezarlarının yanında...

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZGÜR ESİRLER

Kamp Komutanı ile karşılaştığın zaman, cereyan çarpmış gibi olursun. Onun varlığı her şeyin birden felce uğramışçasına kötürümleşmesini sağlıyor. Emirleri, kaçınılmaz, amansız bir ateş, bir âfet. Bakışları insanı İsa misali çarmıha geriyor. Kalın dudaklarından arada sırada sızıveren gülümsemeleri bile ağır birer küfür, bir hakaret.

Gövde birinci soy, besili, göbek, tipik bir ayyaş göbeği, bakışlarından burnunun ucundaki parlaklığa kadar sefahat âfetlerinden, uyuşturucu maddelerden, hayvanca suistimallerden bahseden bir yüz ifadesi.

Bu besili yüzün ifadesi sık sık acaipleşiyor, eriyormuş, etleri kemiklerden ayrılıyormuş gibi, şehvet dolu, hayvanca bir hayale saplanıyormuş gibi oluyor, donuklaşıyor, sadece burun delikleri hasta bir hayvanınki gibi kıpırdıyor... Bir an için bu adamı kundağa sarılı bir yavru olarak hayal ediyorsun, anasının kucağında, bir yanda da ağaca kurulu salıncak. Hayal gücün istim üstünde, kendisine verdiğin bu görevden ötürü izzeti nefsi kırılıyor âdeta, intikam almak için olacak senden, gözlerinin önünde kıvrım kıvrım kıvrı-

lan, kendi pırıl pırıl telerini dişleyen, deliğinden gün ışığına çıkıp taşı toprağı ısıran, ıslık çalarak otların üstüne, havaya avusunu saçan şişik bir engerek yılanı seriveriyor. Bu engerek bir an önce gebeerebilmek için kendi zehirini kendi gövdesine aşılıyor. Doğum sancılarına dayanamayıp kendi avusunu kendi gövdesine akıtıyor. Ama, engereklerin doğurması da bir doğa kuralı : Hayatı ve Ölümü doğurmak. Yavru, Ana'nın etlerini kemirerek gün ışığına çıkacaktır. Ana engereğin ölümü yavru engereğin hayatı demektir.

Hayal gücün küplere biniyor, deliye dönüyor sana kızgınlığından ve Ana engereğin karnından gün ışığına çıkarıp işte bu adamı seriveyior gözlerinin önüne, öylece, olduğu gibi, şimdi gördüğün haliyle, parlak burnu, zırdeli bakışları, dudaklarının şehvetli baygın ifadesi, burnunun iki yanındaki kırışıkları, rüyalardaki sıkıntılı anlarda, kâbuslarda görülen pis ve korkunç bir hayvanın kuyruğu gibi kendi kendine sallanan çenesiyle karşında duran şu adamı. Hayal gücünü kösteklemeğe çalışıyorsun, bunda diretiyorsun. Bir insan, anasının bu dereceye düşmesine gönlün razı olmuyor. Ama hayal gücün dünün derinliklerine, uçurumlarına bir kez daha dalıyor, doğum sancıları çeken bir kadına ebelik ediyor, bu kadına köpek kuyruklu, kedi bacaklı, göz yerine iki kıpkırmızı köz parçası, burun yerine bir hançer, dizlerinin üstünde keskin, pırıl pırıl iki çelik bıçak tutan bebek yüzlü bir ucube doğurtuyor, illet edercesine gün ışığına çıkarıyor bu ucubeyi ve bacağından tutup kaldırıyor, sana gösteriyor.

Hayal gücün bu SS için bir insan hikâyesi kaleme almanı istemiyor. Bu adamın, kan akıtmak, cinayetler, suikastler, sadistçe işkencelerle ilişiği olmayan hiçbir hayat hikâyesi olamaz.

SS lerin kesin kuralı : "Merhamet bir lükstür!"

Bu adam bununla da yetinmemiş, ekliyor : "Merhamet bir cinayettir. Bir korkaklık, bir tabansızlıktır!"

İşte bu tek kuralla burayı, Kampımızı idare etmeğe geldi 1943 yılının Kasım ayında yeni komutan. Doğrudan doğruya Rusya'daki toplama kamplarından. Daha önce teğmen rütbesiyle Polonya'daki kampları yoketmiş. Tonlarla kan, yüzlerce kafatası piramitleriyle terfiyeleri üst üste satın alarak yükselmiş albaylığa.

Rütbelere, mevkilere umursamadığı kanısını bırakıyor insanda. Sırf kan akıtmakla, "tıpkı tıpkısına" kendilerine benzeyen bir toplumun kurulmasiyle ilgilidir o.

Tekmil almak için geldiği ilk sabah yoklamasında aramızdaki malûlleri görmek istedi. Bunların arasında bacakları kesilmiş biri de vardı.

"Sen taş taşıyacaksın bugün!.. Ne? Nasıl mı yürüyeceksin? Karnının üstünde. Karnınla sürüneceksin!.. Marş marş!.."

Kendisinin kampta bulunmadığı bir gün, 41,2 ateşi olan birini revire kaldırmışlardı. Kampa döndüğünde Napolyon, huzuruna çıkıp vukuat raporunu verdi, onaylasın diye.

"Kim emir verdi bunun için?.. Doktor nerede?"

Kamp doktorunu — o da rehinedir — çağırdılar, doktor da dili döndüğü kadar durumu ve durumun sağlık bakımından inceliğini anlatmaya çalıştı.

Savunmasız rehinelere karşı ilk o gün kırbacını şaklattı komutan. Napolyon sorumluluğu kendi üzerine alıyordu.

"Kamp âmiri sıfatiyle hastayı revire kaldırmasını ben söyledim doktora."

"Sen gidebilirsin!" diye doktoru savdıktan sonra : "Demek sen verdin bu emri? Yat öyleyse, hemen! Yüzükoyun!"

"Komutanım, ben bir Yunanlı olarak kırbaçlanmak için kendim asla yatmam!"

Silâhsız Vatan'ın SS ordulariyle ilk çatışması bu olmuştu. Bir an için bu hain adam, kararsız ve hareketsiz durakladı. Sâkin halli, mağrur bakışlı bu sarışın delikanlıyı tepeden tırnağa süzdü. Belki de içinde bir şeyler kıpırdamıştı insancıl. Yoksa bu kıpırdanış dedeler kuşağından temiz bir delikanlının bu gaddar adamın kirli kanı içinden ünleyişi miydi? Yoksa bu mundar kan selinin içinde kalabilmiş, şimdi de sahibine esir kahramanlara nasıl muamele edilmesi gerektiğini anlatmak isteyen, bir şövalyelik örneği vermek isteyen bir damlacık temiz kan mıydı? Bilinmez. Ama 20. yüzyılın bu menfur Almanını ikna edebilmeyi başaramadı bu kıpırdanış.

Dizlere atılan iki tekme, mideye yerleştirilen bir yumruk, yiğit delikanlıyı yere sermeye yetti. Kırbaç amansızca işleyerek o levent vücudu elbiseler kana bulanıp deriye yapışıncaya kadar bir saban gibi sürdü. Delikanlının yüzü açık bir yara, tanınmıyacak halde. Hırsından sapsarı kesilmiş uluyordu komutan :

"Kalk ayağa! Hemen içtima düdüğü çalacaksın. Hastayı da içtima yerine getireceksin. Çabuk ol!"

Yarı kapalı pencerelerden, köşe bucaklardan bütün Kamp bu düelloyu seyrediyordu. Daha ilk düdük sesinde herkes zemberekten boşanırcasına fırlayıp içtima yerine koştu. İçtima bir dakika içinde hazırdı. Revirden hastayı da getirdiler sedyeyle.

"Geri, yerine götürün, kendisi gelsin, tek başına gelecek, hem yarım dakika içinde!"

Saatini çıkarıp bakıyor komutan.

Mesafe epey uzun. Rehinelerin heyecanı isyan hisleriyle karışık. Yumruklar sıkılıyor, dişler gıcırdıyor, küfürler duyuluyor yer yer. Napolyon tehlikenin

farkına varıyor. Sıraların arasına dalıyor kanlı, parçalanmış elbisesiyle. Sıraların muntazam olmadığını bahane ederek bağırıyor, sonra da biçimine getirip, yumuşak, sıcacık, alçak bir sesle sâkin olmamızı öğütlüyor : "Aman çocuklar, dikkat! Çok fire veririz sonra. Siz işi bana bırakın! Aman çocuklar dikkat! Sakın ha!.."

Kalabalık sessiz, bekliyor. Altı yüz çift yaşlı göz, sevgi ve hayranlıkla bu kahramanı seyrediyor. Artık o bir lider olarak kendisini kabul ettirmiştir hepimize.

Hasta sendeliyerek, nefes nefese, canını dişine takmış sıraya girmek için yürümeye çalışıyor. Ama gücü yetmiyor buna, titriyor, dili dışarı sarkıyor, susuzluktan çatlayan bir köpek yavrusu gibi olduğu yere seriliveriyor. Komutan bağırıyor :

"Gel buraya! Buraya geleceksin!.."

Hasta sürünmeye çalışıyor. Dizlerinin bağı çözülmüş, tir tir titremekte.

"Yarım dakikada gelmeni emretmiştim. Neden emrimi dinlemedin? Hayvan! Cevap ver!.."

Hasta bir şeyler mırıldanıyor, daha çabuk yürüyemediğini, gücünün yetmediğini, tükendiğini anlatmak istiyor, ama beceremiyor ve bayılıyor. Napolyon hastanın söylediklerini tercüme ediyor komutana. Ama Alman bayılmak diye bir şey tanımıyor! Kendisi emir vermeden hiç kimse bayılamaz bu Kampta! Bağırıyor Napolyon'a :

"Buraya gel! Kim söyledi ona bayılsın diye?"

Napolyon susuyor, kusursuz esas vaziyetini bozmadan susuyor.

"Cevap ver! Kim söyledi ona bayılsın diye? Emrettim mi ben?"

"Hayır efendim!"

"Neden öyleyse itaatsizlik etti, dinlemedi emrimi? Al bakalım şu kırbacı! Al diyorum sana, hayvan!"

Delikanlı elini uzatıp kırbacı alıyor.

"Vur bakalım. Yerden kalkıncaya, doğruluncaya kadar vuracaksın ona!"

"Vuramam Komutanım!"

"Nasıl vuramam? Bu ne küstahlık! Neden vuramazmışsın bakalım?"

"Hasta da ondan!"

"Evet, doğru, hasta da ondan!"

Kudurmuşçasına rehinelerin arasına dalıyor, ilk önüne geleni ensesinden yakalayıp getiriyor. Mezbahaya götürülen bir koyun gibi sürüklüyor adamı.

"Buna vur öyleyse! Bu hasta değil!"

"Buna da vuramam Komutanım!"

"Ya, demek vuramazsın? Nedenmiş bakalım?"

"O bir Yunanlıdır da ondan!"

"Bir Alman olsaydı kırbaçlar mıydın?"

"Bilemem!"

"Emretseydim döver miydin? Cevap versene köpek!"

"Döverdim!.."

"Yat aşağı! Oraya değil, şuraya, şunun yanına uzan!"

Napolyon yatmak istemediği için, zorla yatırıyorlar hastanın yanıbaşına. Radomsky'nin — yeni Komutanın adı budur — yardımına Kovaç koşuyor.

"Üç ben, bir sen, anlaşıldı mı?"

"Anlaşıldı Komutanım!"

Üç Napolyon'a, bir hastaya!

Kırbaçlar işlemeye başlıyor muntazam iniş kalkışlarla, hızlı, iyi kurulmuş bir makine gibi. Gövdeler de izsiz yer kalmayınca ancak duruyor kırbaçlar. Ta-

banlar bile kan içinde kalıyor. Ayaklar çoktan şişmişti zaten.

Radomsky ayağa kalkmalarını emrediyor. Napolyon'a dikkat komutu vermesini söylüyor. Rehineler Kampı hazır ol vaziyetinde aşağıdaki emri dinliyor :

"Burada benden başka hiç kimse emir veremez. Nefes almanıza, uykularınıza bile hükmederim. Allahınız da ben, doktorunuz da benim... İradeniz de benim!.. Kimin hastalanacağını ben emredeceğim! Şimdi şunu — hastayı — sedyeye koyup revire götürebilirsiniz. Şimdi hastadır o! Sen de — Napolyon'a — gidip yıkanacaksın şimdi, temiz elbiselerini giyeceksin, işine devam edeceksin. Kamp âmiri sıfatiyle benden emir alacaksın, bundan böyle keyfî hareket yok. Dağılın şimdi .Koğuşlarda sıkı temizlik yapılmasını istiyorum. Teftişe geleceğim. Marş!.. Dikkat komutu versene hayvan! Görüyorsun, Komutanın gidiyor!.."

Napolyon dikkat komutu veriyor ve bu korkunç adam Evren'i ayakları altına almış, gırtlağını temizlevip tükürerek, kırbacını çizmelerinde şaklatarak Komutanlık Binasına doğru yürüyor. Orada bu trajedinin ikinci perdesi için yeni buluşlar düşünecek. Haydari Kampının komutanı olarak bu onun işi! Bu işe şu demektir : Her türlü kişiliği yoketmek, iradeyi öldürmek, rehinelerin düşünmelerine engel olmak.

Bütün bunlar acaba neden? Neden böyle kanlı bir terör? Kaçmamamız için mi? Ayaklanmaları, karışıklıkları önlemek için mi? Çevrede adım başına bir makineli tüfek, namlular avluya çevrik. Karışıklık çıkarmak için deli olmalı insan. Bu adam kendisi deli olmasın? Bu da düşünüldü bir ara. Ama düşünülecek bir konu olarak yersiz. Bu adam sadece SS subayı, bir Kamp Komutanı rolünü bütün şuuru ile kavramış bir SS. Günün birinde taburcu edilirsek "Yeni Nizam"a

karşı koyma gücümüzü yitirelim diye maneviyatımızı mı sarsmak, benliğimizi mi öldürmek istiyor acaba?

Haydari'de en iyimser düşünce bu olmuştur o zaman. Dış dünyaya dönüşten bahseden bir ihtimal. Daha sonraları Komutanın bu garip hallerinin açıklanması yapıldı. Komutan, okumuş bir adamdı, bir aydın kişi! Sonsuz bir kamp yönetme tecrübesi olan, uyuşturucu madde kullanan, öbür SS leri küçümseyen biriydi. Dilediği icraatı yaparak nizamnamelerin, tüzüklerin eksik yanlarını tamamlamayı âdet edinmiş biri. Kimseye kulak asmaz, kendine göre değişiklik yapmadan hiçbir emri yerine getirmez. Almanları kurulu birer makine gibi kullanırdı ama, kendisinin hiçbir zaman kurulu bir makine olduğunu kabul etmez. Buluş ve tecrübe gücüne nerden gelirse gelsin saygısı var. Ama — hem de pek sık — bunların Yunanlılardan geldiğini gördüğü zaman küplere biner, deli olurdu. Bu üstünlükler Almanlara mahsustu. Ancak onlara hastı. Ama işin aslına bakılırsa bu aşağılık durumla, bu biçarelik ve bu perişanlıkla, bu zavallılıkla dünya imparatorluklarının, sırça köşklerin kurulamıyacağını da pek iyi bilen biriydi.

Bir gün elli kişilik bir rehine ekibinin çalışmakta olduğu bir angarya yerine hiç beklenmedik bir baskın yaptı. Yapılan iş ,kendisinin icadettiği mânasız ve gayesiz bir işti. Kampın doğu yönünde eski bir taş ocağı vardır. Haydari kışlaları yapılırken gerekli taşlar bu damardan çıkarılmıştı. Şimdi burada koskoca, derin bir oyuk meydana gelmişti. Bu oyuğun içinde iri taşlarla epey çakıl vardı dağınık. İlk günlerde angarya ekibinin görevi bu taşları ve çakılları toplamak, muntazam yığınlar haline getirip istif etmekti. Yığınlar birer dağ olmuştu. Bu iş rehineyi memnun eden verimli, amacı olan bir işti. Bir anlamı vardı bu işin. Bu yer bir

güzel temizlenmeli, buraya bir çeki- düzen verilmeliydi. İnsan, amacı olan, anlamı olan bir iş yaparken zevk duyar. Harcadığı güçten dolayı utanç ya da üzüntü duymaz. Zahmetleri boşa gitmez. Sonra saatler boyunca insan kendi kendini unutur, sıkıntılarını, dayağı, kırbacı, tutsaklığı, ölümü düşünmez olur. İş insan için her daim bir kurtarıcı, bir teselli olmuştur.

Nöbetçiler, nasıl canla başla, nasıl iyiniyet ve ciddiyetle çalışıldığını görmesine görüyorlardı ama, gene de ellerindeki kırbaçları kendilerine süs olsun diye vermediklerini de unutmuyorlardı. Fakat buna pek aldırış eden yoktu. Bu dayak ve kırbaç işini nasıl olsa kabullenmiş durumdasın, olur olmaz zamanlarda, olur olmaz sebeplerle, gece ya da gündüz nasibini alacaksın bunlardan; bu, kaçınılmaz bir gerçek bizim için.

Bu yere bir ceki-düzen verilmesi işi bitince, nöbetçiler emrin yerine getirildiğini bildirip günün geri kalan kısmında ne iş yapılacağını sorup yeni talimat almak için Komutanın huzuruna çıktılar.

Sirmas, — bu, yeni Komutana takılan lâkaptır — kendilerine tiksinti ve hakaret dolu gözlerle öyle bir bakış baktı ki... Sonra da şu emri verdi :

"Tekrar dağıtılacak toplanan çakıllar ve taşlar!"

Bu ne biçim işti! Alman nöbetçiler, Komutanlarının sarhoş olduğu kanısına vardılar. Ama emir emirdi, yerine getirilmesi gerekirdi. Çakıl tepecikleri dağıtılıp, etrafa serpildi, yayıldı, taş ocağı eski halini aldı, dağınık, mezbelelik.

Burada şu olaydan bahsetmek gerek : 260'ların, yani Napolyon'un da kaldığı No. 3 Blokun, 1 No. lu koğuşunda, kimsenin aklından geçiremiyeceği, ama hayırlı sonuçlarını herkesin her an hissettiği, kimsenin olup bitenler hakkında hiçbir açık bilgiye, hiçbir delile sahip olmadığı çok büyük ve çok gizli bir iş görül-

mekteydi. 260'lardan her biri gerçek bir havari. İçtenlikli, ağırbaşlı, kendisine karşı merhametsiz, Eski Yunanın Eleusis "Mysterleri"ni, ya da Eski Mısırın "gizli âyinleri"ni andıran birer havari. Ajanların, şüpheli kişilerin uzakta tutulması için gerekli, şaşmaz, bilinçli bir tedbirdir böylesi.

Daha Kampa ilk geldiği günlerde Sirmas, burada bir şeyler dönmekte olduğunun farkına varmıştı. Acaip bir koku almıştı burnu, alışılmadık. Ama sonuna kadar bu işin aslını öğrenemedi, aldığı bütün tedbirlere, bütün çalışma ve didinmelerine rağmen, bütün ajanlarını seferber ettiği halde, önleyici hiçbir başarı elde edemedi.

Bu koğuş, daha önce de söylediğim gibi, Kampın kurmaylar kurulunun karargâhı. Dış angaryalara çıkacak ekipler burada tertip ediliyor. Rehinelerin durumu teker teker inceleniyor, seçmeler yapılıyor, bütün bu işler uzun süren izlemeler, incelemeler, sabır isteyen gözlemelerden sonra sonuçlandırılıyor. 260 kişi de bu iş için yetmiyordu; başka adama da ihtiyaç vardı.

Rehinenin hayatı üzerinde dış angaryaların büyük rolü vardır. Haberleri dışarıdan bu ekipler getirir, bizimkileri dışarıda bu ekipler görür, nasıl beceriyorlarsa beceriyor, Kampa gazeteleri, sigaraları, dışarıdan anaları ya da aileler tarafından gönderilen paketleri buradaki sahiplerine bu ekipler taşıyordu. Bütün bu işlerin kotarılması için büyük kabiliyet, sonsuz fedakârlık, katıksız dürüstlük gerekti. Dörtbaşı mamur, namuslu olmak gerekti. No. 1 koğuşun bir kuralı vardır: Rehineye, tutuğa karşı sonsuz bir saygı ve dayanışma!

İşte böyle alınırdı bütün kararlar. Diyelim bir karar alındı. Yerine getirilmesi hemen hemen imkânsız denecek kadar güç bir karar. Ama bu karar korkunç bir

sabır, inanılmaz bir gizlilik ve teşkilâtçılık sayesinde yavaş yavaş, zamanla, mutlaka uygulama safhasına girecektir.

Kampın iç disiplin ve düzeni en iyi bir devlet teşkilâtını bile kıskandıracak kadar mükemmeldi. En disiplinli bir ordu bile bu düzene hayran kalmaktan kendini alamaz. Gerektiğinde uykusunda bile kendisi için mukayyet olan, rahatını sağlamaya çalışan birinin bulunduğunu hissetmek. Bu his bütün rehineler ve tutuklara hâkim olmuştu.

Alınan kararların harfi harfine ve eksiksiz uygulanması görevi gene kendileri, yani 260lar arasından seçilen elemanlara veriliyordu. Ancak bir kararın kusursuz uygulanması halinde uygulayıcısı o kararın gerçek anlamını kavrar, ruhuna nüfuz edebilir, görevini tam olarak yerine getirmiş sayılırdı. Bu, 260'ların bir başka kuralıydı : Ne fazla, ne eksik. Tam gerekeni uygulamak.

İçimizden bazılarımız, kararları şu anlayışa göre uygulamaktan yanaydı : İstenilenden hiçbir zaman eksik olmıyacak. Ama olanaklar oranında istenilenin ilerisine doğru sınırları zorlamaya, aşmaya çalışılmalı. Yaratıcılıkta sınır yoktur. Bu yaratıcılık ve işlemler serisi konusunda gözönünde tutulacak tek etken Kamp sâkinlerinin toplu düşüncesi ve kanısı. Yeter ki bu inisiyatif serbestliği zararlı bir sonuç vermesin.

Böyle, bu uygulayıcılar, kendilerine verilen en sıradan, en sevimsiz işleri bile gerçek bir sanatçı gibi, gerçek bir yaratıcı gibi, seve seve, şevkle, hevesle başarıp kotaracak duruma gelmişlerdi. Bu keskin uygulayıcılardan biri de Napolyon'du. Kamp âmiri olmasından dolayı da onun rolü daha ağır, daha işkenceliydi; ağır; işkenceli, sınırsız, hayırlı, uğurlu bir rol...

Zekî, kültürlü, bilgili, sonsuz bir insan sevgisi olan

bir arkadaş, şaşmaz bir kesinlikle izledikten sonra rehinelerin hayatının en ince ayrımlarına kadar nüfuz etmesi bilen bir savaşçı. Tutukların her plânında, yaptıkları her işde, daima Napolyon'un varlığını duyarsınız.

Taş damarındaki çakıl ve taşların dağıtılması işi günlerce sürmüştü. Bu iş bitince yeni talimat beklemek üzere çalışmamıza ara verdik. Napolyon yanımızda bitiverdi; sanki saati saatine; dakikası dakikasına tam zamanını bekliyormuş gibi. Şimdi ne yapacağımızı nöbetçilere kendisi sordu. Nöbetçiler birbirinin yüzüne baktılar. Uzun müzakerelerden sonra içlerinden birinin gidip Komutandan talimat almasına karar verdiler. Napolyon Yunanca olarak nöbetçilere şunları söylüyor, bize de göz kırpıyor:

"Ezelden salaksınız, öylece de kalacaksınız!" Sonra ekliyor: «Gelecek talimat işe tersinden başlamaktan başka bir şey olamaz.»

"Ne yani, sil baştan mı?"

"Öyle sağdıcım! Sil baştan. Tekrar yığınlamaca, tekrar dağıtmaca! Yapılan iş bir işkence olsun diye yaptırılıyor! Sıkıp canınızdan bezmeniz için. Yani bizi iki kat yormak için. Ama bizim milletin buluş gücü yamandır, bilirsiniz bunu. Hiçbir zaman bir robot gibi çalışmaz Yunanlı. Eğer bir işin amacı, maksadı yoksa, bu maksadı, bu amacı o kendisi yaratır. İçinizde bir mühendis var mı?"

Eskiden bir müteahhidin yanında çalıştığını söyliyen biri çıktı aramızdan, büyük inşaatlarda mühendis olarak çalışırmış. Bu arkadaşın, gerçek bir sanat yapıtı olabilecek iki piramidin meydana getirilmesi için gerekli işleri idare edebilecek durumda olduğuna ayaküstü karar verildi.

Bir şaheser olacaktı bu piramitler! Göreceksiniz bak neler olacaktı, neler!...

Mühendisimiz istim almıştı artık. Rüyalara, hayallere bile başlamıştı çoktan! Başkaları da bu işin anlamını kavramakta gecikmedi. işe başlamak için bir sabırsızlık aldı herkesi. Denilebilir ki - hani yanlış da olmaz - herkes günün uzamasını istiyor, âdeta yalvarıyordu içinden sabahlar erken olsun, karanlıklar geç bastırsın da herkes mümkün olduğu kadar daha uzun zaman piramitlerin yapımında çalışsın!

Komutana giden nöbetçi geri dönüyor. Bağırıyor:

"Los! Looos! Taşlar, çakıllar toplanacak! Los! Looos!"

Dünyanın en büyük buluşunu yapmış, dünyanın en zor meselesini çözümlemiş bir hali vardı nöbetçinin. Dünyanın en büyük sırrını kendisi biliyordu sadece.

Rehineler gelen bu yeni talimatı handiyse alkışlayacaklar. Öylesine büyüktü sevinçleri. Napolyon, amaçsız bir çalışmanın işkencesinden kurtulan arkadaşlarına sevgi dolu gözlerle baktı, gülümsiyerek yanlarından ayrıldı.

İşe böylesine bir keyifle başlanmış, öyle sistemli, bilgili ve metodlu çalışılıyordu ki, Almanlar durumundan son derece memnun, nerdeyse ellerinde bir kırbaç bulunduğunu unutacaklar. Ancak paydos vaktinde sağa sola, o da iş olsun diye, alışkanlıklarını unutmasınlar diye, kırbaçlarım sallıyor, bunu da sâkin, küfürsüz yapıyorlar.

Gece, akşam yemeğinden sonra bütün ekip toplantı yaptık. İri taşları taşıma, tesviye, çakıl taşıma kolları ayrıldı. Bu çok gerekliydi. Çünkü çalışırken Alman nöbetçiler öyle uzun boylu konuşmalara, tartışmalara müsaade etmezler.

Mühendisimiz pek kaygılıydı. O akşam edebiyatçılarla bir toplantı yaptı, kendilerinden Mısır Ehram-

larının tarihçesini öğrendi. Kendi ifadesiyle "İlham almak, ilhamlarını tamamlamak" içindi bu.

«Körolası elimizde bir kitap, bir kılavuz filân da yok ki faydalanalım Bir yığın zorluklar çıkıyor karşıma...»

Teknik güçlüklerin üstesinden gelmek için habire volta atıyor koğuşta, avluda.

Onun bu kaygılarının farkına varanlar, hareketlerini iyi niyetli bir ilgiyle izliyor, duymakta olduğu bu hislerden dolayı ona gıpta ediyordular. Elinde bir yaratıcılık silâhı vardı onun. Az mıydı bu?

Kafasiyle bu işin gerçek niteliğini kavrıyacak durumda olmamasına rağmen, mühendisinin bu sırada duyduğu hisler büyük ve güzel hislerdi. Tasarlanan bu eserle Kampımızdaki en büyük savaşın verilmeye başladığını o şu anda bilebilseydi, ya da bir ona bunu açıklasaydı, mutlaka şaşırıp kalırdı. Bu savaşın, rehinelerin iradesinin kazanılması, tepeden tırnağa silâhlı, çelik zırhlar kaplı koca Almanya'nın, silâhsız, savunmasız, sigârasız, S.S. lerin kırbaçları altında inleyen bir avuç insan tarafından kepaze edilmesi için yapıldığını bilseydi mühendisimiz, mutlaka sevinçten kasketini havaya fırlatır, Alman askerlerinin önünde "şa, şa, şal.." diye bağırırdı.

Etüdler, plânlar, hazırlıklar, ertesi gün için hep akşamdan yapılıp kotarılıyor. Sabah işbaşı yapıldığında, Almanlar hayretten gözlerini oğuşturuyorlar. İnanılacak şey değildi bu gördükleri. Hep çeşitli bahanelerle — kimi su dökmek, kimi su içmek — kendilerinden izin isteyen, kaytarma yolu arayan, dalga geçen bu elli kişi, şimdi ceketleri fora etmiş, kolları sıvamış, yemek düdüğü çalıncaya kadar işten baş kaldırmıyordu. Nöbetçiler aralarında, en disiplinli ekibe kumanda ettikleri için böbürleniyordular muhakkak. Bu-

nu da kendi başarıları sayıyorlardı elbet. Bilgiç polis taktiklerinin sonucu sayıyordular. O kadar memnun, o kadar rahattılar ki, nezaret işini büsbütün gevşetmişlerdi. Bütün gün yan gelip uzanıyorlardı bir gölge bulup. Sigaralarını tellendiriyor, sohbete dalıyorlardı birbirleriyle. Sohbet dedikse fazla bir şey anlaşılmasın, "ja, ja" diye söyleşiyorlar aralarında, o kadar. Sohbetleri bundan ibaret. Almanın söylenecek çokça bir şeyi zaten yoktur.

Yapıt, tam sekiz günde tamamlandı. Bu iki şaheser piramidin belki de ancak o gün farkına vardılar Almanlar. Biri daha alçaktı öbüründen, simetri, armoni ve sanat bakımından birbirleriyle yarışa çıkmıştı bu piramitler.

Büyük piramidin bir yüzüne işlenmiş taştan bir plâka konmuştu. Bu plâkada kocaman harflerle "HAYDARİ" kelimesi yazılıydı. Öbür piramidin aynı yöne bakan yüzünde de "1943" rakamı.

Bu yapıtın meydana getirilmesinde çekiç ya da başkaca bir araç kullanılmamıştır. Elle kotarılmıştı bu piramitler hep. Birdenbire uyanıveren Yunanlının o sanat zevki, hayal gücü, sonsuz buluş kabiliyeti sayesinde bu sanat yapıtları doğmuştu. Bunlar, karanlık, insan düşmanı SS ruhunun öldürücü saldırısına karşı Elen ruhunun kazandığı zaferin âbidesiydi. O günkü Almanyanın Avrupa'daki tutsak ulusların istek, irade ve üstün niteliklerini yoketmek için giriştiği sistemli çabalara karşı tutsak insanların kotardığı bir zaferin âbidesi.

Eğer bu yapıt, tahribedilmeseydi bir çokları ziyarete gelirdi buraya, anlamı çeşitli yönlerden yorumlanır, bu yapıtın neyin sembolü olduğu tartışılırdı. Bu yorumların başında, **en kısa kesilmişi, en şaşmazı,** şöyle bir şey olmalıydı : "Ölümün Yenilgisi." Ya da

"Haydari Rehinesinin Özgürlük Seli", ya da "Özgür Esirler."

Rehinelerin piramitlerin bulunduğu yere gidebilmeleri, onların ancak aynı ekipten olmalarına ya da oradan nöbetçi refakatinde tesadüfen geçmelerine bağlı olduğundan, herkes bir kaçamak yolu bulup bu piramitleri seyretmek için can atıyordu. En başta da Napolyon. Napolyon gözyaşlarını tutamamış, şöyle konuşmuştu : "Çocuklar, tam sekiz gün özgür yaşadınız. Ne mutlu size!'

Nöbetçilerden biri öylesine coşmuştu ki, piramitlerin resmini çekmek gelmişti aklına. Gidip başçavuştan fotoğraf makinesini istedi. Böylece olay garnizonun diğer SS leri tarafından da duyuldu. Hepsi gelip merakla piramitleri seyrettiler. İçlerinden biri bu tutsak yaratıcılara bakarak, "Gut!" bile dedi. Bu, büyük bir hoşgörürlüğün ifadesiydi. Bir SS canavarının kendini tutamayıp bir rehine için söyliyebileceği iyi bir söz ancak bu kadar olabilirdi!..

İş bitmişti ama, herkes bir şeyle uğraşır görünüyor, çoğumuz piramitlerin çevresindeki zemini tesviye etmek işine devam ediyorduk. Boş durduğumuzun farkına varılmamalıydı.

Sırmas işini kokusunu almış, havaya bile hükmeder gibi koca göbeğinin peşinde, parlak burnunu çeke çeke, angarya işlerinin bu kesiminde neler olup bittiğini görmeye geliyor.

Nöbetçilerden birinin aklına "Dikkat!" komutu vermek geldi. Allah ondan razı olsundu, sayesinde aşağıdaki sahneyi izlemek fırsatını bulduk :

Komutan buraya tamamen kayıtsız, tutsakların hâkimi, mutlak efendisi. Tanrısı, bu cehennemin her şeyi edasiyle, tam bir hayvan gibi hissiz olarak gelmişti. Ama birden, yine bir uçurumun başına gelmiş gibi du-

rakladı. Gözlerini yumdu. Çizmelerini sinirli sinirli kırbaçladı, sonra bir adım daha attı. Şimdi piramitlerin yazılarını okuyordu. Nöbetçiler gülümsüyor, dirsekleriyle birbirlerini dürtüyordu. Biz, hareketsiz, hazırol vaziyetinde, üstlerinin emirlerini yerine getiren disiplinli tutuklar rolündeyiz.

Komutan birden duruyor, bakışları bir şimşek hızıyle bizden nöbetçilere kayıyor, sonra piramitlere, daha sonra da boş alana yöneliyor. Hafif bir gülümseme beliriyor yüzünde, nöbetçilere soruyor :

"Kim düşündü bu işi?"

Nöbetçilerden ikisi birden gururla cevap veriyorlar :

"Biz, Komutanım!"

Büyük sevinçlerini zor tutabiliyor nöbetçiler. Komutan bize dönerek soruyor :

"Almanca bilen var mı içinizde?"

"Ben bilirim.» diyor içimizden biri.

"Hımmm! Gelin bakalım!" diyor nöbetçilere. Çok munis, âdeta tatlı bir hali var Komutanın. "Söyleyin bakalım bana. Piramitlerin bulunduğu memleketin adı ne? Kim yaptırdı bunları ve ne zaman yaptırdı?"

Şafak atmıştı Alman nöbetçilerde. İmtihan mümeyyizleri önünde şaşalıyan öğrenciler gibi bir bize, bir Komutana bakıyorlardı.

Komutan bu sefer bize dönerek soruyor :

"İçinizden bunu bilen var mı?"

"Evet." diyor aramızdan iki üç kişi. Ama "mühendis" bırakır mı hiç. Kaptırır mı başkasına bu şerefi. Hemen davranıp Komutana bir solukta bütün ayrıntılariyle piramitlerin tarihçesini anlatıveriyor.

"Siz gidin bakalım!" diye nöbetçileri savıyor Komutan, sonra bize hitaben : "Parti!" diye Kampta kul-

lanılan bozuk Almancaya uygun olarak dağılmamızı emrediyor.

Tavırlarından bir şey sezmek mümkün değil. Bütün bunları hayra mı yoksa şerre mi yormalıydı kestiremiyoruz. Komutan yüzüne dilediği ifadeyi verebiliyor. *Şu an, dünyanın en büyük, en yaman psikoloğu* bile bu kapalı maskeyi kaldırıp bu adamın içindeki niyeti, düşünceleri okuyamaz. Paydostan tam bir saat önce bırakıyordu bizi. Hazırlandık, sıraya girdik, tam hareket edecektik ki, bize bu akşam ve yarın sabah yemek ve kahvaltı etmiyeceğimizi söylüyor :

"Bu akşam ve yarın sabah oruç var. Şimdi doğru yatmaya!"

Komutan bu şekilde yenilgiyi şimdilik kabul etmiş durumda. Bu yenilgi kendisine çok ağır gelmişti besbelli. Akşam geç vakit yardımcılariyle beraber tekrar piramitleri ziyarete giderken görmüştük. Daha sonra Jakob'dan — sarhoş olduğu zamanlar sırlarını anlatmak için bizi kovalıyan canavar SS — öğrendiğimize göre, iki nöbetçi üç gün hapis ve katıksız cezasına çarptırılmış. Suçları da işi bırakıp... oyun oynamak, daha doğrusu oyun oynamamıza müsaade etmek!.. Jakob'un kendisi de bu işin içinden çıkamamıştı. Nasıl olur, nasıl olur da oyun oynarmışsınız, piramitler mükemmel, bundan iyileri can sağlığı.

"Anladıysam arap olayım. Hiç bir şey anlamadım. Komutanın kendisi değil mi size aferin diyen? Neden kızdı öyleyse?"

Cezalı iki nöbetçi de bu acap işin içinden çıkamamıştı muhakkak. Hapis ve açlık cezaları bu kalın kafalı Almanlara böyle nazik işlerin içinden çıkabilmelerine yardım edecek nitelikte değil. Onlar hiç bir zaman bir emrin nerede biteceğini, insiyatifin nerede başlaması gerektiğini öğrenemiyeceklerdir. Angarya

ile oyunun nerede birbirine karıştığını, bütün bu acaip işlerin neden icap ettiğini kavramaları çok güç onlar için, imkânsız.

"Bundan daha iyi çalıştıkları olmuş muydu yahu?"

"Olmamıştı ya. Hiç bir ekip bu ekip kadar çalışmamıştır."

"Yok canım, şey işte, Komutan işin bittiğini öğrenip görmeğe geldiği zaman, onları piramitlerin çevresinde temizlik numarası yaparken gördü de kızdı, o kadar. Biraz da kafası tütsülüydü zaten. Hepsi bundan ibaret!"

"Oyun oynamışlar, bak hele! Ben nöbetçi olacağım da onlar oyun oynıyacaklar! Sıkı mı! Gitsin de başka ekipleri görsün Komutan tembellik, dalgacılık nasıl olurmuş, bizim ekibi değil!

Zavallı yaratıklar! Tembelliğin, oyun oynamanın bu işle hiç ilgisi yok. İlki, hoşa gitmeyen bir iş karşısında duyulan nefret; ikincisi ise bir insanın yapabileceği en ciddî iş. En büyük iş. Tek iş. Dünyada her şey bir oyundur, yeter ki bu oyunlarda insan gönlünün, insan ruhunun, insan aklının da bir yeri olsun. Ve de Elen'ler sık sık, yüzyıllar boyunca oyunlar oynamışlardır hep; onların dünya mucizeleri karşısında takındıkları belirli bir durumları vardır çünkü, onlar bu oyunları bir tutsak gibi değil, bir yaratıcı, bir eleştirici, bir tamamlayıcı olarak oynamasını öğrenmişlerdir. Zavallıcıklar, zavallı Almanlar, bu olup bitenlerin içinden çıkamayınca "Sirmas sarhoştur", ya da "Sirmas delirmiş" gibi sudan açıklamalara kaçıyorlar. Bu ikinci kanıyı bizden de birçok kimse destekliyor. Ama kurmay kurulumuz, 1 No. lu koğuş, Kampın ruhu, kendi görüşünde gerekli doğru sonuca varmıştır. Ancak bu sayede Sirmas'ın çeşitli buluşlarına, çeşitli tertiplerine

karşı koymak, bunları etkisiz bırakmak mümkün oluyor.

Sirmas, insan özgürlüğünün yok edilmesi işinde bilimsel bir sadist, tipik bir SS merhametsiz, bilgili, aydın bir düşman. Vurmasını bilen biri. İnsan ruhunu tam hedef tutmayı başarıyor. İnsanın işini ağır ağır, yavaş yavaş bitirmek sanatına sahip olduğundan emin. İnsanı söndürmek, yoketmek sanatını!

O kendi meslekdaşlarından nefret eder, onlarla hiç bir zaman arkadaşlık etmez. Genel Komutanlığın o pırıl pırıl siyah arabası az mı gelip Kamp Komutanlığı binası önünde beklemiştir Yüksek Komutanın dâvetine Sirmas icabet etsin diye!

Bu gibi olaylarda siyah Merlin arabasının gelişini, ne kendimiz ne de Sirmas bakımından hayra yormamak gerektiğini hep biliyorduk. Bunun için bu araba geldiği zaman bilirdik ki, geliş sebebi mutlaka bir işe, acele bir işe ,korkunç bir işe, rahinelerin gece yarıları alınıp götürülmeleri, ya da sabahleyin öğreneceğimiz kurşuna dizilme olaylarıyla ilgili bir işe bağlıdır.

Bu "adam" hep tek başına yaşıyor. İçiyor, eğleniyor, ama tek başına. Gezintilere yalnız çıkıyor. Bütün gün tek başına çalışıyor. İçkiyi ve gezintileri, yaptığı yorucu kafa işinde yardımcı unsurlar olarak kullanıyor. Onun bu sürekli ve amansız çabasının merkez sikletini inan teşkil ediyor. İnsan mekanizması ve insan ruhu. Sorumluluğunu yüklendiği savaşın yapıldığı alan bu. Ve mutlaka yenmeli kendisi bu savasta. SS taburlarının kurucusu ve ilhamcısı bu orijinal buluşunu uygulama safhasına getireceği sırada Sirmas ile karşılaşmış olsaydı eserini tamamlanmamış sayardı muhakkak. Sirmas o sırada sesini duyurabilmiş olsaydı, nazariyelerini, parlak projelerini ileri sürmek fırsatı-

nı bulabilseydi. mutlaka bu SS taburlarının kurucusu utanç ve aşağılık duyguları içinde kendi yerini ona bırakırdı. Ama Sirmas'ın o taraklarda bezi yoktu. O daha çok kendi kendini tatmin etmek için, kendi zevki için çalışıyordu. SS Yüksek Komutanı bunu kavradığı için onu Havdari'ye göndermişti. Kan akıtıyor, ciğerler söküyordu — elinden gelse tek bir kişinin şahsında kendi anası da dahil bütün insanlığı işkenceye çekecek niteliktedir — sırf kendisini tahmin etmek için, hazdan sarhoş olmak, insan ıstırabı selleri içinde yüzmek için, hem de hiç bir mükâfat beklemeden!..

Kendi askerlerine karşı nefret duyduğu için onlara gaddarca cezalar verir, dayak atardı sık sık. Hem bunu, vurduğun zaman neden vurduğunu kavrıyamıyan, bir şey söyleyince ne demek istediğini anlıyamıyan, verdiğin en sudan emirleri bile anlamaktan âciz bu insan-makinelere işkence etmekten zevk aldığı için yapmazdı. Sirmas'ın böyle avellerle uğraşacak vakti yoktur. Sirmas oyunlarını oynamak için karşısında sağlam, güçlü rakipler ister. Oynıyacağı kimseler zeki, güçlü ,tehlikeli oyuncular olmalı. O karşısında baykuşlar, yarasalar, sıçanlar değil, arslanlar görmek ister. Ama sanılmasın ki bu kuvvetli oyunculara yenildiği zaman saygı gösterip razı olacaktır sonuca. Yanlış. Onun istediği uğraşmak, çabalamak, tehlikelerle karşılaşmak, boğuşmak, ama bir şartla : Sonunda yenmek. Yenildi mi — ki işte burada insan bitip hayvan başlamaktadır — ne yapıp yapacak rakibini imha edecektir!

Yunanistan'da böyle güçlü rakiplerle karşılaşınca sonsuz bir zevk duymuştu Sirmas. No. 1 koğustakilerle mücadele edeceğine göre, tam iklimini bulmuştu Kampımızda. 260'larla ve en başta yiğitler yiğidi Napolyon'la...

Bir gün yemekhane önünde hepimizin yanında ge-

cen ufak bir olay bu bakımdan çok ilginçtir. Sirmas Komutanlık binasından çıkmış nizamiye kapısına doğru gidiyordu. Rehinelerden S. M. odun kırıyordu o sıra. Sanki elindeki kazma değil, minyon bir kurşun kalem, öylesine bir incelikle yapıyordu bu işi. Kazmayı koca koca kütüklere saplıyor, sonra kaldırıp hızla indiriyordu. İnsan o an hem kazmanın, hem kütüğün, hem de yerin inlediğini duyuyordu. S. M. güçlü kuvvetli bir delikanlıydı, dört köşe omuzları, çıplak, güneş yanığı levent vücudu, çelikleşmiş adaleleriyle bir arslan yavrusu. Bu levent vücuttan sağlık taşıyor, sanki bütün adaleleriyle, bütün durumu ve güzelliğiyle, bir pehlivan edasiyle şöyle haykırıyordu dört bir yana: "İşte, buyum ben! Ben hiç kimseden yılmam!"

Sirmas bu delikanlıyı görünce tasmasının zincirinden tuttuğu köpeğiyle taşıdığı evrak çantasını bir Alman erine verip yanına yaklaştı. Delikanlı hiç istifini bozmadan işine devam ediyordu. Sirmas bir an için delikanlıyı tepeden tırnağa süzdü. Birden ceketini çıkarıp bir yana fırlattı, kollarını sıvadı.

"Var mısın benimle boksa?" diye sordu delikanlıya.

"Yavol!" diye gürledi delikanlı hiç düşünmeden. Kazmasını dört beş metre kadar öteye fırlatıp korkunç efendinin karşısında "gard" aldı. Bir titremedir ki ta kemiklerimize kadar işledi biz seyredenlerin. Bizimkinin yüzüne bakınca heyecanımız dayanılmaz noktasına gelip dayandı. Gerçek bir arslan yavrusu karşısındaydık. Gözlerinden kıvılcımlar saçılıyor, burun kanatları oynuyor, yüz adaleleri geriliyor, her yanı ile fırtınalara, üstün başarılara gebe bir saldırıyı müjdeliyordu.

Sirmas delikanlının karşısında dimdik duruyor.

Suratsız, haşin, sert bir tavırla yaklaşıyor ve "dostça" delikanlının omzuna dokunuyor.

"Gut!" diyor. "Tam bir levent!.."

Bu olaydan sonra kurşuna dizilmeye gidenlerin ilk listesinde bu delikanlının da adı vardı...

Sirmas'ın hoşlandığı, takdir ettiği tek bir SS var Kampımızda. Andrea bu SS in adı. Komutanın tıpkısı. Aynı kalıptan. İşkence çeşitleri icad etmek, gaddarlık bakımından komutanın tıpkısı, hattâ ondan da üstün. Ama gerçek bir köle, her güçlünün kölesi olacak tiynette bir herif. Bu Andrea bir Yunan yurttaşı, o da bir rehine, hem de musevî. Ama yukarıda sözü geçen üstünlüklerinden dolayı Sirmas'ın takdir ve güvenini kazanmıştır. Sirmas onu öbür rehinelerden ayırmış, ayrı oda, ayrı yemek, imtiyazlar vermiş, kudret ve yetki sahibi kılmıştır. Andrea'ya Kampın en önemli hizmetlerinden birinin sorumluluğunu yüklemiş. Haydari Kampının "Tecrid" koğuşlarının başına getirmiştir. Andrea 15 No. lu blokun amansız hâkimi durumunda. Emrinde korkunç hücreler ve 300 kişinin bulunduğu tecrid koğuşları var. Bu binaya ancak bu kadar insan sığabilmektedir. Ama "lüzumu halinde" Andrea'nın nazariyesine göre iki misli, hattâ üç misli daha insan sığabilir buraya. Nazariye şu : Kışın üşümezler. Yazın da temizliğe ihtiyaç kalmaz, zaten her gün hamamda sayılırlar!

15 No. lu blokun Kampın kuzey ucunda olduğunu söylemiştik. Bu blok bu yönden kışlanın blok binalarının kuyruk kısmını tamamlamaktadır. Kampta dış yüzü sıvanmamış tek bina budur. Eski, küflü, örümcekli manzarasiyle görendeki ilk psikolojik etki maksada uygun olsun diye böyle bırakılmıştır. Bina iki katlıdır. Birinci katta 4 × 4 ölçüsünde iki büyükçe oda vardı sağlı sollu. Bunların her birinde aşağı yukarı elli kişi

bulunur. Buralara koğuş adı verilmiştir sözüm ona. Çevredeki artan kısımlara köpek kulübelerine benzeyen, demir kapılı kapiyle, delikleri olan penceresiz; havasız yerler yapılmıştır. Bunlar tecrid hücreleridir. İkinci katın da plânı aynıdır. Koğuşların pencereleri bir buçuk metre kadar yüksekliktedir, dışarısı kolay görülmesin diye. Su tesisatı çok entipüften. Çatıdaki ufak bir depodan 300 kişinin, hattâ bazan 600 kişinin ihtiyacını karşılamak için gerekli su gelmektedir güya. Oysa bu deponun suyu 50 kişiye bile yetmez. Çimentoların ateş kesildiği yaz günlerinde bu su musluklara kaynar halde gelir. Duvarlar fırın duvarı. Kalabalık, itiş kakış, ter, sorgudan geçenlerin iltihaplı yaralarından yayılan leş kokusu, kir, pislik ve çöplerin kokuları solumayı insan vücudunun en korkunç işi haline sokmaya yetip de artıyor. Koğuşların ve hücelerin iç duvarlarını badana ettirmişlerdi bir defasında. Bunu bilerek yapmışlardı sanki. Bu duvarların ezilen binlerce tahtakurusu kanı ile kırmızı lekelere bulansınlar diye. Bitlere gelince, bunlar hiç yalnız dolaşmazlar. Küme küme toplanır, sonra dağılırlar. Her kümenin tam orta yerinde bir özü vardır. Bu öz ölü bir tahtakurusudur. Bu garip olayın nedeni şöyle açıklandı : Bitler emdikleri kanı, derin insan damarlarından kolay kolay çekemiyorlar, tahtakurusunun gövdesinden çekmek daha kolay geliyor işlerine.

Geceleri bir iki saat gözlerini kapayıp uyuyabilmen için gündüzleri mutlaka tahtakurusu avına çıkmak gerek. Koğuştaki elli kişiden her birimiz ortalama bin-binbeşyüz kadar tahtakurusu öldürmek durumunda sabahtan öğleye kadar. Tahtakuruları öğleden sonra sırra kadem basıp, karanlık basınca tavanlardan, pencere çerçevelerinden aşağı doğru akına başılyorlar.

Yemek genellikle hep koğuşların içinde dağıtılıyor. Tecrid cezalılarının koridorlara bile çıkması yasak.

Almanların hazırladığı tüzüğe göre her cezalının su içmek, ya da başka ihtiyaçları için günde iki kere dışarı çıkmak hakkı. Hem her seferinde onbeşer dakika. Andrea'nın nizamnamesi o ilk tüzüğü değiştirmiş, dışarı çıkma hakkını bire, dışarda kalma süresini de on dakikaya indirmiştir, hem de öğle vakti olmak üzere.

Çamaşırhane denilen bir yer vardır bu binada. Genişlik 1.5, uzunluk 2.5 metre. Bir yanda dört nöbetçi muslukların başında kaynar suyun ancak kalınca bir iplik kadar akmasına müsaade etmekte. Öbür yanda iğreti bir bölme ile ayrılmış başka bir yer; burası öbür ihtiyaçlar için. İşte buraya tam elli kişi tıkılır ve on dakika müddetle dillerine bir damla su akıtabilmek, ağızlarını haşlamak için giristikleri savaş, itişme kakışmalar, sıcaktan bunalmaları, tere kesmeleri, küfür etmeleri, kavgaları, birbirini çiğnemeleri, ezmeleri, sinirlenmeleri, döğüşmeleri, boğuşmaları seyredilir doya doya Almanlar tarafından!

Musluların gerisinden kırbaçlar şaklar, bölmeye girişe gecikenler dövülerek dışarı atılır. Bazen üç dört kişi birden aynı deliğe defi hacet etmeğe çalışırlar. Boğucu sıcak, pis koku, pislik, küfür, dayak, kırbaç, yaralıların feryadı birbirine karışır. Bu duruma Tüzükte "temizlik ve su içme vakti" denir.

Burada bayılma olayları günlük olaylardan. Bayılandan da herkes nefret eder; çünkü boylu boyunca uzanıp bütün yeri kaplar, başkalarının işlerini bitirmesine engel olurlar, buraya gelip bu yüzden boş dönenler çok olur. Bu cehennem vaktinde, bu on dakikalık süre içinde öyle düşmanlıklar, öyle kinler olmuştur ki,

15 No. lu blokun, Andrea'nın ve Haydari Kampının birer korkunç hâtıraları olarak ömürler boyunca unutulmıyacaktır.

Tecriddekilerin çoğunluğu kabız olmuştur. Ama haftalarca, aylarca sürüp gîden bir kabızlık. Istıraplı, zehirli, toksinli, uykusuzluklu, ölümlü cinsinden.

Açıktan helâya gitmek istiyenlerin önceden Andrea'ya yazılı olarak başvurmaları gerek. Kâğıt ve kalem bulundurmak şiddetle yasak edildiğinden kâğıt kalem vermesi için önce bir iki gün Andrea'ya yalvarmak, peşinden koşmak gerektir. Bu dilekçe Andrea'nın canı istediği zaman ancak yazılabilir, üç dört gün sonra da onaylanmak için Komutana sunulur, parafe edilir, doktora havale olunur. Doktor bir toz verir. Sonra aynı yoldan, aynı gecikmeyle helâya gitmek ihtiyacını duyan cezalıya ulaştırılır. Yani böylece bu zavallıya 3-4 dakika için helâya gidip koğuşa dönmek üzere izin çıkmış, resmen tebliğ edilmiş olur. Bakarsın saatlerin birinde — bu gece yarısı da olabilir — koğuşun kapısı gürültüyle açılır. Rehineler yerlerinden fırlar. Kimi kâbuslu uykusundan uyanmıştır ve bir an önce kurşuna dizilmek için adam alınıp alınmıyacağını anlamak ister endişeli bakışlarla. O sırada nöbetçi olan SS bir isim çağırır, gözleriyle dışarı çıkmasını söyler bu ismin sahibine. Nöbetçinin keyfi yerindeyse bu çıkana "tedavi temizliği" için verdiği dilekçenin onaylandığını tebliğ eder! Yok aksi bir saatindeyse, ya da tebliğ edenin kendisi Andrea ise, sık sık şu trajedi sahnesi oynanır : Rehine korkular içinde niçin çağrıldığını sorar.

"Ya! Demek hatırlamıyorsun?"

"Ha! O iş için!.. Epey zaman geçti de unutmuşum."

"Unuttuğuna göre artık ihtiyacın kalmadı demek!"

"Yok, onu demedim, rica ederim, olmasına var, var ama, ben başka bir iş için sanmıştım da..."

"Hımmm! Demek alay ediyorsun bizimle köpek soyu, ha? Demek İdareyle alay ediyorsun? Yat aşağı!"

Amansız bir dayak faslı başlar, cellât yorulup iki tekmeyle zavallıyı koğuşa sokuncaya kadar devam eder bu dayak faslı.

Andrea'nın bu tutumu ile ilgili çok tipik bir olay geçti bir gün. Bir hafta bekledikten sonra ihtiyar M. için çamaşırhanede 3 dakika kalma onayı çıkmıştı. Fakat Andrea onay kâğıdını cebinde unutmuş, ancak bir kuşluk vakti bir Alman eriyle beraber dört kişi almak için geldiğinde hatırlamıştı. Dört kişinin adını bir listeden okumuştu. Demek Kampın öbür koğuşlarından ötekileri almışlar, o gün kurşuna dizileceklerin listesini bu dört kişiyle tamamlıyorlardı. Bunların arasında ihtiyar M. de vardı...

"Senin için bir de onayım var çamaşırhane için. Ama artık boşver! Neye yarar kl, ha?"

İhtiyar Andrea'ya öyle bir bakış baktı ki, boğazlanan bir koyunun ifadesi vardı yüzünde. Gözlerinin içinde bir şikâyet ışığı pırıldıyor, kurumuş tükrüğünü yutmaya çalışıyordu ihtiyar. Konuşmuyordu. Ama Andrea'nın önünden geçerken yüzüne tükürdü, sonra bize dönerek :

"İçinizde hayatta kalan olursa," dedi, "şunu unutmayın ki bu herif bir kuburda boğulmak suretiyle idama mahkûm edilmelidir!"

Oracıkta, gözlerimizin önünde ihtiyarı yere yatırıp insafsızca dövdüler. Darağacına canlı gidebildiğini hiç sanmam!..

Koğuş öylesine yüklü ki yatarken bir yandan öbür yanımıza dönmek bile güç. Yatak diye serdiğimiz paçavralar bütün gün olduğu gibi serili kalıyor. Bu yataklara uzanıp, hareketsiz, sessiz, gözlerini tavana dikip bütün gün beklemek zorundasın. Neyi beklemek? Elbette özgürlükten başka her şeyi. Bir değişiklik olmasından gayri her şeyi. Konuşmasını unutup unutmadığını bile kestiremezsin burada kolay kolay. Zaten konuşulacak bir şeyin de yoktur. Herşeyini söylemiş, tüketmiş durumdasın. Yanındakiler, hattâ daha da ötedekiler seni dinlemekten bıkmış, usanmışlar, tiksinti duymaktadırlar. Sen de onlara karşı aynı şeyi duymaktasın.

Burada ilgi çekebilmen için en azından bir "yarım"ın olmak gerek. Ancak o zaman belki de sözünü dinliyecek biri çıkabilir. Burada ilgi çekecek olanlardan biri de kapıyı açıp dikilen, elinde mukadderatını tayin edecek listeyi tutan SS eri olabilir. Bütün öbür şeyler, hayaller, arzular, korkular, hisler hep donmuş, ölmüştür. Anılarının bir köşeciğine lüzumsuz eşyalar gibi itilip bırakılıvermişlerdir. Yaşını başını almış birinin çoçukluğunda kırıp döktüğü oyuncak parçalariyle birden karşılaşması gibi bir şeydir bu.

Tahtakuruları, bit, karıncalar ve sinekler insanın sinirlerini gevşetmek için yarışa girmişlerdir. Zaman zaman insanı öylesine bir umutsuzluk alır ki, bar bar bağırasın gelir. Ama bunun hiç bir faydası olamıyacağını hemen kavrarsın. Sağa sola dönersin, ellerinin sinirleri acıyordur, şakaklarını çekiçle dövüyorlar sanki, kalbin sinirden bir ağla örülmüş gibi büzülmekte ve acımakta, gelişi güzel, düzensiz çarpmakta, alnın ateşler içinde. "Tırnaklarımı gözlerime gömüversem!" diye geçer aklından. Sonra "o zaman yine burada, ama bu sefer de kör olarak, beklemek zorunda olursun!"

O kadar. Böyle bir hareketin bile beklenen değişikliği getiremiyeceği muhakkak.

"Ah, bir damla su, bir damlacık su, şöyle dudaklarımın, dilimin ucu için!" Dudaklarını yalarsın. Ağzındaki tükrük yoğunlaşmış, hemen hemen kaskatı olmuş, katran tadında. Suyun anısı ile gözlerin yaşarmıştır. "İster misin oturup ağlayıvereyim? Komik olur doğrusu!" Yanıbaşında yatan arkadaşın, müthiş sinirli. Bir tekme attıktan sonra sert sert bakıyor sana. Sebep sormadan sen de aynı şeyi yapıyorsun ona. Lüzum da yok zaten sebep sormaya. Sözlü açıklamalar, anlaşmalar, aptalca şeyler burası için. Sonra, gözler zaten her şeyi söylüyor.

Karşı köşede iki kişi birbirine girmiş. Birbirlerinin kulaklarını çekiştiriyor, ellerini ısırıyor, tekmeleşiyorlar. Bütün bu iş hiç sessiz oluyor. Bir ara yoruluyorlar, bitkin düşünüyorlar, üstlerindeki giysiler terden sırsıklam, derilerini yapışmış, bu durumda yerde daha fazla yatmaları mümkün değil. Ayağa kalkıyorlar, sırtlarını duvara dayayıp öylece boşluğa bakıyorlar gelişi güzel.

Geceleri çoğumuz başdönmesi, kâbuslar geçiriyoruz. İnleyenler, böğürenler, imdat istiyenler oluyor. Kimse tınmıyor bu hallere, kimse tutup dürtmüyor bile bunları, hiç olmazsa yan değiştirmelerine yardım etmiyor. Lüzumu da yok zaten. Uyanık olmak daha kötü. İşte böyle olunca ne diye böyle anırıyorlar bu adamlar? Keşki sen de onların yerinde olsan! Uyusan da uykunda ilmiğin boğazına geçtiğini görsen! Bambaşka bir şey olurdu bu!

Olur olmaz terslikler, musibetler hep böyle saatlerde gelir insanın başına. Şeytanın biri, işini biran önce bitirivermek için yapıyor böyle bile bile. İşte şimdi, şu an karavana kazanını çıkarıyorlar mutfaktan. An-

drea da orada. Gidip tuz sandığından avuç avuç tuz alıyor, kazanın içine boca ediyor. Yemek bize gelene kadar zehir gibi olmalı. Bu da Andrea'nın tâdil ettiği tüzükte yazılı.

Tekme yumruk kapıyı gümbürdetesi, yaygarayı basıp kıyameti koparası geliyor insanın. Bütün cellâtları başına toplayası. Toplansınlar da, onlar seni dövdükleri sürece açık kalan kapıdan biraz temiz hava girsin içeri. Hiç de fena fikir değil. Ama bu işi de erteliyorsun habire, nedenini de bilmiyorsun. Bu aralık şayet yanında yatan uykuya dalmışsa punduna getirip mutlaka onu uyandırıyorsun, iğrenme, kin ve kıskançlık duyguları içinde.

Hani o senin bildiğin insan!.. Ha, ha, haaa! İnsan ha?.. mayası?

Sahi, insanoğlu nedir aslında, iyi midir, kötü müdür

Bu soruyla birlikte kendi içinde yaşayan ve tıpkı tıpkısına Andrea'ya benzeyen kızıl bir zebani koyvermiştir kahkahalarını. Açık ağzındaki yemyeşil dişlerini bağırsaklarına gömdüğünü hissediyorsun bu zebanin. Mutfaktaki arkadaşlarını aklına getiriyorsun. Biliyorsun ki tecrid kazanına hiç tuz koymazlar. Andrea'nın huyunu bildiklerinden yaparlar bunu. "Ah çocuklar ah! Ah bire çocuklar!" diye mırıldanıyorsun kendi kendine. Bu, içinden gelebilecek en mûnis haykırış, bir okşayış bu! Bu haykırışın geldiği yerin daha da derinliklerinde ruhun baygın yatmaktadır. Burada, ruhun baygın, yüreğin yaralı, kafan bulanık ve bütün duyuların aç canavarlar misalidir. "Şimdi, şu yanıbaşında uyuyan arkadaş iyi bir insan mı, yoksa lânetlemenin biri mi? Senin uyuyamadığın bir saatte uyuyan ve uyumaması için elinden geleni yaptığın şu adam iyi mi, kötü mü? Şimdi, cebinin bir köşesinde bir "yarımcık"

buluverseydin ne yapardın acaba? Ya da bir matranın dibinde bir yudumcuk su? Kapı çalınıverse, asılmak için kimi götürmelerini isterdin, arkadaşını mı, kendini mi? Yanıbaşında uyuyanı mı, yoksa seni mi?.. Seni sefil seni! Kötü bir insan oluşun seni hiç ilgilendirmiyor, görüyorsun işte! Vay anam vay! Ne fikirler, ne fikirler! Vay anam vay! Ne yalanlar, ne yalanlar! Ne mürailikler! Kimsin sen?.. Kimsin ki sen, şimdi sana bir "yarım" versem, sigaranın binde birini versem, hemen içli, içtenlikli, iyi bir kişi olmaya hazırsın. Nah işte, şu sigaralar gibi, yaldızlı kâğıda dürülü bir gübre yığını!.. Hani senin değerin? Hani senin o ihtişamın? O parlaklığın, nerde o senin "ruhî meziyetlerin"? Şimdi şu an benim taht kurup oturduğum ve senin de derinliklerine nüfuz ettiğini sandığım ruhunun o üstünlükleri? Senin bütün hazinelerini, bütün o yıllar, yüzyıllar boyunca titiz bir koleksiyoncu gibi biriktirdiğin o yaldızlı kâğıtlarını, o "meziyetlerini", bir "yarım" karşılığında satın alabiliyorum işte şu an. Ha, ha, haaa! Kendini unutup güzel olduğunu sandın öyle mi? Yüzlerce kuşak ötelerdeki dedelerin de bambaşka olduğunu, benim, yani kendi gerçek efendinin ve sahibinin elinden kurtulup sıvıştığını sandın öyle mi? Ha, öyle mi?"

Gece yarısı olalı epey var. Çevremde aynı zebaninin işkence ettiği insanlar yatıyor. Uyuyorlarsa, onları rüyalarında bile yakalayıp işkencesine devam ediyor kara şeytan. Tanrım, ne zaman öleceğim? Ne zaman gelip beni de götürecekler? Yaşamak istemiyorum artık. Yaşamak değil bu!.. İstemiyoruuuum!...

Bu haykırışı duyduğun zaman gözlerin yaş dolmuştur. Yüreğin hızlı hızlı çarpmakta, acıların sel gibi taşmış sana işkence eden o kara şeytanı boğmaya çalışmaktadır. Benliğinin karanlıklarında beliren ışıklı

ince bir çizgidir bu. Bu, Umut'tur. Çok uzaklardan, gizlendiği o derinliklerden sana bu teselli şimşeğini çaktıran umut. İşte o zaman şu karşında gördüğünün bir insan olmadığını anlıyorsun. O bir insan değil, bir insan cesedi. Birbirlerini yiyen, birbirlerine giren leş başına üşüşmüş kurtlar.

İnsanın iyi ya da kötü olduğunu dışarıda, açık alanlarda ancak görebilirsin; ecinnilerle, iyi saatte olsunlarla tepeden tırnağa silâhlı olarak dövüştüğün zaman anlıyabileceksin bunu; ihtiyaçlarla, eksikliklerle, yetersizliklerle savaştığında göreceksin gerçek insanı. Oysa burası bir mezarlık!.. Boşuna zahmet, hiç düşünme...

Günün ilk saatlerinde daima poyraz tarafından bir serinlik, bir esinti gelir koğuşumuza. Sabah saat dörde kadar sürer bu esinti. Uyanık olan rehineye ne mutlu. Esinti, demir parmaklıklı pencerelerden girer, aşağı doğru süzülür, yatak dediğimiz paçavraların arasına, saçlarımızın arasına siner. Ne SS ler ne Andrea ne de başka bir şey umurundadır bu esintinin. Bu esinti salt bizler için gelir, gece yarıları bizleri okşamak için gelir, susuzluğumuzu gidermek, bizi dışarıda bekleyenlerin bulunduğunu, bizim için kalplerinin çarptığını söylemek için gelir bu esinti. Bizi inandırmak için neler de neler getirmez ki bu esinti! Anılarını kurcalar, dürtükler ve de fırlar da bu anıların dünyanın en güzel bucaklarına doğru, düzlüklere, ferahlıklara doğru kanat açıp giderler.

"Esinti başladı!"

Bunu hani o demin beni tekmeleyen, sert sert bakan, yanımdaki arkadaş fısıldıyor.

"Öyle!" diyorum usulcacık, şu cehennemlik vücutlara ninni söylemeye başlayan serin sessizliği bozmamaya çalışarak. Arkadaş devam ediyor:

"Biliyor musun, bu gece şimdi aklıma geldi. Üstümü ararlarken ceketimin mendil cebini karıştırmadıklarını, unuttuklarını. Ben bu cebe hep sigara koyarım. Ama şimdi bakıp arayacak halim yok. Biliyorsun, ellerim daha tutmuyor."

"İstersen ben bakayım."

"İyi olur ya."

Hiç acele etmiyorum. Yavaş yavaş, çok ağır hareket ediyorum bu sigara arama işinde. Gönlümde kanat çırpmaya başlayan umut bana sonsuz bir zevk veriyor. Aynı hissi arkadaş da duymuş olacak ki, hiç acele etmeden, yavaş yavaş aramamı söylüyor, belki sigara yırtılır da dağılır, dökülür, boşalır diye. Bulunursa tabiî.

"Var mı bir şeyler?"

Karşılık vermiyorum. Umudunu yitirmesin diye.

Ha? Ne demiştim ona? "Umudunu yitirmesin, kalmasın onsuz, öyle mi?"

Olamaz, bu olamaz. İyi bir insan bu adam! Ama ne çare ki cebinin dibi delik. "Cep delik ,astar da baştan aşağı yırtık." diyorum.

"Devam et aşağı doğru, dibe kadar git!"

Sesi çok telli, görünme bir sazın telleri gibi titriyor heyecandan.

"Hazine, gerçek bir hazine bacanak!"

Sabırsızlıkla ceketini çekiştiriyor. Ama ellerine kumanda edemiyor. Tekrar bana veriyor.

"Yırt şu astarı. Çek gitsin aşağı doğru!"

"Acele etme," diyorum. "Ceket daha yepyeni, ilerde lâzım olur sana. Buradan çıplak, ceketsiz mi çıkacaksın?"

Yüzüme bakıyor, karanlıkta gözlerinin parladığını görüyorum. Elimi okşuyor, bu hareketiyle yaptığım

hizmetten, söylediğim iyi sözlerden dolayı bana teşekkür ediyor.

Tam beş bütün sigara çıktı ceketten!

"Yat!" diyor.

Yatıp ağızlıklarımızı çıkarıyoruz, sigaraları ateşliyoruz. Karşı karşıya uzandık. Susmanın mümkünü yok. Alçak sesle iler tutar tarafı olmayan gevezelikler ediyoruz ve herşeyin iyi gideceğine inandırıyoruz kendimizi. Ölünceye kadar arkadaş olmayı kararlaştırıyoruz. Korkunç geceler, korkular, fırtınalar, boralar, yalnızlıklar ve insan özünün niteliği bakımından olan kuşku ve ikircikliliklar istemişti bu dostluğun kurulmasını bizden! Buradan kurtulursak yaşamanın değerini bileceğiz artık. Hem yaşamak öyle güzel, öyle uludur ki, ıvır zıvır işler için, incir çekirdeği doldurmayan şeyler için bir saniyeciğini bile harcamak akıl harcı değildir.

"Aptal insanlarla hiç bir zaman arkadaşlık etmiyeceğim," diyor yeni dostum, "neden edecekmişim?"

"Ya bu insanların sana ihtiyaçları olursa?"

"Bak o zaman düşünülür. Ama hiç bir zaman kendimi kedere kasvete terketmiyeceğim. Hiç bir şeye üzülmiyeceğim."

"Ne iş yapardın sen, mesleğin neydi?"

"İlâhiyat mezunuyum. Ya sen?"

"Hayaller kurardım!"

"Hayal mi?"

"Evet, hayaller kurardım, sonra oturup yazardım bunları!"

"Hım, iyi bir iş olmalı! Ama geçindirmez ki insanı. Ha? Ben İlâhiyat öğretmeniyim, din bilgisi öğretmeni."

"Memnun muydun işinden?"

"Değildim arkadaşım. İnsanlar çok kalın kafalı oluyorlar!"

"Mesleğini seçtiğinden pişman mısın yoksa?"

"Burdan kurtulunca çerçilik etmeye kararlıyım. Bir eşek satın alacağım, iki dolap yükliyeceğim sırtına, dolduracağım işporta mallarını, köy köy dolaşacağım memleketi."

Zavallı arkadaşım. Ömrünün en iyi yılları, gençliği, öyle yalan dolanlarla geçmişti ki! Ama bir çerçinin hareketli hayatını, özgürlüğünü, sade yaşayışını tatmak için henüz vakti var bereket versin. Bir gezginci olmak için daha genç sayılır. Yaşı 35-40 arasında, ama en az altmışında gösteriyor.

İçtiğimiz sigaralar başımızı döndürmüş olacak. Tatlı bir gevşeme yayılıyor vücudumuza. Sinirlerimiz gevşemiş, bu pelteleşmiş yatan gövdelere birisi yaklaşmaya çalışıyor sanki usulca. Bu birisi, sen göz kapaklarını kıpırdattığın zaman çekiliyor, gizleniyor, sonra kımıldanıp kımıldanmadığını görmek için tekrar yaklaşıyor gizlice. Aldırmazlıktan geliyorsun, gepgevşek koyveriyorsun kendini, nefesin seyrekleşiyor, anılarının derinliklerinde yatan ve bir zamanlar, daha baba evindeyken senin olan al bir atın hareketlerini izlemeye koyuluyorsun. Al at kişniyor ve yavaş yavaş yaklaşıyor sana doğru. Yeni arkadaşım çerçiyi dürtüyorum, niçin eşek yerine bir at tercih etmediğini soruyorum kendisine. "Ata lüzum yok. At hızlı gider de ondan" diyor. Oysa o, yeryüzünü adım adım dolaşmak sevdasında. Tüm yeryüzünü...

Dostluğumuzun şerefine bu atı kabul etmesini rica ediyorum kendisinden. Atımın iyi ellerde olduğunu bilmek isterim. Bütün huylarını anlatırım ona, dilediği gibi kolayca sürebilir al atı. Kabul ediyor ve tam bir anlaşma oluyor aramızda bu bakımdan. Derken birden-

bire 15 No. nun avlusunda nal sesleri duyup şaşırıyorum. Bak hele, diyorum kendi kendime. Arzular insanı nasıl bir hayal âlemine sürüklüyor! Ama hiç de bir hayal âleminde değilim şu an. Avluya bir atlı gelmiş. Andrea'nın sesini bile duyuyorum. Kuyruk sallıyor atlıya, çırpınıyor ona hizmet etmek için. Böyle karşılıyor Andrea atlıyı.

"Duydun mu?" diye soruyorum dostuma.

"Duyuyorum. Koy bir şeyler de bak şu pencereden, bakalım neler oluyor?"

İki valiz müsveddesini üstüste koyup yükseliyorum pencereye. Ortalık henüz karanlık, avlunun emniyet ampulü yanıyor. Bir an ışık yüzüne vuruyor atlının. da onu uğurluyor. Bir an ışık yüzüne vuruyor atlının. Genç bir adam. Tıpkı tıpkısına dostum İlâhiyatçıya benziyor. Gidiyor işte diyorum içimden. Gördün mü insanlığı! Daha at demeden kapmış dizginleri elimden gidiyor işte. Allahaısmarladık bile demeden!..

"Uyudun mu?"

"Yooo! Evet, belki uyumuşumdur. Bir şey mi istiyorsun?"

"Bir yarım daha yaksak mı dersin?"

"Haberin ola arkadaş, topla eşyalarını, yarın sabah yolcusun!"

"Delirdin mi sen? Al bakalım şu sigarayı."

"Yolcusun diyorum sana! Seni burdan, 15 in avlusundan, bir at üstünde giderken gördüm!"

"Yapma be Allahın kulu! Nasıl gördün, söyle Hepsini, ne gördüysen hepsini anlat bana! Önce ne oldu? Yaklaş yanıma!.."

Rüyamı anlatıyorum kendisine.

"Bak hele!" diyor hayran. "Rüyaya bak sen!"

Kalkıp pencereden yıldızları seyretmeye çalışıyor.

"Sabahın üçü olacak aşağı yukarı. Sabah rüyası mide fesadından olamaz."

Biraz daha tafsilât istiyor benden. Bir iki kere de fikrimi soruyor, sonra susuyor. Hayal kurabilmek için gerekenleri elde etmişti şimdi. Kendi içine kapanıyor, kapısını da iyice mandallıyor, hayallerine dalıyor. Beni düşündüğü yok artık... 15 No. da birkaç gün kalmak bu derece bencil olmamıza yetip de artmıştı bile!..

Evet, beni cezalandırıp buraya soktuklarını söylemeyi unutmuştum baştan. Nedenini bilmiyorum bu cezanın. Bir aralık kapının gümbürdediğini duyuyoruz. Anahtar şıkırtıları, Şıkırdıyor anahtarlar, gevezelik ediyor, halimizle alay ediyor bu anahtarlar. İçlerinden biri anahtar deliğine girip dönüyor, ısırıyor demiri, bir ses kusuyor barbarca kulaklarımıza doğru : "Uyanın cehennemlikler!" diyor bu ses bize. "Hazırlanın, kara bir haber getiriyorum size!"

Bir saniye içinde bütün koğuş ayağa fırlıyor. Işığı yakıyoruz. Elli altmış cift göz heyecanla anahtar deliğine dikiliyor. Rehinelerin çıplak göğüslerinin inip kalktığını, düzensiz bir körük gibi, nefes almayı unutmuşçasına bu göğüslerin kabarıp indiğini görüyorum. Bir şeye dikkat ediyorum ve çok ilgileniyorum: Şimdi bu adamlar kadın gibi nefes alıyor. Göğüsten. Erkekler karından nefes alırlar. Ancak heyecanlı, korkulu zamanlarda, terör zamanlarında bunun tersi olur. Buyurun, şu an koskoca adamlar habire göğüslerini şişiriyorlar nefes alırken, hem de acaba bizi bir gören olursa ayıplamaz mı diye düşünmeden!..

Anahtarın delikteki dönüşleri duruyor. Koridorda ağır, uykulu adımlar duyuluyor. Anahtarlar şimdi sâkin, barışçıl şıkırdıyorlar. Anahtar deliğine eğiliyorum. Demin Andrea gelmişti kapıya. Şimdi koridorun dibindeki sandalyesine doğru gidiyor. Esniyor bir iki, yana-

ğını uğuşturuyor, bütün gövdesiyle çöküvor sandalyeye kayıtsız. Önemli bir şey değilmiş meğer. Normal "tedirgin etme" saldırılarından birini daha yapmıştı Andrea demin. Bu gece terörü usulü sık sık tekrarlanır. Bunun amacı, seni anî olarak uyandırmak. Kalbine bir yığın endişeler, korkular sokmak. Korku hançerini kalbine biraz daha yaklaştırmak.

İnsan duygularını bir kimyager inceliğiyle tahlil etmişler, dayanma gücünü ölçmüşler, seni paralize etmek, tek başına bir köşeye sıkıştırıp yok etmek, eritmek için gerekli "mahallî unsurları" tesbit etmişler bu canavarlar. Kâbusların, korkulu rüyaların, uykusuzluğun sonucu olan bu sinirlilik hali devam ederken yapılan bu gece baskınlarının da amacı bu zaten.

Azar azar, yedire yedire, sindire sindire! Her an bir yanını dumura uğratıyorlar. Durmadan, aman vermeden, merhametsizce, hayasızca, tıpkı farelerin ağacın mukavemetini kemirmesi gibi, yavaş yavaş, sabırla insanı kemirip parça parça, toz toz ediyorlar. Ama insan iradesini kırmak o kadar kolay olmuyor. "Cepheden saldırı" bir sonuç vermiyor. Bunu bildikleri için istenilen sonucu sinsice almak istiyorlar. Bu alanda Andrea kendi rolünü kusursuz oynuyor. No. 15'de tam iklimini, tam ortamını bulmuş. Bu adam hiç bir zaman acı çekmemiştir. Şu an sandalyesine dayanmış, bacaklarını açmış horluyor. Işık toparlak yüzüne düşmüş. Yüzü kırışıksız. Öyle rahat, öyle hayatından memnun bir hali var ki! Hiç bir endişesi, hiç bir düşüncesi olamaz bu adamın! Hiç bir tehlike onu rahatsız edemez. Andrea bir musevî. Musevi olduğu için tutup buraya getirmişler onu. Yunan uyruklu bir yahudi, bir Elen Musevisi. Öldürülmiyeceğini çok iyi biliyor. Polonya'ya gönderilmiyeceğini, burada ona ihtiyaçları olduğunu çok iyi biliyor. Görevini, ödevini fazlasiyle yerine

getiriyor! Neden rahatsız olsun, neden endişelensin, neden yüzü kırışsın? Sonra, kendisine verilen bu iş pek hoşuna gidiyor. İnsan kendi işinden memnunsa iki kat yaşıyor demektir, doludizgin yaşıyor demektir. Bilimsel bir sadist olabilmekti onun hayatının amacı. Yeni bir buluşu olmadan tek bir gün kaçırmaz. Eskilerinden daha korkunç, daha orijinal bir yenilik getirmeli mutlaka her gün işkence faslında.

Merlin'den buraya sorguları bile yapılmadan birçok kimse gönderilmiştir. Sevk evrakında sadece suçların cinsi ve suçlunun adı yazılıdır. Yirmi gün ya da bir ay kadar sonra sorguya çekilmek üzere bunları Merlin istiyecektir. Bu aralık, yukarıda anlattığımız hazırlık safhasından geçmeleri gerektir ki, Merlin onları hazır, mukavemetleri yüksek bir oranda kırılmış olarak bulsun, sorgucuların önüne zayıf, sinirleri bozuk, ruhî durumları çapraşık, gevşemiş olarak çıksınlar. Bu işi Kamp idaresi kendi organlarına güvenerek üzerine almıştır. Sirmas, buluş ve plânlama bakımından eşsizdir. Ama uygulama işi çok daha önemlidir. Plânları uygulayacak olanların hayal ve buluş güçleri çok kuvvetli olmalıdır. İnsan biyolojisini ivi bilmeli, sabırlı, merhametsiz, müşahedeleri kusursuz olmalıdır bunların. Rehinelerin isimlerini hatırlamak için ecel terleri döken kalın kafalı Almanlardan Sirmas fazla bir şey bekleyemez bu alanda. Ancak Andrea gibileri onun yüzünü ak edebilir. Bunun için Komutanın ona karşı apayrı bir sevgisi vardır. Ona sonsuz yetkiler vermiştir. Kamptaki öbür SS rütbelileri bile Andrea'nın karşısında tir tir titremektedir. Merlin sorgucuları — bu canavarlar bile — Kampa geldiklerinde Sirmas'tan sonra Andrea'yı faşistçe selâmladıktan sonra elini sıkarlar. Bu, bir eşitlik ve saygının delilidir. Nasıl sevmesinler, nasıl takdir etmesinler onu? Bakın

işte. Bir köprü altı serserisi gibi zavallı şu an bir sandalye üzerine kıvrılmış yatıyor. Buna onu kimsenin zorladığı yok, mecbur değil buna o. Pekâlâ kendi rahat odasında, temiz yatağının içinde uyur, rahatına bakabilirdi. Bunu yapmıyorsa, bu saatte nöbetçi olan Alman erine güveni olmadığından ötürüdür. İş aksamasın, bizi rahat bırakmasın diye bizzat bulunuyor başımızda. Ruhumuz bir an için olsun huzura kavuşmasın diye. Biraz sonra esnediğini, gerindiğini, kollarını yukarı kaldırdığını, uyku sersemliğini atlattıktan sonra yeni bir buluşunu uygulamak üzere harekete geçtiğini göreceksiniz.

Bu son günlerde bir yardımcı istedi kendisine Andrea. Diyeceğim, kendisi seçip buldu yardımcısını uzun izlemelerden, incelemelerden sonra, teklif etti daireye. Bu yardımcı hakkında henüz bir şey bildiğimiz yok adından başka. Yohan diyorlar ona. Diyeceğim, adamın adı Yani, şu bildiğimiz Yani de, Andrea onu böyle çağırıyor, almanca karşılığı ile. Bizimle bir ilişiği kalmasın, adı bile bizimkilere benzemesin istiyor yardımcısının. Korkunç işler için hazırlıyor onu Andrea. Böyle görünüyor bu iş. Bu, bu son günlerde bizi korkutmasından belli. Hep "...görüşürüz sizinle, bir iki gün sonra görüşürüz. Hele bir yardımcım gelsin de görün siz! Ne aslan çocuk göreceksiniz. Canınıza okuyacak. Benim yumuşaklığımdan faydalanıp handiyse başımıza çıkacaksınız. Kimseyi iplemez oldunuz artık!" deyip duruyor.

Hapisliğin bir savaş demek olduğunu kavramamış tutuklara veyl! Kendini, benliğini, insanlığını yitirmek istemiyorsan dayanacaksın. Cellâtların her çıkışına karşı bir başka çıkışla cevap vereceksin. Onların en önemsiz, en entipüften çıkışlarına bile. Hic bir iş amaçsız yapılmaz. Sana yapılan işkenceler daima so-

ğukkanlılıkla hazırlanmış, hesap edilmiç, en acaip ayrıntılarına kadar gözden geçirilip kararlaştırılmıştır.

Tecrid bölümünde normal sabah yoklaması yapılmaz. Herhangi bir sebeple ya da nakil için adam alacakları zaman, geride kalanları sayıp kitlerler. Kampın öbür bölümlerinin karşılaştığı, yaşadığı sabah heyecanını çekmiyoruz biz. Ama buraya kapatılmış, birbirine hiç bir yakınlığı, sevgisi olmayan bizlerin durumu belki de onlarınkinden daha da korkunç. Bu korkunçluğu burada yapayalnız, tek başına oturup dışarıda yapılacak yoklamayı beklerken daha da şiddetli hissediyor insan.

"Serbest" Kamptakiler sabah yoklaması için sıraya girer girmez bütün eşyalarımızı pencerenin altına yığıp gözcü çıkarıyoruz üstüne. O yükseğe tırmanan arkadaşımız gözümüzde insan üstü bir varlık oluveriyor. Kendisine en olmadık soruları soruyoruz.

"Garnizon erlerinin yüz ifadeleri nasıl?"

"Zarfın içinde çok mu kâğıt var Komutanın?"

"İyi bak, arkadaşların yüzleri endişeli mi, biliyorlar mı acaba bir şey?"

Oysa gözcümüz — araya 4 No. lu blok da girdiği için — bu bin metrelik mesafeden hiç bir şey farkedememektedir. Ancak içtima bittikten, ayrılan guruplar hareket edip 15 No. ya doğru ilerlemeye başladıktan sonra cevap vermeye başlıyor gözcümüz :

"Birinci gurup sekiz kişi."

"Merlin angaryası!" diye bağırıyorlar aşağıdakiler bir ağızdan. "Sonra? Başka?.."

"İkinci gurup oniki kişi." diyor, sonra düzeltiyor, "onüç, yanlış görmüşüm."

"Onüç mü? A, hiç bir zaman "infaz" için 13 kişi götürmezler! Sorgu için olacak!"

"Yirmiyi tamamlamak için bizden de yedi kişi alır-

larsa, ha? Belki de iki Alman yaralamışlardır dışarıdakiler!"

Bu son heyecanlı düşünce çok alçak bir sesle söyleniyor. Gözcünün sesi bu sefer çok heyecanlı :

"Vay anam vay, çocuklar! Elli kişiden çok fazla bir gurup daha!"

Bu haberi derin bir sessizlik takip ediyor.

"Çocuklar, 13'ler 21 No. ya gidiyor."

"Bravo! Tahliye!"

"A, a! Başkaları da 21'e doğru gidiyor!"

"Ne? Başkaları da mı dedin?"

"Ya Averof, ya da Gudi hapishanelerine nakil olacak."

"Bu da bir şey! İyi... Ama bugün sorgu yok mu, yok mu sorgu bugün? Bak bakalım, avludaki kamyonlarda muhafızlar var mı?"

"Göremiyorum buradan. Sarkamam daha çok. Görüp ateş ederler!"

"Göremiyorsan in aşağı! Ben sarkarım!"

Bu son sözleri üç gündür kimseyle konuşmayan biri haykırıyor. Gözcü iniyor. Yeri boş kalıyor. Ama deminki babayiğit hiç oralı değil, kayıtsız numarası yapıyor. Sanki o değildi demin bağıran! Burada başkalarının hayatını tehlikeye koymak öyle kolay ki! Utanmadan, arlanmadan yapılıyor bu iş!

Birden anahtar deliğindeki gözcünün sesi suyuluyor :

"Geliyorlar!"

Gözcünün çıkması için istif edilen eşyalar bir anda dağıtılıyor. Anahtar deliğinde anahtarın sesi duyulunca da herkes esas vaziyete geçiyor. Bugün gelen Komutanın kendisi değil. Bu da hayra alâmet. Ancak ölüme gidecek olanlar varsa gelir kendisi. Onun gelişi, Ölüm'ün gelişiyle eşit.

Andrea altı isim okuyor.

"Siz beşiniz hiç bir şey almıyacaksınız yanınıza. Sen bütün zatî eşyalarını topla."

Bu altıncısı bizim İlâhiyatçı! Dün gece rüyamda gördüğüm yeni arkadaş taburcu ediliyor! Koğuşun tam ortasında zıp zıp zıplıyor sevincinden, yanına ne alacağını gilemiyor, şaşırmış. Andrea gürlüyor :

"Çabuk olsana ulan!"

Yardımına gidiyorum İlâhiyatçının.

"Kımıldasana ulan kokmuş herif!" diye kükrüyor yeniden Andrea. "Daha hazırlanmadın mı? Eh, madem öyle, kal burada da aklın başına gelsin! Bir hafta daha kal ki, çağırılınca çabuk davranmayı öğrenesin!"

Vardı Andrea'nın böyle bir yetkisi. Tahliye edilenleri bir hafta daha alıkoyabilir burada!

Kapıyı hızla vurup çekip gidiyor. Şimdi dışarıda olması gereken bir insanı burada bırakıyor. Burada, bu cehennemde, bütün tehlikeler, bütün heyecan ve korkularla başbaşa, kucak kucağa yaşıyacak bir hafta daha! Zavallı İlâhiyatçı donup kalmıştır olduğu yerde, yıldırımla vurulmuşa dönüyor adam. Bir on dakikalık bir zaman geçtikten sonra dönüp sorabiliyor bana :

"Al atın yola çıktığını söylemiştin, öyle mi?"

"Tamam. Yüzde yüz eminim buna. Nal seslerini bile dinlediydim uzun müddet, gözden kayboluncaya kadar."

"Tökezlendiğini filân? Buna benzer bir şey?"

Soluk benzinde heyecan ve korkunun izleri. Gözleri donuk, korkunç denecek kadar kuru. Öldürülmek için kovalandığını sanan bir delinin gözleri bu kadar kuru olabilir ancak. Daha adamı teselliye vakit bulamamıştım. Kapı yine gümbürdüyor. Arkasından Andreanın sesi duyuluyor : "Ben anahtarı çevirinceye ka-

dar hazır olmazsan, kapıya gelmezsen, tam bir ay daha kalacaksın burada!.."

Alıp gidiyorlar İlâhiyatçıyı!

Anlaşılan Sirmas, kurtulma umudu besliyen birini umutsuz öbür elli kişinin arasında bırakmayı doğru bulmamış. Umut çok kolay bulaşır. Böyle olunca da hücriddeki rehinelerin kişiliğinin yokedilmesi için harcanan bütün çabalar boşa gitmiş olur. Bundan ötürü alıp götürdüler İlâhiyatçıyı. Salt bundan ötürü!..

Çoktandır benimle saklambaç oynayan bir duygumu açıklamak durumu ilgilendiriyor beni şu an : Bir arkadaşın buradan kurtulmuş olmasına seviniyor muyum, yoksa üzülüyor muyum, canım mı sıkılıyor? İçimde belirsiz bir şikâyet mi doğuruyor böyle olaylar?

Duygu faktörlerimi uzun ve yorucu bir ayıklamaya tâbi tuttuktan sonra, bu durumlarda, salt yalnız kaldığımdan ötürü belirsiz, muğlâk bir acı ve bir şikâyet duyduğumu anlıyorum. Bana arkadaşlık eden birinin buradan kurtulmasından ötürü ta yüreğimin içinde duyduğum üzüntüyü kabullenmekten korktuğumu görüyorum. İlâhiyatçının gitmesiyle de öyle oldu. Benim kendi durumumu ayrıca, başka bir açıdan görmem gerektiğini kabullenmekten korkuyorum. Bunun için ayrıca düşünmek gerektiğini kavrıyorum. Belki o zaman nerceği kavrıyacağım, "güle güle dostum, Allah selâmet versin!" diyebileceğim gönülden. Ama bütün bu hikâye bir akıl, bir mantık sorunu. Ama şu an beni daha çok gönül, ruh ve gizli sesler ilgilendiriyor, damarlarımın içinden gelen bir sese kulak veriyorum. Bu bakımdan gelen ilk ses de anlaşılmaz, muğlâk bir memnunsuzluğun, bir sikâvetin sesi. Dostum İlâhiyatçıyı bana 15 No. da arkadaşlık ettiği, bana yalnızlığımı ve ölümü düşünmeme fırsat vermediği müddetçe sevdiğimi anlıyorum!!..

Ne hallere geliyor insan! Bu cehennemde insanı ne kalıplara sokuyorlar! Bu savaş bittikten sonra idam cezası mutlaka yeryüzünden kaldırılmalı. Ama bir şartla : Sirmas, Andrea ve benzerleri asıldıktan sonra.

Gözetleme yerimiz faaliyette. Böylece gidenlerin gerçekte nereye gittiklerini anlıyabiliyoruz. Gittikleri yeri kesin olarak bilmemiz gereö. İlâhiyatçı kamyona bindirilmedi. Böyle bir şey şüphe uyandırırdı âkibeti bakımından. 21 No. dan eşyalarını alıp yürüyerek avluyu geçti, şoseye, hürriyete doğru yöneldi Hepimiz sevinç içindeyiz. Bir arkadaşın kurtulmuş olmasından değil! Buradan günün birinde kurtulmak umudunun var oluşundan. Bu teselli o kadar tatlı ki... Andrea da bunu biliyor. Bunun için bu belirsiz umudu yok etmek için geliyor buraya şimdi. Yüzü gülüyor Andrea'nın. Bütün yaptıklarını salt Almanların gözünü boyamak için yaptığına inandırmak istiyor bizi uzun müddet. Kendisi de bir rehine değil mi? Bütün sevinclerimize, bütün sıkıntılarımıza o da ortak! Ekliyor : "Bu çocuk — İlâhiyatçı — çok hoşuma gidiyordu. Bugün listede ismi okununca cok kovdu bana. Asılacağını anlamamış gibi göründüm, numara yaptım. Komutana dedim ki, Komutanım, dedim, cabuk hazırlanmadığı icin ona bir hafta daha kalma cezası verdim!.. Ama yutmadı Komutan. Sirmas demişler ona, yutar mı hiç! Taktığım çelmeyi hemen çaktı, bastı emri : Git, çabuk onu buraya getir! Elden ne gelir? Ben elimden geleni yaptım. Ama ben de bir rehineyim nihayet, sizden farksız... Buna rağmen çocuğa ölüme gittiğini hiç sezdirmedim. Bu da bir şey, değil mi ya, ha?.."

Gözetleme yerimiz olmasaydı kapana düştüğümüzün resmiydi. Andrea'yı rehinelerin koruyucu meleği sanıp çıkacaktık. Kendimizi bu herifin sadistçe keyiflerine savunmasız, silâhsız bırakıverecektik. Bir arka-

daşımızın taburcu edilmesi olayının yarattığı o belli belirsiz umut da bu kara ruhlu adamın bu zehirli canice müdahalesiyle sönüp gidecekti.

Belli belirsiz bir gurur duyuyoruz içimizde. Zafer kazanmış gibi bir halimiz var. Sağlam, boyun eğmez, özgür bir savaşçı olabilmek büyük şey!...

Saat ona doğru iki yeni arkadaş getirdiler koğuşumuza. Biri dün akşam Merlin'den gelmiş. İkincisinin adı P. M., Kampın ahçılarından. 1 No. lu bloktan. Tecriddeki rehinelerin lehine çalıştığını anlayıp ona da aynı cezayı vermişler. "Serbest" Kamptan kendini tanıyanlarımız hoş geldin dedik bu iyi arkadaşa. Ben kendisini daha eskiden tanırdım. Yanımda bir yer ayırdım ona.

"İyiye işaret!" diyor, bir çocuk gibi gülümsüyor.

"Arkadaşım, sigara filân sokabildin mi?" diye soruyorlar yavaşça köşeden.

Umutsuz bir soru bu. Ses, sahibinin bir şey ummadığını belli eden bir tonda. Lâf olsun diye sorulmuş bir soru, rahatlamış olmak için.

"Evet!" diye karşılık veriyor bu soruya ahçımız. Sonra "Kim burada sorumlu meydancı?» diye soruyor bana alçak sesle.

"Ne meydancısı arkadaşım. Burası tecrid! Meydancıların, teşkilâtlanmanın lâfı mı olur burada? En ufak bir teşebbüs hemen Sirmas'ın kulağına gider. O zaman da ayıkla ayıklıyabilirsen pirincin taşını!"

"Pek sanmam ki haklı olasın!" Sesi çok yumuşak, gülümsüyor, iyilik dolu bakışları. Buraya getirdiği bu rahatlık havasından ötürü sarılıp boynuna öpesim geliyor bu delikanlıyı. Devam ediyor :

"Evet çocuklar. Yüzlük bir paket soktum içeri!"

Sağlamı, hastası, yaralısı, sakatı, bütün koğuş ne zaman fırladı yerinden, ne zaman çıktılar o yatak de-

nen paçavraların içinden anlıyamadım. Komutanın gelişi bile bu adamları bu kadar çabuk fırlatamaz yerlerinden. Şimdi ceplerini, öteberilerini karıştırıyorlar. Az sonra gelen arkadaşın çevresini sarıyorlar. Ellerinakla hayale gelmiyecek şeyler var. Kiminde bir kutu konserve, kiminde bir ekmek parçası. Bir başkasında bir gömlek, işe yarar bir eşyası bulunmayan bir ihtiyarın da elinde bir karavana. Şöyle konuşuyorlar aralarında :

"Üç yarım verir mi dersin gömleğe?"

"Vermesi gerek! Ekmeğe ne verir dersin? Bir yarım, ya da bir üçte bir istesem mi?"

"Yarım çok olur doğrusu, sen gel üçte bire fit ol."

"Ölmüşlerinin canı için evlât, verecek bir şeyim yok. Karavanamı getirdim sana. **Arnavutluk Savaşı** hâtırası!"

Burada işler azbuçuk değişiyor. Hepimiz bu ihtiyara bakıyoruz şimdi.

"Ne işin vardı senin Arnavutluk'ta moruk?" diyor biri.

"Askerdik evlât!" Başını sallıyor ihtiyar.

Yüzüne bakıyorum iyice. Bu çizgilerin meydana gelmesi için en azından kahırlı 80 yıla ihtiyaç var bence. Gövde bir yumak.

"Gönüllü mü?" diye soruyorum.

"Yok," diyor, "28 kurasından!.."

1908 doğumlu! Otuzaltı yaşında bu adam! Merlin sokağı sorguculari üç gün içinde bu hale getirmişler bu genç adamı...

Ahçı rahat durmalarını rica ediyor. Uslu çocuklar gibi söz dinliyorlar. Delikanlı devam ediyor :

"Beni dinleyin şimdi. Şu gördüğünüz sigaralar sizin. Sizin için soktum bunları içeri. Ben sigara içmem.

Ama bana sorarsanız bugün birer tane alın da yarına da kalsın!"

"Bedava mı vereceksin yani?"

Bu soru pek ürkek bir sesle soruluyor.

"Tabi bedava. Ticaret mi yapacağız yani?"

Hayretle bakıyor rehineler birbirine. Dünyada böyle şeyler de olabileceğine inanamıyorlar.

Sigaraları yakıp dalıyorlar. Kendi içlerine çekiliyorlar. Şu an dünyada, sigaradan ve hazdan baygınlıklar geçiren insanlardan başka bir şey yok onlar için.

"Mutlaka teşkilâtlanmalıyız! Bu sefalet hali çok tehlikeli!" diyor. "Sen karışma bu işe. Biliyorum, durumun ağır, daha da ağırlaşmasın. Bana bırak sen."

Bir okşama bu sözler, ama aynı zamanda bir şamar da. Böyle dersleri şükranla kabullenir insan. Bir kaç gün geçmeden herşey hemen hemen normal bir düzene girdi. Herkes üzerine bir iş aldı. Bağırmalar, sertleşmeler yokoldu. Gözler yeniden kinsiz bakmağa başladı. Temizlik için kapı açıldığı zaman herkes kendi numarasına göre sıraya giriyor. Ne karışıklık, ne çekişme, ne sinirlilik hali, ne kavga. Tek damla su boşuna gitmiyor artık. Su içme sırası olanlar bir an önce içip serbest bırakıyorlar muslukları, yana çekilip sıradaki arkadaşa veriyor yerini. Makine tıkır tıkır çalışıyor. Son beş dakika gelince hepimiz elimizdeki havluları tutuyoruz muslukların altına, içirebildiğimiz kadar su emdiriyoruz. Sonra öylece, devşirmeden tutuyoruz ki ıslaklıkları bunlara silinmiş olmamızdan sanılsın. Koğuşa dönünce havluları daha büyükçe ve daha temiz bir başka havlunun üstüne bırakıyoruz sırayla. Artık, tek yaptığı iş, çamaşırhanede ellerini iyice sabunlayıp bu havluları sıkmak olan arkadaşımızın asıl işi başlıyor. Havlular temiz karavanaların ve tabakların içine sıkılıyor. Böylece her seferinde dört beş litre

su biriktirmiş oluyoruz. Bu suyu pek olağanüstü durumlarda kullanıyoruz.

Bir köşede birkaç yudum rezerve su bulunduğunu bilince insan, kendisini daha sağlam, daha güçlü hissediyor burada. Daha az zavallı, daha az kendinden geçmiş...

İçimizden en çok benzi soluk olanları iki-üç guruba ayırdık. Bunlar tam bir çeyrek kalıyorlar helâda. Yetişemiyenler ertesi güne. Böylece tam oniki kişi her gün rahat rahat kalabiliyor helâda. Yavaş yavaş, daha onbeş gün geçmeden, bu benzi soluk arkadaşların yüzüne kan gelmeğe başlıyor, solukluk ve sarılık kayboluyor. Asıl büyük felâket önlenmiş oluyor böylece. Bu önemli iş artık zaman yetersizliği, psikolojik sebeplerden dolayı gecikme engellerine çarpmıyor.

Sistemli, sabırlı, can sıkıcı, çok zor bir çalışma ile tahtakurusu belâsından da kurtuluyoruz. Yokediyoruz bu haşereyi!

Bir kaç gün sonra dostum ahçı, eksikliği çok hissedilen mutfağa, eski görevine dönüyor. Gözleri pırıl pırıl memnunluktan :

"İşler fevkalâde gidiyor! Hiç olmazsa hastalıkları, sinirlilik hallerini, pisliği önledik. Varsın tecrid yine o eski tecrid, Andrea iti de aynı köpeksoyu olmakta devam etsinler!"

Böyle konuşuyor giderken delikanlı.

Yukarıda anlattığım bu birinci dereceden kötülükler önlenince, kinler, kayıtsızlıklar, düşmanlıklar da kendiliğinden yokoluyor. Koğuş sıcacık bir yuva şimdi. Her köşesinde şefkatin güzelliğini ve tatlılığını görebilirsin artık. Bizim kendi iç tüzüğümüz artık yatakların bütün gün serili olmasını yasak ediyor, mecburî yatma durumlarına, hareketsiz kalmalara pavdos. Sabah sabah bütün battaniyeler bir güzel dürülüyor, ke-

nara istif ediliyor. Sırayla bunların üstüne oturuyoruz insan gibi. Her birimizin günde yarım saat kadar volta vurması mümkün oluyor. Volta sırası kendinde olmayanlar dilediklerinde oldukları yerde iki adım atıp yer değiştirebiliyorlar. Böylece gece uykusu için gereken vücut hareketi sağlanmış oluyor.

"Tecrid"in 25 No. lu koğuşunu "Serbest" Kampa nakledildiğim zaman bu durumda bıraktım.

Bir çok aydın kişilerin akıllarına bile getiremedikleri bir yığın konu üzerinde bir halk çocuğu olan bu ahçı-savaşçıdan aldığım değerli dersleri ömrüm boyunca unutamıyacağım. Bu arkadaşın mezun olduğu okul, Haydari Kampının 1 No. lu Bloku. Bu okulda insan bütün açık ya da gizli eğilimleri bakımından sıkı bir sınavdan geçeı. Bu okulda şu tek ders okutulur : "Her şey insan için!" Yazılı olmayan "Müfredat Programı"nın tek maddesi bu.

Küçük ya da büyük bir insan topluluğunu yönetebilmen için insanı kendin kadar iyi tanıman, kendin kadar en azından sevmen gerek; şart bu. Başka türlü kimseyi inandıramazsın kendine, kimseden anlayış göremezsin. Bu işe kendini vermen gerek. Bana öyle geliyor ki, hayatımızda yaptığımız en ciddî iş, beslediğimiz en büyük istek, başkalarını sevebilmek, kendimizi sevdirebilmektir. Ama sevilebilmek, sevgiyi kazanabilmek için, bütün yaşantıların, bütün amaçların bakımından doğruyu söylemen gerekir.

Birbirlerinin tertemiz gözleri içine bakarak işte bu gerçeği konuşuyorlardı 1 No. lu Bloktaki çocuklar.

Daha sonraları şöyle böyle öğrendiğime göre 1 No. lu Bloktaki çocuklar ahçı dostumun tecrid cezasına

çarptırılması işini kendileri tertip etmişler. Buradaki insanların ne derece insanlıktan çıkmış olduğu haberini alınca oraya takviye yollamışlar! Haydari Kampının amansız bir saldırıya hedef olan bu kesiminin durumu çok tehlikeliydi çünkü.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KORKU VE ÖLÜM YENİLGİYE UĞRATILIYOR

Elen Diyarının Ruhu

Atina hiç bu kadar güzel olmamıştı. Menekşelere bürünmüş sabah sabah. Hymettos dağı da en güzel giysilerini giymiş, tül eteklerini yaymış çevresine. Bu giysilerde en açığından en koyu lâciverdine kadar mavinin, gül pembesinden en koyu alına kadar kırmızının tüm ayrımları. Dağlar Kıralı başında tacı, ayaklarında yeşil kadifeden sandallar. Güneşin, ayın ve de yıldızların tüm şavkını almışlar da altın parmaklı peri kızları iplik eğirip bu yeşil kadife sandallara yiğitlik destanlarından sahneler işlemişler. Pendeli dağı da ta uzaklarda bağdaş kurup oturmuş. Attika İlinin çiçekli bahçesine ilk adımını atmaya hazırlanan bu Gelin-Kenti seyre dalmış. Bu Gelin-Kentin çiçek bahçesinin bir köşesinde Olympos Tanrıları. Başlarının üstünde hazineler değerinde kocaman bir tepsi, tepsinin içinde şimdiyedek hiç bir Tanrıçaya nasip olmamış, hiç bir sihirbaz peri kızının görmediği muhteşem bir taç. Likavitos tepesi de yeşil üniformasını giymiş nöbet tutmakta hareketsiz. Pendeli dağının ardından Büyük Tan-

rı'nın gelişini ilk o haber verecek. Sonra, sâkin denizlerin yüzü sabah rüzgârlariyle kırışacak, onlar da bu güzel Geline kendi hediyelerini, beyaz köpüklerden örülmüş bir çelenk sunacaklar.

Yeryüzünün tüm dağları, ormanları, tepeleri, vadileri, ovaları ve sonsuz ormanları da şimdi aynı büyük haberi beklemekte. Güneşi, ayı, yıldızlı geceleri bir an önce görebilmek için yarılıp açılıveren çiçek tomurcukları, yeryüzünün en doğal, en haklı, en güzel varlıkları.

Dağlardan, göklerden, denizlerden, rüzgârlardan akıp gelen, kabuğunun hemen altında incecik köklerin fısıldaştığı Toprak Ana'nın rahminden fırlayıp çıkıveren Bahar'ı karşılamak için ilk adımını atmaya hazırlanan bu Gelin-Kent, şimdi çiçek açma yasasının altına imzasını koyacak.

Atina kentinin baharla kucaklaştığı, sert kaya parçalarından menekşeli yamaçlara, insan gönlünden uyanan arzulara kadar cümle kâinatın güzelliklerle süslendiği bu anda hiç bir yaratık uykuda olamaz.

Sonsuz zamanın "Attika İlinde 1 Mayıs" denilen bu minicik saniye kırıntısında İyilik Tanrısından dile dilediğini. Yeter ki tez davranabilesin. "Dile benden ne dilersin?.."

Dilsiz kaya parçasından yerin dibindeki köklerde yaşayan böceklere, suyun ya da kanın en ufak zerreciklerine, ağaçlara, hayvanlara bitkilere, dağlara, yıldızlara, insanlara varıncaya kadar tüm varlıklar, tüm canlılar, tüm cansızlar, hazırol durumunda, kıpırdamadan bu büyük ânı beklemekte. Tüm dilekler, tüm rüyalar, düşler, tüm hayaller, gönülleri Tanrı'nın kulağına bağlayan o güzel yolda savaşmak için dilin ucuna gelmiş iki-üç kelimenin içine sığmıştır. İlk dilek dört

bir yandan kampana gibi, gök gürlemesi gibi duyulacak, öbürlerinden kolayca ayırd edilecektir.

İşte bu yıl Evren'in ilk dileği çok çekmiş Elen Diyarının ağzından, tertemiz, arık, açık seçik, arzu ve heyecan yüklü, dağların doruklarından, yamaçlardan uzaylara kadar yayıldı, damarlardaki kanın kulağına kadar ulaştı.

"Tanrım!" diyordu bu dilek. "Kapkaranlık fırtınalı bir gecede bayılmışım. Ruhumu yitirmişim. Ruhum da kendi sesini yitirmiş. Bana vereceğin o değerli hediyelerden hiç birini istemem. Yok gözüm bunlarda. Neyim var neyim yok onları da al, beni çırılçıplak koy yollara yollara, razıyım fakirliğime. Ama ey İyilik Tanrısı, bana ruhumun sesini bağışla ve de beni ruhuma sahip kıl!.."

İyilik Tanrısı diz çöktü çok çekmiş Anasının önüne. Dağlar hazırol vaziyetine geçti, deryalar uğultulu dalgalarını kayalara, kumsallara yöneltti. Rüzgârlar yayılıp Tanrının cevabını, ruhun yitik sesini kanatlarına alarak getirmeye hazırlandı.

"Anacığım, anam benim, her güzelin anası, dinle. İyi dinle! Ruhunun sesini dinle!"

Bu oldu Tanrının cevabı.

Attika İlinin bir kesiminden, sevginin ulaşamadığı bir noktasından, Özgürlük Savaşçılarının Kampından, tarihin altın sayfasına geçecek bir ses yükseldi : **"Burda!"**, şu yankı geldi Tanrının bu cevabına :

"BURASI HAYDARİ REHİNELER KAMPI!"

Tastamam sekiz karanlık yıl boyunca işte burada, yiğit evlâtlarının gönlünde konukladım, burada buldum kendi kurtuluşumu...

Bütün kamp hazır. Yüzer kişilik bölükler 3 No. lu blokun avlusundaki yerlerini alıyor.

İçimizde belli belirsiz bir umut kanat açmış daha iyi bir kadere doğru yol alıyor. Kanlı Nisan geride kalmış. 1 Mayıs daha mutlu haberlerle açmış yeni ayı. Tam 150 kişi topluca taburcu edildi Kamptan. Hava daha sâkin, daha insanca. Bunu hepimiz görüyor, duyuyoruz. Hava iyimserlik yüklü. Sabah içtimalarının tehlikeleri şimdi çok daha az. Ne nöbetçi kulübelerinde çifte makineliler, ne de garnizon erlerinin şüpheli hareketleri.

Öylesine kaygısız bir hava esiyor. İlk defa olarak gülüşmeler, şakalaşmalar, sataşmalar, sohbetler duyuluyor sıralardan. 1 No. lu koğuştakiler ayrı bir bölük. Bölükler yüzer kişilik olduğu halde onlarınkinin kuvvesi 260 kişi.

Yoklama ve sayım çabucak yapılıyor, kuvve tamam. Napolyon güleryüzlü, heybetli varlığı ile bölüklerin önünde boş kalan yeri doldurmuş. Yeni giysilerini giymiş, ayakkabılarını parlatmış, sinek kaydı tıraş olmuş, merasime çıkacak gibi süslenmiş.

"Napolyon, angarya yokmu bugün?"

"Sanmam. Saygı göstermeleri gerek böyle bir güne!"

260ların bölüğünün havası da bugün bambaşka. Sabah yoklamalarında hiç vakit kaybetmeden sıraya girerler, bizlere örnek olmak, Napolyon'un işini kolaylaştırmak, öbür görevlilere yardım etmek için yaparlar bunu. Bugün 260'lar da gülümsüyor, aralarında konuşuyor, ara sıra birbirlerinin kulağına eğilip bir şeyler fısıldıyorlar.

"260'ların bir bildiği var ama söylemezler ki..."

"Bana da öyle geliyor."

"Kılık kıyafet de yerinde. Yahu onlar çok seyrek giyerler yenilerini!"

"Damat mı oldunuz be mübarekler!"

"Eh, ne de olsa 1 Mayıs. Bayram elbet!"

"Ondan olacak!"

"Ondan ya. Başka ne olabilir. Bizim gibi mi olsunlar istiyorsun, deliye her gün bayram?"

Muhafızların görünmesiyle konuşmalar kesiliyor. Ama bugün muhafızlar her zaman olduğu gibi karşımızda yer almıyorlar. Sadece çevremize yayılıyor, içtima yerini çember içine alacak şekilde yer tutuyorlar. Çöküp ateş vaziyetine giriyorlar. Otomatikler bize çevrili. İlk defa otomatik tüfekliler geldiler bugün. Nöbet yerlerindeki büyük makinelileri kaldırmışlar. Bunların yerine, daha arkalara, küçük çapta hafif makineliler yerleştirmişler. Çifte nöbetçilerin başında miğferler de var bugün.

Birbirimizin gözünün içine bakıyoruz. Bütün bunlara kimsenin bir mâna veremediği belli. Birkaç dakika geçtikten sonra ilk tahminler başlıyor :

"Belki de Almanya'ya sevkiyat vardır!"

Bu tahmini rahat bir nefes alarak kabulleniyor herkes. 260'lara bakıyoruz. Güleç yüzlü, sâkin. Onlar da bize bakıyorlar. Sâkin halleri bize de geçiyor, kalblerimize, yüreğimize yerleşiyor. Mutlaka bir bildikleri vardır onların. Napolyon sık sık İdareye girip çıktığına göre, en sağlam haber elbet de onda olur.

"Onlar sâkin oldukça bize üzülmek düşmez. Merak edilecek bir şey olmasa gerek."

İkinci tahmin de şu :

"Belki de bayram münasebetiyle protesto gösterisi yapacağımızı sanmışlardır Almanlar."

"Burada böyle şeyler olamaz!"

"Her yerde her şey olabilir arkadaş!" diye diretiyor bir başka ses.

Bu söz hemen bütün Kampa hâkim oluveriyor, bir

parola gibi yayılıyor dört bir yana : "Her yerde her şey olabilir!.."

"Çocuklar, Merlin otomobilleri geliyor!"

"Bugün çok araba geliyor!.. Her yerde her şey olabilir!"

Bütün Kamp başını yola çevirmiş, gelen arabaları sayıyor. Daha çok uzakta arabalar. Kimine göre altı, kimine göre de sekiz. Normali; siyah binek arabası lahil, topu topu üç arabasının gelmesi. Peki öbür arabaların ne işi var?

"Çocuklar, bakın, baştaki siyah araba!"

"Yok yahu, o araba gri, sen iyi göremiyorsun."

"İyi gördüm diyorum size, bak virajı alıyor. Siyah araba işte, ta kendisi."

"Siyah araba!"

"Siyah....."

"Hangisi?"

"Siyahı!.."

Bölükler korku ile haberi birbirine ulaştırıyor. Ezrail geliyor sanki. Uzun müddet s i y a h kelimesinden başka lâf edilmiyor. Şimdi açıkça görünüyor, belli oluyor. Gelen siyah araba...

Birkaç dakika sonra Merlin Merkez Komutanının siyah arabası Kampın avlusuna giriyor, motörün uğultusuna karışan bir toz bulutu bırakarak peşinden ilerliyor, sonra da stop ediyor. Konvoydan iki kamyon kopup 15 No. nun avlusunda stop ediyorlar. Başka araba gözükmüyor arkadan. Öbür arabalar Kamptan daha ilerde olan Hava Alanında durmuş olacaklar.

Bir çoğumuza göre bütün bunlar bir sevkiyata işaret.

"İnşallah!" diyor bir ses mânalı.

"Bu inşallahı pek anlıyamadım. Başka bir şey mi

bekliyordun yoksa da bizim haberimiz yok?" diye soruyor ürkek bir ses arka taraflardan.

"Istavroz çıkaralım arkadaş! Beklenir, herşey beklenir!"

Soru yine ortalarda dolaşıyor. Ölüm mü, kalım mı? Oysa biz bugünkü içtimayı hiç hesaba katmamıştık bu işde!..

Komutan yanında yardımcısı ve Merlin Karargâhından iki subayla geliyor. Tekmil alırken başkalarının da yanında bulunmasına çok seyrek müsaade eder. Öyleyse bu iki subayın işi ne burada?

Napolyon dikkat komutunu veriyor. Öbür görevlilerle birlikte tekmil vermek için koşuyor. Komutan, Napolyon'a "rahat" komutu vermesini söylüyor. Bugün tekmil almıyacak. Lüzum yok.

Kamp tarihinde ilk bugün Komutan formalitelerin dışına çıkıyor. Sonra hareketlerine dikkat ediyorsun : Yumuşak. Hiç sinirli hali yok. Pekiy, ama ya kırbaç?

"Çocuklar!" diyor alçak sesle biri, uzunca, sürekli bir fısıltı duyuluyor. "Bugün kırbaç yok Komutanın elinde!.."

Bu fısıltının yankısı bölükten bölüğe geçerek Musevilerin bölüğünde su şekli alıyor : "Kamarad, kamçı çok Komutan!.." bozuk bir Yunanca ile.

Gelenler her zamanki yerde durmuyorlar. Hep birlikte arkamıza geçiyorlar. Çevredeki nöbetçi kulelerini teftiş ediyorlar. Sonra bizim sıralarla diz çökmüş "ateş" vaziyetinde bekleyen SS lerin arasında kalan boşluğa geliyorlar. Heyecanımız zirvesini buluyor. Bu anlaşılmaz hareketler asabımızı harabediyor.

Bu durum Napolyon'un gözünden kaçmıyor. Bize yaklaşıyor :

"Çocuklar," diyor, "tehlike sizlerle ilgili değil!"

Susmamızı, sâkin olmamızı istiyor işaret ederek.

A! Demek bütün bu olup bitenlerde bir tehlike var. Bu tehlike birilerini tehdit ediyor demek!

Heyecanımızın tam bu noktasında haber ulaşıveriyor açık seçik : 1 No. lu koğuştan 200 kişi kurşuna dizilecek!.. Molay kasabasında geçen olay yüzünden. *Molay'da öldürülen Alman generali için misilleme!..*

Bu haber belirli bir ağızdan, belirli bir kimseden çıkmış değil. Sanki havadaki manyetik dalgalar bu sırdı saklayanlardan alıp hevecanlarımız elektriklenmiş, son haddini bulmuş olan bizlere ulaştırıvermiş.

Daha sonraları bu konu üzerinde yapılan araştırmalardan alınan sonuç şöyle olmuştur : Bu sırrı bilen hiçbir kimse tarafından verilmiş değildir bu haber.

Rehineler ısrarla Napolyon'u yanlarına çağırıp, haberin doğru olup olmadığını soruyorlar. Napolyon gülümsiyerek başını sallıyor, evet, doğrudur. Bütün bakışlar 260'lara çevriliyor. Hepsi tertemiz giyinmiş, sinek kaydı tıraş olmuş, sâkin, hiçbir sinirlilik alâmeti göstermeden, o an Komutanın açmaya hazırlandığı esami listesine bakıyorlar. Ancak, güneş yanığı yüzlerinde bir umursamazlık, bir pervasızlık, gülümsemesi var, o kadar.

Komutanın gür, ama hiç de sert olmayan sesi duyuluyor simdi. Bazı isimler okuyor listeden. 260'lardan ondördü ayrılıyor sıradan. Bunlar hizmet ekiplerinde olanlar, mutfakta çalışanlar. Komutanın emri :

"Siz işinizin başına. Marş marş!"

Sonra bir an durakliyor. Bakışlarını ölüm adaylarının bölüğünden kaçırarak öbür bölüklere kaydırıyor bir ara.

Neler oluyor acaba Komutana? Yırtıcı bir canavarın kurbanı ile son demlerinde, hayatının son anlarını yaşadığı bir sırada oynarken duyduğu hazzı duyuyor, sevinci mi duyuyor Komutan? Yoksa, büyük bir sevinç-

ten önce duyulan o garip, o garip korku mu çöreklendi yüreğine?

Her ne olursa olsun Komutan şu an duyduğu huzursuzluğu gizlemeye çalışıyor. Ama neden? Geri kalacak olan bizlerden mi saklıyor? Etrafını çevreliyen SS lerden mi? Kendinden mi? Ölüme gidecek olan bu çocuklardan mı? Belki de bu sonuncusu en doğrusu olacak. Her şeye rağmen, korktuğu belli Komutanın. Hiç de iyi değil durumu. Bildiğimiz o oynak ve işveli cellât değil artık o. Şu an Haydari Kampının tek hâkimi, tek efendisi olmaktan çok uzak.

Sağında Merlin'den gelen iki subay dineliyor. Solunda yardımcısı. Daha ilerde, yanda, dört beş metre hadar ötede, Napolyon'la yardımcısı Tanaş.

Komutan bakışlarını gezdiriyor çevrede. Biraz gözleri Napolyon'unkilerle karşılaşıyor. Listeyi okumak için aceleci bir hali var. Şaşkın elleri listeyi yukarı kal-dırıyor, miyop gözlerinin dibine kadar sokuyor. Komutanın o dörtbaşı mamur, dörtköşe göğsünden, tanınmıyacak kadar cılız, inanılmıyacak kadar bitik bir ses çıkıyor. Listedeki ilk ismi okuyor.

Kampana sesini andıran gür bir ses dört bir yanı kaplıyor, havayı çalkalıyor, kanatları üzerinde şöyle bir süzülüyor, sonra karşıdaki yamaca doğru yöneliyor. Bu ses ilk ölüm adayı delikanlının sesidir : "B u r d a !" Lâstik top misali bir vücut fırlıyor öne doğru, üç adım attıktan sonra birden bize dönüyor :

"Elveda arkadaşlar! Cesur ve onurlu olmayı unutmayın!"

Sonra yerini alıyor sıranın başında.

Almanlar birbirlerinin yüzüne bakıyor. Komutan, listedeki isim zincirine devam ediyor bitik bir sesle. 260'lar bekleme vaziyetinde, alesta. Sol ayak ileri doğru, diz bükük; ölüme değil de bir millî atletizm yarış-

masında depara hazırlanan bir koşu şampiyonu her biri!

"Dimitri Rodis!"

Bu çağrıya verilen karşılık bir insan göğsünden çıkmışa benzemiyor. Bu "burda"nın içinde koca bir ulusun haykırışı var. Bu sesin sahibi bizim tanıdığımız Kavalalı tütün işçisi ihtiyar Dimitri değil. Bu sesi, fabrikaları, işçileri, yarı aç, yarı çıplak halkının emek, hak, sosyal eşitlik savaşlarındaki kahramanlık hikâyeleriyle koca bir kent, Kavala kenti, bu ihtiyar ak saçlı büyük babanın göğsünden haykırıyor...

Bu an doğa gafil avlanmış. Bu ak saçlı ihtiyarı elinden kaçırmıştır. İki büklüm gövdesini mum gibi dimdik dikmek, gür sesiyle bu ulusal kürsüden son arzularını ilân etmek için sanki bu anı bekliyordu bu ihtiyar emekçi :

"Geride kalan sizler, benim tütün işçisi evlâtlarıma kendilerine lâyık olduğumu, onları utandırmadığımı söylersiniz!"

Bu sade sözlerle bu ihtiyar kahraman, işçi arkadaşları ve doğduğu memleketiyle vedalaşıyor. Onun bu son sözlerini, bu son arzularını, Haydari kırlarından derlediğimiz, buradan gelip geçmiş binlerce rehinenin, gelip de geçemiyen yüzlerce kahramanın, bize en kritik anlarımızda cesaret veren yiğitlerin gözyaşları ve anıları ile sulanmış kır çiçeklerinden öreceğimiz çelenklerle beraber elbette ki Kavala'nın çalışkan, cefakâr halkına ulaştıracağız günün birinde...

Şimdiye kadar burada hiçbir içtimada böylesi görülmemişti : Ölüme gidecek olan bize dönecek, bizimle konuşacak, bize hitabedecek. Bu görülmemiş bir şey. Değil hitap etmesi, bakması bile yasaktır geride kalanlara. Daha geçen kurşuna dizilme olayında, ismi okunan ölüm adayı "burda"sından sonra cebindeki iki

sigarayı arkadaşlarına verecek olmuş da, biraz gecikmişti. Komutan, bizzat kendisi saldırmıştı sıraya kamçısı elinde. Soruşturma yapmak, sebebini öğrenmek istemişti bu gecikmenin. Bir sonuç alamayınca da arkadaşa kırbaciyle girişmiş, kıyasıya dövmüş, yüzünden gözünden kan akarak baygın bir durumda "infaz müfrezesinin" önüne beynine son kurşunun sıkılması için göndermişti sedyeyle zavallıyı.

Oysa şimdi elindeki listeyi kuzu kuzu okuyor. Her ismin okunmasını bitirince o ismin arkadaşları ile vedalaşmasını, söyliyeceklerini bitirmesini en tabiî bir hakkıymış gibi bekliyor. Bakışları sâkin, tahammüllü, ara sıra endişeli, sağa sola yöneliyor.

260'ların beşerlik sıraları yavaş yavaş seyrekleşiyor. Hattâ şimdi hiç adamsız beşlik sıralar var, tamamen boşalmış. Bu boşluklar bir protesto işareti halinde öylece duruyor. Kalanlar her an kendi isimlerinin okunmasını bekliyorlar. Bundan emin, buna hazırlıklı. Ama bugün de hayatta kalma ihtimalleri var, çünkü içlerinden arta kalacak onbeş kişinin adı okunmıyacak. Bu isimler hangileri olacak Şansı kimin iyi gidecek? Bilinen psikoloji verileriyle, alışılmış usullerle, şimdi pek az bir ihtimalle de olsa, kurtulma umudu bulunan, ama şu anda adının okunmasını bekleyen bu insanların duygularını tahlile kalkışsan, mutlaka şu iki kelime çıkar sonuç olarak ortaya: Heyecanın zirvesi!..

Gerçekten de. Şimdi bu bekliyenlerin artık pek o kadar sâkin, pek o kadar hareketsiz olmadıkları açıkça görülüyor. Ayak değiştiriyorlar, ellerini oynatıyor, gözleri, bakışları endişeli, soluk alışları daha derinden, daha çabuk, daha kısa.

Ölüm, ölümdür! Her kim olursan ol, kendi hayatına kendi hesabına yine kendin kumanda edersin. Çok

seyrek durumlarda hayatını iyilik için yapılan savaş alanında hiçe sayabilir, yüksek bir fedakârlık örneği olarak heba edebilirsin.

İnsan, bu düşünceye varıyor, bunda da yanılmadeki his, doğuşundan bu yana bu sahneyi hiç değiştirdeki his, doğuşundan bu yana bu sahneyi hiç değiştirmeden, aralıksız izlemekte olduğundur. Bu sahnenin bir an bitebileceğine, bu durumun bir sonu gelebileceğine, ya da bir başlangıcı bulunabileceğine bir türlü inandıramıyorsun kendini. Komutan devam ediyor :

"P. L....."

Sevinçli, anlaşılmaz bir haykırıştı bu ismin sahibinin "burda"sı. Yanlarına koşmağa hazırlandığı arkadaşlarına bütün yüzüyle gülümsüyordu. Tarifsiz bir sevinçle sarsılıyordu pehlivan gövdesi bu delikanlının. Bir yere gidilirken anası, babası tarafından evde bırakılan, sonra da cayılıp gelmesine müsaade edilen bir çocuğun hali vardı kendisinde. O çocuk gibi bütün yüzüyle gülümsüyordu sevincinden. Gözlerle, dudaklarla gülümseme diye bir şey yok. Yeni yeni beliren kaşları, ufacık ağzı, yüzünün bütün çizgileri, parmaklarının şakırdaması, dalga dalga saçları, neşeli, oynak bir oyun havasına uydurulmak istenircesine seken ayacıkları, her şeyi, her şeyiyle bir çocuk gülümsemesi.

"'Arkadaş bizi de bekle! Biz de geliyoruz ardından!"

Bu, geride kalanların delikanlıyı uğurlaması.

Aynı sinirlilik hali devam ediyor. Ama sen, psikoloji bilgilerinin iflâs ettiğinin farkındasın.' Karşındaki bu insanların duyduğu heyecan, biyolojik bir heyecan olmaktan çok uzak. Ölüp ölmiyecekleri onları ilgilendirmiyor. Tek korkuları, kendi isimlerinin okunmaması. Geride kalmaları! Bakıp da şaşakalıyorsun. Duyduğun hayranlık seni örkütüyor, düşünemeden

beklemekle yetiniyorsun. Bir canlı olarak durumun tam değil şu an. Kan damarlarında donmuş. Bu donma ne korkudan, ne hayranlıktan. Bünyen, organların duruma uymak için savaşıyor. Damarlarındaki kan dolaşmaz olmuş, sanki oturmuş da düşüncelere dalmış o da. Mantığın, kafan, beynin, sinir sistemin bütün merkezleriyle yeni talimat bekliyorlar harekete geçebilmek için. Bu değişiklik, bünyendeki bu ihtilâl neden ve nasıl oluyor? Bu öyle bir sır ki, bugün,le, yaşadığımız zamanla hiçbir ilgisi yok. Yarın, belki de bilim bu konuyu da saçlarından yakalıyacak, bu sırrı çözümliyecek. Bugün yapacağın tek şey, akıldan zerrece ürkmeden bu durumun etkisini kabullenmek.

Şimdilik, hareketsiz, iradesiz her türlü yaşayan ve belirli duygulardan uzak, bomboş, tamtakır bir durumda beklemektesin. Sadece içduyu gücün çalışmakta, böylece boşluğun, yalnızlığın, uçurumun farkına varabiliyorsun.

Okunan isimleri birbiri ardından dinliyor, sahiplerinin peşpeşe verdikleri karşılıkları duyuyorsun ve elinden hiçbir şey gelmiyor.

Bir an için damarlarındaki kan kıpırdar gibi oluyor. Rüya gibi bir durum. Kanın rüyasında kıpırdıyor hafif hafif. Sonra birdenbire, hiç habersiz, hınçla, kuvvetle kavrıyor seni, düşünmelere, sorulara meydan vermeden rüyalarından çekip sıyırıveriyor. Yüreğin hızlı hızlı çarpıyor, yumrukların sıkılıyor. Ama göğsünde bir kızma, bir isyan etme işareti yok. Akıl hayale eşit. Kayıtsız teslim oluyorsun.

Her okunan isimde, her verilen karşılıkta sen kendin de varsın şimdi. Ya ben? diye soruyorsun. Bir başka isim okunuyor, bu ismin senin kendi adın olmadığına âdeta kızıyorsun!

Bugünkü gün başka günlere benzemiyor. Geçmiş

hiçbir şeye benzemiyor. Böyle bir günü ömründe bir daha yaşıyabilmen ihtimali de yok. Bütün isteğin, bütün benliğinle, varlığınla istediğin şey bugün seni de alıp götürmeleri, bugünle birlikte yoklara karışman! En büyük şeyle, hayatının en mükemmel şeyiyle karşılaştığın bugün, artık yaşamak, günlerini saymak, ufak mutluluklar peşinde koşmaktan utanıyorsun...

Avlarını havada vuran avcıların sevinci içinde sıralarından fırlayan bu insanlara bakıp kıskançlık duyuyorsun. Onlara acımıyorsun artık, gıpta ediyorsun. Kalbinin çarpması bambaşka. Bugünkü tehlikeyi yaşamaktan haz duyuyorsun. Yarının bayağılıkları, basitlikleriyle karşılaşmaktan korkuyorsun. Her şey değişiyor. Her şey şu an sana kendi kendini aşmanı, varlığının üstüne çıkmanı emrediyor. Her türlü fedakârlığa, her çeşit ıstıraba kendini hazır, hevesli hissediyorsun ve sevinç duyuyorsun bunun için. Ama ölümün seni küçümsemesine, seni hor görmesine dayanamıyorsun!

İçinden bir ses, "Sen onlarla bir olamazsın!" diyor. "Ama onları duyabilmen, anlıyabilmen yeter sana!!.' Onların şavkıyla yaşıyorsun. Onların gücünü yaşadığın sürece kendini güçlü buluyorsun. Onlarla beraber olduğun sürece. Yirmi yıldan beri onların geçirdiği tecrübeleri sen de geçirebilirsen belki de bir gün onlara erişebilirsin. Yirmi yıl boyunca her an bilerek, istiyerek hayatını feda etmeye hazır olabilirsen. İnsanlığın iyiliği için, güzelliği için, mutluluğu için. Gerçek bildiklerin için bunu yapabilirsen onlara belki de erişebilirsin.

Şimdi sıralarda 75 kisi var. Komutan elindeki kâğıtlarla yüzünü yelpazeliyor. Ama daha sabah vakti, hava da serin.

"Ne aktör herif!" diyor bir ses.

"Üzgün sözüm ona!" diyor bir başka ses.

"Bir an önce bitirip içmeye gitmek çabasında hayvan herif!"

Bunları söyliyenlerin hepsi de haklı. Durumun gerçek niteliğini kavrıyamadıkları, duruma kendilerini uyduramakları belli. Çözümleri yüzeyde kalıyor hep, alışkanlıklariyle ölçüyorlar, değerlendiriyorlar olayları. Komutanın yüzü terden zeytinyağına bulanmış gibi. Sol gözü sinirli sinirli açılıp kapanıyor. Durmadan dudaklarını yalıyor, salyasını tutamaz gibi bir hali var. Bir şeyler rahatsız ediyor kendisini. Gizli bir ateş kasıp kavuruyor benliğini. Ama onu şimdi böyle rahatsız eden şeyin kendi vicdanı, beklenmedik bir anda uyanıveren vicdanı olamaz. Bu korkunç cellât, bu bilimsel kasap, kurbanlarına acıyacak kadar değişmez öyle birdenbire. Kendisinden epey uzakta olduğumuzdan bu adama neler olduğunu anlamamız kabil değil. Sen bir ölüm adayı, o bir cellât. Mesafede epey uzak.

Birden okuma temposu değişiyor Komutanın. İkişer ikişer okuyor isimleri hiç duraklamadan. Nefes bile almıyor. Yorulmuşa benziyor bu canavar. Astımlı bir hasta hali var. Durumunu maskelemeye çalıştığı besbelli. Yakasını açıyor. Şapkasının güneşliğine vurup yukarı; alnına doğru itiyor. Bir nefeste on isim birden okuyor. Soğukkanlılığını yitirip, paraları avuç avuç masaya fırlatan kumarbazın hali var Komutanda. Umutsuz, ne yaptığının farkında olmadan elindeki kâğıtları yardımcısına veriyor. Bağırıyor :

"Bu adamlar ölümü bile kepaze ettiler!.."

Gidiyor. Mutfak tarafına doğru yürüyor. İçtima alanından uzaklaşıyor.

"Devam edeyim mi?" diye soruyor yardımcısı.

"Hayır!" diye karşılık veriyor inatçı, kin dolu, sert ve kesin bir sesle.

Bulunduğumuz yerden mutfak avlusuna kadar 300

metrelik bir mesafe var. Başı önde, bir eli pantalon cebinde, bir aşağı bir yukarı dolaşıyor şimdi orada Komutan Öbür elinde şapkası var, yüzünü yelpazeliyor. Bir ara mutfak duvarına dayanıyor, bir şeyler istiyor. Bir aşçı yamağı bir bardak su getiriyor. Suyu bir solukta dikiyor. Müthiş sinirli, iki eliyle şapkasını tutup yelpazeleniyor bu sefer. Bir şeyler rahatsız ediyor Komutanı. Yakası açık, palaskası. İkide bir palaskasını çekiştiriyor, şapkasiyle oynuyor, habire saçlarını düzeltiyor.

Hemen hemen kendi durumumuzu unuttuk. Zaman ve mekân dışıyız şu an. Hepimiz, bütün Kamp, rehineler, tutuklar, ölüm adayları, garnizon erleri, hepimiz şu an Komutanın heyecanlı halini seyre dalmışız. Onu seyrederken insanın nefesi kesiliyor. Çok acaip bir durum bu. En sâkinimizden en katı yüreklimize kadar hepimizi şaşırtıyor. Herkes kendine göre Komutanın heyecanını yaşıyor. Hemen hemen ona acıyanlar bile var aramızda. Gerçekten de ona acıyor, haline üzülüyorlar! Biz ezelî Yunanlılar. Istırap cekenle birlikte ıstırap çekeriz. Varsin o bizim cellâdımız olsun, zarar yok. Varsın o ıstırap çeken Haydari Rehineler Kampının sadist Komutanı, Fischer denilen o canavar olsun!

Hislerimize yenilmiş durumdayız, düşüncelerimizi doğru dürüst tartacak, doğru bir sonuca varacak gücü bulamıyoruz kendimizde, temelsiz, saçmasapan düşüncelerimiz oluyor. Gelişigüzel, gayet iğreti bir şekilde, aslına hic benzemeyen bir tip yaratıyoruz Komutanın şahsında.

"Istırap çekiyor Komutan! Beni dedi dersiniz, bak göreceksiniz, hiç beklenmedik bir şey yapacak!"

İyimserin, hassasın biri böyle konuşuyor. Zayıf karakterli, iradesiz biri de şu karşılığı veriyor :

"Haklısın arkadaş, seninle aynı fikirdeyim."

Bir başkası daha kesin, daha elle tutulur bir hareket bekliyor Komutandan :

"Bak, beni dedi dersiniz, Komutana bir şeyler oluyor. Çocukların bu ihtişamına hayran oldu. Şimdi geri gelince hadi çocuklar, yerlerinize, marş marş! demezse bana ne isterseniz yapın!"

"Öbür SS lerden çekiniyor, hepsi bu kadar. Heyecanını belli ettiği için onlardan korkuyor..."

Napolyon'a bakıyorum. Son dakikada ölüm korkusundan histeri nöbetine tutulmuş bir katili mahkûm eden yargıcın sertliği ve bağışlamazlığı var halinde. Anlayış, sertlik ve ciddiyet ifade eden bir hal. Bu eşsiz adamın yüzündeki ifadeyi tamı tamına okuyabildiğime inancım var. Şunu demek istiyor bu ifade: "Fischer, Kamp Komutanı, şimdi dize gelmiş bir canavar. Alman, katıksız Alman, safkan Nazi, bir hezimet halinde, rezaletin son kertesinde. Belinin orta yerine basılmış bir yılan. Kurtulmak için ne kadar çabalar, ne kadar kıvranırsa, acıları o oranda korkunç. Ama kıvrılmakta, kasılmakta, çöreklenmekte ve acı çekmekte berdevam. O büyük silâhının, kıvraklığının, çöreklenme gücünün şu on metelik etmediğini itiraf etmektense bu numaraları yapmayı tercih ediyor, böyle davranıyor."

Bu Prusyalı, kızarmış demirden açlık cezasına, dayaktan en korkunç işkencelere, cinayetlere kadar her şeyi denemiştir rehinelerin onurunu yok etmek için. Her türlü iradeyi, her türlü kişiliği, yurdunun bağımsızlığı ve fikirleri uğruna savaşırken tutsak düşen Elen yurttaşlarının elinden almak için elinden geleni yapmıştır.

Bütün bu emeklerinin boşa gittiğini görüyor bugün o apaçık. Buluşları, emekleri, plânları, hepsi, hepsi tam bir iflâs halinde. Kendisi de birlikte. Şimdi şura-

cıkta; hepimizin ve kendi iç benliğinin önünde, kendi kendine, bir psikolog, bir cellât olarak, bir Alman, safkan bir Prusyalı, bir asker olarak, başardığı işler için bir numara vermek zorunda. Bu numara da koskoca bir sıfır, itiraz götürmez bir zero!

Rehinelerin kendi kurbanları olarak boynu bükük, bitkin, sersefil durumda infaz alanına kurşuna dizilmeye gitmelerini beklemişti, bunu ummuştu. Oysa, bir Termopil ihtişamı ile karşılaştı : Saçlar taranmış, sinekkaydı tıraş, damatlar gibi giyinik ve süslü ölüm adayları dikilmişti karşısına. Silâhsız ölüm mahkûmlarıydı bunlar. Termopil'lerde bunların elinde bir kargı, bir kalkan vardı!.. Gözyaşı beklemişti Komutan! Oysa şimdi gök gürlemeleri duyuyor, şimşekler, yıldırımlar görüyor her "burdaaa!"nın ölüme karşı gürleyişinde. "Merhamet!" yalvarışları duymak, hiç olmazsa sezinlemek istemişti bazı gözlerde. Oysa, Elen Diyarı için yükselen "Şa, şa, şaaa!" nidalariyle karşılaşmış, ateş dolu gözlerden kendi hesabına, temsil ettiği memleket ve fikir hesabına fütursuzluk ve hakaret kıvılcımları fışkırdığını görmüştü.

Şu kritik anda, Ulusumuzun bu seçkin savaşçılarının tir tir titrediğini — aylardır bunun için çalışmıştı —, kesin ölüm karşısında yıldıklarını görmek istemişti. Oysa, karşısında, er meydanında düşeceğini bile bile, yenilmez bir güçle, ölümün tâ kendisiyle pençeleşmeye, vuruşmaya hazırlanan, saf saf dizilen bir Elen Diyarı bulmuştu. Öbür rakiplerinin hepsini yendiğine göre, Elen Diyarı onun en son rakibi. Şu an, bu ensesi kalın, şantajcı, mağrur Prusyalı, dünya imparatorluklarının en sefilinin en son temsilcisi şu gerçeğe boyun eğmişti : Almanya yenilgiye uğradı. Almanya hic hir zaman yenemedi. Kendi memleketi çök-
ek üzeredir!

Komutanın şu an nefes darlığı, kalp sıkıntısı geçirmesinin tek, ama tek nedeni bu.

Ne merhamet, ne insanlık, ne pişmanlık duygusu. O da ister istemez, kendine göre, ömründe ilk kez olarak burada karşılaştığı bu gerçek kahramanlık örneğine alkış tutmak zorunda kalmıştır. Burada, bu korkunç Haydari Rehineler Kampında, bu avluda şahit olduğu kahramanlık menkıbesine. Bu görülmemiş ihtişam karşısında duyduğu hayranlıktı onu kıskıvrak bağlayıp mahveden. İşte şimdi geri geliyor, esami listesini tekrar alıyor eline, zehir dolu bardağı dibine kadar içip boşaltmak kararında.

Bir emirle tam seksen beş kişiyi âdeta kovuyor karşısından :

"Siz gidip esvalarınızı alacaksınız ve mutfak meydanında toplanacaksınız!"

Seksen beş kartal kanatlanıp bir dağ doruğundan bir başka dağın doruğuna konuyor!..

Onlar gidip gelinceye kadar süren sessizlikten faydalanan Fischer listeye bir göz gezdirmek fırsatını buluyor... Kırmızı kalemle birkaç ismin altını çiziyor. Bu işaretlerin artı mı, yoksa soru mu işareti olduğu belli değil.

Alman, herşeyden önce, midesi için yaşar, midesini düşünür önce. Komutan da listeden önce ondört kadar zenaatkâr ve teknisyeni çıkarıyor. Kendisine yemek pişirmeleri, ayakkabı, elbise, kostüm dikmeleri, garnizonu giydirmeleri, yedirip içirmeleri için hayatlarını bağışlıyor onlara. Başka hiçbir sebep yok. Şimdi yeniden işaretler koyuyor. Başka düşündükleri de olsa gerek.

Geri kalacaklar için işin en mutlu yanı, Napolyon'un da onlarla birlikte kalacağı gerçeği. Napolyon öyle kolay kolay kurşuna dizilecek kişilerden değil.

Tam yedi dil biliyor okuması yazmasiyle. Kampın ağır işlerinin görülebilmesi için bütün rehineler onun elinde. Onsuz hiçbir iş görülemez doğru dürüst. Komutanın da Napolyon'a sonsuz bir güveni vardır bu bakımdan. O, işbaşında oldukça rahat rahat uyuyabilir. Çünkü, bu delikanlı kalleşçe savaşmasını bilmez. Göğüs göğüse dövüşür. Hangi işi üzerine alsa mutlaka üstesinden gelir. Onsuz ne disiplinden, ne düzenden, ne de rahatlıktan söz açılamıyacağını Almanlar çok iyi bilirler. Napolyon'un sadece bilgili, başarılı bir Kamp âmiri olduğunu değil, aynı zamanda rehineler ve tubilirler. Yaşlılar, onun adına yemin eder, onun gülümtuklarca çok sevilen ve sayılan bir genç olduğunu da semelerini, yürümesini, tavırlarını taklid eder gençler. Disiplinsizlik kavga, gürültü durumlarında, ya da benzeri başka hallerde Komutanlığın kolları sıvayıp suçluları aramasına lüzum yoktur. Soruşturma, araştırmalara ne hacet. İlk yapılacak iş, Napolyon'u çağırtıp, hepimizin önünde ona eziyet etmek, işkence yapmak tehdidini savurmak yeter. İşte o zaman herşey yoluna girer. Rehinelerin tek isteği "bu çocuk"a birşey olmasın da, kendilerine ne yaparlarsa yapsınlar! Onun bizim yüzümüzden çektikleri yeter de artar!..

Akşamları sekiz buçuktan sonra koğuşlarda gürültü olmasın diye SS ler kudurabilir, yırtınabilirler, uluyabilirler. Nafile. Rehineler bildiklerini okurlar, keyiflerine göre davranırlar. Ama Napolyon bir nasihatte bulunmaya görsün, akar sular durur, daha saat sekiz demeden herkes kuzu kuzu yatağındadır.

Hiçbir peygamber, hiçbir pîr, hiçbir yiğit, müritler, havarilerince bu sevimli, tatlısözlü genç adam kadar sevilmemiştir. Onun birkaç ölüm listesinden adının silinmesi, kurşuna dizilmekten, asılmaktan kur-

tulmuş olmasının nedenini Kampa çok gerekli ve yararlı olduğunda aramak gerek.

Durduğu yerde ona bakarken bunları düşünüyorum. Kaderinden, arkadaşlarından onu ayrı koydukları için çok üzgün, hemen hemen bitik bir hali var. Düşünüyor, belki de şimdi bizim de birer insan olduğumuzu, belki de ona ihtiyacımız olduğunu, kendisini sevdiğimizi geçiriyordur aklından. İşte o zaman yüzünün ifadesi tatlılaşıyor, bize dönüyor, binlerce rehinenin korku dolu gözlerinin içine bakıyor, sevgi ve şefkatle gülümsüyor bize. Onun bu hali, iki saatten beri sıralarımızda bu korkunç koşullar altında beklerken duyduğumuz acıları, içtiğimiz zehirleri unutmamıza yetiyor.

Sessizlik sağlandıktan sonra Komutan, ölüm çağrılarına devam ediyor. Bir an önce bitirmek istiyor bu işi. Durma duraklama yok şimdi. Hiç beklemiyor. Yenilgisini kabullenmiş durumda. Şimdi her "burdaaa!" karşılığının kendisi için önlenmesi güç bir hançer darbesi olduğunu hazmetmiş durumda. Artık kurtulamıyacağını anlayıp gevşeyen, kımıldamaz, kıpırdamaz, kıvrılamaz duruma düşen bir yılanı andırıyor. Yenilmiş, rezil olmuştur, ıstıraplar içindedir artık o. Bu yılan şimdi daha da sakindir, çünkü böylece çektiği acıları daha azduymaktadır.

Bir gerçek daha var: Ölüm listeleri Merlin'de bir büroda, soğukkanlı, kayıtsız robotlar tarafından tanzim olunuyor. Bu robotların ne Fischer, ne de yazdıkları isimlerin kimlerin olduğu umurunda. Onlar bir an önce işlerini bitirip, eğlence ve sefahat âlemlerine koşmak amacında, tek düşünceleri bu. Haydari Rehineler Kampı Komutanının bu listeleri sayıca değiştirmek hakkı yoktur. Ona ancak listelerden çıkaracağı isimlerin yerine başka isimler yazmak yetkisi veril-

miştir. Bu da belirli bir oranda ve Kamp ihtiyaçları gözönünde tutulmak şartiyle.

Bundan ötürü o korkunç yanlışlığı yaptı farkında olmadan.

Bazen insanın saatini kurduğu olur da farkına varmaz. Tıkır tıkır, kulak okşayan bir sestir saat kurulurken çıkan ses. Oyuncakları hatırlatır insana. Dalgın, bu şuuraltı fonksiyona hiç dikkat etmeden, sadece dıştaki, yüzeydeki işlerle ilgileniyor gibi bir durumda bu saat kurma işine devam edersin. Tıpkı ötekilere benzeyen, onlardan farkı olmayan bir çevirme hareketinde ansızın birden şaşırıp duraklarsın. Çocuğun sevinçten çıldıracağı, büyüklerinse ürkeceği bir sestir bu. İçinde çocukça duyularla olgun kişi duyularının sarmaş-dolaş olduğunu görürsün, müthiş bir korku, tarifsiz bir sevinç birbirine girmiştir, bu ikincisi bambaşka bir âlemdedir, ilki ise senin derdini anlamış, ortak olmuştur bu derde bu saat zembereği kırılması olayında.

Mantık duruma hâkim olunca da kırılan zembereğin tamiri işi ağır basmaya başlar.

Ama Komutanın durumunun, Merlin'de yapılan hatânın bunlarla bir ilişiği yok.

Komutan Fischer isimleri hızla okurken Napolyon'un soyadını da ağzından kaçırıverdi. Sonra farkında olmadan adını da okudu. Tam alttaki isme geçeceği sırada göğsüne batan hançerin yakışını duydu. Öldürücü bir hançerdi bu. Hem de hiç beklemediği bir anda.

Yanıbaşında iki topuk birbirine çarpıp hazırol vaziyetine geçiyor, Paskalya sabahı kampanalarını andıran gür bir ses Haydari Kampının haşin tabiat çevresini inletiyordu.

Dönüp Napolyon'a bakıyor Komutan. Napolyon,

dudaklarında tebessüm, dimdik, çakı gibi, hazır, beklemekte. Bu kahramanın gözlerinin içinde, tatlı yüzünde tüm Elen Diyarı.

Komutan bir adım geri çekiliyor, sol kolunu kaldırıyor, titrek, bitkin eliyle işaret ediyor : "Hayır, sen değil, çekil sen Napolyon!"

Ömrü boyunca beklediği, ama hiç de vuruşmak istemediği düşmaniyle bir dönemeçte burun buruna gelen bir insanın hali var Komutanda.

"Sen değil Napolyon! Sen olmaz!"

Ama dur hele, mutlaka savaşını vereceksin, faşizmin, Ortaçağın her çeşidiyle birlikte şuracıkta, önümüzde yerlere serileceksin. Tam şu amansız, merhametsiz anda. Bunları Napolyon'un tavrı söylüyor. Tarihimiz baştan başa siliniyor. Tarihimiz baştan başa gözden geçiriliyor, yeniden yazılıyor şimdi. Sayfalarındaki büyük anlar geriliyor, yerlerini Parlak Anlar'a bırakıyor. Büyükler daha büyüklere yer veriyor. Devirler birbirine giriyor. Yunan tarihinde yepyeni bir sütun yükseliyor, ateşten yepyeni bir sayfa açılıyor :

NAPOLYON SUKACİDİS!

Kamp çalkalanıyor. Şu ana kadar bu çalkanışın nedeni bu "çocuk"un hayatı bakımından duyulan endişe. Napolyon, Komutana karşılık veriyor. Bütün kulaklar kirişte, onu dinliyor. Almanca bilenler hemen sözlerini tercüme ediyorlar :

"Bana bağışlanan canı, başkasından alınmamak şartiyle kabul ederim. Listedeki yerim boş kalmak şartiyle!.."

Kamp tüzükleri, nizamnameleri, kendi durumunu, disiplin kurallarını unutmuş, elektriklenmiş, bu inanıl-

maz olayı, meydana çıkıveren bu muhteşem davranışı çılgınca alkışlıyor. Elen Diyarı'nın ruhu dikilmiş birden karşılarına! Almanlar şaşkın, birbirinin yüzüne bakıyor, robotlar gibi topuklarını çarparak esas vaziyet alıyorlar!

Napolyon, yardımcı At. M. ye dönüyor, koğuş anahtarlarını, düdüğünü, Kamp mevcut defterini ona teslim ediyor.

"Tanaş," diyor yardımcısını bize doğru döndürerek, "bir Yunanlı olduğunu hiçbir zaman unutmıyacaksın. Bir rehine, bir tutuk olduğunu ve Yunanlı rehinelere, tutuklara, esir savaşçılara hizmet ettiğini asla unutmıyacaksın. "Çocuklara" hiçbir zaman kötü söz söylemiyeceksin. Onlara karşı daima iyi, yumuşak, merhametli olacaksın. Senin şahsında onları selâmlıyor, onlarla vedalaşıyorum!"

Kucaklayıp öpüyor yardımcısını, sonra çok heyecanlı ekliyor :

"Sana emanet ediyorum onları. Onlara karşı daima iyi olmaya çalış. Hoşça kal!.."

Başı dimdik, sert adımlarla, hiç acele etmeden, bizim sıralarla kahramanlar kafilesinin arasında kalan alanı boydan boya yarıp geçiyor. Yurdumuzun alkışları arasında.

Yunanistan'ın ruhu konuşmuştur bu an. Ancak bu an bu ruhun uzun ve karanlık tutsaklık yıllarında ayakta durabilmek için bizim mevzileri seçmiş olduğunu anlamak mümkün oluyor ve de bunu anlıyoruz...

Bunun için bu çok sevilen genç adam başkalarına benzemiyordu! Bunun için onda o ulaşılmaz, o ilâhî nitelik vardı ki, yaşlılar saygıda kusur etmez, gençler yürüyüşünü, tavırlarını taklid ederdi!

Bu genç adam, kendi benliğinde insanın tasavvur edebileceği en büyük, en tanrısal varlığı taşıyordu :

Yurdun gerçek ruhunu, yurdun gerçek vasiyetini, onurunu!..

Kahramanlar kafilesi hazırol vaziyetine geçiyor, gözyaşları ve hıçkırıklarla Napolyon'u karşılayıp bağrına basıyor. Bu kahramanlar kahramanı, bu yiğitler yiğidini!

O mütevazi, mahçup, en son sırada yerini alıyor.

"Napolyon, ilk sıraya! Senin yerin orası!"

Kahramanlar Napolyon'u ilk sıraya getiriyorlar. Kampımızın Kurmay Kurulu, Yunan Savaşının Kurmay Kurulu 260'lar, hayal ve arzularını dile getiren bu eşsiz kahramanı orada, başlarında görmek istiyorlar.

★

Mutfak avlusunda toplanıyor kahramanlar. Kamp dağılmıştır. Sanki Kampın bütünü tehlikeli bir ameliyat geçirmiş. Narkoza filân lüzum görmeden göğsünü yarmışlar, neşteri vurup alıvermişler dışarı kalbini. İki yüz ölüm adayının çevresinde dolaşıyoruz hep. Almanlar da bizimle beraber. Muhafızlar kendilerinden geçmiş, omuzlarında birer otomatik tüfek taşıdıklarını unutmuşlar. Bu tüfekler şimdi, bütün savaş nazariyelerini altüst eden bir yenilgiden sonra arta kalan gereksiz demir parçaları, hurda, zavallı şeyler. Öylece omuzlarda asılı duruyorlar.

200'ler eşyalarını yanlarına almışlar. Eşyalar! Hani kostümleri, hani valizleri, hani battaniyeleri? Tüzüğe göre bunlar "savaş ganimeti". Kafile ölüm alanına hareket etmeden önce bu eşyaların burada teslim edilmesi gerek. Almanya'ya gönderilmek üzere.

Rehineler atik davranıp almışlar bu eşyaları. Herkese bir şey düşmüş. Ölüm adayları kendileri dağıtmışlar. Bu eşyalar öyle sıradan giysiler, örtüler değil,

bunların Alman şehirlerinin kenar mahallelerinde işi yok. Bunlar, birer bayrak, birer sancak. Mukaddes hâtıralar. Yunan ulusunun savaşlarında sancak olarak kullanılacak şeyler.

Kahramanlar şimdi ellerindeki battaniye artıklarını teslim ediyorlar. Komutan bunun farkında ama, ses çıkarmıyor. Zaten ne söyliyebilir? Napolyon'u çağırıyor yanına. Uzun uzun bir şeyler söylüyor. Napolyon ağırbaşlı dinliyor, arada bir geniş alnında dikey bir çizgi beliriyor hançer pırıltısı gibi. Komutan ellerini, kollarını sallıyor konuşurken, ellerine kumanda edemiyor, onun bu hareketleri hiç de yüzündeki yalvarış ifadesiyle, genel durumu ile bağdaşmıyor. Diz çökmüş yalvaran bir dilenci gibi şimdi Komutan, yüzünden zavallılık, çaresizlik akıyor, elleriyle vakarını muhafaza etmeye çalışıyor. Israr etmemesi için Napolyon'a son bir şeyler söylemeye çabalıyor. Yerine başkasının konmasını kabul etmesi için âdeta yalvarıyor, çünkü Napolyon Kamp için şimdi olsun, ilerisi için olsun, her zaman gerekli bir kişi.

"Komutanım, en sıradan Yunanlının hayatı da benimki kadar değerlidir. Benim gibi onun da bekleyen bir anası var, oğlunu bağrına basmak için. İlginize, bana verdiğiniz değere teşekkür ederim. Ama bu teklifinizi kabul edersem, otomatik olarak ben ben olmaktan çıkarım. Bir hiç olurum. Daha da kötüsü, bir katil, bir hain olurum! Şunu unutmamak gerekir Komutanım, siz bir istilacı, bense yurdumuzun kurtuluşu için savaşan bir savaşçı. Düşmanız biz birbirimize!.."

Komutan son kozunu oynuyor :

"Gerçek kahramanlar, hangi kamptan olurlarsa olsunlar, askerlik şerefimiz onlara saygı göstermemizi emreder!"

"Çok doğru! Fakat siz bunun tam aksini yapıyor-

sunuz' Beni şerefsiz bir insan haline sokmak istiyorsunuz!"

"Ama neden? Niçin? Nasıl Napolyon?"

"Benim yerime listeye en sıradan bir Alman erini koymaya razı olur musunuz? Yunanlı değil, bir Alman. İşte o zaman bana bağışlamak istediğiniz hayatı kabul eder, iyi niyetinizden, bir savaşçının diğer bir savaşçıya karşı göstermesi gereken muameleyi bana lâyık gördüğünüzden emin olabilirim!"

Komutan susuyor. Napolyon'un omzunu okşuyor. Elini veriyor ona. Şöyle diyor :

"Sen hiç bir zaman bir tutsak olmadın!"

Komutan bu sözlerle Napolyon'la vedalaşıyor, bir müstevli bir düşman olarak bu olaydaki yenilgisini ve perişanlığını kabulleniyor.

Refakat müfrezesiyle kamyonlar giriş kapısında beklemekte. Sabahtan beri orada duruyorlar. İkide bir, bir subay gelip işlerin bitip bitmediğini soruyor. Komutan hep kısa kesiyor : Hayır!

Şimdi, ölüm adaylarının soyunmak için 15 No. ya gitmeleri kalmıştır sadece. İnfaz müfrezesinin karşısına iç çamaşırları ile çıkmaları gerek her zaman olduğu gibi. Kostümler, ayakkabılar, şapkalar, savaş ganimeti olarak teslim edilmeli. Daha doğrusu Avrupa'nın yağma edilmesinden Alman halkının hissesine düşen kırıntılar bunlar. Nazizmi kabullenmesi, tonlarca kan dökerek, milyonlarca ceset üstünden geçerek bu rejimi ayakta tutabilmek için harcadığı çabanın ödülü bu paçavra kırıntıları Alman milleti için. Ah, bu milletin birazcık olsun hayal gücü olsaydı!.. Ama o zaman bu millet, o millet olmazdı! Tarihin en sefil, en nefret edilen bir kölesi düzeyine inmezdi!

Bu milletle alay edilmesine razı olmuyor bizim ölüm adaylarımız. Zalimlerin, kurbanlarını ve köleleri-

ni çeşitli safsata ve demagojilerle aldatma yolunda harcadıkları çabaları pekleştirecek kimseler olamaz bu kahramanlar. Sonra ölülerin soyulmasına Elence "İerosylia = mezar soygunculuğu" denir, savaş ganimeti değil. İşte bizim kahramanlarımız oracıkta, hepimizin, Almanların da önünde tartışıp kararlarını veriyorlar oybirliğiyle : Giyinik gidecekler infaz müfrezesinin karşısına!

Kabul ettiriyorlar Almanlara bu kararı. Napolyon durumu Komutana anlatıyor. Komutan şu an gerçekten bir istilacı niteliğinde olsaydı bu teklifi kesin olarak reddetmesi gerekirdi. Ama şimdi kendisi bile bilemiyor ne olduğunu kendisinin. Gördüklerinden, duyduklarından bile şüphesi var şu anda. Felce, dumura uğramış Komutan. Kahramanlar infaz müfrezesinin karşısına sadece giyinik, sinekkaydı tıraşlı, pantalonlar ütülü olarak gitmekle kalmıyacaklar, burada, şu avluda, ister istilacı, ister ölüm denilsin, her türlü rakibi ayakları altında ezerek çıkacaklar Ezrailin karşısına. İlkiyle hesaplarını gördüler bile. Rezil rüsvay ettiler onu, şimdi o iradesiz, güçsüz, kuvvetsiz, oturmuş Yunan ruhunun şahlanışı denen bu mucizeyi seyrediyor. Şimdi ikincisiyle, Ezraille hesaplaşmak kalıyor geriye. Tütün işçisi ihtiyar Miço, Kavala'lı Miço Rodis, açıyor halayı başta.

İkiyüz vücut şahlanıyor, zıplıyor, tepeden tırnağa sabırsızlık içinde, Küremizin dönüşlerini bir an için durdurmasını istiyor gibi. Diyelim Küremiz yorulmuş da o sonsuz dönüşlerinde dayanıp dinlenmesi için destekler gerek. İşte ikiyüz çelik sütun dayanması için Küremizin. Kaos'a köprü kurmak için. Kahramanlar sağ ayaklarının tırnaklarının ucunda Hayat'ın kutbuna basmakta, sol ayakları ile Ölüm ülkesinin tâ göbeğine taban vurmakta. Yeni bastıkları bu yerin zemi-

ni tüm karanlık, gevşek, meçhul. "Fânî Hayat"a bir anlam verebilmeleri için bu yeni yerin keşfedilip araştırılması, zaptedilmesi gerek. İkiyüz vücut sallanıyor. Tek ayağın ucuna dayanıyor. Öbür ayak karanlık zeminden çekiliyor. Sonra tekrar büyük ağırlıklariyle Küremizin üzerine biniyorlar. Havaya sıçrıyorlar, ağırlıklarla güreşlyor, yerçekimiyle savaşıyor, havayla uzlaşıyor, tekrar dönmekte olan Kuremize basıyor, bir daha havaya sıçrıyorlar.

Bu, insanoğluna mahsus bir halay değil. Bu halay meçhul devlerin Evren'in ritmine ayak uydurabilmek, Evren'in toplu halayına katılmak, ölüm alanının gevşek, kaypak, akıcı zemini üzerinde temel tutturup o büyük yapıyı yükseltmek için bu zemine tam zamanında, hazır, dimdik, bütün ağırlıklariyle basabilmek için harcadıkları korkunç çabadır.

Amaçları ölüme bir kurban olarak değil, bir savaşçı olarak gitmek. Doğa kurallarına boyun eğen zavallılar gibi değil, bu kurallara meydan okuyan akıncılar gibi.

Ayaklar tekrar boşluğa fırlıyor. Tereddütle yere değiyor; bu temasla durumu kavramak ve bu durumu başkalarına da duyurmak istiyorlar. Ruh kendi diliyle konuşuyor, "geri dönmek yok, ileri, ileri!" diye fısıldıyor. İşte tam bu anda bir ses, türküye benzer bir ses yükseliyor. Hazır değiliz daha bu sesin özünü kavramak için. Hava elektrikleşiyor, o da, vücutlara son hücum emrini veren ruhlarla birlikte bu sese katılıp türküye başlıyor, halayın türküsüne :

"Elvedâ fânî dünya, elvedâ!.."

Bu halk türküsünün güftesini biz de biliyoruz. Halayın ritmine de uydurabiliyoruz bu türküyü. Ama bu bizimkisi bir ağıt, elindeki tutsakları meçhul boşluk-

lara fırlatmaması için Küremizin yerçekimi gücüne bir yalvarış.

Ama bizim kahramanlarımız bu yerçekimini de yenilgiye uğratıyorlar, ona da boyun eğdiriyorlar da bizim haberimiz olmuyor. Türküleri bir efendinin, ya da bir kölenin vedalaşması değil. Onlar bu türküleriyle tepeden tırnağa silâhlı ölüme karşı hayat seferine çıkmakta olduklarını ünlüyorlar bizlere.

Bizse onlardan ne kadar uzağız! Bir düşteymiş gibi görüyor, duyuyoruz onları.

Bu tarifsiz akının gerçek seyircileri bizden bambaşka kimseler, bambaşkaları :

Beşinci Yüzyıl bütün heybetiyle dimdik duruyor, nefesini tutarak seyrediyor bu ihtişamı. Bu ulu yaratıcılık anında bu büyük sanatçıları rahatsız etmemek çabası seziliyor bütün halinde.

Termopiller selâm duruyor ve de o büyük Kıral o üçyüz seçkin savaşçıya şöyle sesleniyor : "Geçidin savunmasını bu 200 aslana devredin ve önlerinde huşû ve saygı ile eğilin!"

Ulusal Kurtuluş Savaşının bir halk kahramanı aşka gelip kılıcını yeniden kuşanıyor.

Tutsak Yurdumuz bu sefer bilekleri zincirsiz, entarisi yırtık, saçları dağınık seğirtiyor şu sözleri yetiştirebilmek için :

"Varolun evlâtlarım! Ruhumu yitirmiştim. Sekiz kapkaranlık yıl boyunca siz korudunuz onu. Benim adıma haydutlar sizleri hapse tıktılar, zincire vurdular, ortaçağ işkenceleri yaptılar size. Bir tutsaktım ben, elimden ne gelirdi, öylece halinizi seyretmekten başka? Benim adıma yapılan haksızlıkların hesabının verileceği o Büyük Duruşma'da ilkin sizin hakkınızı arıyacağım. Sizler tarihimizin en değerli kişilerisiniz!.. Şimdi siz sadece birer Elen değil, bütün dünyanın şe-

refi, medarı iftiharısınız! Sizleri doğuran ananın ben olduğumu unutmayın evlâtlarım!.."

Bunu onlar hiç unutmıyacaklar. Haydari toprağının üstünde zıplayarak son adımlarını meçhul diyarlara doğru atarken türküleriyle analarının bu yalvarışına karşılık verdiler Millî Marşımızın ilk mısraıyla :

"Keskin kılıcından tanırım seni!.."

KÂBUSLAR

Kamp öksüz kaldı, yapayalnız. Bugün hiçbir angarya yapılmadı. Başıboş bıraktılar bizi. Bütün rehineler elleri arkada, başları önde, derin düşüncelere dalmış dolaşıyorlar avlularda. Gurbete ilk çıkan gurbetçinin ruh hâleti var hepimizde. Köyünden, baba evinden yabancı diyarlara gitmek üzere ayrılan bir çocuk gibiyiz. Bu çocuk, ikide bir, başını çevirip geride; tâ uzaklarda kalan köyüne bakıyor hasretle. Gözler yaşlı, gönül daha şimdiden sılaya dönüş hikâyesini kuruyor. İlk dönüş efsanesini.

Genç, ihtiyar hepimiz böyle bir durumdayız işte. Ancak kendimiz için bir dönüş umuyoruz, bir sevinç, bir mutluluk geçiriyoruz aklımızdan.

Koğuşlara girmekten çekiniyoruz. Yalnız kalmaktan, edindiğimiz intibaları bir düzene koymaktan korkuyoruz hepimiz. Hiç konuşmadan, hiçbir şeyle ilgilenmeden tükenmez saatler boyunca bir aşağı bir yukarı dolaşıyoruz avlularda, yol alıyoruz ve bu aldığımız yolun sonu gelmesin diye yalvarıyoruz içimizden. Sıramız gelinceye kadar bu yol bitmesin!..

Şu an hiçbirimiz kendi hayatı, kendi âkibetiyle ilgilenmiyor. Hiç birimiz bir gün buradan çıkabileceğini düşünmüyor. Hayal kurmak bir ruh lüksü bizim için,

oysa, ruh uçup gitmek için kanat ister. Nerde bizim kanatlarımız? Nerde bu çeşit uçuşlar için gerekli umut?

İnsanoğlunun en büyük uçuşlarından, en ulu yükselişlerinden birine tanıklık ettik. Duyduğumuz hayranlık ve şaşkınlık mahvetti bizi.

Niçin şu an en yıkıcı, en ezici olayların anıları beni sarıyor, kestiremiyorum bir türlü. Kovalamak istiyorum bu anıları, ama onlar beni bırakmıyor. Hayalleri birbiri ardından geliyor bu olayların. Ben de bir tutsak, gerçek bir rehine gibi bu korkunç olayları bir daha yaşamak zorundayım.

Geçen Aralık ayındaki bir meydan dayağı olayı geliyor gözlerimin önüne. Poyrazın kudurduğu, karların savrulduğu bir gündü. Poyrazın kendisi cellâtlara bu işi yapmaları için öğüt veriyordu sanki. Kampta etüv makinesini çalıştıracak biri bulunamamıştı. Sirmas, Belediyeden bir usta istetmişti. Usta, sabah gelip akşam ayrılıyordu Kamptan. Biz de bu cehenneme ellerini kollarını sallaya sallaya girip çıkabilen bu özgür teknisyene gıpta ediyorduk. Oysa o, bunlardan habersiz, kayıtsız. O kadar kayıtsız ki, onun bu kayıtsızlığı bu adamın öylece, gelişigüzel, neden dünyaya geldiğinin, niçin bu dünyada yaşadığının farkında olmadan ömür sürüp gittiği kanısını veriyordu insana. İnsanoğlu ıstırabına yabancıydı bu adam. Tek farkında olduğu şey, buranın Haydari Rehineler Kampı olduğu, bu Kampın dış dünyaya kapalı olduğu, başkalarının buraya girip çıkamıyacağı, bunun için de burada sigaranın çok aranılan bir mal olduğu, bu alanda iyi bir iş yapılabileceğiydi. Günü birliğine getirebildiği bütün sigaraları satmaya başlamıştı. Hem de gerçek değerinden otuz kırk kat pahalıya. Haydari'de etüvcü olarak aldığı gündelik onun bu kazancının yanında solda

sıfır kalıyordu. Adamcağız daha da büyük işler için hayaller kurmaya bile başlamıştı. Malının bedelini bizlerden bol bol aldığı gerçeği bir yana, üstelik dışarıda bizimkilere rastladığında zavallı kafasının uydurabileceği bütün masalların bedelini de bol bol cebe indiriyordu.

Bu adama ancak giysilerini, battaniyeni, öteberini etüve sokacağın zaman yanaşabilmen mümkündü. Bundan ötürü o sırada hepimiz âdeta bir temizlik hastası olmuştuk. Bu ise Sirmas'ın gözünden kaçmamıştı. Bizzat takibetmiş, etüvcüyü rehinelerle alış-veriş yaparken suçüstünde yakalamıştı. Yakaladıklarını sorguya çekmiş, başka alıcıların isimlerini de sormuştu. Eh, başka alıcı bulunamadığına göre, ceremeyi tüm Kamp çekecekti!

Olağanüstü içtima yapıldı, avlunun orta yerine birkaç masa kondu. Çoğumuzun bu sigara ticaretinden haberi bile yoktu. Bilenler de bu işin çözümlenmesi, bir karara bağlanması için bir açık hava askerî mahkeme oturumu yapılacağını sanmışlardı.

Asıl dert ne çeşit bir karara varılacağı değildi; asıl dert, o korkunç soğuktu. Poyraz başlıyor, ustura gibi biçiyordu. Eller, ayaklar donuyor, duygusuzlaşıyordu. Çoğumuzun Merlin sorgularından artakalan ve henüz kapanmamış yaralarımız vardı, bu yaralar soğuktan sızım sızım sızlıyor, dayanılamıyacak kadar acıyordu.

İşin sanıldığı askerî mahkemeyle filân ilgisi yoktu. Karar daha önceden Sirmas tarafından alınmış, şimdi uygulanmasına gidiliyordu. Önce etüvcü ile daha üç kişiyi çağırdılar. Masaların yanıbaşına diktiler, soyunmalarını emrettiler. Sonra da masaların üstüne yatırdılar, orada hazır duran üç cellât, ellerindeki kırbaçlarla hemen işe giriştiler.

Karar, yetmiş beş kırbaçlıktı. Ufak bir sayı aslında. Pek o kadar önemli değil! Gel gelelim bu cezanın korkunç bir işkence, cezaların şahı olması için birçok sebepler vardı. İlkin, uzun süre sıranı bekliyeceksin! Sonra, bu Aralık ayı soğuğunda her kırbaç darbesi, üzerine biber ekilen bir ustura yarası! Yetmiş beş tane böyle ustura yarası da kolay kolay tedavi edilmez. Bütün vücudu yanıp kavruluyor adamın. Akşam yatağa uzanmaya bile cesaret edemiyorsun. Bu akşam bir Aralık gecesiyle halin daha da dumandır! Havanın bile değmesini istemiyorsun bu yaralara! Koca adam bütün gece boyunca ellerin koltuklarının altında iki büklüm olmuş, bir çocuk gibi hüngür hüngür ağlıyorsun. Hep birlikte babalar gibi ağlaşıyoruz! Sonra, o korkunç gece yaptığın bu korkunç gezinti geliyor şimdi aklına... Sorgudan kalma yarası olanların daha ilk kırbaç darbelerinde başlayan korkunç iniltileri, feryadları. Tüm gövdeler kana bulanıyor. Boğazlarından, yarı yarıya kesilmiş gırtlaklarından kanlı bıçaklar sarkan mezbaha kuzularına benziyor bu zavallılar.

Bütün bunları şu an, etüvcüyü tıpkı benim gibi, tıpkı başkaları gibi düşünceli düşünceli yanımdan geçerken gördüğüm için mi hatırladım acaba? Bizim etüvcüyü o olaydan sonra burada alıkoydular. Şimdi bizimle beraber bir tutuk, bir rehine o da.

Bilemiyorum. Tek bildiğim şey bu anıları bir yana bırakmak. İnsanoğlunun acıları, felâketleriyle oynamaktan zevk alan kapkara kuşlar gibi çevremi sarıyor bu anılar...

Eşelenmek için yumuşak toprak arıyan bir serçe kuşu ilişiyor gözüme. Burada uygun bir yer bulamamış olacak ki, öbür avluya uçup gidiyor. Ama az sonra geri dönüyor. Tam yerleşecek yeri buldu! Yazık senin kanatlarına serçe kuşu! Bula bula burayı mı buldun?

Gözüm görmesin seni. Fenalıklar geçiriyorum, kötülük ediyorsun bana, nefret ediyorum senden! Bir yana çekiliyorum. Bu yüzden de bütün rehinelerin üstünden atlamayı uğursuz saydıkları bir taşa takılıyorum. Çok insan kanı emmişliği var bu taşın. Üstündeki vişne çürüğü kan lekelerini hiçbir yağmur yıkayamamıştır.

Çok kısa bir süre önceydi. Yine olağanüstü içtima yapılmıştı. Birini öldüreceklerdi gözümüzün önünde. Yanyalı, 53 yaşlarında Levi adında birmuseviydi bu adam.

Tam dört kerè kaçmaya teşebbüs etmişti bu zavallı. İnsan kurallarına göre bu dört kaçma teşebbüsü normal sayılır, insanca bir harekettir. Özgürlük isteği bir sevki tabiî, insan kolay kolay karşı koyamaz. Ama SS kurallarına göre insan bu derecede bir gelişme gösterdi mi, mutlaka yokedilmelidir...

Levi'yi unutmuş numarası yapmışlardı Almanlar. En son kaçma teşebbüsünden bu yana tam 25 gün geçmişti. İşte şimdi hiç beklenmedik bir anda bizi, bir kenarı daha uzun bir dik açı şeklinde dizmişlerdi avluya bir kez daha, sonra Sirmas, adamcağızı çağırmış, tabancasını çekmiş, onu öldüreceğini, bunun için de on adım kadar öteye gitmesini söylemişti. Levi öleceğinden değil, Sirmas'ın bu sözleri nasıl bir soğukkanlılıkla, nasıl bir buz gibi, kayıtsız, hissiz davranışla söylemiş olmasından korkmuş, donakalmıştı. "Seni kurşunlayacağım, on adım öte git!" Levi yerinden bile kıpırdayamamıştı. Gözleri bir tabancaya, bir Komutanın kupkuru gözlerine bakıyordu. Bir düş gördüğünü sanıyordu bu Levi mutlaka. Bu korkunç işin böylesine bir soğukkanlılıkla, böylesine bir hissizlik ve kayıtsızlıkla yapılabileceğine akıl erdirememişti muhakkak. Nasıl olurdu bu iş böyle buz gibi soğuk bir günde? Anasının üşümesinden korkup, ken-

dine mukayyet olmasını, paltosuna iyice sarınmasını öğütliyeceği böyle bir günde böylesine bir cinayet nasıl işlenebilirdi bu soğukkanlılık, bu kayıtsızlıkla? Nasıl alırdı bu insanın aklı? Ama daha sonra kendisi de inandı bu işe. Ömrünün buraya kadar olduğunu kavradığı bu saniyelik zaman zarfında acaba ne düşünmüştü Levi? Bir aralık gözlerini açmış, bir şey söyliyecekmiş gibi bize bakmıştı. İyi hatırlıyorum bunu. Böyle bir şey için hazırlamıştı kendisini. Ama olamıyacağını anlamış, gözlerini başka tarafa kaydırmıştı. Yüzü sapsarı olmuştu. Venedik altını gibi. Hiç sesini duyamadık o son anlarında Levi'nin. Şimdi şu an ne düşünüyorsam o zaman da aynı şeyi düşündüğümü çok iyi hatırlıyorum. Dili mi tutulmuştu yoksa? Bunun için mi hiç konuşamamıştı? Yoksa o son demlerinde bütün ruhî fonksiyonlarını felce uğratan buz gibi bir kayıtsızlık mı sarmıştı benliğini? Öyleyse işkence ve ölüm onun için acısız, ıstırapsız olmuştur. Bir teselli.

Bu durumda Sirmas, kendisi on metre kadar geri çekildi. Kurşun tam kalbine rastladı Levi'nin. Kurşunu isabet ettiği yeri iki avucuyla kapamak istedi, ama başaramadı. Devriliverdi şu demin takıldığım taşın üstüne. Bu taşı ısırmak için korkunç bir çaba harcamıştı, çok iyi hatırlıyorum bunu. Bu beyaz taş ağzından sızan kanları bir sünger gibi emmişti. Komutanın köpeği de bir koşu fırlamıştı, ama bir şey bulamamıştı taşın üstünde yalayacak, ölünün dişlerini ve ellerini yalamakla yetinmişti! Sonra kendi dudaklarını yalamış, kuyruğunu sallamıştı sağa sola...

Avlular kovuyor adamı, koğuşlara da sen sığamıyorsun. Yalnızlık öylesine sarmış ki, kendi kendinle bile arkadaşlık etmek istemiyorsun. Bu umutsuzluk için bir an, hiç konuşmadan ipince parmaklarını saçlarının arasına daldıran anacığının elini getiriyorsun

gözlerinin önüne. Ne rahat ne rahat! Ama bugün hiçbir umut seni ısıtamaz. Düşler âleminde yaptığın bir cennet yolculuğundan birdenbire Pire kentinin Drapeçona mahallesinin işçi barakalarından birinin o rütubetli fakirliği içinde buluyorsun kendini...

Hiç birimiz 1 No. lu koğuşa bakmak istemiyoruz. Bugün nereye gitsek acaba? Bugün azıcık sıcaklık, azıcık şefkat bulabileceğimiz hiçbir yer yok. Anı gücümüz bile, bile bile, bizden gölgesini esirgiyor bugün. Biraz zorlayınca da bizi yaşadığımız hayatın o korkunç olaylarının cehennemine fırlatıp atıyor gereksiz yaratıklar gibi.

Geçmiş günlerden bir hayal bu hengâmede bana gülümsemeye çalışıyor. Bazı eller uzanıp beni çağırıyorlar. Ama anı gücüm bir bulanık, bir sisli âlemin içinde bocalayıp duruyor.

3 No. lu blokun arka tarafı biraz sessiz, kimsecikler yok. Kimse dolaşmıyor orada. Bari burasını olsun gözümüz görmesin. Burada geçen korkunç olayların anısından kaçınarak epey dolaşıyoruz. Kovaç geçiyor yanımdan, dikkatle yüzüme bakıyor, hiç konuşmadan uzaklaşıyor. Komutanın üç kurt köpeği de yanında, peşinden gidiyor. Çevresindeki bu üç köpekle kendisini Komutanlık mevkiine biraz daha yaklaşmış sayıyor olacak. Elinde de kamçısı.

Tüzük gereğince rehineler bir Almanla karşılaştıkları zaman esas vaziyete geçip selâm vermelidir. Kovaç da böyle şeylere pek dikkat eder! Şimdi, kendisini bir subaya benzettiği şu anda elbet daha da çok dikkat etmesi gerekir! Farkına varıp vaziyet almama vakit bulamadan iki adım gerilediğini görüyorum Kovaç'ın. Durmuş acaip acaip bakıyor bana. Sigarası sarkıyor dudağından kayıtsız, o külhanbeyi tavırlariyle ciddîleşmeye çalışırken, birinin cebinden aşırdığı güneş

gözlüklerini takmaya çalışan bir maymunu andırıyor insana.

Çaresiz, fakir kölesinin dertleriyle ilgilenmek zorunda kalan işi başından aşkın bir efendi edasıyle, sol elinin işaret parmağını kımıldatıyor, beni yanına çağırıyor.

"Bir sigara ister misin?" diyor.

Tuzak mı? Bir acıma gösterisi mi? Büyük efendinin biraz önceki halini taklit mi? Her ne halse, karşılık vermem gerek.

"Sağol!" diyorum. "Teşekkür ederim, şimdi söndürdüm!"

"Var mı sigaran?"

"Yok başka."

"Al öyleyse. Al, bunu da akşam içersin!.."

Teşekkür ediyorum. İlk onun ayrılmasını bekliyorum esas vaziyetinde. İki adım ilerliyor, sonra birden aklına bir şey gelmiş gibi duraklıyor. Sonra cayıp devam ediyor yoluna. Az sonra birden durup bana dönüyor :

"Kom! Kom! Hir! (Gel, gel, buraya gel.)"

Koşarak gidiyorum yanına. Efendi-köle oyunu oğnuyorum besbelli.

"Var senin haber?"

"Hayır, hiçbir haberim yok."

"Hım. Morto sen yarın!"

"Ben mi öleceğim yarın?"

"Evet, sen... morgan kaputt! (İşin bitiktir). Anladı?"

"Anladım."

"Yarın burda getirecek seni, öldürecek dışarda. Bum-bum, burda, kafada! Anladı şimd? Kurşun kafada?"

"Anladım. Demek yarın kurşun, öyle mi?"

"Ja! Yarın tabanca sana. Gut, anladı..."

Bana büyük bir müjde vermiş gibi gülümsüyor. İçimden bir insanın bu kadar hissizleşmiş, kaşarlanmış olmasına, bu kadar sefil bir duruma düşmüş bulunmasına acıyorum.

Bu adamı buraya bir işkence aracı olarak atamışlar. Bir SS olarak bu işi benimsemiş, soğukkanlılıkla, budalaca, aptalca rolünü başarmaya çalışıyor. İnsanoğlunun ne hallere düştüğünü görüp tiksiniyorum, kendini koskoca bir okyanusun içinde dağ gibi dalgalar arasında bocalayan bir ceviz kabuğu kayıkta sanıyorsun. Kafan zonkluyor, başın dönüyor, bütün benliğini önlenmesi imkânsız ,aşılmaz bir bezginliğe terkediyorsun...

Geçen Ocak ayında kurşuna dizilmek için elli kişi ayırmışlardı. Soyunma işini de ilk bu partide uygulamışlardı. Bu iş için elli kişilik gurubu cam deposu olarak kullanılan 14 No. lu yapıya götürmüşlerdi. Burada soyunacaklardı ölüm adayları. Depo cam istifleri, cam sandıkları, boş kasalarla tıklım tıklımdı. Sütun sütun tabaklar ve diğer lüks sofra takımları vardı burada. Bütün bu eşyalar Avrupa mağazalarının yağma edilmesinden gelen ganimetlerdi. İşte bu depoda soyunacaklardı elliler. Kamyon da gelmişti zaten onları almaya. Soyunma işinden sonra yapılan sayımda bir kişi eksik çıkmıştı. Beş kere sayım yapılmış, hep sonuç olarak 49 rakamı bulunmuştu.

"Bir yanlışlık oldu mutlaka." diyordu Sirmas.

Avluya çıkmıştı. İlk rastladığı 18 yaşında bir çocuktu. Çocuk bir köşede ağız armoniği çalıyordu. Tam şu şimdi geçtiğim yerde.

"Kom!.. Kom!.." diye çağırdı çocuğu Sirmas.

Çocuk ağız armoniği çalmaktaki ustalığından ötü-

rü Komutanın dikkatini çektiğini sanmıştı. Sevinç içinde, gülümsiyerek, bir taraftan elinin tersiyle ağzını siliyor, öbür yandan ayasiyle ağzını kuruluyor, çalmaya hazır durumda Komutana doğru koşuyordu.

Komutan, çocuğu elinden tutup ellinci olarak ölüm adayları kafilesine katmıştı!

Bir yanlışlık yoktu bu işde. Ellinci aday, depodaki sandıkların, ambalâj samanlarının içine saklanmıştı. Bu adamdan nefret etmek mümkün değil. Kimbilir nasıl bir eş, kimbilir nasıl bir yavrular o an onu kucaklayıp bağırlarına basmak için beklemekteydi. Akşam getireceği ekmeği dört gözle kollamaktaydı. Başı dönmüştü bu adamın, şuurunu kaybetmiş, kafası işlemez hale gelmiş ve hiç kirlenmeden böylesine menfur, böylesine korkunç bir cinayeti işliyebilmişti.

Ölüm adayları giderken ellinci olarak onlara katılan çocuk ağız mızıkasiyle gerillacıların marşını çalmıştı :

"Dağlarda karanlık olur geceler!"

Cam deposunun kapısı kilitlenince içerdeki adamı korkular almıştı. Başını kaldırmış, bir de bakmış ki, etrafta in-cin yok, yarı karanlık, ne bir insan sesi, ne ayak sürünmesi. Paniğe uğramış adamcağız. Ne olacaksa olsun, demiş şaşkınlık içinde, depodan dışarı fırlamış.. Koşarak avluyu aşabileceğini, kapıdaki nöbetçiyi atlatabileceğini, kendisini çevirmesine vakit bulamadan dışarı çıkabileceğini hesaplamış. Bir an önce bu cehennemden, kendi yerine konulan çocuğun haksız ölümünden duyduğu vicdan azabından kurtulmak için başkaca bir çaresi olmadığını görmüş.

Kıçında bir don, çırılçıplak başı kapak fırlamış depodan dışarı, koyvermiş kendini koşarak kapıya doğru.

Sirmas nöbetçi dikmişti deponun önüne. Nöbetçi

elindeki makineliyle bekliyordu Ezrail gibi. Karşılaştıkları zaman Alman, adamı yakalamaya hazırlanmıştı. Adam o an bütün plânlarından caymış, unutmuştu âdeta bütün olup bitenleri. Sıçrayarak bağırmaya başlamıştı :

"Bendim ya!.. Benim işte!"

Sonra birden kendine gelmiş, nöbetçinin elinden kurtulmuştu. Şimdi tekrar plânlarını hatırlamış, kendisi için bu dünyada bir tek yol olduğunu, bu yolun da Kamp avlusunu boydan boya aşıp giriş kapısında bittiğini, peşindeki nöbetçinin de kendisine her an ateş edebileceğini anlamıştı. Bu sırada çok yakınında bir tüfek namlusunun kendisine çevrili ateş etmeğe hazır olduğunu farkedip paniğe uğramıştı, birkaç adım daha atabilmiş, birazcık daha ilerliyebilmişti. İşi bitikti şimdi. Kurtuluş kalmamıştı, bunu düşünmek bile faydasızdı. Karşısında Sirmas vardı şimdi... Tam şu noktada, şu benim şimdi durduğum yerde, on adım kadar ötede...

Kan!.. Kan!.. Kan!.. Yine kan!.. Burada da sadistlik örnekleri dolu anılar. Kaçmak istiyorsun buradan. Ama birisi beni inatla buraya çakılı tutuyor. Çaresiz, sonuna kadar izliyeceğim. Kurtuluş yok.

Sirmas'ın tabancasını hazırlayışını hatırlıyorum. Büsbütün şaşırmıştı zavallı rehine. Handiyse nöbetçi gelip ensesinden yakalıyacak. Çevresine bir göz atıyor. Ayakları avlunun sivri çakıllarından kana bulanmış.

Rehineler oldukları yerde durup bu manzarayı seyrediyorlardı Acaba bu adam onları görebiliyor muydu? Bunun kendisinin bile bilebildiği şüpheli. Onun o an gördüğü tek şey Sirmas'ın ateşe hazırlandığı, tabancasını kendisine doğru yönelttiği. Tam göğsüne nişan alıyor Sirmas adamın. Adam birden sola dönü-

yor, kurşun sol omzunu buluyor. Bir sıçrayışta gelip aramıza, avludaki öbür rehinelerin arasına karışıyor, saklanmaya çalışıyor, hiç umudu olmadığını bile bile kurtulmaya çalışıyor. Şimdi ancak saniyeleri sayabilecek durumda. Çünkü adam bu korkunç panik sırasında durmadan saati soruyor ve karşılık veriyor kendisi : "Saat kaç? Kaç yahu saat? Bu saatte! Böyle bir saatte!" diye söyleniyor, arkamıza saklanmaya çalışıyor, sonra bir fundalığın arkasına gizleniyor, sonra da avuçlarının içine. İşte tam o durumda ve tam şuracıkta buluyor Sirmas'ın kurşunu adamın kafasını. Köpekler yine sıçrayıp cesedin başına üşüşüyorlar. İlk hangisi yalıyacak diye boğuşuyorlar bir süre. Çiğniyorlar cesedi, yüzüne gözüne basıyorlar, kanlı dilleriyle zavallı adamın dışarı fırlamış gözlerini yalıyorlar sonra. Bu gözler hâlâ görebiliyor mu acaba?..

Sinir buhranları, nevrasteniler acaba nasıl belirir insanda? Nevrasteni dendiğinde ne anlaşılır? Hayaletleri, anıları, kâbusları kovmaya çalıştığımız, ama bunu başaramadığımız şu hepimizin içinde bulunduğu durum bir nevrasteni hali olmasın?

Kendini tam yalnız sandığın bir anda, ömrün boyunca peşini bırakmıyacak olan geçmişin korkunç sahneleri, feci manzaraları ile ister istemez burun burunasın. Bundan böyle ömrün hep böyle geçecek. Böyle bir yaşam için mi bütün kaygıların? Kararın kesin : "Artık bununla uğraşacak değilim!" diye kesip atıyorsun. Salt ölümü beklemekte olduğuna karar veriyorsun. Burada, bu yerde, yapayalnız, ufacık, gereksiz, sinir buhranları, nevrasteniler geçiren önemsiz bir yaratıktan başka bir şey değilsin sen. Birden iki kelime geliyor aklıma : Tabiî istifa! Kafan öyle karışık, beynin öyle bulanık, öylesine bezginsin ki, bu iki kelimeye

belbağlıyacak duruma düşüveriyorsun birdenbire : Tabiî istifa!..

"Kan!.. Kan!.. Kan!.. Her yerde kan! Nereye gitsem önümde cellâtlar, kâbuslar, işkenceler bekliyor beni düşünmüş olsaydın mutlaka tabanları kaldırıp kaçardın. Hem de amaçsız, gereksiz olarak. Salt bütün gün koşmak, kanlı çakılları çiğnemek, kanlı dudaklarını yalayan, kuyruklarını iştahlı iştahlı sallayan köpekler, sana nişan alan nöbetçiler, ayaklarını kanatan dikenler, taşlar arasında, yüzüne doğru savrulan kırbaçlardan, kalbine doğru yönelen tabanca namlularından, halis kan kurt köpeklerinin beslenmesi için kanını akıtmaya çalışan cellâtlardan sakınarak koşmuş olmak için. Bu duruma göre sinir hastalıkları uzmanları "delilik" kelimesiyle neyi anlatmak isterler acaba? "Ölümden korkma manisi" bundan başka bir şey mi acaba? Her şey peşine düşmüş seni öldürmek çabasında! Sinirlilikten boyuna dişlerini sıkıyorsun, ara sıra kalbinin durduğunu, damarlarındaki kanın donduğunu hissediyorsun korkudan. Anılar bir kez insandan nefret etmiye görsün, insanın en büyük düşmanı olurlar o zaman! Bugün anılarım benden nefret etmiş olacak. Bunun için bir zamanlar şöyle bir soruya karşılık vermek için ne kadar uğraşmış olduğumu bana hatırlatıyorlar : İnsan aslında iyi midir, yoksa kötü müdür?

İsyan ediyorum. Sunturlu küfürler arıyorum söylemek için, ama bir tek bile gelmiyor aklıma. Çatlıyacağım nerdeyse.

Farkına varmadan ellmi sokuyorum cebime sigara paketimi çıkarmak için. Hangi paketi? Bu kadar kan akmasına, bu kadar cana kıyılmasına mal olan bu kötü şakaları kim yapıyor bana?

Sinirlerim, damarlarımdaki kan, hayal gücüm, çev-

reme çöreklenmiş aç kurtlar gibi hisse bekliyorlar. Sigaralarını istiyorlar benden.

"Kim dedi sana eline cebine atasın da bizi kışkırtasın diye?"

Böyle çıkışıyorlar bana ve bir türlü zaman ve mekân nedir anlamak istemiyorlar. Mantık yoluyla karşılık vermek istiyorum kendilerine, ama yalnızlık ve bir kenara itilmişlik öyle ağır basıyor ki. Mantık hak getire. Şu an kimsin? Neyi, kimi temsil ediyorsun?

Bazan insanın kendisi Almanlardan bile daha büyük bir düşman kesiliveriyor.

Bu sorulara verdiğim karşılık yine bir soru oluyor : Sigara almak için beni ceplerimi karıştırmaya kim zorladı?

Kendi kendinle çatışıyorsun. Bu çatışmadan bir yangın çıkıyor meydana. Ateş saçan korkunç bir arzu.

Parmaklarım cebimin içinde ihtilâçlar geçirerek gezinirken demin Kovaç'ın verdiği iki sigaraya değiyorlar. "Getir, çabuk getir! Ver şunları bize!" diye uluyor kurtlar.

Arzular, ateşim sönmesin, biraz ferahlamıyayım, havasızlıktan bunalayım. Kim istiyor bunları, böyle olmasını? "Yırt şunları! Çiğne ayaklarının altında. Hemen şimdi. Şuracıkta, Yoksa benim ateşimde yanacaksın hep. Kimse söndüremiyecek bu yangınımı!.."

Çok korkutuyor beni bu tehdit. İnanılmaz, doyulmaz bir sevinçle sigaraları yere atıp çiğniyorum. "Eh, madem böyle oldu, kurtlarla, kâbuslarla yapayalnız, başbaşa değilim demek. Beni koruyan biri var." İş böyle olunca tekrar avluya dönüyorum. Koğuşumu bulmak için uzun boylu dolaşıyorum. Koğuş koğuş dolaşıyorum, ama kendi koğuşumu bulmıyorum. Belki de bu koğuş hiçbir zaman olmamıştı. Hiçbir zaman yoktu bu koğuş aslında, belki de ben, belki de Haydari Kampı

kendisi de hiç bir zaman var olmamıştık yeryüzünde...

Çok kötü şey yalnızlık!..

Geçen ay koca Kampı velveleye vermeye karar verdiği anda rehinelerden biri, N. Pant... adında biri de mutlaka böylesine bir yalnızlık durumunda hissetmiş olmalıydı kendisini. O gün de "temizlik" vardı kampta. Komutan aslında çok çetrefil olan Yunan soyadlarını çok zor telâffuz edebiliyordu. Ölüm listesinden okuduğu isim anlaşılıncaya kadar bu ismi ağzında geveler, hecelerini çiğner, çekiştirir dururdu hep.

O gün de ölüm listesini okurken Pant... hecesiyle başlayan uzunca bir soyadını çıkarmak için üç beş dakika kadar uğraşmıştı. Bu heceyle başlayan düzinelerle soyadı vardır. Ama sırasını bekleyen rehinelerden acaba kaçının sinirleri, sabırları buna dayanabilirdi? Soyadının yarısı okunmuştur. Bu, iki ayaktan biri çukurda demektir. Ya soyadı doğru olarak tamamlanacak, ya da başka bir isim çıkacak ve çukurdaki ayak bu sefer geri çekilecek, yaşamaya devam edeceksin. İkisinden biri! Şimdi sen gel de asap sisteminden bir denge, kafandan sükûnet bekle. Hayat'la Ölüm'ün ip çektikleri bu anda.

Çevrende binlerce insan var sıraları doldurmuş. Bu insanların birer çift gözleri olduğu da bir gerçek. Ama hiç kimse, soyadının şu an barbarca, insafsızca çekiştirildiği ve yanıbaşında duran N. Pant...'a dönüp baktığı yok! Kim bilecek ki temizlikçiler bölüğünün beşerlik sıralarının en sonuncusunda soyadı bu heceyle başlayan biri vardır?

Adam kısa bir süre kendisiyle ilgilenilmesini bekliyor. İstiyor ki anası çıksın da ortaya kıyametleri koparsın şu an. Kısa bir süre daha küçük bir yavrunun diz çöküp ellerini kavuşturmasını, gözyaşları dökerek

babasına canını bağışlamaları için yalvarmasını bekliyor. Hiç olmazsa bir umut kuşunun beyaz kanatlarını açmasını bekliyor. Ama bu beklediklerinden hiç biri olmuyor.

Herkes, herşey onu unutmuş. Herşey o kadar ondan uzak. Öylece, yapayalnız, paniğe uğramış durumda, dayanamıyor daha fazla. Elindeki jiletle boğazına kızıl bir çizgi çiziyor derince. Şimdi bile kimse onunla ilgilenmiyor, görmüyor onu, hiç bir değişiklik olmuyor dünyada onun için. Bir ikinci, bir üçüncü çizgi daha jiletle! İşte şimdi herkes onunla ilgileniyor, Ezrailden başka herkes! Okunan isim kendi ismi değil bir başkasının soyadı. Komutan durumu görmek için seğirtiyor. Eli tabancasının kabzasında. Daha fazla çekmemesi için kafasına kurşun sıkacak adamın, niyeti bu. Rehine yere uzanmış hırlamakta. Soluk kırmızı bir kan akıyor jilet yaralarından. Ufak ufak, geç patlayan, vavaş yavaş sönen kabarcıklar yapıyor akan kan yaralardan sızarken.

"Ölmemiş!" diyor doktor, "emriniz?"

"Revire!" buyuruyor Komutan.

Bu soyadı benzerliği ve zor telâffuz oynunda Ezrail *tam dört kere bu adama "seni istemiyorum!" demişti.* Oysa o asap bozukluğundan, yalnızlıktan, gönüllü gitmişti ölüme. Üç gün sonra ölmüştü.

Rehinelerden N. Pant... acaba neden ölmüştü?

Belli elbet. Bunun cevabını kolayca verebilirsiniz! Hayır, hiç de öyle değil. Hiç de belli değil bu adamın neden öldüğü.

Ona bugüne kadar hiç kimse insanoğlu gerçeğinin ne olduğunu söylememiştir. Anlatmamış, açıklamamıştır bunu. Hiç bir kere, hiç bir surette bunu kimse yapmamıştır. Bu gerçeği bu adam beş dakika içinde kendisi keşfedip beş dakikalık bir süre için yaşa-

mıştır. Beş dakikadan daha uzun bir süre bu gerçeği yaşamaya gücü yetmemiştir!.. Eğer bu adamın kendi içinden bir ses : "At o jileti elinden! Hayatına kendin hükmedemezsin! Sen, hayat sorunu bakımından henüz gereği gibi kullanılmamış bir araçsın!" diye seslenmiş olsaydı, acaba ne yapardı bu adam?

En azından 260'ların durumunu anlayıp örnek tutmaya çalışırdı onları bence. Varsın başaramasında bunu. Zarar yok, aynı kapıya çıkar. 260'lar hiç bir zaman kendi kendilerini aldatmamışlardır. Bu işin sırrını onlara büyük bir eğitmen, yaman bir öğretmen açıklamıştır. Hiç bir şey onları yadırgatmamış, şaşırtmamıştır. Onlar ömürleri boyunca — öyle beş dakikalık bir süre içinde değil — dayanmışlar ve insanoğlunun özünün en derin şuurunu yaşamışlardır. İnsanoğlunun daha iyi olabileceğine, daha iyi bir kadere lâyık olduğuna inanmışlardı. Bu inanç uğruna savaşmışlardı 260'lar. Bu bilgileri, bu savaşları yüzünden kovuşturulmuşlardı. Veremli bir toplum anlayışı insanoğlunun veremli, hasta olmasını istiyordu, kendi hastalığının, kendi sefaletinin nedenlerini arayamasın, bulamasın diye.

Şimdi, 260'ları andığım şu anda, kendimi ferahlamış hissediyorum. Anılarım şimdi daha uysal, daha güleç yüzlü. Sinirlerim daha gevşek, kafam daha berrak, yine hâkim olmaya başlıyor benliğime.

Rehine N. Pant... bir cinayete kurban gitmiştir. Onun katilini bulup çıkarmak bizim görevimiz. Ve de bulup çıkaracağız meydana onun katilini! Sayısız yaralarla canların bu aynı katilin, insana gerçek bir eğitim ve kültür değil de yalancı, sahte bir eğitim ve kültür veren bu aynı katilin hançeri altında heba olduğunu göreceğiz N. Pant...'ın. Salt efendilerin yararına olacak efendilik-kölelik durumunun sürdürülmesi için o

katilin bu cinayeti işlediğini göreceğiz!

İnsanı kızgınlık nereye götürüyor bazen! Ve de "estetik denemeler"den, hissî romanlardan hoşlanan bazı hassas kulakları tırmalayan kötü sözler bile söyletiyor insana bu kızgınlık. Bu gibilere göre Haydarî Kampının hikâyesi "fecaat mübalâğalarına kaçmadan", insana "korkulu rüyalar" göstermeden de yazılabilirmiş! Elbette ki bu kızgınlık durumum yüzünden söylediklerimden dolayı özür dileyecek değilim kimseden. Kaybettiğimiz değerli insanları, bir değil, iki kere ölen arkadaşlarımı unutamıyorum. Elimde değil unutmak. Bir keresinde cellâdın öldürdüğü, ikincisinde de, her türlü şuura varma olayının koruyucu meleği olan kültürün ve eğitimin yokluğunun öldürdüğü zavallı insanları unutabilmenin mümkünü yok.

★

Tanıklar akşam saat altıda geri geldiler Kampa. İkiyüzlerin kurşuna dizilmesi olayında tanık olarak giden Haydarî SS'lerinden ikisi. Fitil gibi sarhoştular döndüklerinde. Bunlardan biri kan dökmekten, işkencelerden pek hoşlanan, bu işler için gönüllü giden Jakob. Kampta yaralama, sakatlık olayları hep onun nöbetçi olduğu zamanlar çokça olur. Kendisinin aldatılmak istendiğini sanır bu SS hep. Bunun için de en önemsiz bahanelerle angarya ekiplerine saldırır, ihtiyar demez, hasta, sakat demez, kırbacının sapıyla kafa göz yarar, elbiseler yırtar, revirlik eder tutukları. Hıncını alamadı mı, bu sefer koğuşlara saldırır, orada yatan ağır hastaları kırbaçtan geçirir.

Onbeş günde bir izinli çıkar ve akşam fitil gibi sarhoş döner. Akşamları her dönüşünde kendisini hasretle beklediğimize, bütün gün onu özlediğimize ken-

disini inandırmış olacak ki, neşesine, yılışıklığına, sululuğuna diyecek yoktur. Bizi kucaklar, o gün gördüklerini, serüvenlerini, kadın avcılığındaki başarılarını, ufak tefek dertlerini, gailelerini sayıp döker. Bu aralık epey de haber getirir işe yarayacak. Kamptan iki kişi bu adamın sululuklarına, gevezeliklerine dayanmak görevini yüklenmiştir. Salt haber sızdırmak için.

Bu akşam da yine fitil gibi sarhoştu. Kendisini karşılamak üzere görevlendirilen arkadaşları Kessariani Atış Poligonunda bırakıp gelmişti öbür yüz seksen kişiyle birlikte... İki yeni arkadaş bu akşam bu görevi devralmıştı. Bulunduğu berbat durumda adam seçebilemesine imkân yok.

Jakob muzafferane bir eda ile : "Alles kaputt = Hepsinin işi tamam!" diye ilân ediyor ilk iş olarak. Sonra ciddileşiyor, kaşlarını çatıyor, kurşuna dizilenlerin hepsinin birer kahraman olduğuna bizi inandırmaya çalışıyor! Hiç biri ölümden korkmamıştı. Hattâ Napolyon kızmıştı bile. Evet, Napolyon çok kızmıştı hem de!

"Jakob, neden kızmıştı Napolyon?"

"Lâfa bak! Kızmıştı ya! İnfaz müfrezesinin subayına, biz öyle senin istediğin gibi onar onar değil, hep beraber dizilmek istiyoruz namluların önünde dedi de, subay onu öldürmedi işte!"

Burada da kendisine inanmamızı istiyor Jakob ısrarla. Söylediklerinden şüphe ettiğimizi sanıyor, rahatsız oluyor.

"Ya, böyle işte, aynen? Napolyon da ona ölüm adaylarının son isteklerinin yerine getirilmesi için elbet de bir çare bulabileceğini söyledi. Sonra subay bu istediklerinin doğru olmadığını, kendilerini Poligonda makinelilerle kovalamak zorunda kalabileceğini, alanın dar olduğunu, hepsini birden bir ya da iki sıra

halinde dizemiyeceğini, yaylım ateşin hepsinin birden öldürülmesine yetmiyeceğini uzun uzun açıkladı. Çok acı çekeceklerini söyledi... Bu sefer yirmişer yirmişer sıraya girmeye razı oldular. Ama iş başlamadan önce Napolyon bir söylev verdi herkese. Subaylara da, bize de konuştu. Ve de kendilerinin ne olduklarını, hangi amaçlar için savaştıklarını anlattı. Ve de bizim de kendileri gibi olmamızı öğütledi.. Başka yolu yoktu bu işin, dedi, günün birinde vereceksiniz hesabını bu yaptıklarınızın! Ya, işte böyle aslanlar gibi konuştu Napolyon, hem de güzel konuştu. Hepimizi ağlattı onun sözleri. Subaylar da ağladı! Ya, vallahi hiç kimse kalmadı gözü yaşarmadık!.. Sonra bir daha halay çektiler Daha leventçe oldu bu seferki halay buradakinden..."

Jakob gözlerini açmaya çalışıyor, kendini toparlıyor, hayranlıkla o halayın adımlarını, figürlerini tarif ediyor bize. Böylece İkiyüzlerin kurşuna dizilirken Kessariani Poligonunda çektikleri halayın Zalongo Halayı olduğunu öğrendik!... Jacob devam ediyor:

"Hep birden başladılar halaya. Şöyle bir döndüler alanı. Sonra yirmisi ayrıldı baş taraftan, şapkalarını fırlattılar havaya : "Yaşasın Yunanistan, Yaşasın Hürriyet!" diye haykırdılar, sonra müfrezenin önüne dizildiler. Öbürleri halaya devam ettiler türkü çağırıp nâra atarak. Sonra ikinci yirmilik guruba geldi sıra... Anlaşmışlardı aralında arkadaşlarının cesetlerini bize bırakmamak, kamyonlara kendileri taşımak için, yavaş yavaş, yumuşak yumuşak, incitmeden, sevgiyle, şefkatle... Ancak son yirmi kişilik gurubu biz taşıdık kamyona... Öyle bir kırbaç yedim ki subaydan! Cesedi daha saygılı, daha yumuşak taşımalıymışım diye!.."

Bu son ayrım, o seçkin kahramanların en son anlarında bile, o insanlıktan uzak SS leri kendilerine say-

gı göstermek zorunda bırakmayı başardıklarını gösteriyor.

Jakob yerinden kalkıyor, gitmeye hazırlanıyor. Sonra durup soruyor :

"Sen ne dersin arkadaş, Almanya galip gelecek mi, ha?"

"Elbet gelecek Jakob, gelecek tabiii!"

Ferahlamış ayrılıyor aramızdan. Sonra tekrar dönüp Almanca bilen arkadaşın kulağına fısıldıyor : "Sana bir şey söyliyeceğim ama, kimseye söyleme, e mi? İçlerinden çoğu ölmemişti? Nefes alıyordular, elleri kıpırdıyordu!.. Çok sevdim bu çocukları. Birer levend, birer aslandı hepsi!"

Akşamları koğuşlara kapatılmak zorunluğundan hep ürkmüşüzdür. Özellikle bu akşam bu düşünce bizim için çok daha sevimsizdi. Saat yedi buçuk olmuş, güneş daha batmamıştı, Kampın kuzey yönündeki bayırı aydınlatıyordu. Burası çıplak bir tepecik. Tek ağaç yoktur. Bayırın yüzü hayvan otlatılmasına yarayacak bir çayırla örtülüdür. Bu çayır Mayıs ayı olmasına rağmen erken kurumuş, bayır sarımtrak bir örtüyle örtülmüştü. Akşam güneşi bayıra vuruyor, sonra da koğuşlarımızın kuzeye bakan pencerelerine doğru geri geliyordu ışınlar. Duvarlar, eşyalar, yüzler, eller, herşey, safran kazanına batmışçasına sarı bir renge bulanıyordu.

Güneye bakan pencerelerden birinden sarkacak olursan Lebavittos tepesinin bir cümbüş âleminde yüzdüğünü göreceksin. Batan güneşe en güzel giysilerini göstermek için acele ediyor sanki bu tepe. Bu zengin ve herşeye kaadir Kıral her gün ayrı ayrı giysiler giyer. Ne çare ki güneye bakan pencerelerin kapalı tutulması gerek saat yedibuçuktan sonra. Böylece o safran sarısına bulanmış durumda kalmak zorun-

dayız; bu boya derilerimizden sızarak kemiklerimizi, hattâ huzurumuzu ve hislerimizi bile sarıya boyamakta.

Güneşin bize oynadığı bu kötü oyun aşağı yukarı bir saat kadar sürmektedir. İnsanın keyfinin kaçması, paçavraya dönmesi, kötü, korkulu rüyalar görmesi için bu bile yetip artıyor. Herkes bu duruma kendine göre direniyor. Uzun Kosti bu akşam keyifsizliğinin nedenini, doğal evrenin insanoğlu üzerindeki etkisini bilemiyor elbet; renklerin, güneş ışınlarının insan ruhu üzerindeki etkilerini Uzun Kosti nereden bilecek... O, bütün doğal güzelliklerin bir renk sorunu olduğunu öğrenmemiştir, kimse bunu ona öğretmemiştir. Güneşle yer kabuğu arasında oynanan bir oyun olduğunu bu işin Uzun Kosti bilmez. Ama onun bildiği bir şey vardır, o da bu saatte Haydari rehinesinin ruhunun hastalandığıdır. Sanki bu işkenceden kendisi sorumluymuş gibi, çeşitli tertipler, şaklabanlıklarla bu kötü durumun etkilerini ve sonuçlarını hafifletmeye çalışıyor. Demek istediğim Uzun Kosti hareketlerinin şuuruna varmıştır. Bir seferinde medyum olur, bir başka seferinde uyanık, hazırcevap, bir başkasiyle tartışmaya girişir, bazen de, yorgun olduğu zamanlar, kabaca şakalara, satışmalara, iğnemelere iltifat eder. Ama her seferinde bu basit işçinin niyeti iyi ve asildir.

Biz rehineler onu kolay kolay unutamıyacağız ömrümüz boyunca. Daima şükranla anacağız onu, varsın çoğumuz bunun nedeninin farkında olmasın.

Bu akşam Uzun Kosti bile isteksiz. Keyfi yerinde değil. Köşesine büzülmüş, sırtüstü uzanmış, ellerini ensesine kenetlemiş ,düşüncelere dalmış. Koğuş meydancımız bize yarımşar dağıtıyor. Giden arkadaşların bıraktıkları sigaralar bunlar. Bütün Kampa dağıtılmak

için bırakmışlar ölüme giderken. Bunu bile düşünmüşler! Bu ilk akşam bizleri bekleyen korkulu, kâbuslu ruh halini hesaba katmışlar giderken!.. Bu, bizim için onların son ihtimamı...

Çoğumuzun gözleri yaşlı. Hiç birimiz uzun zaman tek kelime söyliyemiyoruz. Konuşmak gelmiyor içimizden. Bu üzüntülü halimizin ezici bir durumla ilgisi yok. Eskiden beri bizi kıvrandıran bir acı sanki şimdi hızını kaybetmiş, gevşemeye başlamış, öyle bir durum. Bir iç boşaltma kaygısı içindeyiz bu an. Düşüncelerimiz yakınlarımıza, akrabalarımıza, dış dünyadaki alışkanlıklarımıza doğru yönelmiş. Şimdi hürriyetin ne kadar gerekli olduğunu görüyoruz, ona kendisine yakışır oranda gerekli önemi vermemiş olduğumuzu anlıyoruz.

Uzun Kosti bana bakıyor. Epeydir bana bakmakta olduğunu farkındayım. Benimle biraz konuşmak, arkadaşlık etmek istese rahatsız olup olmıyacağımı keşfetmek istediğini anlıyorum. Birşeyler söylemek istiyor. Kendisini birşeylerin rahatsız ettiğini anlıyorum. Dönüp ben de ona bakıyorum. Yanıma gelirse rahatsız olmıyacağımı hemen anlıyor, hattâ memnun olacağımı seziyor. Ve koca gövdesi, uzun bacakları, pala bıyıklarıyla koğuşu arşınlayarak geliyor yanıma. Ama bu adam öyle benziyor ki bir çocuğa. Hiç bir kötülük, hiç bir bencillik yok içinde, onun nasıl böyle saf ve temiz kalabildiğine, insanları kasıp kavuran ihtiraslardan nasıl kurtulduğuna şaşıyor insan; üstüne üstlük hiç okumuş yazmışlığı da yok Uzun Kosti'nin. Lâfı uzatmadan hemen konuya geçiyor :

"Sana bir şey soracaktım," diyor, "Şu bizim çocuklar" dışarıda bir şeymişler, solcu mu, partizan mı ne, böyle bir şey, doğru mu bu?"

"Doğru Kosti, doğru."

Böyle bir karşılık beklemediğinden yüzünde bir üzüntü beliriyor. Kötü tanıtmışlar ona solcuları. Bir ara gözlerini indiriyor yere düşünceli. Nedenini bilemediği bir şey yüzünden boğuluyormuş gibi hissediyor kendisini. Birden :

"Sen çok sık görüşürdün de onlarla, dışardayken de tanışıklığın var mıydı?"

"Vardı Kosti, vardı ya! Çoğunu dışardan da tanırdım."

Yine susuyor, kendisini toparlıyor. "Çocukların" dışardayken solcu oldukları olayının yalan olmadığını anlamış olmak onu son derece üzüyor, bu besbelli. Ona göre bu "çocuklar" burada bu kadar iyi olduklarına göre, vaz geçmiş olmalıydılar o eski sevdalarından!

Hey gidi Kosti hey! Senin yanından geçip içindeki cevheri göremiyen solcuların sorumluluğu ne kadar büyük!

"Ne iş yaparlardı onlar dışarda?"

"Burada yaptıklarının aynını, Kosti."

"Yani, işleri güçleri demek istiyorum. Çalışırlardı yani bir işde, lös lös gezip serserilik etmezlerdi, evlerine, ailelerine bakarlardı yani? Kusura kalma hani, benim okur yazarlığım yok da. Kimseye bir şey sormaktan da hep çekinmişimdir, hödüğün biri demesinler, cahilliğimi yüzüme vurmasınlar diye!.."

Utangaç bir hali var, yüzünün ifadesi safça, çocukça. Gözlerinden bilgisizliğin verdiği o yoğun heyecan okunuyor.

Söylenmesi gerekenlerin hepsini anlattım Uzun Kosti'ye. Bu "çocukların" eşlerine, çoluk çocuklarına, ailelerine çok düşkün olduklarını, onları canlarından daha çok sevdiklerini öğrenmesi Kosti'yi büsbütün

heyecanlandırdı. Ne yazık ki uğradıkları kovuşturmalar yüzünden uzun zaman evlerinden barklarından ayrı yaşamak zorundaydılar; onlar da bir insan, bir yurttaş olarak, bir aile babası, bir koca, bir baba olarak bu güzel şeylerin tadını çıkaramıyorlardı. Çocuklarının ilk oyuncaklarını satın almak, analarının sevgi ve ihtimamını doyasıya tatmak kendi ellerinde değildi.

Onların neden koğuşturuldukları Kosti'yi hiç şaşırtmadı. Durumu çok çabuk kavradı, kendi kendine daha da ileri giderek doğru sonuçlar çıkarmaya başladı. Kendisine, hayatından hoşnut olup olmadığını sormam yetti bu iş için. Daha iyi, daha âdil, daha ışıklı bir dünya isteyip istemediğini sormuştum ona.

Kendisi hakkında ilk defa konuştum onunla bu akşam. Onun öbür rehinelere karşı olan tavrının açıklamasını yaptım kendisine anlıyabileceği bir dille. Acılarını, korkularını hafifletmek için nasıl uğraştığını. Sonra kendisi de dışardayken hep aynı şeyi yaptığını, çalıştığı yerlerde öbür işçilerin katıksız kuru ekmeklerini daha tatlı yapmak için elinden geleni esirgemediği olağan şeylermiş gibi anlattı bana.

"Hiç greve katıldığın oldu mu Kosti?" dedim.

"Hepsine!" diye karşılık verdi memnun ve inandırıcı.

"Eh Kosti, öyleyse, sen de bir solcusun, sen de bir savaşçısın, şu şartla ki böyle olduğunun sen kendin farkında değilsin, çünkü böyle işlerle uğraşanların hep tembel, dalgacı, katı yürekli, sırf çıkarlarını düşünen kimseler olduğunu belletmişlerdi sana."

Gözleri parlıyor, şimşekler çakıyor. Ağır ağır cebini karıştırıyor, bir sigara çıkarıp ortasından bölüyor, yarısını bana uzatıyor. Bir sorusu daha var :

"Sen de mi onlar gibisin?"

Basit, kaçamaksız, açık seçik, kendisine de artık onlardan saydığını söylüyor!

"Eh, artık bana müsaade," diyor, "uyku zamanı."

Yanımda oluşundan usanıp usanmadığımı anlamak istiyor. Beni yorup yormadığını. Yoksa yalnız kalıp kendi kendine, hem bu sefer her şeyin şuuruna varmış olarak konuşmak ihtiyacını mı duyuyor yoksa? İnsan kendi kendine önemli sorunları sorumlu olarak konuşmak istediği zaman büyük bir haz duyar, bunu iyi bilirim.

"Daha saat dokuz olmadı" diyorum, "erken daha, ama sen kendin bilirsin, istersen git, benim uykum yok, daha sonra istersen yine gel."

Bir süre daha kalıyor yanımda. Bay L. de geliyor yanımıza. Bay L., "çocuklar" hakkında çok şey öğrenmiş. Dün gece 1 No. lu koğuşta geçenleri anlatıyor şimdi bize. Kendi ifadesiyle onların "gizli ziyafet"lerini.

Kurşuna dizileceklerini daha dün ikindi vakti öğrenmişlerdi. Pire'ye giden bir angarya ekibi epey rakı ve konyak sokmuştu içeri. Başkalarından da satın almışlardı birkaç şişe. Akşam kapılar kapanınca yere battaniyelerini sermişler, yiyecekleri yaymışlar, konserveleri, şişeleri açmışlar; bavullarını, eşyalarını etrafa dizip oturmuşlar sofranın başına. Koğuşun bir yanını boydan boya sofra yapmışlar, öbür yanını boş bırakmışlar.

Sofraya oturmadan önce tütün işçisi Makedos'la Napolyon birer konuşma yapmışlar.

Bay L. : "Bu konuşmalarda tam neler söylendiğini bana doğru ve tam olarak naklettiler mi bilemem ama," diyor, "ben bu konuşmaların özünü anlatacağım size." Çok üzgün olduğunu söylüyor bay L. "Bu konuşmalar olduğu gibi zaptedilmeliydi, zaptedilip

saklanmalıydı," diyor. "Bu yaşa geldim böylesine doğru, böylesine gerçek, böylesine bilinçli, böylesine insanı heyecanlandıran sözler işitmedim. Ama Napolyon'un söylevinden bir parçayı iyi ezberlediğimi sanıyorum. Bu parça insanın görevleri üstüne. Napolyon şöyle demiş : "İnsanın gerçek görevi ömrünü üstünkörü sürdürmek değildir. İnsanın gerçek görevi öbür insanların yanıbaşında, onların içinde, onlara yararlı olacak, onları daha ileriye, daha ileriye, daha aydınlığa götürmeye yarayacak, iyilik ve dürüstlük yolunda onlara engel olmıyacak bir nitelikte ömrünü yaşayabilmektir. Ama bir savaşçı, bir toplum savaşçısı, sadece gerçek bir insan da değildir. O, insanlığın ışığı, şavkı, açık seçik şuurudur, bir önderdir o. Gerektiğinde amansız, hele düşmana karşı çok amansız bir önder. Toplum savaşçısı insanlık değerlerinin bir bekçisi, yeni değerlerin kazanılması için yapılan savaşlarda bir öncü, bir siper eridir. Herşey başkaları için! İşte ancak o zaman bir toplum savaşçısını dünya nimetlerinden başkalarıyla birlikte hissesini; nasibini almak hakkını kazanır. Bizim sevincimiz, öbür savaşçıların da sevincidir. Yaşadığımız bu hayat bize en büyük sevinci vermiştir! Kendimizi, insanoğlunun iyiliğini, ilerlemesi için yapılan savaşın ilk saflarında, sağlam, arzulu, her an canını bile vermeye hazır birer savaşçı olarak görebilmenin büyük sevincini bağışlamıştır bize kendi hayatımız. Yaşadığımız hayatın hakkını vermiş sayabiliriz kendimizi; bu hayatın hiç bir eksik yanı kalmamıştır. Yarın cellâdın karşısına çıktığımızda, infaz müfrezesinin karşısına dizildiğimizde, insanoğluna şimdiye kadar nasip olmamış yeni bir sevinç ve haz duyacağız: Görevimizi kesin olarak yapmış olmanın sevincini, zevkini. Hiç bir kimseye içimizi dökmek, hiç kimseden şefaat istemeğe ihtiyacımız yoktur. Bi-

lelim ki, her birimiz Ezrail'in karşısına dudağımızda tebessümle çıkalım, bütün ömrümüz boyunca karşılaştığımız fırtınalı badirelerde olduğu gibi..." İşte tam bu noktada bir ağızdan yaşasın hürriyet, yaşasın vatan, yaşasın Kurtuluş Savaşının önder teşkilâtı!" diye bağırmışlar. Hiç biri uyumamış sabaha kadar, içtima yerine gelinceye kadar eğlencelerine devam etmişler. Ne yorgunluk, ne de korku! Bu ne güç, bu ne kudret evlât!.. Aklım durdu. Böylesine bir kahramanlık örneğine şahit olabileceğim aklımın kenarından bile geçmemişti şu bizim memlekette. Ne şeref, ne büyüklüktür bu. Yalnız bir şeye canım sıkılıyor. Madem ki dışardakiler biliyorlardı burada kimlerin bulunduğunu, daha hesaplı davranmaları gerekmez miydi? Çok pahalıya mal olmadı mı o Molay'da gebertilen Alman generali?.."

Uzun Kosti de aynı şeyi düşünmüş olacak ki, daha da sokulmuş, söylenenleri can kulağıyla dinliyor.

Bunun cevabını onların bundan çok önce vermiş olduklarını anlattım bay L. ye Daha geçen Ocak ayında. Almanların, iç direnme sona ermezse bire karşı elli oranında misilleme yapacakları tehdidini ilk savurdukları zaman. İşte o zaman "çocuklar" toplanıp düşünmüşler, durumu inceleyip kararlarını vermişlerdi. Hattâ kararlarını Kamptaki diğer rehinelere de bildirmişler, onların da onayını almışlardı. O zaman dışarıdaki teşkilâta, gerillacılara haber salmışlardı: "Arkadaşlar biz burada olayların dışında, uzaktayız. Savaş şartları ve olanakları bakımından doğru karara varabilmek için elimizde esaslı hiç bir bilgi ve haber yok. Tek bildiğimiz şey savaşın devam etmesi, gelişmesi zorunluğudur. Almanlar iyi teşkilâtlı ve tam teçhizatlı. Öyle anlaşılıyor ki müttefiklerimiz henüz ha-

zırlıklarını bitirememişler. Bizim görevimiz bu durumda memleketimizde elden geldiğince fazla Alman kuvveti tutabilmektir. Savaş cephelerinin yükünü müttefiklerimiz lehine hafifletmeye çalışmalıyız. Elbette ki kurbanlar verilecektir. Ama bu, bizleri tereddüde düşürmemelidir. İlk kurbanlar da, biliyoruz, biz kendimiz olacağız, bizler, Haydari rehineleri. Siz bizleri düşünmeyin. Biz yokmuşuz gibi işinizi en iyi şekilde başarmaya çalışın. Haydari'yi yok bilin! Ancak böyle başarıya ulaşabiliriz. Tereddüt ve korkulara yer vermeyin!.."

İşte bu olmuştu onların dışarıya uçurdukları karar. Morlay olayının içyüzünü savaş bittikten sonra ancak öğrenebileceğiz. Öyle sanıyorum ki İkiyüzlerin kurban verilmesini gerektiren çok önemli nedenleri vardır bu olayın.

"Demek öyle, demek bu haberi uçurdular dışarı?"

Bay L. nin hayranlığı her an biraz daha artıyor. Cebinden mendilini çıkarıp gözlerini siliyor. Sonra susuyor, tekrar ağlıyor. Yeniden söze başlıyor :

"Şimdi, bugün, gel bizimle ol, beraber çalışalım deseler zerrece tereddüt etmem, korkmam. Hiç bir zaman solcuların fikirlerini benimsemedim. Ama bugün durum bambaşka. Bugünkü gün bir ömre bedel. Böyle bir günün herkese nasip olabileceğini hiç sanmam!.. Bak ben — utanıyorum söylemeğe — böyle bir günü yaşadığım için âdeta sevinç duyuyorum.

Kosti "çocukların" neden Arnavutluk Savaşına katılmalarına müsaade edilmediğine şaşıyor! Hepsi aşağı yukarı askerlik çağındaydılar. Katılmalarına müsaade edilseydi İtalyanlar onları böyle fare kapanın-

da yakalarcasına kıskıvrak yakalamamış olurlardı. Kurtulurlardı düşmandan. Sen işte o zaman görmeliydin savaş nasıl olur!

Gerçeği öğrenince şaşkına dönüyor Kosti. Bir bay L.'ye bakıyor, bir bana. Sigarasının ateşi ile aydınlanan yüzünde çok acı bir ifade var. Uzun zaman hiç konuşmuyor. Sonra tekrar soruyor :

"Yanlış anlamış olmıyayım," diyor; "bunu bizim hükümet mi yaptı, yoksa Anaplı Kalesinin komutanının kendi işgüzarlığı mı?"

"Bizim hükümet yaptı, Kosti!"

"Yani imzası, mührü filân tamam, öyle mi? Yani bir kâğıt, bir vesika var, değil mi? Biz bırakmıyoruz onları, varsın kendileri görsün hesaplarını gelen istilâcı düşmanla diyen bir buyruk?"

"Var Kosti, var!"

"Allahını seversen! Deme yahu! Kusura bakma, canını sıkıyorum ama, bizim hükümet o zaman biliyor muydu bu "çocukların" böyle olduklarını? Demek istediğim, böyle eşi menendi olmayan birer arslan yavrusu olduklarını?"

"Biliyordu. Hükümet o zaman onların kuvvetini ve nasıl bir karaktere sahip olduklarını biliyordu. Ne yaptığını da pek iyi biliyordu hükümet. Düşmana teslim etmek istiyordu onları. Etti de! Zaten o hükümet toplamıştı onları o kaleye. Kolları bağlı teslim etti düşmana! Çünkü hükümeti tedirgin ediyorlardı onlar sosyal savaşlariyle. Hükümet de günün birinde geri geldiğinde onları görmek istemiyordu karşısında."

"Allah, Allah!.. Kusura kalma, bilirsin cahilin biriyim, okur yazarlığım yok, aklım ermez bu işlere. Deli olacağım. Kimdi o zaman hükümette? Hangi hükümetti o zaman? Yunan hükümeti mi yaptı bu işi, yoksa İngiliz hükümeti mi?"

"Yunan hükümeti, Kosti. Ama üzülme. O hükümet SS lerden de daha beterdi. Bir yığın serüvenci, vurguncu, yalancı bir araya toplanıp diktatörlük kurmuşlardı memlekette!"

Bu karşılığı bay L. veriyor.

Zavallı Uzun Kosti neredeyse bir aşağılık duygusuna kapılacak.

"Sırf ben" diyor, "sırf ben habersizmişim bu olup bitenlerden meğerse!" diye dövünüyor, "sırf ben!"

Bile bile karşılık vermiyorum. Onun karakterine güvenim olmadığından değil. Bu gece bütün bu olup bitenleri tek başına düşünmesinin daha doğru olacağına inandığım için karşılık vermiyorum ona.

Bay L. ile konuşmamıza devam ediyoruz. Kosti oturmuş sigarasını içiyor, sanki duymuyor bizleri, öyle dalmış. Az sonra dizlerini yumruklayıp fırlıyor ayağa :

"İyi geceler!" diyor, ayrılıyor yanımızdan.

Kabına sığmıyor bizim Uzun Kosti. Kosti bu namussuzlukları, bu kalleşlikleri sineye indirecek kişilerden değil. Bay L. :

"Temiz adam!" diyor.

"Halk dediğimiz böyledir işte."

"İşte onlara verilecek cevap, oradakilere!" diyor bay B., güney yönüne doğru uzatıyor elini Kahire'deki mülteci Yunan Hükümetini kastederek...

Kosti tekrar geliyor. Müthiş kızgın, kabına sığamıyor. Köpürüyor hıncından. Şimdiye kadar kimsenin burnunu kanatmadığını söylüyor. "Ama bundan sonra yağma yok. Ciğerler sökeceğim, yeter ki hayatta kalayım, kurtulayım sağ salim buradan. Yağma yok!" diye tepiniyor.

"Demek biricik evlâdımın başını da onlar yedi desene. Onu da Yunanlılar tevkif etmişti. Karışma bu

işlere evlâdım derdim hep de dinlemezdi, karışma..."

Kosti'nin oğlu da burada Haydari'de kurşuna dizilmişti. Babası gibi uzun boylu, sağlam yapılı, 22-25 yaşlarında tığ gibi bir delikanlıydı. Babası gibi yürekli, temiz bir çocuk.

Yatıştırmaya çalışıyoruz Kosti'yi. Buradan kısmet olur da sağ salim çıkarsak... Çıkmamız da gerekir. Bunun için de iyi uyumamız, ne verirlerse yiyecek dive hepsini yememiz gerek, diyorum. Bizim servetimiz, gücümüz, hem bu servet bize de ait değil, başkalarının emaneti. Anladın mı Kosti?

Kosti anlıyor ne dediğimi. Allah rahatlık versin bile demeyi unutarak ayrılıyor yanımızdan.

Bu iyi insanın bu ani uyanışına hayran oluyorum. Onun kişiliğinde halkımıza hayran oluyorum, seviyorum bir kat daha çok çekmiş halkımız. İşte halkımız, diyorum.

BEŞİNCİ BÖLÜM

"Şafaktan önceki karanlık
karanlıkların en koyusudur."

Gazeteler yine bazı Almanların gerillacılar tarafından hırpalandığını yazıyor. Ama bu sabahki içtimada ölüm listesi okunmuyor. Belki de yetiştiremediler. Eh, yarın da Allahın günü...

Herhangi bir aksiliği önlemek için ajan Vs., albay P. den "Ahdi Atik" risalesini istiyor. Kaç kere okunması gerektiğini, usulün ne olduğunu soruyor dindar albaya. Albay da, sanki Tanrı'nın ticaret işleri temsilcisiymiş gibi kemali ciddiyetle, sabahları on yedi, akşam yemeğinden sonra da yirmi iki kere okunması gerektiğini buyuruyor.

Ajanın işine gelmiyor besbelli. Çok bulmuş olacak ki bu zorunluğu, başkalarına da kitap lâzım olur gerekçesiyle geri veriyor albaya risaleyi. Ama albay P. kendi hesabına okurken pekâlâ onun yanında kalabilir, dinliyebilirdi okunanları! Albay bu teklif karşısında uzun düşüncelere dalıyor, sonra bunun doğru olmadığını, zira iki kişi için iki misli okuması gerektiğini söylüyor ajana.

Durum, daha dün buraya gelen, yeni giysileri, hır-

palanmamış tavırlariyle hayli saygı telkin eden öğretmen H. ye intikal ettiriliyor çözümlenmek amaciyle.

Öğretmen olayı ciddî ciddî dinliyor, söylenenleri dikkatle dinlediğini anlatmak için durmadan başını sallıyor. Biraz uzakça bir yerde olduklarından konuşmaları iyi seçemiyorum. Anlıyabildiğim kadarı Albaya göre ajan Vs. rezil herifin biri, ajana göre de Albay ödlek mi ödlek, korkusundan okuyor risaleyi habire, handiyse altına becerecek korkusundan!

Öğretmen bu mucize beklenen kitabı kendisi almak için manevra çevirmiş olacak ki, ajan da, albay da, bir olup kalayı basıyorlar öğretmene.

Sonunda nasıl olduysa oluyor, üçü birden anlaşıp çöküyorlar risalenin başına, istavrozlarını çıkarıp hazırlanıyorlar, başlıyor öğretmen okumaya.

Baklalar sayılı. Öldürülen Almanlar var işin içinde. Yarın kurşuna dizilmek var. Bu iyi hıristiyanlar, kendilerini kazadan be!âdan koruması için Tanrıya niyaz ediyorlar. Bunda ne kötülük var ki? Başkaları da "İncili Şerifi" okusunlar. Kim engel olabilir?

Üç ahbap çavuşlar, her âyetin bitiminde istavroz çıkarıyor, başlarını öne eğip dualar mırıldanıyorlar.

Uzun Kosti tam bir dini bütün mütedeyyin edasiyle gözlerini yukarı kaldırıyor, kollarını kavuşturup bu üç ahbap çavuşun duasını kendi diline tercüme ediyor, yüksek sesle, iyice duysunlar diye okumaya başlıyor :

"Ey Ulu Tanrım! Kessariani Atış Poligonuna biz kullarından gayri kimi dilersen gönder yarın, ama bizleri bu felâketten koru. Ben büyük başkomutan başçavuş P. kulun ile, Kamp Komutanının uyuz köpeği Vs. kulunu! Yuh be sizlere! Tüh suratınıza! Ayıp be, ayıp! Ayıp denen bir şey vardır! Leş kargaları sizi!.."

Tanrının bu üç sadık kulu hiç bir şey olmamış gibi birbirlerinin yüzüne bakıyor, okumaya devam ediyorlar. Böylece Ulu Tanrı adına, beklenen tehlikeyi başkalarının başına konduracaklarından emin olarak.

Uzun Kosti devam etmeye niyetli ama Barba Apostol hizaya gelmesi için ona işaret ediyor. Ajan Vs. nin koltuk değneklerine sarılıp doğruca Komutanlığa koşması işten bile değil âyin biter bitmez. Kurşuna dizilme olayları arifesinde adının Komutanlık bürolarının herhangi birinde, herhangi bir kâğıt üzerine not edilmiş olması büyük bir tehlike.

Politikacı bay O., bu üç şarlatandan daha pratik, daha akıllıca davranıyor, ağdalı bir dille Tanrıdan merhamet ve siyanet dilemektense bizzat Komutanın huzuruna arzı endam eylemeyi yeğ görüyor :

"Ben," diyor Komutana, "burada bir rehineyim, sıradan bir tutuk. Vurulan Almanları benim bizzat öldürmediğim de âşikâr. Katiller ele geçirilemediğine göre yapılacak en doğru iş suikastin vuku bulduğu bölgeden oradaki idarî makamlar marifetiyle gerekli sayıda rehine toplatılmasıdır. Bunlar arasında katilin veya katillerin bulunması ihtimali, benim bulunduğum şu Kamptaki insanlar arasında bulunması ihtimalinden çok daha fazladır!.. Şayet tensip buyurursanız ben de arkadaşlarımla birlikte sizlere bu hususta gerekli her türlü yardıma âmâdeyim!.. Gidebiliriz kıtalarınızla birlikte olay mahalline!.."

"Lâf dediğin, mantık dediğin böyle olur işte! Tanrı'ya flörte ne hacet. Üstelik cehennem işleri bakımından yetkili olmadığını cevabını da alabilir insan Tanrı'dan!"

Uzun Kosti'nin söz dilnediği yok. Tam formunda. Kızmak, eski dertleri karıştırmakta direniyor.

Tam bu sırada, Kampın çevresinde angaryada olan ekipler dönüyorlar koğuşlara.

Kapıların kapanması, dışarıda kimsenin dolaşmaması emri çıkıyor.

Bizim dindarlar da bu işten kuşkulanıyor, aşağılık işlerini bırakıp kitabı bir kenara itiyorlar. Onlar da neler olup bittiğini öğrenmek için kalkıyorlar ayağa.

Kimsenin bir şey bildiği yok. Tahminler yürütülüyor sadece. Emrin geciktiği, bunun için de...

Pencere aralıklarından Komutanlık binasını gözetliyoruz. Avluda rehine olarak sadece Andrea ile yardımcısı Yohan! Bu meşhur Yohan'ı ilk defa görüyorum. Çelimsiz, sarılıklı, sinirli bir oğlan; işgüzarlıkta, yaranma çabasında ustası Andrea'dan daha baskın. Her ikisi de Komutanlığa girip çıkıyor, avluyu gözden geçiriyor, "15" No. nun ön kısmını adımlayıp ölçüyorlar, SS lerle anlaşıyor, tekrar içeri Komutanlığa doğru seğirtiyorlar. Kurşuna dizilme işi bundan böyle acaba bu avluda mı olacak diye düşünüyorum.

Bugünkü hazırlıklar bizimle ilgili değildi. Birbiri ardından yeni gelenlerle dolu kamyonlar sökün etmişti avluya. Kadınlar, ihtiyarlar, çoluk çocuk, hastalar, iyi giyinmişler, yamalı mintanlılar, çeşit çeşit insan. Herhangi bir mahalle baskınında toplanabilecek cinsten insanlar.

Yine Atina'da bir mahalle basılmıştır dedik.

Ama bu yeni gelenler Rodos adası Yahudileriydi. Aaşğı yukarı bin sekiz yüz kişi. 15 No. nun avlusuna, sanki yer darmış gibi, sık-sık, birbirine sokulmuş durumda çöktürüyorlar yeni gelenleri.

Yaz ortası güneşi taşları eritecek, öylesine sıcak, cehennem. Hava tabakasının titreştiğini görüyoruz. Hava bayağı görünür olmuş, dalgaları kıpırdanmakta. Bu son günlerde bir çoğumuz güneş çarpması, yanık-

lar geçirdik. Bir yerin yanıp sulanmadan bir saatçik olsun güneş altında duramazsın. Günlük angaryalar süresince bu sıcaklığa alışmış olmamıza rağmen böyle.

Tam sekiz gün gemiyle aç susuz Pire'ye getirmişler yahudileri Rodos'tan. Bu yolculuğun bir sonu olmasını istedikleri belli, bir an önce bitsin artık bu korkunç yolculuk. Bütün istedikleri bir yerde mola vermek, durmak. Nefes almak. Bitmez tükenmez yüzyıllar boyunca böyle bir durak özlemekte bu yeni gelenler. Alışık olmaları gerek bu yolculuklara oysa. Damarlarındaki kanın bu kadar aceleci, bu kadar kaynar olmaması gerekirdi. Onların sabırla olan ilgileri yüzyılları doldurur. Açlık ve susuzlukla da öyle. Çöllerin ateşi altında bitmez tükenmez hicretler, verimsiz, kıraç topraklar, çıplak dağlar ve tepeler boyunca. Bütün bunların bu yeni gelen misafirleri daha dayanıklı, daha anlayışlı, daha sabırlı, daha yumuşak başlı kılmış olması gerekir. Fakat ömrümde bu gelenler kadar sinirli, tedirgin; hırçın, talepkâr, zaptedilmez insanlar görmedim. Bu Beni İsrail kızları, bu Beni İsrail oğulları kadar.

Daha Kampa gelir gelmez şikâyetlere, hırçınlıklara, kavgalara, önüne gelene çatmaya, söz dalaşmalarına başladılar. Bunların unutamadıkları tek bir şey, kaybetmedikleri tek bir his var, orası muhakkak: Çöllerin sonsuzluğu! Dar yerler onlar için değil. Böyle bir yerde olunca da bu yerin varlığını bir türlü kabul etmek istemiyorlar. Bu yer bir ev, bir mesken olunca, duvarları, kapıları gülünç hale sokuyorlar, sesleri, şamataları ayyuka çıkıyor.

İsa'yı elbette ki çarmıha gereceklerdi. Ne işi var o halim selim, o yumuşak, o kuzu kuzu kişinin bu alev almış yığının arasında?

Musa'yı çarmıha geremediler. Çünkü Musa'nın

gürleyen bir sesi vardı, kızdığı zaman gözleri şimşekler çakar, çatılırdı kaşları, belinde de bir hançeri vardı Musa'nın.

İsrail oğullarıyla kızlarını yere çömeltiyorlar. Hiç itiraz etmiyorlar buna. Andrea onlara kendi dilleriyle konuşuyor. Dikkat kesilip dinliyorlar. İster misin bizim Andrea Beni İsrail'in yeni önderi, yeni mesihi olsun? O da musevi. O uzun yolculuklarının sonunda kendilerinden birini bulmuş olmaktan büyük sevinç duysalar gerek. Bu iyi hali, munis muameleyi bu azgın yığını yatıştırmak gücünü kendinde bulabildiği için Andrea'nın bütün kusurlarını, bütün o bize yaptıklarını affetmeye hazırlıyorum kendimi. Kendi milletini. Rahat durmalarını, uslu uslu oturmalarını, kımıldamadan, bağırmadan, yaygara koparmadan, zamanı gelip buradan gidene kadar, Almanlar kızıp da kırbaçlarla girişmeden beklemeleri gerektiğini öğütlüyor Andrea tatlı bir dille. Onlar da buna inandılar mı dersiniz. Asıl kızıl kıyamet tam bu noktada kopuyor. Birden ayağa fırlıyorlar yahudiler, ellerini kollarını sallayarak bağrışmaya, su, ekmek istemeye başlıyorlar. Başlarını sokacak bir yer istiyorlar. Güneşin altında mı bekliyeceklerdi. Ne biçim yahudiydi o? Andrea'yı yuhalıyorlar şimdi. Kırbaçlara aldırış ettikleri yok. Varsın kıyamet kopsundu, onlar su istiyorlardı, su, ekmek istiyorlardı, doktor, ilâç istiyorlardı hastaları için. Andrea'nın şeytan görsündü yüzünü. Sarmışlardı çevresini!..

Andrea bu şuurunu yitirmiş kalabalığın ortasında kendini savunuyor, itip kakıyor, ak saçlı başlara yumruk sallıyor, ellerini ısıran bebeleri tekmeliyor, gözlerini yummuş gelişigüzel tokat atıyor, gözleri parlıyor kızgınlıktan, kıpkırmızı kesiliyor, ağzından tehdit-

ler, lânetlerle karışık yakası açılmadık küfürler saçılıyor.

"O bildiklerinizi burada unutacaksınız!" diye bağırıyor, boğuşmaya devam ediyor.

Kendisi çoktan unutmuştur "o bildiklerini". O şimdi ne bir Yahudi, ne de bir Yunanlı. O şimdi kendisini en güçlü kimse ona kiralamış şeytanca bir kuvvet. Tek bir görevi var onun : Andrea'yı korumak. Andrea için çalışmak. Her şey Andrea için! Dünyada başka hiçbir şey kalmamıştır onun için. Dönüp yardımcısını arıyor. Yohan'ı. Yohan, kalabalığın içinde, tırnaklariyle yanaklar yırtmakta, kulaklar, eller ısırmakta, kudurmuş bir köpek gibi uluyarak kalabalığın içinde kendisine yol açmakta, ilerlemekte. Yüzü gözü kana bulanmış, elleriyle insanları saçlarından, kulaklarından, burunlarından kavrayıp çekmekte, sonra da bu eller yumruk olup rastgele sağa sola inmekte, yeter ki boşa gitmesin.

SS lerde yardıma geliyor şimdi. Kovaç dipçikle girişiyor işe, öbürleri ıslak tahta parçalariyle saldırıyorlar, bir başkası tabancasının kabzasını işletiyor. Feryatlar, bağrışmalar, ulumalar birbirine karışıyor ve Komutanla yardımcısı bu manzarayı izliyorlar gülümsiyerek.

Kalabalık dize gelmiştir artık. Sesler ağlaşma oluyor. Dize gelen kalabalığın içinde bu başkaldırmayı bastıran kahramanlar kışkırtılmış çoban köpekleri gibi dolaşıyorlar.

Bu durum sık sık tekrar ediliyor. SS ler, Andrea ve Yohan biraz dinleniyorlar, bir iki kadeh devirip yorgunluklarını gideriyorlar, yeniden yüklenlyorlar su, su diye bağıran kalabalığa. Bu iş akşamlara kadar sürüyor, ama sürgün Yahudilere bir damla su verilmiyor.

Ertesi gün angarya için bizden adam aldılar. Ölü-

leri, komada olanları bir bodruma taşıyoruz. Tam yedi ölü ve onbeş kadar da komaya girmiş yarı ölü var. Bir de ayakta duramıyan bir ihtiyar. Kötürüm bu adam. Başkaca bütün duyuları yerinde.

Komutan bu ihtiyar kötürümün yaşamasını gereksiz bulduğundan, bir kurşun sıkıyor beynine. İhtiyarın beyni sağa sola saçılıyor, çevredekilerin yüzüne gözüne bulaşıyor, üstünü başını kirletiyor. Böylece bu ihtiyarı taşımak bizim için kolaylaşmış oluyor!..

Yohan bize fena çıkışıyor. Cesetleri, komadakileri taşırken gösterdiğimiz itina hoşuna gitmiyor. "Bunlar köpek. Hattâ köpek leşi bunlar!" diyor. Nasıl taşınacaklarını gösteriyor bize. Taşımakta olduğumuz 90 yaşındaki bir ihtiyar kadını yere bırakmamızı emrediyor. Kadıncağızın yüzünde çok hazin, çok acınacak bir ifade var. Ak saçlarını doluyor eline Yohan ve sürüklemeye başlıyor kadıncağızı sırtüstü! Ne bir ses, ne bir hıçkırık. Sadece sevimli gözleriyle bize bakıyor ihtiyar kadıncağız, ellerini bize doğru uzatarak yardım istiyor. Ak saçları olduğu gibi elinde kalıyor Yohan'ın ve o zaman bırakıyor kadını bu canavar.

Elimizden geldiği kadar çabuk olmaya bakıyoruz. Deli gibi koşarak yükümüzü bırakıyor, yıldırım gibi geri dönüp yenisini alıyoruz bir an önce bitsin bu işkence diye. Nasıl taşımamız gerektiğini bize bir daha tarif etmesinler diye!..

Yahudi kafilesinin gelişinin üçüncü günü Kovaç izinli çıkıyor. Çalışmaktan yorulmuş, bitap düşmüştü. Ellerine, kollarına kumanda edemez olmuştu bitkinlikten. Ölü gibi dolaşıyordu etrafta. Ama çoğu zaman oturup devam eden işkenceleri seyrediyordu. Arada sırada bazı talimat veriyor, öbür SS lere küfrediyor, çıkışıyordu. "Siz bir köpek bile öldüremezsiniz, beceriksiz herifler!"

Bodruma taşıdığımız bu zavallılardan biri şikâyet etmek gücünü bulabiliyor kendisinde, kasketini çaldıklarını söylüyor, sızlanıyor. Bizim çaldığımızı iddia ediyor! Oysa, kasket Yohan'ın başında, bunu da kendisi görüyor açıkça. Yohan'dan istemekten korkuyor. Kendisine bizimkilerden birini verdiğimiz zaman rahatlıyor ancak. Bu kasketin onunki olduğunu kabulleniyor. Bir saat geçmeden de ölüyor...

Kızgın çöllerde, ya da insanların oturduğu "uygar kesimler" de binlerce yıl boyunca aç-susuz dolaşan bir ulusun ruh haletine girmenin mümkünü yoktur bizler için. Bu ulus, kendi iklimi dışında kalmıştır, toprağı yoktur, her an yola çıkmayı göze almıştır, sevmek ve sevilmek için vakti olmamıştır, kökleşememiştir toprağa. Her an çadırlarını dürüp yola revan olmak emrini alabilir. Gözleri bir miknatıs gibi saplanmaktadır bir toprak gördüğünde kendisine beşik ya da mezar yapmak için. Her şeyi krediyledir! Her aldığı eziyettir. Nereye gitse gönlüyle benimseyememektedir. Salt damarlarındaki kanın, kafasındaki aklın kumandasına uymaktadır, tehlikelerin ve durakların sinyal düdüklerine bırakmıştır kendisini.

Bunun içindir ki, ajan Vs. bu zavallıların aleyhinde bulunduğu zaman onun kim olduğunu unutuyor, durumu kavrıyamıyoruz tartışmalar sırasında, kimsede acıma hissi uyanmıyor bu talihsiz ulus için.

Bay L. bu zavallıların bizlere çok benzediğini söylüyor. Yani biz Haydari rehinelerine. Başını sallıyor anlamlı. Asîl yüzündeki kırışıklar acaip bir masal ormanının dalları gibi birbirine karışıyor.

"Onlara acıdığını söylemekten çekinmediğini mi anlatmak istiyorsun?" diye soruyor Albay elindeki "Ahdi Atik"i kaldırarak.

"Evet, çok acıyorum onlara!" diye karşılık veriyor

bay L. halinde gerçeği söylediğini bilen ve bundan korkmayan insanların ifadesi var.

Tartışma genelleşiyor. Herkes bir kendi görüşü olsun istiyor bu sorunda, Yahudi Meselesinde. Ama sonunda hep yalan, hep içtensizlikle konuştuğumuzu anlıyoruz. Birçok sinirli tanınan tipler gerçekte hiç de öyle göründükleri gibi değildirler. Birer taklitçidirler. Belki, bir zamanlar, daha çocukluk yıllarında, kaşlarını çatarak sert sert konuşan bir öğretmenin, ya da bir babanın hayranı olmuşlardır. O kadar. Bundan sonrası hep taklit, hep özenti. Kimin görüntüsü daha güzel, daha uygunsa, kolayca onu taklit etmek. Bazen bunları en korkunç vahşetin taraftarı, bazen de gözleri yaşlı, kalpleri merhamet dolu görmek mümkündür.

Bay L. sâkin, yumuşak sesiyle Beni İsrail'in serüvenlerini anlatıyor uzun uzadıya. Katliamları, programları, dönüş, kurtuluş arzularını.

Barba Apostol kabulleniyor, evet, öyledir, öyledir ama, gene de ruhlarında musibetler dolu olduğunu kabul etmesi gerekir bay L.'nin. Neydi o Selânik'teki halleri? Trene bindirildiklerinde, daha üzerleri aranmadan yaptıkları? Paraları tomar tomar yırtıp, pencereden savuruyorlardı. Neden yırtıyorlardı da, fakir fukaraya dağıtmıyorlardı? Fakir halka vermiyorlardı?

"Sevmiyorlardı bu fakir halkı da ondan." diye karlık veriyor bay L., "Salt bu sebepten."

"Bak, gördün mü ya?"

"Hiç kimseyi sevmezler! Sevebilmek için vakit bulamamışlardır. Sırf Yahudiyi severler. Bir de kendi keselerini. Hep kovulmuş, hep ezilmiş, hep hakaret, işkence görmüşlerdir. Görmedikleri zaman da hep bunları beklemişlerdir! Ruhlarında böylesine bir kasırga estiği müddetçe de hiçbir şey için vakitleri ola-

maz. Ömürleri sonsuz, bitmez tükenmez bir savaş içinde geçmektedir. Bütün ömürleri, bütün tarihleri boyunca. Exodus'tan bugüne dek.»

"Bütün bunlar doğru, anlıyorum bunları," diyor Barba Apostol. "Ama gel gelelim, şimdi şu an üzerlerinde kaç okka altın bulunduğunu biliyor musun? Bütün bu altınları arama yapıp alacaklarından haberleri mi yok? Bu altınları Almanlara teslim edeceklerine, kamyon avludan geçerken birer ikişer atıverselerdi olmaz mıydı? İşte o zaman aferin derdim onlara! Acıyabilirdim hiç olmazsa!"

"Adamların bir şey sakladığı, gizli bir yanları yok ki! Gerçeği söylüyorlar açık seçik : Biz, diyorlar, hassas değiliz. Tek bir kuruş atmayız sokağa. Umutla birlikte yaşarız. İşte onların gücü : Umuda bel bağlamak. Bunun için keselerini sonuna kadar, mezara kadar göğüslerinin üstüne bastırmaları. Son demlerine kadar. Tıpkı senin kendi yurdunu savunman gibi; nefes aldığın sürece bu işi yapmakta devam etmen gibi, onlar da umutlarını savunurlar. Onların yüzyıllar boyunca bir yurtları olmamıştır. Ama günün birinde kendi Toprak'larına dönebilme umuduyla yaşıyorlar. Dönüş ideali ile besleniyorlar, Ülküleri bu. Ve de kendi keseleri onlara sağlık, esenlik, kurtuluş, dönüş için gerekli navlunu sağlıyacak tek araç... Yamyamların arasından aşıp kendi Toprak'larına kavuşmaları için gereken şeyleri sağlıyacak araç... Nasıl ki sen darağacına götürülünceye kadar umudunu yitirmiyorsan, onlar da öyle. Umutları ve keseleriyle birlikte, daha doğrusu keselerinin içinde umutlarıyla..."

Arama başlıyor. Şimdi herkes tartışmayı bırakmış, pencerelere koşuyor, avluyu pancurların aralığından, deliklerden seyretmek için kendine bir yer arıyor.

Yahudiler bağdaş kurup yere oturmuşlar, yüzleri

kuzeye dönük. Karşılarında SS ler duruyor. Ellerinde kırbaç yok! Komutanla subaylar yan tarafta durmuş seyrediyorlar.

Aramayı on kadar SS yapıyor. Başta da Andrea ile Yohan. Komutan yardımcısı düzenliyor bu işi. Kimin ayağa kalkması gerektiğini parmağını oynatarak emrediyor.

Bu asabî insan yığınından tıs çıkmıyor şimdi. Büyük deney başlamıştır artık onlar için. Fanilâlarını, çoraplarını bile çıkarmak zorundalar. Giysilerin dikişlerinden, ayakkabıların köselelerinden, çıplak vücutlarına bağladıkları iğreti bez kemerlerden, iki katlı askılardan, koltuk altlarından, saçların arasından altın yağıyor etrafa. Kıymetli taşlar, baha biçilmez gerdanlıklar, çeşit çeşit altınlar, yüzlerce, binlerce altın para!..

Almanların hiç acelesi yok bu işde. Bu iş ne zaman isterse o zaman bitsin. İsterse on gün sürsün, aldırdıkları yok. Yeter ki temizlik tam olsun, hiçbir şey kaçırılmasın. Üstleri aranan lar uzakça bir yere götürülüp orada bekletiliyorlar. Kadınları Kovaç, Andrea ve Yohan üçlüsü arıyor. Kovaç ilk defa sinirli değil. Gülüyor, şakalaşıyor. Bu iş hoşuna gidiyor, belli. Bir kızcağızın memesini çekiştiriyor. Bütün gücüyle mıncıklıyor, kızcağız feryadı basıyor. Sonsuz acılar içinde ağzı öylece açık kalıyor uzun zaman, dilinin altına gizlediği birkaç altın dökülüyor yere. Kovaç gülüyor, işkence devam ediyor, "daha" diyor, "daha!". O daha dedikçe altınlar habire dökülüyor. Komutan da gülüyor. İlk defa görüyoruz güldüğünü Komutanın!..

Bu altın yağmuru bir ara sona eriyor. Kovaç kızın memesini bırakıyor, yüzüne bakıyor bir iyice, sonra tekrar kavrıyor memeyi.

"Var daha burada!" diyor, pis elleriyle kızın memesini sağa sola çekiştiriyor!

Üstleri arananlara ikinci arama için eski yerlerine dönmeleri emrediliyor. Andrea'nın önemli bir buluşu var. Komutan ona yaklaşıyor, omzunu okşuyor, tebrik ediyor ve bu coşkunlukla yerden iki altın lira alıp bahşiş veriyor Andrea'ya. Bu sırada Andrea'nın arama yaptığı kızcağız çırılçıplak durumda bu merasimin bitmesini bekliyor, elleriyle yüzünü kapıyor. Kızın bacaklarını açmışlar, hiç umulmadık yerlerini arıyorlar pis elleriyle. Küçük bir bez parçası içine dikilip saklanan birkaç altının yerini oradan sarkan bir kınnap parçası meydana çıkarıyor. Kızın giysilerine, ayakkabılarına ve siyah saçlarına ceza olarak elkonuyor. Tıraş ediyorlar kızı, dımdızlak bırakıyorlar yaz güneşinin altında.

"Boşuna zahmet," diyorlar Yahudilere. "İdare nasıl olsa biliyor. İçlerinden herhangi biri birkaç altın yutmakla bunları kaçırabileceğini sanıyorsa yanılıyor. Karınlar, bağırsaklar da delinecek, haberleri ola! Boşuna zahmet!"

Kovaç altın dişlerin ne olacağını soruyor. Komutan yardımcısı bir dişçi bulunup bulunmadığını soruyor rehineler arasında. Bulunmadığına göre de, o sırada yere yatırdıkları ihtiyarın dişlerini paslı bir kerpetenle söküp çıkarıyorlar!..

Tam dört gaz sandığı lebalep altın para, altın diş ve kanla doluyor. Oysa, henüz sekiz yüz kişinin araması yapıldı...

Birkaç gün sonra Yahudileri tekrar kamyonlara bindirip Polonya'ya gönderiyorlar. Bu yeni yolculuk sırasında çekecekleri işkencelere rağmen acımıyoruz onlara. Bu yolculuğun ancak yarısına kadar varabile-

ceklerini biliyoruz. İyi haberler alıyoruz bu son günlerde. Tüm Kamp yeniden umutlarla, hayallerle yaşamaya başlıyor. Ama bu sefer rehinelerin hayalleri gerçek oluyor.

★

Demek yaşıyoruz her şeye rağmen! Ve Haydari Kampının dışında, SS lerden uzak!

On gün öncesinden öğrenmiştik kurtulacağımızı. Ağustos sonlarına doğru almıştık haberi. Habercilerimiz gelmişlerdi tam takım bir gece yarısı, Haydari tepesine. Hunilerini alıp gelmişlerdi. Seslenmişlerdi bizlere :

"Alo, Aloooo! Habercileriniz konuşuyooooor! Arkadaşlar, beş-on gün sonra kurtuluyorsunuuuuuz! Beş-on gün sonra hürriyeeeeet!"

Almanlar on gün içinde kaçtılar. Bir sabah yoklamada istilâcı, elindeki listeyle gelip özgür rehinelerin, özgür tutsakların ilk bininin adlarını okuyor. Taburcu ediliyor bin kişi topluca. Birkaç gün geçmeden de Kampın bütün koğuşlarında, avlularında şeytanlar cirid oynuyor.

Ama bazı geceler, hele hayaletlerden korkmayanlar, ay ışığının altında bazı gölgelerin Zalongo halayını çektiğini görebiliyorlar, bazı evren dışı seslerin biz taburcu olanlara seslendiğini duyabilirler :

"Güle güle arkadaşlar! Yolunuz açık olsun, güle güle! Gidin, kan ağlayan halkımızın dizleri dibine diz çökün, size tekrar savaşmak olanağını bağışladığı için ona teşekkür edin! Bunca kan ve acılar karşılığı kazandığınız özgürlüğünüzü koruyun gözbebeğiniz gibi. Bizler burada, hep birlikte yaşadığımız, ıstırap çekti-

ğimiz, kanımızla, gözyaşlarımızla suladığımız bu koğuşlarda, bu avlularda kalıyoruz. Gideceğiniz yerlerde bizim çocuklarımıza rastlarsanız onları ellerinden tutup mezarlarımızın başına getiriniz ve orada size emanet ettiğimiz vasiyetnamenin kırmızı mührünü açıp okuyun onlara!"

S O N

Yazarın notu : "Kahramanların Vasiyetnamesi" başlığını taşıyan son bölüm bir aramada kaybolmuştur.